

Pasi Saarimäki

**Avoliitto-odotuksiin kytkeytyvät naimattomien ihmisten
seksuaalisuus ja sen seuraukset**

*Normit, performatiivisuus ja sukupuoli keskisuomalaisessa
maaseutuyhteisössä ja käräjillä 1800-luvun jälkipuoliskolla*

**Suomen historian lisensiaatintyö
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Lokakuu 2006**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Pasi Matias Saarimäki	
Työn nimi – Title Avioliitto-odotuksiin kytkeytyvät naimattomien ihmisten seksuaalisuus ja sen seuraukset - Normit, performatiivisuus ja sukupuoli keski-suomalaisessa maaseutuyhteisössä ja käräjillä 1800-luvun jälkipuoliskolla	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Lisensiaatintyö
Aika – Month and year Joulukuu 2006	Sivumäärä – Number of pages 239 + 21
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Työssä tarkastellaan naimattomien ihmisten seksuaalisuutta ja sen seurauksia yhteisön ja kirkon normien, sekä yksilöiden performatiivisuuden kautta tarkasteltuna. Lisäksi otetaan kantaa sukupuolen rakentumiseen maineen kautta. Lähteinä käytetään oikeudellisia pöytäkirjoja (esimerkiksi lapsenelatus-, lapsenmurha- ja avioliittoon pakottamistapaukset) sekä kirkollisia lähteitä (esimerkiksi rippikirjat, kirkkoneuvoston pöytäkirjat ja kirkkorangaistujen luettelot). Työn jäsennys, eli kompositio, on rakennettu seksuaalisuuteen liittyvien tapahtumien ajalliseen järjestykseen.</p> <p>Naimattomien ihmisten tapaamisessa sosiaaliluokkia määräävämmiksi tekijäksi löytyivät sama työskentely- ja asuinpaikka sekä selvästi seksuaalisen luonteen omaava yöstelykäytäntö. Yöstelyn ja samassa talossa asumisen puitteissa ihmisillä ei ollut monestikaan omaa rauhaa muilta ihmisiltä, mutta he silti pyrkivät parhaansa mukaan yksityisyyteen. Yksityisyyden vähäisyydestä huolimatta ulkopuoliset todistajat eivät silti käräjillä olleet itse yhdyntästä useinkaan varmoja, ainoastaan siitä, että pariskunta oli ollut yhdessä. Intiimein seksuaalisuus jäi täten kuitenkin ulkopuolisten ulottumattomiin.</p> <p>Naisen täytyi varoa raskaaksi tuloa, minkä vuoksi usein he suostuivat yhdyntään vasta saatuaan mieheltä avioliitun tai kihlat, mitkä osaltaan olivat houkuttelevaa senkin takia, että avioliitto oli taloudellisesti, sosiaalisesti ja mentaalisesti tärkeä tavoite sekä miehille, että naisille. Ulkopuoliset myös usein tulkittivat pariskuntien elämän olevan osoitusta tulevasta avioliitosta, mikä osaltaan antoi moraalisen oikeutuksen ryhtyä yhdyntään. Avioliittoon johtamatonta seksuaalista kanssakäymistä paheksuttiin. Parivalinnassa yöstelyinstituutio antoi naiselle moraalisen oikeutuksen tavata useita miehiä, kunhan ei ollut kuin yhden kanssa seksuaalisessa kanssakäymisessä. Isäntien seksuaalinen valta piikoja kohtaan ei toisaalta ollut yhtä kokonaisvaltainen, kuin tutkimuskirjallisuudessa on joskus esitetty.</p> <p>Seksuaalisen kanssakäymisen jälkeen mieskulttuurin sisällä miehet saattoivat rehvastella valloituskokemuksillaan, millä he rakensivat omaa mainettaan suhteessa toisiin miehiin. Aviottoman lapsen synnyttäneet naiset puolestaan käräjillä miestä syyttämällä ja kertomalla kihla- ja avioliitun puolesta puolustivat uhatuksi joutunutta mainettaan. Käräjillä toisaalta oikeus ei julistanut avioliitun puolesta tai kihlauksin maattuja naisia miesten aviovaimoiksi juridisessa mielessä.</p> <p>Raskaana ollessaan naimattomat naiset pyrkivät usein peittelemään raskauttaan mikä kertoo yhteisön paheksuvista normeista. Tämä saattoi johtaa myös lapsen kuolemaan, joko aktiivisen lapsenmurhan tai huonojen synnytyolosuhteiden kautta, tai sitten kuolleenä syntyneen sikiön kätkeäntään. Kaikissa sosiaaliryhmissä syntyi aviottomia lapsia, mutta ylempien (talolliset) kohdalla oli vähemmän useita lapsia synnyttäneitä naisia. Aviottomat lapset vähensivät avioitumismahdollisuuksia, ja niitä saattoi tällöin tulla lisää. Huonoimmassa asemassa yhteisössä olivat useita lapsia synnyttäneet naiset.</p> <p>Kirkko vastusti esiaviollista seksuaalista kanssakäymistä, ja ripitti kirkottamisen yhteydessä lähes kaikki aviottomat äidit. Tämä ei kuitenkaan ollut niinkään rankaisua vaan enemmän sielunhoitoa. Myöskään pariskuntien (avioparit, kihlaparit) nuhteluissa kirkko oli enemmän sielunhoidollisessa tavoitteessa kuin tiukan nuhtelevassa. Kirkko pyrki myös käräjien kautta ratkaisemaan pariskuntien tilanteen, jotka olivat kihloissa, mutta viivytelivät vihkimistä tai olivat päättäneet ottaa kihlaeron.</p> <p>Viimeisessä vaiheessa käräjillä miesten rehvastelupuheilla rakennettu mieheys ei tullut uhatuksi, mutta suuremmaksi ongelmaksi tuli heille sekä huono maine aviottoman lapsen isänä, että yhteisön vaatimukset jälkien korjaamisesta. Naiset pystyivätkin käyttämään käräjiä apuna vauhdittamaan keskinäisiä elatussopimuksia, ja oikeuden määräys olisi ollut vasta viimeinen vaihe keino naisilla. Salavuoteudesta 1880-luvulla ei ihmisiä enää syytetty kuin harvoissa tapauksissa. Miehet pystyivät osaltaan käräjillä puhdistusvalasta kieltäytymällä puolustamaan omaa mainettaan yhteisön edessä, joka olisi valalla puhdistettu ainoastaan juridisessa mielessä. Tällöin miehet usein suostuivat keskinäiseen elatussopimukseen tai oikeus määräsi elatussumman. Myös valan uskonnollisella puolella oli jonkinlaista merkitystä siitä kieltäytymisessä.</p>	
Asiasanat – Keywords Seksuaalisuus, sukupuoli, normit, käräjät, kirkko, maaseutu, 1800-luku, Keuruu, aviottomat lapset, lapsenmurhat	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

1 Johdanto: tutkittavan seksuaalisuuden luonne.....	1
1.1 Tutkimustehtävä ja kompositio.....	1
1.2 Teoreettinen viitekehys, käsitteet ja niiden sisältö.....	4
1.2.1 Seksuaalisuuden ja sukupuolen kulttuurinen merkitys.....	4
1.2.2 Määrittymistekijät: normit ja performatiivisuus.....	8
1.3 Historiallinen aika ja paikka.....	12
1.4 Tutkimuskirjallisuus.....	15
1.5 Alkuperäislähteet.....	20
1.5.1 Varsinaisasiain pöytäkirjat ja niiden luonne.....	20
1.5.2 Kirkollinen arkistoaineisto ja normiaineisto.....	26
1.6 Aineiston käyttö ja tulkinta.....	30
1.7 Tutkimuskysymykset.....	33
2 Naimattoman seksuaalisuuden lähtökohdat.....	36
2.1 Lapsenelätustapausten osapuolet.....	36
2.2 Tapaamisen muodot.....	41
2.2.1 Asuinpaikka ja työ.....	41
2.2.2 Yöstely – normien ja performatiivisuuden rajankäyntiä.....	45
3 Seksuaalisen toiminnan miljö ja ulkopuoliset.....	52
3.1 Pariskuntien performatiivisuus.....	52
3.1.1 Pyrkiminen yksityisyyteen ulkona ja talossa.....	52
3.1.2 Vähäinen yksityisyys: kollektiivinen ympäristö ja pariskunnat aktiivisina.....	57
3.2 Ulkopuolisten silmin nähtynä ja korvin kuultuna.....	62
3.2.1 Epävarmuus sukupuoliaktista – toteutuva intiimi seksuaalisuus.....	62
3.2.2 Suorat havainnot ja huhut sukupuolisuhteesta.....	66
3.2.3 Aktiivinen rooli: poistuminen, seuraaminen ja kiusaaminen.....	69
4 Lihallinen yhteys – performatiivisuus ja normit.....	74
4.1 Seksuaalisuuden vahva kytkös avioliitto-odotuksiin.....	74
4.1.1 Lupaukset ja kihlat – halu avioliittoon ja raskauden pelko.....	74
4.1.2 Yhteisön tulkinta: tuleva avioliitto.....	79
4.2 Pohdintaa halusta, viettelystä ja pakosta.....	84
4.2.1 Autonominen vai avioliitto-odotuksiin kytkeytyvä halu?.....	84
4.2.2 Talollisen ja piian suhde – enemmän sukupuolisuhde kuin valtasuhde.....	90
4.3 Yhden naisen monet miehet – yöstely legitimoijana.....	98
5 Jälkipeli: performatiiviset puheaktit yhteisössä ja käräjillä.....	107

5.1 Seksuaalirehvastelujen kautta rakentuva mieheys.....	107
5.1.1 Puhetavat sukupuolieroja tuottamassa: valloittamisen tarve.....	107
5.1.2 Kyvykkyys ja hedelmällisyys – huumori tärkeänä kontekstina.....	113
5.2 Kantajien puheet raskaaksi tulosta – vietteleminen ja lupaukset avioliitosta.....	120
5.2.1 Moraalisen vastuun jakaminen: uhatuksi joutuneen maineen puolustus.....	120
5.2.2 Aviolupausten ja kihlausten juridinen merkitys ja konkreettinen vaikutus.....	128
6 Naisen kokema aviottomasta raskaudesta seurannut todellisuus ja normipaine.....	135
6.1 Pyrkimys raskauden salaamiseen.....	135
6.2 Aviottomat lapset ja raskauden toistuvuus.....	141
6.3 Lapsen kuolema ja kätkentä normipaineen seurauksena.....	149
6.4 Aika syntymän jälkeen.....	155
6.4.1 Aviottomien äitien sosiaalinen asema.....	155
6.4.2 Yhteisön nurja suhtautuminen: totaaliset normit, vaihteleva todellisuus.....	160
7 Kirkon jälkikäteinen normienanto.....	168
7.1 Nuhtelut kirkkoneuvostossa ja sen ulkopuolella.....	168
7.1.1 Nuhteluiden antajat ja heidän toimintansa.....	168
7.1.2 Kirkon huolenaihe: pariskuntina eläminen ilman avioliittoa.....	172
7.2 Vihkimisen viivyttelijät käräjillä kirkon paljastamina.....	178
7.3 Aviottomien äitien ripitykset – passiivista normienantoa.....	186
7.3.1 Salavuoteusripitykset kirkottamisen yhteydessä.....	186
7.3.2 Ripityksen kirkollinen luonne ja kokeminen.....	191
8 Mahdollisuudet ja uhat käräjäkontekstissa.....	197
8.1 Rehvastelupuheilla rakennettu mieheys koetuksella.....	197
8.1.1 Seksuaalisuhteen kiistäminen.....	197
8.1.2. Toisten miesten syyttäminen ja oman seksuaalisuhteen esilletuonti.....	199
8.2. Elatuskanne – naisen tehokas keino hakea elatusta.....	203
8.3. Salavuoteusrikos – oikeuden vähäinen mielenkiinto.....	211
8.3.1 Syytösten esittäminen.....	211
8.3.2 Tuomiot vain epäselvissä huoruustapauksissa.....	214
8.4. Miehen kieltäytyminen puhdistusvalasta – pyrkimys maineen puolustamiseen.....	218
9 Päättäntö: tutkimustulosten yhteen nivomista.....	227
Lähteet:	240
Liitteet:	256

1 Johdanto: tutkittavan seksuaalisuuden luonne

1.1 Tutkimustehtävä ja kompositio

Keuruun kärjäkunnan talvikäräjillä huhtikuussa 1880 talontytär Fredrika Juhontytär Etelämäki Suolahden kylästä Keuruun pitäjästä syytti eläkemies Stefanus Etelämäkeä siitä, että tämä olisi vuonna 1878 vietellyt hänet salavuoteuteen, josta oli ollut seurauksena raskaus ja avioton lapsi. Stefanus ei ollut kuitenkaan Fredrikan mukaan alkanut maksamaan lapsenelatusta, joten hän oli lähtenyt oikeuden kautta sitä vaatimaan.¹

Käsittelyjen kuluessa Stefanus kielsi pitäneensä ”*lihallista yhteyttä*” Fredrikan kanssa ja väitti, että tämä olisi pitänyt sitä muiden miesten kanssa, ”*vaikkei kuitenkaan voinut siinä suhteessa nimittää ketään erikseen*”. Eräs Fredrikan kutsuma todistaja kertoi, että eräänä yönä syksykesänä vuonna 1878, jolloin hän oli maannut samassa vuoteessa Fredrikan kanssa, olisi Stefanus, joka makasi toisella puolella seinää vintillä, kutsunut Fredrikan luokseen. Stefanuksen tultua Fredrikan viereen, oli todistaja siirtynyt sille puolelle seinää, jossa oli Stefanuksen makuupaikka ja kuullut ”*kantajan sängyn narisevan siten kuin lihallista yhteyttä pidettäissä useimmiten tapahtuu*”. Seuraavana aamuna Stefanus oli kutsunut todistajan kahville ja kieltänyt puhumasta muille mitä tämä oli huomannut. Todistaja kertoi lopuksi, että hän oli kuullut jo ennen äsken mainittua tapausta, ja vielä sen jälkeenkin ”*puhuttavan että asiamiehet pitivät lihallista yhteyttä toistensa kanssa*”.²

Stefanus kiisti todistuksen, kieltäen ”*todistajan mainitsemana kertana olleensa liکمپی kantajaa kuin ainoastaan seisoneensa hän vuoteensa ääressä ja luuli vierasmiehen narinan tulleen siitä, että kantaja oli kääntäytynyt vuoteellaan*”. Toinen todistaja puolestaan oli kuullut vastaajan puhuneen kantajan Pihlajaveden kirkolle lähtemiseen liittyen, että ”*menköön mihin hyvänsä, kyllä hänellä on jo 40 viikon eväs esiliinansa alla ja ei hän enää veriään näyttele*”. Kyseinen todistaja ei ollut ennen tätä kuullut puhuttavan, että ”*asiamiehet olisivat olleet salavuoteudessa toistensa kanssa eikä että kantaja oli raskaana*”, lisäten vielä että, ”*wastaja kun hän yllämainitulla tavalla lausui kantajasta oli vähän viinasta liikutettuna*”. Kolmannen todistajan jälkeen Fredrika

¹ JyMA Keuruun Tk 7.4.1880, § 289.

² Ibid.

arveli puolella todistuksella näyttäneen väitteensä Stefanuksen syyllisyydestä, eikä esittänyt enää lisää todisteita ja vaati vastaajaa ”*valallansa puhdistamaan kanteesta*”.³

Tällaiset lastenelätustapaukset, jotka sisältävät paljon kuvailevaa todistajanlausuntomateriaalia, antavat historiantutkimukselle lähtökohtaisesti monia erilaisia mahdollisuuksia lähteä luomaan tutkimuksellista rekonstruktiota 1800-luvun lopun maaseudun ihmisten elämästä. Tässä työssä kihlakunnanoikeuden pöytäkirjoja (tuomiokirjoja), kirkon tuottamaa lähdeaineistoa ja lakeihin liittyvää normiaineistoa käytetään *naimattomien* ihmisten *seksuaalisuuden* ja sen mahdollisten seurausten, aviottoman raskauden ja lapsen, tarkasteluun erityisesti aiheeseen liittyvien *normien* näkökulmasta. Tällöin ollaan kiinnostuneita paitsi siitä, millä tavalla paikallisyhteisö ja kirkko normeillaan olivat määrittämässä naimattomien ihmisten hyväksytyä seksuaalisuutta, mutta myös kuinka yksilöt, naimattomat miehet ja naiset, *performatiivisuudellaan* elivät, käyttäytyivät ja puhuivat suhteessa näihin normeihin. Performatiivisuuden myötä pystytään ottamaan tällöin kantaa myös siihen, miten *sukupuoli* osaltaan rakentui maaseutuyhteisössä.

Aihetta tutkitaan 1880-luvulle kohdistuvalla vajaan kymmenen vuoden poikkileikkauksella, jonka kohteena on Keski-Suomessa sijaitseva Keuruun käräjäkunta. Tarkoitus ei ole tutkia erityisesti kyseisen käräjäkunnan sisältämien Multian, Pihlajaveden ja Keuruun pitäjien naimattomien ihmisten elämää, vaan käyttää alueen tuottamaa kirkollista ja oikeudellista materiaalia 1800-luvun agraariyhteisön seksuaalisuuden tarkasteluun yleisemmällä tasolla. Keuruun käräjäkunta onkin valittu tutkimuskohteeksi sattumanvaraisesti. Siitä, millaisesta maaseudun naimattomien ihmisten seksuaalisuuden tutkimisesta työssä tulee olemaan kyse, voidaan antaa kolme tarkentavaa määritelmää.

Käytettävät lähteet osaltaan antavat reunaehdot sille, millaista naimattomien ihmisten seksuaalisuutta niiden kautta voidaan tutkia. Arkistolähteiden kautta muotoutuva kuva seksuaalisuudesta onkin vain osa kokonaisuudesta: suurin osa 1800-luvun lopun maaseudun seksuaalikulttuurista jää tavoittamattomiin⁴. Oleellista onkin kytkeä tutkimus siihen, että tarkastelun kohteena ovat erityisesti käräjille tai kirkon merkintöjen kohteeksi joutuneet ihmiset. Tämän vuoksi aihetta onkin hedelmällistä tarkastella erityisesti normien ja performatiivisuuden kautta.

³ Ibid.

⁴ Seksuaalikulttuurin voidaan nähdä kattavan ihmisyhteisössä esimerkiksi vallitsevat *seksuaalitavat* (seksuaalikäyttäytyminen), *seksuaalimoraalin* (sukupuolielämää koskevat arvot ja normit), seksuaalisuutta koskevat *tiedot ja uskomukset* (tieteelliset ja ei-tieteelliset), sekä seksuaalisuutta ilmentävät *henkiset ja aineelliset tuotteet* (kieli ja kirjallisuus) (Palosuo & Sievers 1986, 12). Folkloristiikan tutkimasta seksuaalisuuden symbolisesta tasosta esim. Lövkrona 1996; Stark-Arola 1998(b); Tarkka 1998(b); Apo 1998; Kupiainen 2004.

Toinen arkistolähteiden antama rajoitus tai haaste menneisyyden kuvaamiselle on se, että pystytäänkö lähteiden kautta sanomaa jotain vain käräjille joutuneista ihmisistä, vai voidaanko tehdä päätelmiä myös yleisellä tasolla, eli tässä tapauksessa naimattomien ihmisten seksuaalisuudesta yleensä. Vaikka käräjä- tai kirkollinen aineisto itsessään kertovat vain ensin mainituista ihmisistä, niin normit ja performatiivisuus antavat edelleen hyvät mahdollisuudet esittää yleisemmälle tasolle kurottavia väitteitä. Monesti menneisyyden ihmisten elämää voidaan näet tarkkailla vain normien harmonian rikkoutumisen kautta tai toisin ilmaistuna, normien ja käytännön yhteentörmäysten avulla. Normien mukaan sujunut näet elämä harvemmin jätti lähteisiin jälkiä.⁵

Tässä työssä tarkastelu liikkuukin käräjille joutuneita ihmisiä laajemmalla säteellä, sillä tuomiokirjojen kautta pystytään tarkastelemaan naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen ja parinmuodostukseen liittyneitä normeja ja käytäntöjä sen kannalta, miten asioiden olisi kuulunut mennä. Käräjille joutuneiden ihmisten kohdalla jokin vain oli mennyt vikaan, mutta he eivät välttämättä muuten eronneet muista ihmisistä. Siitä, että onko kyse käräjille joutuneista ihmisistä vai yleisesti kaikista riippuu myös siitä, millaista todellisuuden tasoa kulloinkin tarkastellaan.

Oikeuslähteiden kautta tarkastellaan työssä ensinnäkin *yhteisön* tasoa, eli kysytään mitä käräjäpöytäkirjojen kautta rekonstruoitavasta aikakauden todellisuudesta voidaan sanoa⁶. Tällöin tarkastelu kohdistuu naimattomiin ihmisiin yleensä. Toinen tarkasteltava todellisuuden taso on *käräjätodellisuus*, joka liittyy erityisesti käräjille joutuneisiin ihmisiin, mutta koskee käräjäyleisön kautta myös laajemmin maaseudun ihmisiä.

Naimattomien ihmisten seksuaalisuus liittyy kolmanneksi siihen, missä elämänvaiheessa olevia ihmisiä tutkitaan. Normit ja performatiivisuus tulevat työssä liittymään vahvasti siihen naimattomien elämänvaiheeseen, jolloin etsittiin aviokumppania. Tämä näkyy erityisesti tärkeimmän tuomiokirjatapaustyyppin, lastenelätustapausten kautta, mutta työssä käytettävät lapsenmurha/sikiönkätöntä- ja kihlattujen avioliittoon pakottamis-tapauksetkin liittyvät vahvasti yhteisön tai kirkon odotuksiin naimattomien ihmisten avioliitosta. Oikeuslähteiden lisäksi myös kirkolliset lähteet kertovat osaltaan avioliiton suuresta merkityksestä naimattomien ihmisten elämässä. Täten aihetta tarkastellaan pitkälti suhteessa avioliittoon, siihen pyrkimiseen ja siinä epäonnistumiseen. Ne, joita käräjillä ei näy, onnistuivat täyttämään tämän (avioliitto)normin. Yhteisesti jaettu

⁵ Toivanen 2002, 130; Karonen 2002, 27. Myös Sulkunen 1998, 90–91, 103–104.

⁶ Oikeudellisen aineiston käyttämisestä menneisyyden ihmisten elämänpiirin konstruointiin esim. Ladurie 1985, erit. 7–9; Peltonen 1992(b), 28.

normeja ja siihen kytkeytyvää performatiivisuutta pystytään kuitenkin tarkastelemaan kärkeille joutuneiden kautta.

Tämä maaseudun ihmisille tärkeä elämänvaihe on tarkoitus tuoda esiin työn kokonaisjäsennyksen tasolla, sillä lähdemateriaalista on pyritty luomaan tietty kronologisesti etenevä kokonaiskuva. Tämän kaltaista jäsennystä voisi kutsua disposition asemasta kompositioksi, jolloin Kalelan mukaan jäsennyttä ja tutkimuksen rakennetta voitaisiin ajatella kokonaisuudessaan tutkimustuloksena. Tällainen kompositio ei olisi ensisijaisesti kirjallinen ja esteettinen, vaan looginen ja tietoteoreettinen rakenne, jota voitaisiin vaivatta arvioida, ja joka olisi johdonmukainen sekä sisäisesti ristiriidaton.⁷

Komposition perusajatuksena on seurata naimattomien ihmisten elämää seksuaalisuuden suhteen tapahtumina, jotka seurasivat heidän elämässään tietyssä järjestyksessä, ja joista on muodostettu korkeintaan muutaman vuoden ajanjaksolle sijoittuva kokonaisrekonstruktio. Karkeasti tiivistettynä komposition on tarkoitus edetä ajallisesti siten, että ensin tarkastellaan sekä aikaa ennen seksuaalista kanssakäymistä, että itse aktitapahtumaa. Tämän jälkeen siirrytään sitä seuranneisiin seksuaalisuuteen liittyviin puheisiin, aviottoman lapsen synnyttämiseen ja lopulta edeltävien tapahtumien jälkeisiin kirkollisten seurausten ja oikeudenkäynnin aikaan. Komposition sisältö ja idea tulee yksityiskohtaisemmin esille luvussa 1.7, jossa kirjoitetaan auki pääluvuittain esitetyt tutkimuskysymykset.

Oleellista on, että kokonaiskomposition puitteissa ei tarkastella yksittäisiä oikeustapauksia tai yksittäisiä ihmisiä itsessään, vaan näistä on tarkoitus luoda kokonaiskuva 1800-luvun lopun naimattomista ihmisistä. Jäsennyksen läpäisevä ajallinen kokonaiskuva olisi tällöin se komposition esiintuoma kokonaistutkimustulos avioliitto-odotuksiin liittyvästä naimattomien ihmisten seksuaalisuudesta. Mitä tämän komposition puitteissa tarkasteltavat seksuaalisuus, sukupuoli, normit ja performatiivisuus sitten tarkoittavat? Seuraavaksi näitä käsitteitä tarkastellaan sen suhteen, miten ne toimivat niin teoreettisena viitekehysenä, kuin myös tutkimusvälineenä ja tutkimuskohteena.

1.2 Teoreettinen viitekehys, käsitteet ja niiden sisältö

1.2.1 Seksuaalisuuden ja sukupuolen kulttuurinen merkitys

⁷ Kalela 2000, 209–211.

Tämän työn lähtökohtana on näkemys siitä, että seksuaalisuus ja sukupuoli ja erityisesti niiden merkitykset ja sisältö eivät ole lähtökohtaisen luonnollista/essentialistista, eli samanlaisena kaikissa historiallisissa ajoissa, kaikissa kulttuureissa ja eri ihmisryhmien kesken olevaa. Seksuaalisuus biologisena viettinä ja sukupuoli kahteen kategoriaan (miehet ja naiset) jaettuna tuntuvat arkiymmärryksenä kautta yleensä itsestään selviltä ja helpoilta käsittää. Tämä saa aikaan sen, että myös niiden merkitykset, sisällöt ja määrittäminen voivat vaikuttaa yksiselitteisiltä. Niille onkin helppo antaa luonnollisen leimayksiset asiat vain ”ovat”.

Kuitenkin esimerkiksi mieheyttä ja naiseutta koskevat käsitykset vaihtelevat kulttuurisesti. Myös yksilön kokemukset ja ajatukset liittyen sukupuolisuuteen voivat vaihdella jopa oman kulttuurien sisällä, vaikka saman kulttuuripiirin ihmiset usein jakavat suurimmaksi osaksi samat käsitykset.⁸ Sama vaihtelevuus pätee myös seksuaalisuuteen, sillä vaikka eri kulttuurit jakavat samoja yleisiä seksuaalisia muotoja, niin esimerkiksi seksuaalikäyttäytymiselle annetut merkitykset vaihtelevat. Seksuaalisuutta luonnehtiikin suuri muovautuvuus: se on melko riippumaton ajallisista rytmeistään ja se joustaa sekä kohteissaan, että ilmenemismuodoissaan.⁹ Mistä seksuaalisuuden suuri muovautuvuus ja sukupuolelle annetut erilaiset merkitykset sitten johtuvat?

Seksuaalisuuden ja sukupuolen voidaan katsoa olevan samanaikaisesti sekä jotain essentialistista, biologiasta peräisin olevaa, että sosiaalisesti/kulttuurisesti rakentunutta, sopimuksenvaraista. Tällainen tiukka jaottelu on näkynyt erityisesti asioiden tieteellisessä käsitteellistämässä, vaikka seuraavat erottelut eivät aina käytännössä ole toisiaan poissulkevia tai täysin erillisiä.

Seksuaalisuuden tutkimisessa essentialistisen / biologisen / naturalistisen suunnan edustajat ovat pitäneet seksuaalisuutta universaalina ja biologisena (kromosomien, hormonien, dna:n, geenien aikaansaamana) viettinä, joka on synnynnäinen ja luonnonmukainen ”ylitsepursuava” voima, jonka funktiona olisi pelkästään suvun jatkaminen.¹⁰ Vastakkaisen näkemyksen, konstruktionistisen / kulttuurisen, mukaan seksuaalisuus ei ole luonnollinen ja autonominen voima, jota sosiaalinen todellisuus vain kahlitsee, vaan on huomioitava seksuaalisuuden sosiaalinen ja historiallinen alkuperä. Seksuaalisuuden nähdäänkin rakentuvan ensisijaisesti sosiaalisten käytäntöjen kautta, ollen täten kulttuu-

⁸ Lofström 1999(a), 248–250; Sipilä 1998, 7.

⁹ Weeks 1989, 11; Berger & Luckmann 1995, 61.

¹⁰ Hapuli 2001, 359–360; Weeks 1985, 8; Weeks 1989, 2–3; Palosuo & Sievers 1986, 4.

risesti tuotettu konstruktio. Weeks (1985) mukaan seksuaalisuus ei ole ainoastaan ruumista/kehoa, vaan se on yhtä paljon sanoja, kuvia, rituaaleja ja fantasiaa.¹¹

Myös sukupuolen kohdalla voidaan havaita samankaltainen erottelu biologisen ja sosiaalisen/kulttuurisen osapuolen välillä. Tällöin voidaan puhua erityisestä ”sex – gender”-jaottelusta, jonka mukaan ”sex” edustaa biologista sukupuolta ja ”gender” on puolestaan sen sosiaalinen/kulttuurinen ilmaus.¹² Erityisesti käsite ”gender” tai sosiaalinen sukupuoli on tärkeä, koska se korostaa sukupuolen kulttuurista/sosiaalista puolta pelkän biologian ohella. Esimerkiksi miehet eivät ole miehiä pelkästään siitä syystä, että sattuvat olemaan fyysisesti miehiä, vaan miehenä olemiseen liittyy myös miehiin liittyviä merkityksiä. Sukupuolta pitääkin katsoa kokonaisuutena, jossa biologia (esimerkiksi fyysiset erot) ovat vain lähtökohta tai raami miesten ja naisten erottelulle, ja sukupuoli kokonaisuudessaan koostuu lähtökohtien lisäksi merkityksistä, joita miehiin ja naisiin liitetään

Käsitteelliset erottelut ovat aina huikeita yksinkertaistuksia todellisuudesta, sillä esimerkiksi sex-gender-jaon kohdalla on vaikea määrittellä rajaa sille, missä biologinen sukupuoli loppuu ja sosiaalinen sukupuoli alkaa¹³. Sex-gender-jaottelu, jota varsinkin anglo-amerikkalaisessa feministisessä tutkimuksessa on käytetty paljon, onkin saanut osakseen kritiikkiä. Sen mukaan erityisesti käsiteparin ”sex”-puolisko on ongelmallinen, sillä sen olemassaolo antaa liian vahvan biologisen ja essentialistisen leiman sukupuolelle ja ylläpitää vastakkaisuuksia. Jaottelun perusteella ”sex” voidaan nähdä vahvempana puoliskona, joka (sosiaalista) todellisuutta selvemmin määrittää ”genderin” sisältöä. Onkin esitetty, että myös sukupuolen luonnollinen komponentti, ”sex” on pitkälti kulttuurisesti tuotettu, esimerkiksi lääketieteellisten diskurssien kautta, jolloin todellinen vaikutussuunta voisi olla myös toisinpäin.¹⁴

Huolimatta edellä mainittujen seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyneiden biologia-kulttuuri – jaottelujen jäykkyydestä todellisuuden kuvaamisessa, on kuitenkin tärkeää olla tietoinen niiden merkityksistä. Tässä työssä seksuaalisuutta ja sukupuolta tarkastellaan molempien kohdalla jälkimmäisestä, eli sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta. Vaikka biologiasta kumpuavia asioita, esimerkiksi seksuaalista halua tai naisruumiin kykyä synnyttämiseen, pidetään työssä ihmisten toimintaa suuntaavina tärkeinä premis-

¹¹ Palosuo & Sievers 1986, 4; Weeks 1989, 3–4; Weeks 1985, 3, 8.

¹² Esim. Liljeström 1996, 113–115.

¹³ Sipilä 1998, 30. On myös kulttuurisesti vaihtelevaa, kuinka suuri paino biologisille eroille annetaan (Ortner & Whitehead 1989, 1).

¹⁴ Sex-gender-jaottelun tulkinnasta ja kritiikin erilaisista muodoista tarkemmin esim. Butler 1993, 1–2; Heinämaa 1996, 111–131; Liljeström 1996, 113–120; Stark-Arola 1998(b), 18–22.

seinä, niin lopulliset, niihin liitetyt merkitykset, muovautuvat kulttuurisesti. Eli tarkasteltaessa seksuaalisuuden ja sukupuolen määrittymistä, tarkoitus ei ole määritellä niitä biologisesti, mutta ei toisaalta myöskään lähtökohtaisesti kieltää niiden biologista puolta.¹⁵

Biologiset premissit eivät siis määrittele lopputulosta, vaan biologiset faktat täytyy ilmaista jollain lailla sosiaalisesti: esimerkiksi seksuaalisuuden biologinen perusta koetaan aina kulttuurisesti ja myös sukupuoleen kuuluvat biologiset faktat ovat sosiaalisten ja kulttuuristen prosessien tuotetta. Toisin sanoen, ihmisten tuottama inhimillinen maailma ei ole ihmislajin biologisen rakenteen tuottama, vaan tämä rakenne määrää ainoastaan inhimillisen tuotteliaisuuden ulkoiset rajat.¹⁶ Onkin tärkeää katsoa mitä merkityksiä sukupuolieroille annetaan. ”Gender” onkin Joan Wallach Scottin mukaan tietoa, joka järjestää tarkoituksia ruumiillisille eroille tai on toisin ilmaistuna ”sukupuolittuneen ruumiin sosiaalinen kategoria”. Sukupuoli (gender) on siis (biologisten) sukupuolierojen sosiaalinen järjestely/rakenne.¹⁷

Seksuaalisuuden ja sukupuolen tematiikkaan täytyy tehdä lopuksi vielä kolme tarkennusta liittyen tähän työhön. Ensinnäkin on olennaista huomata kyseisten käsitteiden edellä mainittu samansuuntainen erottelu biologiseen ja kulttuuriseen puoleen, mikä kertoo niiden olemuksellisesta samansuuntaisuudesta. Käsittelyluvuissa seksuaalisuutta ja sukupuolta ei tullakaan tarkastelemaan käsitteellisesti eroteltuina, vaan tiukasti toisiinsa kietoutuneina.¹⁸ Kytkeä on vahva siitä syystä, että tietyissä pääluvuissa esiin tulevaa sukupuolen rakentumista tarkastellaan erityisesti juuri seksuaalisuuden, eikä esimerkiksi työn, tilan tai kehon/ruumiillisuuden kautta.¹⁹ Kytkeä toimii vahvasti myös toisinpäin, koska tässä työssä (hetero)seksuaalisuuden tarkastelu on mahdollista juuri toisiinsa kytkeytyvien miesten ja naisten kautta. Toisekseen pääfokuksena on erityisesti seksuaalisuuden tarkastelu, ja sukupuolen rakentumisen tematiikka tulee työn edetessä esiin joskus vahvempana (esimerkiksi miesten rehvastelupuheet) tai heikompana (esimerkiksi kirkon normienanto)

¹⁵ Ruumiin huomioimisesta kulttuuristen merkitysten tarkastelussa ks. Korhonen 2005, 148–149. Jeffrey Weeksin mukaan konstruktionistit eivät yleensä kiistäkään biologian tärkeyttä ihmisten mahdollisuuksien ja rajoitusten määrittäjänä, mutta eivät katso biologian aiheuttavan esimerkiksi seksuaalielämän muotoja. Toisin sanoen, anatomia ja fysiologia eivät suoraan määrää mitä teemme ja mitä tekemme voivat merkitä (Hapuli 2001, 364).

¹⁶ Ross & Rapp 1984, 51–52; Ortner & Whitehead 1989, 1–2; Berger & Luckmann 1995, 63.

¹⁷ Löfström 1999(a), 249–250; Scott 1999(b), 2; Scott 1999(a), 32, 42. Scottin näkemys tasoista, joiden kautta sukupuolierot jäsentyvät sosiaalisiksi tuotteiksi: Scott 1999(a), 43–44; Liljeström 1996, 121–122. Ks. Stark-Arola 1998(b), 148–149, 191–194, 281.

¹⁸ Käsitteiden keskinäisyydestä ja erottelusta ks. Caplan 1995, 1–2; Thurén & Sundman 1997, 23–24; Sipilä 1998, 33.

Kolmanneksi liseniaatintyössä miehiä ja naisia tarkastellaan ensisijaisesti suhteessa seksuaalisuuteen, normeihin ja performatiivisuuteen, ja vähemmässä määrin erillisinä vastinpareina suhteessa toisiinsa, jolloin voitaisiin kommentoida esimerkiksi Yvonne Hirdmanin esittämää erottelua erosta ja hierarkiasta sukupuolten välisen suhteen määrittelijänä.²⁰ 1800-luvun maaseudulla sukupuolet eivät olleet samassa asemassa, samanarvoisina pidettyjä, tai tasa-arvoisia²¹, mutta miesten ja naisten keskinäiseen tasapainoon ja erityisesti eron tematiikkaan otetaan kantaa vain niiltä osin kuin komposition suhteen on aiheellista. Eli toisin sanoen, miesten ja naisten keskinäinen ero, hierarkia ja keskinäiset asemat eivät ole työtä ohjaavia teemoja, vaan sellaisina toimivat seksuaalisuuteen liitetyt normit ja yksilöiden käyttäytyminen, performatiivisuus, suhteessa normeihin.

1.2.2 Määrittymistekijät: normit ja performatiivisuus

Yleisellä tasolla *normeilla*, tai *normiannoilla* voidaan viitata sellaisiin vuorovaikutusten muotoihin, joiden välityksellä yhteisö saa jäsenensä ajattelemaan tietyllä yhdenmukaisella tavalla, ja jossa tätä yhdenmukaisuutta valvotaan palkinnoin ja rangaistuksi, mutta toisaalta tuetaan palkkioin. Jokaisesta kulttuurista löytyykin omat vastaavat seksuaalisuuteen liittyvät normistot, jotka ovat yhteiskunnan muodostamia, joko muodollisia ja epämuodollisia sääntöjä.²²

Normien muodostamaa säännöstöä voisi nimittää eräänlaiseksi kulttuuriseksi käsikirjoitukseksi, joka sisältää yhteisesti jaetut käsitykset ja normit siitä, millaista miesten ja naisten hyväksytyn (seksuaalisen) käyttäytymisen pitäisi olla. Yhteisö puolestaan seuraisi tällaista käyttäytymistä/esiintymistä ja arvioisi sitä suhteessa vallitsevaan käsikirjoitukseen. Eli ihmisten oppimia käyttäytymissääntöjä edelleen ylläpidettäisiin yhteisön jäsenten toisiinsa kohdistamalla normatiivisilla odotuksilla.²³

Tällöin seksuaalisuuden tarkastelussa tarkemmin ottaen lähestytään sellaisia sukupuolen merkityksiä kuten mieheys/naisuus, miehekäs/naisellinen tai maskuliinisuus/feminiinisyys, irrotettuna niiden biologisesta määräävyydestä: kielenkäytössä ja

¹⁹ Löffström 1999(a), 254–257. Sukupuolittuneesta työnteosta erityisesti Östman 2000.

²⁰ Ks. Hirdman 1988; Liljeström 1996, 122–124.

²¹ Sukupuolten välisestä erosta ja hierarkiasta, 1800-luvun lopun maaseudulla ks. Löffström 1999(a), 253–255; Löffström 1999(b), 121–123, 126, 249; Östman 2000. Aiheesta antropologisemmalla tasolla esim. Ortner & Whitehead 1989, 6–9, 10–21.

²² Sulkunen 1998, 79–81; Berger, & Luckmann 1995, 61–62, ks. myös 51–52; Weeks 1989, 13–14; Ross & Rapp 1984, 57–61.

²³ Löffström 1999(a), 252–253, 256; Löffström 1999(b), 126; Sulkunen 1998, 81.

sosiaalisessa todellisuudessa käsitteet ”mies” ja ”nainen” eivät viittaakaan vain ruumiillisiin ominaisuuksiin, vaan sisältävät normatiivisia käsityksiä siitä, mitä erityisen naiseuden tai mieheyden uskotaan olevan ja samalla siitä, mitä niiden pitäisi olla²⁴. Sukupuolinnormit ovatkin luonteeltaan pakottavia, eräänlaisia perustuslakeja sille, minkälaisia sukupuolittain eriytyneitä käyttäytymisen lakeja noudatamme. Ne ovat monesti myös niin sisäistettyjä, ettei ulkopuolisten välttämättä edes tarvitse tarkkailla käsikirjoituksen noudattamista ja rangaista siitä sanktioin, vaan yhteisön jäsenten omat moraaliset vakaumukset estävät normien rikkomisen.²⁵

Normit liittyvätkin tässä työssä naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen ja sukupuoleen sen kautta, miten ne piirtävät rajoja sallitulle seksuaaliselle käyttäytymiselle. Tällöin voidaan kysyä esimerkiksi sitä, millaiset olivat yhteisön hyväksymät seksuaalisen käyttäytymisen rajat tai ”oikean” naisen tai miehen seksuaaliset roolit, eli mikä oli sallittua seksuaalisuuden kentällä.

Toisekseen naimattoman seksuaalisuuden tarkastelu liittyy normien ohella *performatiivisuuteen*, jota tarkastellaan kahdesta eri näkökulmasta. Ensiksi performatiivisuus tarkoittaa konkreettista *käyttäytymistä*, jolloin miesten ja naisten esiintyminen sekä sukupuolensa edustajina, että yleensä naimattomina henkilöinä tapahtuu suhteessa normien muodostamaan käsikirjoitukseen.

Performatiivisuus-käsite, erityisesti sukupuoleen kytkeytyen, on tässä mielessä lainattu filosofi Judith Butlerilta, jonka mukaan sukupuoli-identiteettiä ei ole olemassa sukupuolten ilmausten takana, vaan identiteetti on performatiivisesti muotoutunut niiden ilmaisujen myötä, joiden on sanottu olevan seurausta biologisesta sukupuolesta. Toisin ilmaistuna, sukupuoli ei lähtökohtaisesti palaudu miehen ja naisen fyysiseen eroon, vaan ihmiset tulevat sukupuoleltaan ymmärrettäviksi tullessaan sukupuolitetuiksi (mieheksi tai naiseksi) tiettyjen hyväksytyjen sukupuolistandardien mukaan, jotka ovat aina *tekemistä*. Eli on olemassa sukupuoliin liittyvät toistettavat sääntöjärjestelmät, joiden kautta sukupuoli luodaan toistamalla tuttuja miehiin ja naisiin liitettyjä ”eleitä”, jotka ovat kulttuurisesti vakiintuneita.²⁶

Kytken performatiivisuuden sukupuolen sosiaalisen puolen (gender) tarkasteluun, vaikka Butlerilla itsellä performatiivisuus-käsite liittyy ensisijaisesti sex-gender-mallin biologisen ”sexin” kritiikkiin. Butlerin mukaan (biologista) sukupuolta ei ole ontologi-

²⁴ Sipilä 1998, 29.

²⁵ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 41; Sulkunen 1998, 81.

²⁶ Butler 1990, 24–25; Pulkkinen 2000, 43, 52.

sesti olemassa ilman siihen liitettyjä toimintoja.²⁷ Performatiivisuus on kuitenkin sosiaalisen sukupuolen tarkastelussakin hedelmällinen, koska se viittaa siihen, että ihmisillä on seksuaalisuuden kentällä tiettyjä rooleja, joita heidän pitää esittää juuri edellä mainitun kulttuurisen käsikirjoituksen mukaan²⁸.

Sosiaalista sukupuolta (gender) elettiin suhteessa toisiin ihmisiin, eli ihmiset esiintyivät toisille, pyrkien noudattamaan oletuksia naisten ja miesten seksuaalisesta käyttäytymisestä²⁹. Tämä toimii kuitenkin enemmän viitekehyksenä, sillä käyttäytymiseen liittyvällä performatiivisuudella ei tulla tarkastelemaan sinänsä sosiaalisen sukupuolen rakentumista. Toisaalta performatiivisuus ei myöskään kytkeydy koko ajan tiettyyn sukupuoleen, vaan liittyy yleisellä naimattomien ihmisten (miesten ja naisten) toimintaan suhteessa normeihin. Käytännössä performatiivisuus tulee siis olemaan työssä jatkuvasti esillä eräänlaisena taustakehyksenä tarkasteltaessa naimattomien miesten ja naisten toimintaa suhteessa seksuaalisuuteen ja yhteisön aiheeseen liittyviin normeihin. Toisaalta se tulee eksplikoidummin esiin yksittäisemmissä teemoissa, esimerkiksi tarkasteltaessa intiimiä yksityisyyttä, seksuaalisen kanssakäymisen ennakkoehtoja ja toteutumista tai vaikkapa raskaana olevan naimattoman naisen käyttäytymistä. Ihmisten toiminnan nimeäminen kummassakin tapauksessa ”performatiivisuudeksi” esimerkiksi pelkän ”käyttäytymisen” sijaan on tärkeä siitä syystä, että ensin mainittu korostaa enemmän sosiaalista vuorovaikutusta ja toisten ihmisten, katsojien, kohtaamista³⁰.

Toinen performatiivisuuden osa-alue on käräjillä tai käräjien ulkopuolella yhteisössä esiin tulevat ihmisten *puheet* tai *puhuminen*, joita tarkastellaan performatiivisten puheaktien näkökulmasta. Judith Butlerin teoria sukupuolen performatiivisuudesta onkin lainaa J.L. Austinin ajatukselle kielen ilmaisuista, jotka eivät pelkästään kuvaile jotain asiantilaa, vaan myös saavat sellaisen aikaan. Kielen kautta siis toteutuu jokin muukin toiminta kuin pelkkä kielellinen esitys.³¹ Katson että erityisesti puheiden kautta ihmiset osallistuivat sukupuolensa rakentumiseen. Performatiivisuuden kielellistä puolta, performatiivisia puheakteja ja niiden tulkintaa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin metodiluvussa **1.6**.

Normien ja performatiivisuuden keskinäisestä luonteesta voi todeta sen, että samalla tavoin kuin sukupuoli ja seksuaalisuus, nämäkään eivät ole välttämättä käytännössä

²⁷ Pulkkinen 2000, 49; Butler 1990, 136, 140; Liljeström 1996, 119–120. Butlerin performatiivisuuskäsite liittyy hänellä vahvasti myös essentialistisena pitämänsä heteroseksuaalisuuden kritiikkiin.

²⁸ Rooleista esim. Sipilä 1998, 32, 45; Berger & Luckmann 1995, 88. Sukupuolirooli-käsitteen kritiikistä esim. Liljeström 1996, 116–117.

²⁹ Löffström 1999(b), 125; West & Zimmermann 1991, 27.

³⁰ Korhonen 2005, 143.

erotettavissa toisistaan. Normeja ja performatiivisuutta tarkastellaankin monesti rinnakkain, koska esimerkiksi jokin tietty toiminta voi olla yhtä aikaa myös seksuaalinormien ylläpitoa, rajojen piirtämistä. Joskus normit selittävät performatiivisuutta, antavat 1800-luvun lopun ihmisten käyttäytymiselle merkityksen, kun taas performatiivisuuden kautta voidaan toisaalta nähdä vallitsevat normijärjestelmät. Seksuaalisuutta voitaisiin tässäkin kohtaa pitää tutkimuksen fokuksena, sillä samoin kuin edellä todettiin sukupuolesta, yhteisössä vallitsevien normien ja performatiivisuuden yhteistoimintaa pystyttäisiin tarkastelemaan myös muilla tavoin kuin seksuaalisuuden kautta.

Seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvien normien ja performatiivisuuden kokonaisuutta voisi kuvailla sukupuolijärjestelmä³² -käsitteen kautta, joka esimerkiksi Petri Sipilän määritelmän mukaan on sosiaalisten käytäntöjen ja rakenteiden kokonaisuus, joka tuottaa ja ylläpitää sukupuolisuutta. Toinen tapa määritellä käsite olisi nimetä se historiallisesti muuttuvaksi järjestelmäksi, joka kuvaa niitä moniulotteisia ja tasoisia historiallisia yhteyksiä, joissa naiseutta ja mieheyttä määritellään, ja joissa ihmiset elävät naisina ja miehinä. Olennaista sukupuolen rakentumisen kannalta on kuitenkin se, että järjestelmän puitteissa biologinen seksuaalisuus muutetaan inhimillisen toiminnan tuotteiksi eli sosiaalisiksi suhteiksi, joissa sukupuolieroa uusinnetaan.³³

Edellä on korostettu tällaisen järjestelmän vahvaa normatiivista luonnetta, mutta on otettava huomioon, että ihminen ei ole pelkästään kulttuuristen mallien ja uskomusten tahdoton toteuttaja, vaan valintoja tekevä ja perinneainesta muunteleva toimija³⁴. Tarkasteltava 1800-luvun lopun naimattomien ihmisten performatiivisuus ei tule täten olemaan pelkästään kulttuurisen käsikirjoituksen kilttiä noudattamista, vaan käyttäytymisen tai puheen kautta ihmiset saattoivat itse olla aktiivisia toimijoita, vaikka käsikirjoitus/normit olisivatkin lähtökohtaisesti olleet niitä rajaamassa. Perinteinen sukupuolijärjestelmän käsite onkin liian jäykkä kuvaamaan todellisuuden luonnetta 1800-luvun lopun naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen liittyvän aktiivisen toiminnan tai sukupuol-

³¹ Pulkkinen 2000, 52.

³² Sukupuolijärjestelmä-käsitettä käytetään tässä yhteydessä vain sen yleisessä merkityksessä, eikä sillä viitata mihinkään tiettyyn tutkimuksen luomaan teoreettiseen malliin, jotka ovat tutkimusta suuntaavina premisseinä aina ongelmallisia antaessaan usein jo vastauksen siihen, mitä työssä itse asiassa halutaan tutkia. Esimerkiksi edellisessä luvussa mainitut sex-gender-malli tai Hirdmanin malli erosta ja hierarkiasista sukupuolten välillä ovat sukupuolijärjestelmän käsitteellisiä malleja. Vastaavia ovat myös esimerkiksi ruotsalaisten Sundmanin ja Thurenin hienosyisempi malli sukupuolten suhteen kolmesta ulottuvuudesta (hierarkia, vahvuus, laajuus/kattavuus) tai ranskalaisten ja italialaisten kehittämä ns. radikaali sukupuoliero ”sexual difference” (Liljeström 1996; Löfström 1999(b), 123).

³³ Sipilä 1998, 48; Ollila 2001, 77; Kinnunen 2001, 51; Liljeström 1996, 113.

³⁴ Eilola 2000, 182.

len yksityisen kokemuksen kannalta.³⁵ Tarkasteltujen käsitteiden sisällölle tulee kuitenkin antaa myös historiallinen merkityksensä.

1.3 Historiallinen aika ja paikka

Naimattoman seksuaalisuuden tarkastelun ajallisena lähtökohtana tulee toimimaan oikeuden pöytäkirjoista valittu noin seitsemän vuoden viipale (1881–1887), joskin kirkollisia lähteitä on niiden luonteen vuoksi luettu tätä laajemmalta ajanjaksolta. Tarkoituksena on suorittaa tarkkaa lähilukua keskittyen tuohon pieneen ajanjaksoon. Mutta miksi juuri nuo vuodet on valittu? Vuosien valinnassa on käytetty lähtökohtaisesti samanlaista sattumanvaraisuuden periaatetta kuin tutkimuspaikan, Keuruun kärjäkunnan, valinnassa. Peruste tälle on se, että tutkittavana ei ole sellainen muuttuva historiallinen ilmiö, jolle voitaisiin jälkikäteen rekonstruoida tarkka alkamis- ja loppumisaika. Periaatteessa valinta olisi siis voinut kohdistua esimerkiksi vuosiin 1877–1882 tai 1886–1892, mutta tutkittavat teemat ja niistä tehtävät johtopäätökset eivät olisi siitä muuttuneet. Vuosien valintaa on osaltaan suunnannut se, että ne on voitu sijoittaa uuden kirkkolain(1869) ja 1800-luvun puolivälissä tapahtuneiden kirkkorangaistusten kieltämisten jälkeiseen aikaan, mutta ennen vuoden 1889 uutta rikoslakia, jossa esimerkiksi salavuoteuteen kohdistuneet rangaistukset muuttuivat.

Verrattain lyhyen ajanjakson valintaa puolestaan perustelee ensinnäkin se, että laadullisessa tarkastelussa tietyt teemat alkavat nopeasti toistua samanlaisina, eivätkä tuota enää tutkimuksellista lisäarvoa, jolloin pitempään ajalliseen tarkasteluun ei ole edes tarvetta³⁶ Toinen peruste on se, että lyhyen ajanjakson puitteissa maalaisyhteisön muuttosta ei tarvitse ottaa tutkimustehtävän, normien ja performatiivisuuden, tasolla huomioon. Erityisesti normien kohdalla muutoksen etsiminen lyhyellä aikajaksolla olisi irrelevanttia, koska maaseudun seksuaalisuuteen liittyvän normiston voidaan olettaa pysyneen vielä 1880-luvulle asti verrattain samanlaisena verrattuna edellisiin vuosisatoihin. Varsinkin sukupuolikäyttäytymiseen liittyvät epäviralliset normit ovat muodostuneet pitkien aikojen kuluessa, eikä niiden alkuperää ole mahdollista useinkaan selvittää³⁷.

³⁵ Ks. Stark-Arola 1998(a), 21–22; Liljeström 1996, 123–128. Sara Heinämaa esimerkiksi performatiivisuuden sijaan kirjoittaa sukupuolesta fenomenologisena toiminnan *tyylinä*, joka on aina ensisijassa henkilohtainen kokemus, eikä jokin ruumiillinen ominaisuus tai henkinen piirre (Heinämaa 1996).

³⁶ Tuomiokirja-aineiston kyllääntymisestä vielä myöhemmin luvussa 1.6.

³⁷ Sulkunen 1998, 84. Kulttuurisesta viiveestä ks. Sulkunen 1998, 57.

Työssä tarkasteltava avioliitto-odotuksiin liittyvä naimattomien ihmisten seksuaalisuuden normitaso alkoiikin todennäköisesti muuttua vasta 1950-luvulta lähtien, jolloin maalta muuton ja maaseutuelämän murroksen myötä tiukan yhteisöllinen maailma alkoi muuttua.

Myöskään performatiivisuuden suhteen ei etsitä vajaan kymmenen vuoden puitteissa muutosta, vaikka sen voi normeihin verrattuna olettaa olleen luonteeltaan nopeammin muuttuvaa. Esimerkiksi sosiaalisten ryhmien keskinäisen suhteen muutos (tilattomien ihmisten määrän kasvu) saattoi nopeastikin vaikuttaa esimerkiksi avioliittomahdollisuuksiin, ja sitä kautta seksuaaliseen käyttäytymiseen. Esitän kuitenkin, että tarkasteltava 1880-luku oli Multian, Pihlajaveden ja Keuruun osalta vielä perinteistä maaseutumaista aikaa, ja sosiaalinen ja taloudellinen muutos alkoi vähitellen vasta 1890-luvun myötä. Tämä antaa osaltaan muuttuvan lainsäädännön ohella perusteen sille, miksi 1880-lukua on turvallisempaa tutkia: esimerkiksi 1890-luvun osalta täytyisi ottaa ainakin jonkinlaista kantaa jo alkaneisiin muutoksiin. Millainen oli sitten 1880-luvun Keuruun kärjäkunta, ja millaisten muutosten edellä tuolloin elettiin?

Hallinnollisesti menneisyydessä historialliseen satakuntaan kuuluneet Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pitäjät olivat osa Vaasan lääniä ja Kuortaneen kihlakuntaa.³⁸ Elinkeinollisesti pitäjät edustivat perinteistä maaseutumaista elämänmuotoa, jonka puitteissa Pekka Haatasen mukaan eli 1800-luvun lopulla 90 % maan väestöstä. 1800-luvulla suomalainen yhteiskunta oli lähes täysin agraarinen, eikä elinkeinorakenteessa tapahtunut muutoksia ennen vuosisadan viimeisiä vuosikymmeniä. Keuruulla ja Pihlajavedellä pysyttiin vielä 1880-luvulla pääsääntöisesti vanhakantaisessa leipäviljan viljelyssä alkeellisempien maatalouskoneiden avulla, ja monin paikoin harrastettiin paikoitellen vielä kaskeamistakin, vaikka 1860-luvulta alkaneiden metsäkauppojen myötä niihin oli alettu suhtautua yhä kielteisemmin. Multialla kaskeaminen jatkui vielä kauemmin, ja pitäjässä vanhakantainen viljanviljelysuuntaus vanhoilla viljelymenetelmillä oli vielä vahvemmin voimissaan kuin muissa pitäjissä.³⁹

1880-luvulla elettiin kuitenkin elinkeinollisen muutoksen edessä. Maataloustuotannossa tapahtui Suomessa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa suuri muutos siirtäessä leipäviljan viljelystä entistä enemmän karjatalouteen ja rehunviljelyyn. Maatalouden konekannan uudistuminenkin tapahtui samaa tahtia. Keuruulla ja Pihlajavedellä maatalouden muutokset alkoivat etenevässä määrin vasta 1890-luvulta lähtien ja Multi-

³⁸ Laitinen 1988(a), 65; Laitinen 1988(b), 316; Vihola 1983, 419–420; Mönkkönen 1983, 273. Keuruun pitäjän alueellisista muutoksista 1860-luvulta lähtien ks. Vihola 1983, 23–28.

an osalta vielä myöhemmin.⁴⁰ Maatalousvaltaisuutta korostaa myös se, että Keuruun osalta myllyjä suurempi teollisuus (sahat, metalli-, metalli- ja paperiteollisuus) oli vasta 1800-luvun lopun myötä kehittyvässä suuremmaksi elinkeinoksi, Multia sahojen ja tervatehtaiden myötä vasta 1920-luvulla⁴¹.

Vaikka elinkeinojen muutoksella ei ole suoraa vaikutusta tässä työssä tutkittavaan teemaan, niin osoittaa edellä mainittu kuitenkin tarkasteltavan 1880-luvun maaseudun perinteisyyden. Sitä vastoin varsinkin pitemmän tutkimusajanjakson kannalta merkityksellistä olisi pitäjien yleinen demografinen muutos.

Väestön lisäys oli 1800-luvun lopulla erittäin suurta, syntyvyyden ollessa Suomessa suurimmillaan 1870–1890-luvuilla ja Keski-Suomessa 1870–1880-luvuilla.⁴² Keuruulla väkiluku kasvoi vuosien 1860 ja 1900 välillä 5284:stä peräti reiluun 10000:een ja tarkasteluajan (1881–1887) osalta peräti 6782:sta 7914:ään. Pihlajavedellä vastaavat lisäykset olivat vähän alle tuhannesta asukkaasta reiluun kahteen tuhanteen ja tarkasteluajan osalta 1497:stä 1763:een. Multialla puolestaan tarkastelujakson alussa 1880 oli 3002 asukasta ja siellä syntyvyys oli vielä suurempaa kuin Keski-Suomessa keskimäärin. Vuosien 1860 ja 1917 välillä pitäjän asukasluku kaksinkertaistui.⁴³ Väestönkasvulla oli erityistä vaikutusta sosiaaliryhmien keskinäiseen suhteeseen. 1800-luvun lopun osalta erityisesti tilattomien suhteellinen osuus kasvoi ja talollisten puolestaan väheni sekä muualla Suomessa, että Keuruun käräjäkunnassa.⁴⁴

Jos demografinen ja sosiaalinen muutos oli käynnissä jo tarkasteluajana, niin eräänä lisäesimerkkinä pitäjien vanhakantaisuudesta voisi pitää fyysisiä yhteysmahdollisuuksia ulospäin, mitkä tiestön ja junaradan osalta alkoivat parantua vasta vuosisadan lopun mittaan. Sekä Keuruulla, Pihlajavedellä, ja erityisesti Multialla teiden määrä oli 1880-luvulla vasta lisääntymässä ja esimerkiksi junarataa Keuruun halki alettiin rakentaa vasta vuosikymmenen alkupuoliskolla.⁴⁵

Edellä pitäjiä on taustoitettu maallisten teemojen kautta, mutta luvun lopuksi esitellään lyhyesti vielä yleisellä tasolla kirkollista tilannetta 1880-luvulla, sekä instituution, että seurakuntalaisten kannalta. Tarkastelu toimii sekä ajallisen kontekstin hahmottamisena, että taustana tarkasteltaessa kahdessa viimeisessä pääluvussa kirkon normienantoa

³⁹ Haatanen 1968, 7, 23, 25–26; Vihola 1983, 86–104, 126–138; Mönkkönen 1983, 39, 71–82.

⁴⁰ Östman 2004, 19–20; Virrankoski 1980, 154; Vihola 1983, 90–126; Mönkkönen 1983, 84–97.

⁴¹ Vihola 1983, 182–197; Mönkkönen 1983, 384–388. Ks. Haatanen 1968, 132.

⁴² Haatanen 1968, 2; Virrankoski 1980, 156; Laitinen 1988(a), 64.

⁴³ Vihola 1983, 29–34, 472; SVT VI 9: 9; Mönkkönen 1983, 28–31. Ks. Laitinen 1988(a), 69–72.

⁴⁴ Virrankoski 1980, 156; Haatanen 1968, 23, 36; Jutikkala 2003, 448–449; Vihola 1983, 55, 60, 66, 70–76; Mönkkönen 1983, 51, 62–66.

⁴⁵ Ks. Vihola 1983, 208–224, 235–242; Mönkkönen 1983, 164–170, 174–176.

ja yksilöiden ja uskonnollisuuden välistä suhdetta. 1860-luvun kunnallishallinnon alkamisen ja vuoden 1869 kirkkolain myötä kirkko oli vapautunut, Erkki Kansanahon sanoin, yhteiskunnallisesta tehtävästään. Suurin osa kirkollisten pitäjänkokousten tehtävistä oli siirtynyt uusille kunnallisille hallintoelimille, jolloin kirkonkokouksille oli jäänyt pelkästään seurakuntaa koskevat asiat. Esimerkiksi koululaitos oli itsenäistynyt kirkon holhouksesta ja vaivaishoito siirtynyt kunnan vastuulle. Kirkko keskittyikin vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla pelkästään hengelliseen toimintaan.⁴⁶ 1800-luvun jälkipuoliskolla on samalla nähty tapahtuneen muutosta kirkon ja seurakuntalaisten välisessä suhteessa.

Kirkkohistoriallinen kirjallisuus esittää monesti makrotasolla, että 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja 1900-luvun alussa muun muassa yhteiskunnan rakenteellisen ja aatteellisen muuttumisen (esim. vähittäinen teollistuminen, liikenteen ja tiedonvälityksen kehitys, raittiusaate, poliittiset liikkeet) olisivat olleet murentamassa kirkollista yhtenäistapaa, tai yhtenäiskulttuuria.⁴⁷ Siitä onko tällä ollut vaikutusta tavallisten maaseudun seurakuntalaisten elämään, voidaan eräänä indikaattorina pitää jumalanpalveluksiin osallistumisen yleisyyttä. 1800-luvun loppuvuosikymmeninä kirkollinen aktiivisuus säilyi kuitenkin vielä verrattain hyvänä, ja Murtorinne korostaakin, että muutokset alkoivat vasta vähitellen heijastua laajan kansanosan uskonnollisiin tapoihin ja käyttäytymiseen maaseudulla.⁴⁸

Sama tendenssi on havaittavissa myös tarkasteltavien pitäjien kohdalla. Keuruulla jumalanpalveluksiin ja ehtoolliselle osallistuminen alkoi laskea voimakkaammin vasta lähempänä vuosisadan vaihdetta, ja Multian osalta Mönkkönen korostaa muutosten suhteen myös enemmän 1800-luvun loppua.⁴⁹ Toisin sanoen, 1880-luvun kirkolla ja uskonnollisuudella oli vielä merkityksensä, vaikkakin käytännössä esimerkiksi seksuaalisuuteen liittyvissä normeissa oli kirkon ja seurakuntalaisten näkemysten välillä eroavaisuuksia.

1.4 Tutkimuskirjallisuus

⁴⁶ Kansanaho 1976, 55, 73; Kortekangas 1980, 141. Ks. Heininen & Heikkilä 1996, 188–189; Murtorinne 1992, 206–214.

⁴⁷ Kortekangas 1980, 141–145; Murtorinne 1992, 288–289.

⁴⁸ Murtorinne 1992, 289, 384–386. Myös Kortekangas 1980, 144. Vrt. Heininen & Heikkilä 1996, 169.

⁴⁹ Karttunen 1978, 43; Vihola 1983, 294; Mönkkönen 1983, 248, 265–267. Ehtoollisesta ja kirkossakäynnin ahkeruudesta yleensä 1800-luvun lopun Keski-Suomessa ks. Mönkkönen 1988, 467–472

Historiantutkimuksessa naimattomien ihmisten seksuaalisuutta maaseudulla tai sen ulkopuolella on yleensä tutkittu aiheen erityiskysymyksiin paneutuen. Yleinen tutkimuskohde on tällöin ollut esimerkiksi aviottomien lasten määrän vaihtelu, mistä tyyppi-esimerkkinä voisi mainita esimerkiksi Peter Laslettiin, Karla Oosterveenin ja Richard Smithin toimittama artikkelikokoelma *Bastardy and its Comparative History* (1980). Tällaisilla pitkän aikavälin ja muutoksen tarkasteluun keskittyvillä tutkimuksilla on tämän työn kannalta vähäisempi arvo, koska niissä harvemmin poiketaan kvantitatiivisesta makrotason tarkastelusta yksityiskohtaiseen yksilön ja sukupuolen tematiikkaan.

Myös toinen historiantutkimuksen aiheeseen liittyvä näkökulma liittyy seksuaalisuuden jälkeisiin tapahtumiin, nimittäin aviottomiin äiteihin ja laajemmin ottaen maaseudun avioliittojärjestelmään. Esimerkiksi Ann-Sofie Kälvemark (myöhemmin Ohlander) on tarkastellut useissa artikkeleissa 1970–1980-luvuilla kvantitatiivisesti aviottomia äitejä ja heidän avioliittoisuuttaan. Naimattoman seksuaalisuuden tuottamien lukujen taakse on alettu Ruotsissa päästä 1990-luvulla, jolloin aviottomia äitejä, aviottomia lapsia ja avioliittoja on tarkasteltu monipuolisemmin. Tähän työhön verrattuna samankaltaisen lähdeaineiston ja siitä aiheutuvien samansuuntaisten kysymysten takia tällaisista teoksista on ollut tärkeässä roolissa erityisesti Marie Lindstedt Cronbergin teos *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880* (1997), ja Sigrid Johanssonin, ”*då skall han taga henne till äkta...*” *Oäkta födslar, äktenskapsmarknad och giftermålssystem i Östsvrige och Västsvrige 1750-1850* (1999). Erityisesti avioliittojärjestelmän kannalta mielenkiintoinen ja tärkeä on ollut myös Marja Taussi Sjöbergin, *Skiljas. Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*, joka ei tosin käsittele sinänsä aviottomia lapsia ja äitejä ja Laura Gowingin *Domestic Dangers. Women, Words and Sex in Early Modern London* (1998), joka käsittelee seksuaalipuheen liittyviä kunnianloukkaus- ja kihlatapauksia 1600-luvun Lontoossa.

Kolmas erityisteema naimattoman seksuaalisuuden tarkastelussa on myös liittynyt sen erääseen mahdolliseen jälkiseuraukseen, lapsenmurhiin. Esimerkkinä voisi mainita Britt Sandströmin ja Marja Taussi Sjöbergin yksittäisen artikkelin *Ensamma med Skammen* (1983) ja Inger Lövkronan monografian *Annika Larsdotter barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige* (1999). Lapsenmurhiin keskittyvä kirjallisuus on mielenkiintoista erityisesti siksi, että se valottaa naimattomiin naisiin kohdistuneen normipaineen olemassaoloa. Erityisesti Lövkronan teos on mielenkiintoinen koska siinä, kuten kirjoittaja itse asian ilmaisee, on pyritty perinteisen kvantitatiivisen

taulukko ja diagrammi-tyylisen perhe- ja sosiaalhistorian sijaan tarkastelemaan teemaa enemmän gender-historian näkökulmasta, miehiä ja naisia toimijoina⁵⁰.

Neljäs historiantutkimuksen näkökulma maaseudun naimattomaan seksuaalisuuteen on rikohistoriallinen, jolloin aihetta tarkastellaan esimerkiksi huoruus- ja salavuoteusrikoksina⁵¹, mitä on kuitenkin tehty vähemmässä määrin 1800-luvun lopun osalta. Käytössä on kuitenkin ollut esimerkiksi Seppo Aallon, *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina* (1996), mutta tätä tärkeämpänä laadullisen tutkimusotteen omaavan Karin Hassan Jansson raiskauksia käsittelevä teos *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800* (2002). Jälkimmäisessä on päästy oikeudenkäyntien tarkan analysoinnin myötä hyvinkin analyttisiin kuviin naimattomista ja naimisissa olevista miehistä ja naisista suvun, seksuaalisuuden, avioliittojärjestelmän ja lainsäädännön puitteissa.

Suomessa maaseudun seksuaalisuus on historiantutkimuksessa ollut vähemmän esillä. Ainoastaan aviottomat lapset tai myös aviottomat äidit vilahtavat nopeasti ohitse monissa esiteollisen ajan maaseutuyhteisön elämää käsittelevissä tutkimuksissa. Sama pätee tietysti myös perinteisiin pitäjänhistorioihin, joihin on aina ollut varattuna se säännönmukainen puolen sivun osuus ”aviottomasta syntyvyydestä”. Poikkeuksena mainittakoon Antero Heikkinen kirveskansa-trilogia (1988, 1997, 2000), jossa maaseudun seksuaalisuutta on käsitelty samalla tavalla tuomiokirjoja käyttäen kuin tässä tutkimuksessa, tosin Heikkinen käsittelee teemaa melko lyhyesti ja enemmän kuvailun tasolla. Työssä käytetystä suomalaisesta tutkimuksesta mainittakoon vielä Armas Niemisen alan klassikko *Taistelu sukupuolimoraalista* vuodelta 1951, jossa Nieminen tarkastelee myös maaseudun seksuaalisuuteen liittyviä moraalikäsitteitä absoluuttisen ja relatiivisen seksuaalimoraalin käsitteitä käyttäen. Lyhyemmässä monografiassa *Suomalaisen aviorakauden ja seksuaalisuuden historia* vuodelta 1993, käsitellään lisää seksuaalisuutta ja parinvalintaa, paikoitellen kuitenkin liian laajoja kaaria maalaten ja vähemmän mihinkään erityiskysymykseen yksityiskohtaisen analyttisesti keskittyen.

Seksuaalisuuteen liittyvien norminantajien näkökulmasta työssä on käytetty myös kirkkohistoriallista tutkimusta, sekä selittävänä ja taustoittavana apuna. Näistä mainittakoon esimerkiksi kirkottomista käsittelevät Anders Gustavssonin *Kyrktagningsleden i Sverige* (1972), ja Pentti Lempiäisen, *Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto* (1969). Pekka Halmesmaa on tarkastellut kirkkokuria esimerkiksi teoksessaan *Kirkko-*

⁵⁰ Lövkrona 1999, 18–19, 21.

kurisäännöstä Suomessa 1848–1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kajaanin rovastikunnissa (1979) ja Eino murtorinteen teoksesta *Suomen kirkon historia 3, autonomian kausi 1809–1899* (1992) on saatu taustoittavaa tietoa kirkollisten rangaistusten käytännöistä ja muutoksista. On kuitenkin huomioitava, että kirkkohistorialliset teokset kertovat enemmän kirkollisista normeista, niiden muutoksesta ja siitä, miten kirkon olisi pitänyt toimia, kuin kirkon käytännön toiminnasta suhteessa seurakuntalaisten seksuaalisuuteen.

Lisäksi työssä on käytetty lähteiden käyttöä ja tulkintaa helpottavana metodisena apuvälineenä oikeushistoriallista kirjallisuutta. Näistä mainittakoon esimerkiksi R.A. Wreden *Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin* (1936), mutta erityisesti Hemmer Ragnarin vuoden 1734 lakia tulkitsevat ja analysoivat teokset (1954, 1968). 1990-luvulla tehtyjen oikeudenkäynnin kulkua tarkastelevien monografioiden ja artikkeleiden tekijöinä mainittakoon Pia Letto-Vanamo ja Kevät Nousiainen.

Suomalaisen historian tutkimuksen harjoittaman vähäisen seksuaalisuuden tutkimuksen⁵² vuoksi lähitieteistä, erityisesti etnologiasta on ollut suuri apu työtä tehdessä. Esimerkiksi Maija-Liisa Heikinmäen *Suomalaiset häätävät* (1981) ja J. Lukkarisen *Suomalaisten naimatapoja* (1933) ovat antaneet selvyyttä maaseudun avioliitonmuodostuksen alkuvaiheeseen, tapoihin ja ihmisten suhtautumiseen ja Hilikka Helstin väitöskirja *Kotisyntytysten aikaan* (2000) puolestaan lasta odottavan naisen käyttäytymismalleihin ja vastaavasti yhteisön suhtautumiseen ja käyttäytymiseen.

Erittäin tärkeä teos virikkeiden antamisen kannalta on ollut Jan Löfströmin *Sukupuoliero agraarikulttuurissa* (1999), joka jäljittää lähtökohtaisesti homoseksuaalisuutta maaseutuyhteisössä, mutta tarkastelee sen myötä tutkimuskirjallisuutta ja perinneaineistoa analysoimalla yleisellä tasolla myös (hetero)mieheyttä ja naiseutta. Aiheensa takia tärkeä on ollut myös Jonas Frykmanin *Horan i bondesamhället* (1977), joka käsittelee aviottomaan äitiin suhtautumista 1800-luvun ruotsalaisella maaseudulla. Kirja antaa monipuolisen mutta samalla hyvin rankan kuvan aviottoman äitiyden eri puolista maaseudulla. Haastatteluaineistostaan tekemien, monesti liian yleistävien näkemysten ja argumentoinnin vuoksi luotuun kuvaan maaseudun todellisuudesta täytyy kuitenkin suhtautua kautta linjan varauksella. Sama varaus pätee myös muistitietoaineistoa käyttäneen Leea Virtasen *Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä* – artikkeliin (1990).⁵³

⁵¹ Rikoshistoriallisesta kirjallisuudesta pohjoismaissa liittyen seksuaalisuuteen ks. Ylikangas & Johansen & Johannson & Naess 2000.

⁵² Ks. Markkola 2003(a), 59–60.

⁵³ Frykmanin näkemysten saamasta kritiikistä enemmän aviottomia äitejä käsittelevässä luvussa 6.4.2.

Historiantutkimuksen lähimaastoon kuuluu myös tämän työn kannalta relevantein tutkimus, Kirsi Pohjola-Vilkunan liseniaatintyö *Eros kylässä – maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa* (1995), joka on lähtökohtaisesti sosiologian liseniaatintyö, mutta lähteiltään, niiden käytöltään ja tutkimustehtävänsä suhteen sijoittuu jonnekin historiantutkimuksen ja etnologian välimaastoon, vaikkakin teoreettinen argumentaatio pyrkii olemaan enemmän yhteiskuntatieteellistä. Pohjola-Vilkuna on käyttänyt Saarijärven käräjäkunnasta Keski-Suomesta täsmälleen samanlaista ja suunnilleen samalta ajalta olevaa oikeudellista lähdeaineistoa kuin allekirjoittanutkin, ja pyrkinyt niiden kautta kartoittamaan maaseudun (luvatonta) seksuaalisuutta, sekä naimattomien ihmisten välistä, että huoruutta. Vaikka Pohjola-Vilkunan työ paikoitellen kärsii hajanaisesta jäsenyyksestä, historiallisten kontekstien (esimerkiksi aikakauden lait) huomiomattomuudesta ja lähdekriittömästä tuomiokirja-aineiston käytöstä, työ on silti toiminut tärkeänä vertailukohtana ja tämän työn kannalta tärkeiden tutkimusteemojen esiin nostajana.

Jonkin verran olen käyttänyt apuna myös maaseudun sukupuolta ja seksuaalisuutta käsittelevää folkloristista kirjallisuutta. Käyttö on ollut varovaista erityisesti sen takia, että folklore lähdeaineistona tarkastelee seksuaalisuutta eri puolelta kuin esimerkiksi oikeuslähteitä käyttävä historiantutkimus, mutta toisaalta myös koska, ensin mainitusta syystä johtuen, esimerkiksi kansanrunot eivät kerro tapahtuneesta todellisuudesta samalla tavalla kuin oikeusaineisto. Omaksi hyödykseni olenkin yrittänyt kyseisestä tutkimuskirjallisuudesta suodattaa hyvin perusteltuja väitteitä aikakauden normeista seksuaalisuuteen suhtautumisessa.⁵⁴ Tällaisista teoksista mainittakoon esimerkiksi Satu Apo, *Naisen väki: tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta* (1995), Laura Stark-Arolan, *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland* (1998), ja Lotte Tarkan artikkeli *Sulhasen synty. Sanan voima vienankarjalaisessa mieronvirressä* (1998).

Lähdeaineiston tulkinnessa ei riitä kuitenkaan pelkästään tutkimusaihetta käsittelevä tutkimuskirjallisuus, vaan analyysin tukena on käytetty myös teoreettista kirjallisuutta. Tärkeässä osassa esimerkiksi seksuaalista performatiivisuutta - sekä käyttäytymisen, että kielen osalta - tulkittaessa ovat olleet J.L. Austinin kirjoitukset (1965, 1971) ja Judith Butlerin teos *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity* (1990). Selkeyttä kyseisten filosofien ajatusten ja teorioiden sisältöön ovat tuoneet kommentaarit

⁵⁴ Folklore-aineiston käytöstä, tutkimuksen tavoitteista ja suhteesta tapahtuneeseen todellisuuteen ks. Piela 1990, 214; Löfström 1999(b), 135; Kupiainen 2004, 265–269.

esimerkiksi Tuija Pulkkiselta (*Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko*, 2000) sekä Lea Rojotalta, ja Lea Laitiselta (*Keskusteluja performatiivisuudesta*, 1998). Seksuaalisuuden ja sukupuolen ymmärtämistä yleisemmällä historiallisella tasolla ovat puolestaan avittaneet esimerkiksi Jeffrey Weeksin teokset (1985, 1989) sekä Jan Löfströmin (1999), Marianne Liljeströmin (1996), ja Joan Wallach Scottin (1999) artikkelit.

Työssä on pyritty käyttämään ajallisten kontekstien tärkeyden vuoksi myös sekä paikallishistoriallisia, että yleensä 1800-luvun lopun maaseudun elämää kartoittaneita teoksia ja artikkeleita, vaikka seksuaalisuutta ja avioliitonmuodostusta niissä harvemmin tarkastellaan. Erityisen tärkeitä ovat olleet Teppo Viholan ja Mauri Mönkkösen 1983 ilmestyneet paikallishistoriat *Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917* ja *Multian historia 1866–1975*, sekä jälkimmäisen Keski-Suomen historiassa ilmestynyt artikkeli *Seurakuntaelämä* (1988). Yleisemmällä tasolla sekä Keski-Suomen, että koko Suomen osalta mainittakoon myös Erkki Laitisen artikkeli *Väestö ja yhteiskunta* ja Pekka Haataasen *Suomen maalaisköyhälistö tutkimuksen ja kaunokirjallisuuden valossa* (1968).

Viimeisenä tutkimuskirjallisuustyypinä on edellä mainituista luonteeltaan eroava *aikalaiskirjallisuus* tai *aikalaislähteet*. Ne edustavat 1900-luvun vaihteen suomalaisen sivistyneistön usein ylhäältä päin moralisoivaa näkemystä maaseudun seksuaalisuudesta esimerkiksi yöstelyyn, esiaviollisiin suhteisiin ja aviottomiin lapsiin liittyen, vaikka taustalla monesti onkin esimerkiksi naisyhdistysten huoli maaseudun naisten asemasta. Esimerkiksi *Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla* (1890) on koostettu maaseudulta tulleista kirjeistä, Elli Laurilan *Maaseudun siveellisyysoista* (1916) on puolestaan puhtaaksi kirjoitettu kokouspuhe, ja kansankirjailija Pietari Päivärinnan *Siveellisyysoit Pohjanmaalla rahvaan keskuudessa* (1905) on taas suora kommentoiva maaseudun oloja käsittelevä teos. Alkuperäislähdeluonteensa vuoksi aikalaiskirjallisuutta on pyritty kuitenkin käyttämään maltilla, varsinkin kun maaseudun ihmisten omat normit ja moraalinäkemykset harvoin tulevat sivistyneistön näkemysten alta esiin. Sivistyneistön näkemysten kautta pystytään kuitenkin hahmottamaan moralisoinnin kohdetta, naimattoman seksuaalisuuden todellisuutta, vaikka sekin on paikoitellen värittyneen korostunut.

1.5 Alkuperäislähteet

1.5.1 Varsinaisasiain pöytäkirjat ja niiden luonne

Tärkein työssä käytettävä lähdetyyppi on Keuruun kärjäkunnan varsinaisasiain⁵⁵ pöytäkirjat eli tuomiokirjat. Lähdemateriaalin tuottanut kihlakunnanoikeus toimi maaseudulla alioikeutena, jossa kihlakunnantuomari tuomitsi yhdessä lautakunnan kanssa. Lain mukaan oikeuden kokoontumisia, eli käräjiä voitiin tarpeen mukaan pitää kaksi tai kolme kertaa vuodessa. Keuruun kärjäkunta itsessään oli ollut vuosista 1862–1863 lähtien osa Jyväskylän tuomiokuntaa ja korkeammalla oikeusasteella se kuului Vaasan hovioikeuden piiriin. Konkreettisella pitäjätasolla kärjätaloina olivat liikenteellisesti sopivasti sijoittuneet keuruulaiset Könttärin ja Häkkisenmäen talot.⁵⁶

Keuruun kärjäkunnassa käräjät pidettiin kaksi kertaa vuodessa: talvikäräjät(viitteissä Tk) maaliskuu- ja syyskäräjät(Sk) syys-joulukuussa. Vajaan parin kuukauden ajalle mahtuvien käräjien puitteissa käytiin läpi yhteensä 250–400 oikeuskäsittelyä. Normaaliin syys- ja talvikäräjien lisäksi pidettiin myös välikäräjiä(Vk), joita istuttiin kun henkilöä syytettiin suuresta rikoksesta tai jos oli ”*noussut yleinen kulkupuhe suuresta rikoksesta*”, ja varsinaisia käräjiä ei ollut lähiaikoina tulossa. Kihlakunnan tuomari toimi tällöin kokoonkutsujana.⁵⁷

Seuraavassa taulukossa on jaoteltu tapausryhmittäin tarkasteluajalta – sekä normaaleilta, että välikäräjiltä - löytyneet tutkimustehtävän kannalta hyödylliset oikeustapaukset, sen mukaan missä pidettiin tapauksen ensimmäinen käsittely⁵⁸:

TAULUKKO 1 Oikeustapausten määrät käräjillä		
Tapaus / 1. käsittely	Kihlakunnankäräjät	Välikäräjät
Lapsenelatus	54	0
Huoruus ja/tai avioero	18	1
Lapsenmurha/sikiönkätöntä	4	5
Avioliittoon pakottaminen	5	0
Yhteensä:	81	6
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888; Välikäräjät 1884–1887.		

⁵⁵ Varsinaisasiat olivat riita – ja rikosasioita, jotka oli pantu vireille haasteella. Rikokseksi määriteltiin teko, josta laissa oli määrätty rangaistus, kun taas riita-asia oli yksityis- eli siviilioikeudellinen asia, jota käsiteltiin oikeudenkäynnissä (Pitkänen 1995, 40).

⁵⁶ Keisarillinen asetus 27.4.1868; RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 2.luku, § 2; Laitinen 1988(b), 321–322; Vihola 1983, 420.

⁵⁷ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888; RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 4.luku, § 1.

⁵⁸ Usein välikäräjillä alkaneet tapaukset jatkuivat normaaleilla käräjillä siirtyäkseen takaisin välikäräjiin.

Ajallisen poikkileikkauksen puitteissa on tutkimukseen otettu mukaan kaikki ne oikeustapaukset jotka alkoivat(ensimmäinen käsittely) talvikäräjien 1881 ja syyskäräjien 1887 välisenä aikana. Aikaväliltä Sk 1879 – Sk 1880 on mukaan otettu kuitenkin myös ne tapaukset, jotka jatkuivat edellisen aikajakson alueelle. Lopullinen aikarajaus venyy syyskäräjiin 1888, koska osa tapauksista jatkuu sinne asti.

Työssä tulee eri tapaustyypeillä olemaan erilainen merkitys. Tärkein ja eniten käytetty tyyppi on *lapsenruokko/lapsenelatus* – tapaukset⁵⁹, joita löytyy yhteensä 54 kappaletta. Niissä aviottoman lapsen synnyttänyt nainen haki käräjäteitse elatusapua lapsensa isäksi väittämältään mieheltä. Oikeudenkäynnissä ensin mainittu toimi *kantajana* ja jälkimmäinen *vastajana*. Luvussa **1.1** esitelty ajatus jäsenyyksen toimimisesta kompositiona, eli naimattomien ihmisten seksuaalisuuden ajallisena rekonstruktiona, perustuu pitkälti tähän tapaustyyppiin.

Lapsenelatus tapausten lisäksi yksityiskohtaisen tarkastelun kohteena ovat myös viisi avioliittoon pakottamis-tapausta. Niissä nimismies oli nostanut papiston vaatimuksista käräjille sellaiset kihlaparit, joiden avioliittoon kuulutuksista oli kirkon mielestä kulunut liian pitkä aika ilman vihkimistä. Kolmas tärkeä tapausryhmä on yhdeksän lapsenmurha- tai sikiönkätöntä tapausta. Composition puitteissa näiden kahden tapaustyyppien merkitys tulee esiin yksittäisemmissä luvuissa, kuin koko työssä kokonaisuutena. Ensin mainitulla tapaustyyppillä on roolinsa pääluvuissa **5** ja **7**, joista edellisessä käsitellään kantajien käräjäpuheita, ja jälkimmäisessä kirkon naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen liittyvää normienantoa. Lapsenmurhatapauksia puolestaan käytetään pääluvussa **6**, jossa käsitellään aviottoman raskauden ja lapsen merkitystä naimattomalle naiselle.

Aineiston 19 avioero- tai huoruustapauksella ei puolestaan ole työn kannalta itsenäistä roolia, vaan niillä on pelkästään edellä mainittuja oikeustapauksia ja kirkollisia lähteitä tukeva merkitys. Millaisin ennakkoehdon tuomiokirjoja sitten pystytään käyttämään entisajan elämän tarkasteluun?

Oikeuspöytäkirjojen luonnetta ja sisältöä voisi lähtökohtaisesti kuvailla rikkaan yksipuoliseksi. Yksipuolisuus tulee siitä, että menneisyydestä voidaan tuomiokirjojen kautta nähdä vain ne jäljet, jotka ovat syntyneet oikeuslaitoksen tarpeiden kautta. Tämän vuoksi lähteen voikin sanoa antavan tehtävänsä edellyttämällä tavalla vääristynyttä tietoa

⁵⁹ Termillä *tapaus* tarkoitetaan jatkossa kyseistä oikeustapausta kokonaisuudessaan, kun taas termillä *käsittely* yhtä yksittäistä käsittelykertaa, joita siis saattoi tulla yhtä tapausta kohden useitakin. Jotkut oikeustapaukset jatkuivat useampienkin käräjien ajan, osa taas päättyi ensimmäiseen käsittelyyn (JyMA Sk 1879–Sk 1888). Käräjäkäsittelyn etenemisestä ks. Toivanen 2005, 30–32.

menneisyydestä kokonaisuudessaan.⁶⁰ Tuomiokirjojen sisältö (kantajien ja vastaajien puheenvuorot, kirjalliset kanteet, todistajanlausunnot, papintodistukset, kirjalliset vastineet, oikeuden päätökset, välihuomautukset ynnä muut sellaiset) on tässä mielessä yksi-puolista menneisyyden kuvaa, koska ne kertovat vain siitä, mitä oikeus on halunnut käräjillä todistajilta kuulla tai miten oikeudenkäynti juridisesti on suoritettu.

Mutta tämä aineiston ”yksipuolisuus” ei ole kuitenkaan ongelma, sillä vastavuoroisesti oikeusaineiston suuri rikkaus on se, että niitä asioita, joista käräjillä haluttiin saada selkoa, käsiteltiin puolestaan hyvin monipuolisen aineiston avulla, useiden käräjien ajan, useiden eri ihmisten kohdalla ja erittäin kuvailevien todistajanlausuntojen kautta. Esimerkiksi pariskuntien käyttäytymisestä tilan ja yksityisyyden suhteen saadaan paljon tietoa, koska todistajilta haluttiin kuulla olisivatko elatustapaosapuolet olleet mahdollisesti yhdynnässä. Samasta syystä on mahdollista tarkastella esimerkiksi miesten yhteisössään kertomia rehvastelupuheita, koska todistajanlausunnot ovat täynnä mainintoja siitä, miten elatustapausten vastaaja oli kertonut seksuaalisuhteesta ulkopuolisille. Kolmantena esimerkkinä voisi mainita, että tuomiokirjojen kautta tulee näkyviin monipuolisena myös maaseudun parinvalinta, ainakin naisen kannalta, sillä oikeus oli lapsen isyyden vuoksi kiinnostunut kaikista niistä muista miehistä, joita kantaja oli mahdollisesti tapaillut.

Käräjöpöytäkirjat ovatkin kvalitatiivisen ja ihmisen toimintaa tarkastelevan historian-tutkimuksen kannalta rikas lähde, koska niissä puhuvat omista asioistaan ihmiset, joihin tutkimus kohdistuu. Tuomiokirjojen avulla tutkija pääseekin lähimmäksi historiassa monesti sivuun jääviä tavallisia ihmisiä, heidän kansanomaisia näkemyksiään ja jokapäiväistä elämää.⁶¹ Tuomiokirjojen tarkastelussa kannattaakin keskittyä tämän rikkaan ja kuvailevan puolen sisältöön ja muodostumiseen.

Ensiksikin tuomiokirjojen todistusarvoa voidaan pohtia sen kannalta, että kuinka hyvin itse käräjätilanteessa esitetyt asiat ovat muuntuneet pöytäkirjamuotoon. Lopullista pöytäkirjaa eli ns. konseptipöytäkirjaa ei koskaan laadittu suoraan, vaan vasta jälkeensä oikeuskäsittelyn aikana pidetyn ns. memoriaalipöytäkirjan perusteella.⁶² Virrankosken mukaan on otettava huomioon, että tuomiokirjojen sanonnat voivat olla hämäriä ja epätasällisiä. Tuomarilla ja kärjäkirjurilla on myös saattanut olla erilainen käsitys

⁶⁰ Renvall 1983, 51–52; Kalela 2000, 93. Ks. Virrankoski 1970, 124–126. Tuomiokirjojen sisältöön vaikuttivat hallinnollisen tarpeen lisäksi myös paikalliset olosuhteet, ihmisten käsitys kärjäinstituutiosta ja suhtautuminen siihen (Toivanen 2005, 28, 33, 34).

⁶¹ Heikkinen 1988, 11; Eilola 2003, 43, alaviite 143; Katajala 1994, 64–65; Korhonen 1945, 10–11.

⁶² Wrede 1936, 93; Jauhiainen & Lipponen 1990, 21, 32, 50, 118. Oikeuskäsittelyn siirtymisestä pöytäkirjaan ks. myös Gowing 1998, 42, 45–48.

asioiden muistiin merkitsemisen tärkeydestä, ja joskus asioita on voitu esittää puutteellisesti ja jopa virheellisesti.⁶³

Voidaan kuitenkin esittää, että 1880-luvun tuomiokirjat kertovat melko tarkasti käsittelyiden sisällöstä, sillä esimerkiksi yksittäisten todistajien lausuntojen sisällöt ovat kolmannessa persoonassa merkittävät tarinakokonaisuuksia, joissa näkyy paikallisia murresanojakin välillä. Tuomiokirjoista löytyy myös käräjähenkilöiden välihuutoja ja huomautuksia, joten oletettavasti Keuruulla memoriaalipöytäkirjaa pitänyt henkilö on merkinnyt epätavallisessa paikassa olleiden todistajien hitaasti kertomat lausunnot tarkasti ylös⁶⁴. Mutta vaikka ilmaisut eivät olisi aina täysin autenttisia säilyneenkään, niin todistajan lausuntojen sisältö kuitenkin⁶⁵. Lain mukaan todistajanlausunnot olisi kuulunut lukea julkisesti, jotta olisi saatu selville, että ”*owatko heidän sanansa ja ajatuksensa tulleet oikein käsitetyiksi*” ja jos todistajalle olisi tullut vielä jotain uutta mieleen.⁶⁶ Tällaisesta oikeuden suorittamasta todistajien tekstin varmistamisesta löytyykin tuomiokirjoista paljon esimerkkejä.

Tärkeämpi pohtimisen paikka onkin se kuinka totuudenmukaisesti käräjillä esiintyneet kantajat, vastaajat ja todistajat puhuivat tapahtuneista asioista. Pentti Virrankoski esimerkiksi arvioi tuomiokirjojen sisältävän paljon kertomuksen luonteisia todistajanlausuntoja ja täten epäluotettavaa materiaalia. Lisäksi epäspontaani kertomistilanne on saattanut vaikuttaa siihen mitä sanottiin, tai todistajat muotoilivat lausuntonsa sen mukaan mitä he olettivat oikeuden heiltä odottavan.⁶⁷ Lisäksi ainakin periaatteessa todistajat ovat voineet valehdella⁶⁸.

Tuomiokirjojen merkitys ja ”totuudenmukaisuus” ei kuitenkaan tule siitä, että vastasivatko todistajanlausunnot täysin todellisia tapahtumia. Aiemmin historian tutkimuksessa lähdekritiikin avulla pyrittiin lähteiden kertomasta menneisyydestä etsimään vain varmaa tietoa. Varman ja paikkansapitävän tiedon fundamentaalisen etsimisen sijasta pitäisi Kalelan mukaan puhua mieluummin hedelmällisen tai validin tiedon etsimisestä,

⁶³ Virrankoski 1970, 124–126.

⁶⁴ JyMA Sk 1879 – Sk 1888. Pöytäkirja myös rakenteeltaan noudattaa oikeudenkäyntimenettelyn kaavaa (Toivanen 2005, 31; Pitkänen 1995, 38).

⁶⁵ Jari Eilola korostaa, että vaikka kirjuri olisi saattanut merkitä asioita eri tavalla kuin todistajat kertoivat, niin tällöinkin saman yhteiskunnan ja aikakauden edustajina, sama arvomaailma ja mentaliteetti välittyi tuomiokirjatekstiin (Eilola 2003, 34–44).

⁶⁶ Wrede 1936, 93; RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 17.luku, § 28. Vrt. Jansson 2002, 46; Toivanen 2005, 31.

⁶⁷ Virrankoski 1970, 128; Eilola 2003, 41–42.

⁶⁸ Todistajanlausuntojen tarkoituksellinen valehtelu oli kuitenkin todennäköisesti suhteellisen vähäistä, koska todistamistilanne oli arvokas ja erikoinen tilanne maaseudun ihmisille, semminkin kun laki määräsi todistajan vannomaan valan totuudenmukaisesta lausunnosta käsi raamatulla ja Jumalan kautta sekä määräsi sakon väärästä valasta (RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 17.luku, § 16, 18).

jolloin eri lähdeyytöt olisivat vain eri tavoin informatiivisia. Tässä mielessä voidaanakin käräjäpöytäkirjoihin liittyvät kysymyksenasettelut siirtää tapahtumahistoriallisen totuuden selvittämisestä enemmän rakenteelliseen sosiaali- ja mentaliteettihistoriaan.⁶⁹

Oikeuslähteiden tekstiä tuleekin lähestyä enemmän kulttuurisina teksteinä, ja analysoida niitä kulttuuristen merkitysten kautta. Tällöin ei olla kiinnostuneita ensisijaisesti lähdetekstin tosiasioita koskevasta informaatiosta, vaan niiden sisältämistä merkitysrakenteista. Todistajat tulkitisivat näkemäänsä ja kuulemaansa kulttuurinsa odotusarvojen ja tietojen mukaan, ja kertoivat siitä vastaavien käsitysten kautta käräjillä. Täten historian tutkijalle riittää, että esitetyt lausunnot olivat mahdollista todellisuutta joko kertojille tai ainakin osalle paikallaolijoista. Käräjäpuheen merkitys liittyykin niihin laajoihin asioita koskeviin julkilausumattomiin taustatietoihin, joita pidetään kollektiivisesti jaettuina itsestäänselvyyksinä.⁷⁰

Tuomiokirjatekstien ”totuusarvo” tällöin tuleekin siitä, että niiden täytyi olla uskottavia käräjillä esitettyinä. Tutkijalle ei ole esimerkiksi tarpeellista selvittää sitä, kuka puhuu enemmän ja kuka taas vähemmän totta lastenelätustapauksissa, joissa nainen syyttää käräjille haastamaansa miestä lapsen isäksi, joka puolestaan kiistää ehdottomasti isyytensä ja syyttää asiasta muita miehiä. Tällaisessa tilanteessa kaikki puhuvat totta kulttuurisessa mielessä, sillä tekstin kertomat vaihtoehdot olivat mahdollista todellisuutta maaseudun naimattomille ihmisille. Toisin sanoen, mahdollisen valheenkin täytyi olla kulttuurisessa mielessä totta ja uskottava läsnäolijoille, jotta sen kannatti esittää.⁷¹

Tällaista asianosaisten puheiden tai yleensäkin todistajanlausuntojen kulttuurisen uskottavuuden vaatimusta pitivät oikeudessa yllä käräjäyleisö ja lautamiehistö⁷². Varsinkin lautamiehistön rooli käräjäpuheen uskottavuuden takaajana oli suuri, koska se toimi tuomarin rinnalla arvioimassa todistajanlausuntoja, ja edusti paikallisten olojen tuntemusta. Lain mukaan lautamiehistön muodosti 12, mutta vähintään seitsemän talonpoikaa, jotka toimivat paikallisina asiantuntijoina oikeuden puheenjohtajalle, edustaen tietämystä maaseutuyhteisön tavoista, henkilösuhteista ja kirjoittamattomista laeista.⁷³

⁶⁹ Kalela 2000, 89–92; Matikainen 2002, 20.

⁷⁰ Toivanen 2005, 14–15; Gowing 1998, 54–55; Eilola 2003, 41; Eilola 2000, 185. Pertti Alasuutari kirjoittaa samassa merkityksessä kulttuurisista jäsenyyksistä (Alasuutari 1995, 95–104).

⁷¹ Ks. Lövkrona 1999, 42–44, 47.

⁷² Korhonen 1945, 12. Lautamiehistön ja käräjärahvaan paikallistuntemus karsi edelleen myös karkeimmat valheet pois (Katajala 1994, 64–65).

⁷³ RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 1.luku, § 1; Nygård 2001, 82–83. Lautamiehistön muodostamisesta ja valintaprosessin muutoksesta 1800-luvun mittaan ks. Nousiainen 1991, 294; Nygård 2001, 82; Nousiainen 1993, 433, 501–503; Hemmer 1968, 168.

Täten tuomiokirjat ovat oiva lähdemateriaali tutkittaessa normien ja performatiivisuuden kautta naimattomien ihmisten seksuaalisuutta ja sukupuolta, koska lähdeaineisto kertoo tapahtuneen todellisuuden lisäksi myös aiheeseen liittyneistä yhteisesti jaetuista käsityksistä

1.5.2 Kirkollinen arkistoaineisto ja normiaineisto

Käräjapöytäkirjojen lisäksi tutkimustehtävän ratkaisussa käytetään kirkollista aineistoa ja normiaineistoa (aikakauden lakitekstejä ja käsikirjoja). Ensin mainittu lähdeaineisto kattaa Keuruun kärjäkunnan sisältämien Keuruun, Multian ja Pihlajaveden pitäjien kanssa maantieteellisesti yhtäpitävät Keuruun emäseurakunnan ja siihen liittyvät Multian seurakunnan ja Pihlajaveden kappelin. Näistä kaikista löytyy omat itsenäiset lähdesarjansa. Tarkasteltavat seurakunnat ja kappelit kuuluivat 1880-luvulla Turun arkkihiippakuntaan ja sen sisällä Ruoveden rovastikuntaan.⁷⁴

Kirkollista arkistoaineistoa (kirkkokurinalaisten luetteloita, kirkkoneuvoston pöytäkirjoja, rippikirjoja, väkilukutaulukoita, kinkeripöytäkirjoja) tullaan käyttämään kahdessa eri merkityksessä. Ne toimivat materiaalina kertomassa kirkon normienannosta liittyen naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen, mutta myös tuomiokirjoja tukevana materiaalina. Lisäksi ajallisesti aineisto on valittu kahdella eri metodilla, ensinnäkin tutkittavan ajanjakson (1880-luvun) puitteissa tuomiokirjojen rinnalla samansuuntaisesti, mutta toisaalta taas laajemmin 1800-luvun lopun kirkollisen maiseman kuvaamiseen.

Kirkkokurin alaisten luetteloiden puitteissa tarkastellaan vuosia 1881–1886, ja kyseisen lähdetyyppi sisältää luettelomaisia merkintöjä papiston suorittamista ripittämisistä. Muodoltaan niistä löytyy vuosittaisia ja edelleen kuukausittaisia ripityksen listauksia, joihin on merkitty päivämäärän mukaan ripittäjän tiedot (sosiaalinen asema, nimi, ripityksen syy) ja vaihtelevassa määrin myös ripityksen suorittaja. Kirkkokurin alaisten luetteloita käytetään tuomiokirjojen rinnalla tarkasteltaessa aviottomien äitien sosiaalisia asemia, mutta myös itsessään kirkon normienannosta kertovana lähteenä.

⁷⁴ Multia oli saanut kappeliseurakunnan oikeudet 1831, hyväksynnän omasta seurakunnasta 1872, ja ensimmäisen oman vt. kirkkoherran vuonna 1883. Pihlajaveden kappeli puolestaan hyväksyttiin seurakunnaksi 1895 ja ensimmäisen oman kirkkoherransa se sai 1910 (Mönkkönen 1983, 23–26; Vihola 1983, 288–290). Kirkollisesta aluejaosta Keski-Suomessa ks. Mönkkönen 1988, 444–450.

Toiseksi työssä käytetään *kirkkoneuvoston*⁷⁵ *pöytäkirjoja*. Vuoden 1869 kirkkolaki oli vakiinnuttanut neuvoston aseman kirkonkokousta valmistelevana ja sen päätöksiä toimeenpanevana selväpiirteisenä hallintoelimenä. Sen toimialaan kuuluivat lisäksi kirkkokurin edistäminen, kirkon omaisuuden ja maan hoito sekä palveluskunnan nimittäminen. Tehtäviin kuului vanhastaan myös seurakuntalaisten sukupuolisiveellistä elämää koskevat kysymykset, ja lain mukaan sen tehtävänä oli käyttää kristillistä siveydenhoitoa ja kirkkokuria seurakunnassa.⁷⁶

Pöytäkirjojen osalta on kartoitettu vuosia 1870–1899, koska naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen liittyvät tapaukset ovat määrällisesti vähäisiä, varsinkin työn tuomiokirjoihin liittyvän tarkasteluajan (1879–1889) puitteissa. Kirkkoneuvoston pöytäkirjojen laajempi aikaskaala ei kuitenkaan aiheuta ongelmia, koska niitä tarkastellaan ensisijaisesti erillään tuomiokirjoista, mutta myös siitä syystä, että kirkon normienanto näyttää pysyvän melko stabiilina 30 vuoden kuluessa. Multian seurakunnan kirkkoneuvoston pöytäkirjoista ei mielenkiintoisia käsittelyjä löydy, mutta sitä vastoin Keuruun (kaksi käsittelyä) ja Pihlajaveden kappelin (neljä käsittelyä) kirkkoneuvostojen kokouksista löytyy mielenkiintoisia asioita antamaan kuvaa 1800-luvun lopun naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen liittyvistä normienannoista.⁷⁷

Sisällöltään kirkkoneuvoston pöytäkirjat ovat lähellä tuomiokirjatekstiä, sillä erotuksella että pöytäkirjat ovat virallisemmin kolmannessa persoonassa liikkuvaa tekstiä siitä, mitä kukin sanoi, miten kokouksessa toimittiin ja mitä asiasta päätettiin. Erityisesti vuonna 1887 Keuruulla pidetyn kokouksen pöytäkirja on sinne kutsuttujen ihmisten suuresta määrästä johtuen erittäin muodollista tekstiä⁷⁸ koostuen henkilötiedoista, rikkomuksen laadusta ja neuvoston päätöksestä.

Kolmantena kirkollisena lähteenä työssä käytetään *rippikirjoja*, eli pääkirjoja, joihin on merkitty kylittäin ja taloittain kaikki talon alueella asuneet ruokakunnat ja ihmiset. Rippikirjoihin merkittiin yksittäisten ihmisten kohdalle kirkolliset toimitukset, joihin he olivat osallistuneet ja heidän taitonsa (esimerkiksi kinkerikuulustelut, lukutaito). 1800-luvulla rippikirjoihin alettiin merkitä huomautuksia hengellisen elämän laadusta⁷⁹, jotka ovat tässä työssä mielenkiinnon kohteena. Koska yksittäisen ihmisen läpikäymästä ripp-

⁷⁵ Tutkimuskirjallisuudessa ja itse lähteissäkin käytetään usein termejä *kirkkoraati* ja *kirkkoneuvosto* sekaisin. Tässä työssä käytetään jälkimmäistä muotoa, lukuun ottamatta mahdollisia suoria lainauksia.

⁷⁶ Murtorinne 1992, 276; Viikki 1994, 177; KL 1869: 19.luku (Kirkkoraadista), § 331–332.

⁷⁷ JyMA Multian kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1870–1899; Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1870–1899; Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat 1870–1899.

⁷⁸ Marginaaliin ja nimien väliin on kuitenkin paikoitellen merkitty välikommentteja, päätöksiä ja erillisiä merkintöjä pariskuntien myöhemmistä vaiheista (JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat 15.3.1887).

⁷⁹ Viikki 1994, 173.

tyksestä löytyy sama tieto myös edellä mainituista kuriluetteloista, niin rippikirjojen merkitys on tässä työssä pelkästään toimia apuna kirkkokurin alaisten luetteloiden sisältämien tietojen tulkinnassa. Lähdetyypin välinearvo-luonteen vuoksi ja tuomiokirjatar-kastelusta poiketen mikrokorttimuodossa olevia rippikirjoja on käyty kursorisesti läpi vuosien 1870–1879 ja 1880–1889 rippikirjakokonaisuuksista.

Neljäntenä kirkollisena lähteenä ovat *väkilukutaulukot*, joista on poimittu vuosilta 1880–1886 aviottomien lasten ja kaikkien syntyneiden lasten absoluuttiset määrät. Niiden merkitys on vertailussa sekä toisiinsa, että suhteessa lastenelätustapauksiin ja kirkkokurinalaisten luetteloihin. Aviottomien lasten absoluuttisilla ja suhteellisilla määrillä pyritään täten paitsi tulkitsemaan muita lähderyhmiä, myös antamaan selvyyttä itse tutkimuksen kohteena olevaan naimattomaan seksuaalisuuteen.

Viidentenä kirkollisena aineistona ovat *kinkeripöytäkirjat*, joita on saatu käsiin vain Keuruun seurakunnan osalta vuosilta 1886–1890, 1896–1900. Pöytäkirjoihin on kinkeriruoduittain merkitty toistuvia käytännön asioita, joista kirkollisen normienannon kannalta kiinnostavia ovat vain ruoduissa vuoden aikana syntyneiden aviottomien lasten määrien tarkka kirjaaminen, muutamat maininnat nuhdeltavista pariskunnista ja yleisen elämänmenon kuvaus kylänvanhimman kertomana.

Normiaineistosta aikakauden maallisten lakien tarkastelussa on ollut käytössä vuoden 1876 painoksena *Ruotsin valtakunnanlaki 1734* (RVL 1734) siihen sisältyvine myöhemmin annettuine kuninkaallisine ja keisarillisine asetuksineen. Työn näkökulma ei ole ensisijaisesti oikeushistoriallinen, vaan lakiaineiston tärkeänä funktiona on varsinkin oikeudenkäymiskaaren osalta toimia oikeudenkäynnin muotojen taustoituksessa, tulkitsemisessä ja lähdekritiikin apuvälineenä. Toisaalta rikos- ja rangaistuskaarta on käytetty selvittäessä sitä, millaisia sanktioita virallisesti vääränlaisesta elämästä olisi pitänyt seurata, ja naimis-, perintö- ja holhouskaarta tarkasteltaessa kihlauksen ja naimisiin menon oikeudellisia puitteita.

Tarkasteluaikana vallinnutta *kirkkolakia* (*KL 1869*) käytetään puolestaan tarkasteltaessa ripittämissä, kirkkokurin, ehtoollissääntöjen ja kirkkoneuvoston roolin kautta kirkon mahdollisuuksia normittaa naimattomien ihmisten seksuaalisuutta. Laki oli sisällöltään uudenlainen verrattuna vuoden 1686 kirkkolakiin, joka oli tullut tunnetuksi lujaan järjestykseen ja kirkkokuriin tähänneistä säännöksistä. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla kirkkorangaistuksiin olivat kuuluneet vielä nuhtelut/varoitukset (yksityisesti tai julkisesti kirkossa, kinkereillä tai kirkonkokouksen edessä), sakot ja sakon vaihtoehtona olleet häpeärangaistukset (häpeäpenkissä tai jalkapuussa istuminen). Sakkoja oli annettu

erityisesti juuri siveellisyysrikoksista. Jos rangaistuksiin ei ollut alistuttu, niin rangaistavalla ei ollut oikeutta käydä ehtoollisella, mikä oli yksi pahimpia kirkollisyhteisöllisiä sanktioita. Tätä oli Halmesmaan mukaan käytetty muun muassa salavuoteuteen syyllistyneisiin naisiin, kunnes he olivat alistuneet kirkkorangaistukseen.⁸⁰

Uutta kirkkolakia valmisteltaessa oli kuitenkin lähdetty tähdentämään rangaistuksiin perustuvan kurinpidon asemasta kasvatuksen ja sielunhoidon merkitystä. Monien kuri-
muotojen poistamista tai lieventämistä perusteltiin sillä, että ne olivat luonteeltaan epäkirkollisia eivätkä vastanneet kirkkokurin sielunhoidollista tarkoitusta, mikä kuitenkin aiheutti papiston piirissä keskustelua.⁸¹ Joka tapauksessa uudessa kirkkolaissa ei suoranaisia kurittavia kirkkorangaistuksia enää löydy.

Vuoden 1869 kirkkolain sisällössä näkyikin 1800-luvun puolivälin suuri lainsäädännöllinen muutos liittyen kirkollisiin sakkoihin, häpeärangaistuksiin ja nuhteluihin: sekä maallinen, että kirkollinen jalkapuurangaistus⁸² kumottiin 1848. Vuonna 1864 keisarillinen määräys puolestaan poisti kirkollisten sakkojen⁸³ maksamisen kaksinnaimisesta, huoruudesta, muusta makaamisesta ja ennen aikaisesta avioyhteydestä. Käytännössä tämä tarkoitti koko sakkojärjestelmän poistumista, koska edellä mainitut olivat olleet sakotuksen tärkeimmät kohteet. Myös nuhtelujen käytännön toteutus muuttui, sillä samaan aikaan sakkojen poistamisen ohella kumottiin sekä julkinen, että erillinen kirkkorangaistus.⁸⁴ Tässä työssä kirkkolain avulla on tarkoitus katsoa, millaiset mahdollisuudet kirkolla oli 1800-luvun lopulla toimia seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa.

Samanlainen merkitys on myös *kirkkokäsikirjoilla*, joiden funktiona oli toimia seurakunnille ohjeistuksena siitä, kuinka kirkolliset toimitukset tuli suorittaa. Käytössä on ollut kaksi eri käsikirjaa, vuodelta 1859 ja 1876(painettu 1884). Kirkollisista tapahtumista ei ole muuta aineistoa kuin nämä viralliset aineistot, eikä täten täydellistä varmuutta siitä, miten juuri Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä jumalanpalveluksissa toimittiin. Kirkkokäsikirjat ovat kuitenkin virallinen ohjeistus ja käsikirjoja onkin tarkoitus käyttää sillä oletuksella, että ne kertovat myös käytännön toiminnasta. Millä ta-

⁸⁰ Halmesmaa 1979, 71, 80, 84, 139; Murtorinne 1992, 91–92. Ks. Sundin 1982. Joskus pappi saattoi kieltää naiselta ehtoollisoikeuden pelkästään salavuoteus-huhujen perusteella (Heikkinen 1988, 140).

⁸¹ Halmesmaa 1979, 81; Kansanaho 1976, 22, 51, 57, 88, 57; Murtorinne 1992, 92.

⁸² Warenin mukaan jalkapuu oli ollut viimeisen kerran Keuruulla käytössä 1850-luvulla, mutta sitä oli kuitenkin 1800-luvulla käytetty vain ”muutama harva kerta” (Waren 1969, 110; Karttunen 1978, 51). Vihola kuitenkin esittää, että jalkapuuta ja mustaa penkkiä olisi käytetty Keuruulla vielä 1880-luvulla (Vihola 1983, 293).

⁸³ Ennen aikaisesta avioyhteydestä, mikä paljastui liian pian avioliiton solmimisen jälkeen tapahtuneesta lapsen syntymästä, maksettavia sakkoja kutsuttiin usein tervarahoiksi tai kirkkontervaukseksi (Lukkarinen 1933, 15–16, alaviitteet).

⁸⁴ Halmesmaa 1979, 34, 51, 53, 64, 78, 138; Nieminen 1951, 81–82; Lempiäinen 1969, 118.

valla tässä luvussa mainittuja lähdeaineistoja, ja erityisesti tuomiokirjoja sitten käytetään?

1.6 Aineiston käyttö ja tulkinta

Työssä käytettävän tuomiokirja-aineiston erityinen piirre on se, että tutkimustehtävän ratkaisuun käytettäviä tapauksia on määrällisesti paljon⁸⁵, ja ne ovat sisällöltään selkeän deskriptiivisiä. Tällaisessa tapauksessa voitaisiinkin puhua saturaatiosta, eli aineiston kylläntymisestä⁸⁶, mikä erityisesti lastenelätustapausten kohdalla tarkoittaa sitä, että vuosien 1881–1887 kuluessa alkavat vähitellen samantyylliset tapaukset toistua, ja naimattomien ihmisten seksuaalisuuden ja sukupuolen rakentumisen suuret linjat tulla näkyviin, ilman että käsittelyä tarvitsee jatkaa enää pidemmälle.⁸⁷ Tällöin ei myöskään tarvitse tutkimustehtävän tasolla ottaa mahdollista muutosta huomioon. Mitä nämä suuret linjat ja kokonaiskuvan luonti sitten käytännössä tarkoittavat?

Pyrkimys on tarkastella tämän luonteista aineistoa yleisemmällä tasolla, sillä historian tutkimuksessa lähteistä irrotettavat yksittäiset lähdetiedot ovat ymmärrettäviä vasta viitatessaan ja ollessaan osa jotain suurempaa kokonaisuutta.⁸⁸ Siirryttäessä yleisemmällä tasolle tarkasteltavat asiat eivät enää löydykään suoraan lähdetekstistä, josta ne voitaisiin suoraan kirjoittaa tutkimusraporttiin, vaan käytännössä tutkimuksellisesti lähestytään tulkintaa⁸⁹. Tuomiokirjojen tapauksessa tämä tarkoittaa konkreettisesti pelkkien yksittäistapausten tai yksittäisten ihmiskohtaloiden seuraamisen sijaan tuomiokirja-aineistotapausten hajottamista komposition edetessä tarkasteltavien teemojen raaka-aineiksi. Näiden teemojen sisältöä ja merkitystä perustellaan tämän jälkeen sekä oikeustapausten sisällöllä, että yksittäisistä oikeustapauksista laskettavilla erilaisten ilmiöiden frekvensseillä. Kompositiossa tarkasteltavien yksittäisten teemojen argumentointi lähtee tällä tavalla suoraan empiriasta, mutta monissa kohtaa teorian roolina on antaa aikakauden ilmiöille merkitys ja nimi.

Käytännössä tekstin tasolla suorettavien päättelyjen perustelut esitetään taulukoilla, asetelmilla, viittauksilla alkuperäislähteisiin tai esittämällä suoria lainauksia. Koska tuomiokirjojen luonteen vuoksi samantyyllisiä todistajanlausuntoja löytyy aineistosta

⁸⁵ Tuomiokirjojen luonteesta vrt. Vilkuna 1996, 17; Eilola 2000, 183.

⁸⁶ Ks. Eskola & Suoranta 1998, 62–64.

⁸⁷ Kvalitatiivisen aineiston luonteesta yleisellä tasolla esim. Alasuutari 1995, 75–79.

⁸⁸ Esim. Renvall 1983, 12–16, 22, 163–164; Dahl 1971, 80.

paljon, niin suorien lainauksien merkitys on toimia esimerkkitapauksina⁹⁰, jotka kertovat jotain yleisempää verrattuna lainauksen lähteenä olleeseen yksittäiseen tapaukseen. Suorat lainaukset on aina esitetty samassa kolmannessa persoonassa etenevässä muodossa, joissa ne on tuomiokirjaan kirjoitettu, riippumatta siitä pyritäänkö niillä argumentoimaan teemoista, jotka kertovat jotain yhteisön todellisuudesta, vai käräjätilanteesta. Tuomiokirja-materiaalin ohella suhtautuminen yksittäistapauksista yleisempään siirtymiseen pätee myös kirkolliseen aineistoon.

Kuitenkaan tuomiokirjatekstiä ei käytetä tässä työssä pelkästään autenttisista tapahtumista tai kulttuurisista jäsennyksistä kertovana materiaalina, vaan lähdetekstistä välittyvää kieltä/puhetta tulkitaan myös todellisuutta määrittäneenä tekijänä. Kielen/puheen mukaan oton myötä lähdeaineiston tekstiä ei ajatella pelkästään todellisuuden neutraalina heijastajana, vaan siihen suhtaudutaan diskurssianalyttisen lähestymistavan mukaan sosiaalisen todellisuuden tuotteena, joka samalla myös itse tuotti tätä todellisuutta 1880-luvulla. Tällöin kielen analyysin kautta pyritään löytämään kulttuurisesti jaettu merkitäyksiä, joilla oli merkitystä aikalaisille.⁹¹ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lastenelätustapausten kantajien ja vastaajien käräjillä tai käräjien ulkopuolella esittämiä puheita tulkitaan sillä oletuksella, että niiden kautta he monesti omalla kielenkäytöllään osallistuivat sukupuolen rakentumiseen.

Tällaista todellisuutta tuottavaa puhetta tarkastellaan performatiivisina puheakteina. J.L. Austinin alun perin kehittämän puheaktiteorian mukaan arkikielen lauseet eivät pelkästään ilmaise tosia tai epätosia väitteitä, vaan niiden myötä toteutuu jokin muukin kuin pelkkä kielellinen esitys⁹². Onnistuakseen, eli ollakseen aidosti performatiivinen, puheakti vaatii kuitenkin Austinin mukaan selkeät ennakkoehdot: oikean tilanteen, kielellisesti konventionaalisen muodon, puhuja oikeaan asemaan ja puhujalle aidot aikomukset asian suhteen. Jokaisessa performatiivisessa lausumassa tulee Austinin mukaan toteutumaan kolme eri toimintaa, ensinnäkin lokutiivinen akti, millä viitataan pelkästään lauseen asiasisältöön. Toinen toiminta on ns. illokutiivinen akti, joka on lauseella ilmaistu väite, tarjous, lupaus tai muu toiminta, joka toteutuu lausuman konventionaalisen voiman (ns. illokutiivaarisen sävyn nojalla). Lauseessa täytyy siis olla joku voima, jolla se saa todellisuutta muuttavan merkityksen. Puheaktiteoria onkin tarkastellut puheita

⁸⁹ Katajala 1994, 64; Matikainen 2002, 21.

⁹⁰ Katajala 1994, 64.

⁹¹ Eskola & Suoranta 1998, 140–142, 195; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 9–10, 41, 60; Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 17–19.

lähinnä tästä illokutiivisen aktin näkökulmasta, mitä puheakti sitten tuli lähinnä merkittävään.⁹³

Tässä työssä performatiivisia puheakteja ei kuitenkaan tarkastella niiden tiukan kielellisten muotojen ja pelkästään puhujan kautta, vaan tulkiten niitä suhteessa kuuntelijoihin. Kolmas puheaktiin liittyvä toiminta onkin ns. perlokutiivinen akti, eli kuulijalle aikaansaatu puheaktin vaikutus, kuulijoiden reaktiot, toiminta ja tulkinta. Austinia on kritisoitu siitä, että hän on jättänyt puheaktiteorian kehittelyn vain lingvistiselle tasolle, ottamatta huomioon kielen käyttöä ja sosiaalisia tilanteita. Esimerkiksi Bourdieun mukaan lauseiden performatiivinen voima tulee sanoista ja kommunikaatiosta suoraan vain erityisissä tapauksissa ja sanojen auktoriteetti tulee kielen ulkopuolelta.⁹⁴

Performatiivisten puheaktien saadessa voimansa enemmän sosiaalisesta ympäristöstä⁹⁵, myöskään puhujien intentioilla ei ole niin suurta merkitystä puheaktien toimintakykyyn. Ne saavatkin toiminnallisen merkityksensä siitä, että tietyt puhutavat ovat olemassa jo ennen kuin puhuja alkaa käyttää niitä. Tällöin konventionaalinen toisto on jopa tärkeämpää kuin se, että onko puhuja vakavissaan ja konteksti oikea.⁹⁶

Kielen käyttöä puheaktien näkökulmasta tarkasteleva tutkimusote tulee esiin pääluvuissa **5** ja **8**, joissa kärjätekstistä pyritään etsimään ja analysoimaan toistuvia puheta-
poja eli toisin sanoen tulkintarepertuaareja⁹⁷, joiden voidaan katsoa tavalla tai toisella vaikuttaneen sosiaalisen todellisuuden muokkaantumiseen. Viidennessä luvussa tarkastellaan ensimmäisenä yhteisössä tapahtunutta kielenkäyttöä: todistajanlausuntojen paljastamia vastaajien(miesten) esittämiä rehvastelupuheita. Toisaalta tarkastellaan naisten puhetta kärjäkontekstissa: kantajien kärjillä esittämiä raskaaksi tulemisestaan kertovia puheita. Kahdeksannessa eli viimeisessä luvussa ollaan edelleen kärjäkontekstissa, jossa tarkastellaan lastenelätustapausten vastaajien oikeudessa esittämiä puolustuspuheenvuoroja suhteessa aiemmin tarkasteltuihin rehvastelupuheisiin.

On kuitenkin huomioitava, että erityisesti kärjätilanteessa on kuitenkin kyse laajemmastakin puheen merkityksestä kuin pelkästään kantajien ja vastaajien puheakteista.

⁹² Esimerkiksi papin suorittama julistus lapsen kastamiseksi tietyn nimiseksi tai vihkimistilanteessa pariskunnan julistus aviopariksi. Myös esimerkiksi puheenjohtajan voi luoda uuden ”todellisuuden” julistamalla kokouksen alkaneeksi (Rojola & Laitinen 1998, 9, Austin 1965, 3, 5–6, 12; Austin 1971, 13).

⁹³ Rojola & Laitinen 1998, 9–11; Austin 1965, 8, 13–38, 94–101, 103, 120; Austin 1971, 13–14; Telste 1999, 89. Ks. Strawson 1971, 23–25.

⁹⁴ Rojola & Laitinen 1998, 12; Telste 1999, 90; Bourdieu 1991, 107–113. Ks. Austin 1965, 101–103, 107–119.

⁹⁵ Ks. Gowing 1998, 120.

⁹⁶ Rojola & Laitinen 1998, 12, 16–19. Vrt. Austin 1965, 40–45. Puheaktien esittäjän intentioista myös Strawson 1971, 28–38.

Ensinnäkin käräjäpuhe loi todellisuutta, koska käräjäyleisönä olevat yhteisön jäsenet saivat kuulla asianosaisten intiimeistä yksityisasiasta tarkemmin kuin olivat ehkä aiemmin tienneet. Toiseksi todistajanlausuntoja kuunneltiin kulttuuristen ennakkotietojen varassa, jolloin todistusten sisällöltään tuli olla ihmisten mielissä uskottavia. Kuullessaan todistajanlausunnoista esimerkkejä seksuaalisesta käyttäytymisestä, käräjäyleisö tällöin samalla tuli mielessään edelleen vahvistaneeksi seksuaalisuuteen liitettyjä merkityksiä ja normeja. Toisin sanoen oikeudessa käsiteltyjen asioiden kautta yhteisön jäsenet tulivat edelleen tietoisiksi seksuaalisuuteen liittyvästä kulttuurisesta käsikirjoituksesta.⁹⁸ Kuinka työ tulee komposition osalta sitten etenemään?

1.7 Tutkimuskysymykset

Tässä luvussa esitetään pääluvuittain yleiset tutkimuskysymykset, kun taas yksityiskohdaisemmat kysymykset alalukujen osalta esitetään aina käsittelylukujen puitteissa.

Johdannon jälkeisessä luvussa ollaan tapahtumakronologisen tarkastelun alkuvaiheessa, luomassa lähtökohtia naimattomalle seksuaalisuudelle. Luvussa esitellään lastenelätustapausten osapuolten taloudellis-sosiaalisten asemien kautta tämän tutkimuksen pääesiintyjät, mutta toisaalta ollaan kiinnostuneita myös siitä, millaisten käytäntöjen puitteissa kyseiset ihmiset olivat kohdanneet. Molempien teemojen kautta on tarkoitus analysoida ja selittää sitä, mitkä tekijät vaikuttivat seksuaalisuhteen syntyyn, eli tekivät sen mahdolliseksi. Luvun lopussa tarkastellaan erityisesti normien ja performatiivisuuden rajankäyntiä yöstelyn suhteen.

Kolmannessa luvussa siirrytään ajallisesti eteenpäin tarkastelemaan pariskuntien ja ulkopuolisten keskinäistä performatiivisuutta, eli käyttäytymistä, jolloin kysytään, että millaiset asumispuitteet ja olosuhteet loivat sille mahdollisuuden. Toisaalta ollaan myös kiinnostuneita siitä, miten he käyttäytyivät suhteessa sekä toisiinsa, että intiimiin tilaan ja seksuaalisuuteen. Toisin sanoen, luvun päätarkoitus on selvittää miten nämä käytännöt määrittivät seksuaalisuutta ja sen mahdollisuutta.

Neljännessä luvussa tarkastellaan naimattomien ihmisten välistä seksuaalista kanssakäymistä ja siihen liittyneitä käyttäytymismalleja ja normeja. Tällöin ollaan kiinnostu-

⁹⁷ Diskurssin ja tulkintarepertuaarin suhteesta esim. Eskola & Suoranta 1998, 199–200; Jokinen, Juhila & Soininen 1993, 26–28.

⁹⁸ Juridisessa mielessä tuomarin ja valamiehistön kohdalla tämä toteutui sen kautta, että heidän täytyi oletusarvoisesti uskoa jokaisen valaehtoisen todistajan puhuvan totta (Nousiainen 1991, 296).

neita ensinnäkin siitä, millaisin miehen ja naisen välisin puittein ja reunaehdoin (esimerkiksi tulevaisuuden odotukset, pelko raskaaksi tulemisesta, seksuaalinen halu ja pakko) yhdyntään alettiin. Edelleen ollaan kiinnostuneita siitä, kuinka seksuaalinen performatiivisuus kytkeytyi yksilöiden, yhteisön ja aikakauden normeihin naimattomasta seksuaalisuudesta ja avioliitto-odotuksista maaseudun paikallisyhteisössä. Kolmanneksi ollaan kiinnostuneita lähteistä esiin nousevan ”yhden naisen monet miehet”-tematiikan kautta paikallisyhteisön parinvalinnan käytännöistä ja niihin liittyneistä normeista.

Viidennessä pääluvussa siirrytään seksuaaliaktin jälkeiseen, siitä puhumisen aikaan. Tällöin tarkastellaan sitä, millä lailla vastaajien (seksuaalirehvastelupuheet yhteisössä) ja kantajien (vastaajiin kohdistuvat syyttämispuheenvuorot oikeudessa) esittämät puheet toimivat performatiivisina puheakteina, eli puheina⁹⁹ jotka tuottivat todellisuutta rakentaen sukupuolta ja määrittäen seksuaalisuutta. Ensimmäisissä mainituissa puheissa ollaan kiinnostuneita niiden merkityksistä ja vaikutuksista mieheyden rakentumiseen mieskulttuurin sisällä. Jälkimmäisissä puheakteissa mielenkiinto kohdistuu sekä pääteltyihin naisen mainetta koskeviin vaikutuksiin, eli sosiaalisen sukupuolen rakentumiseen yhteisöä edustavassa käräjäyhteisössä, että puheiden mahdollisiin oikeudellisiin seuraamuksiin.

Tarkasteltaessa näissä empiirisissä puitteissa performatiivisia puheakteja pyrkimyksenä on selvittää, mikä puheissa oli se performatiivinen voima (illokutiivinen akti), jonka myötä sanoilla oli mahdollista muokata todellisuutta. Toisaalta ollaan kiinnostuneita myös perlokutiivisesta aktista, eli siitä millainen oli näiden puheiden vaikutus niiden kuulijoissa, koska onnistuakseen puheaktissa kyseiset osa-alueet täytyy olla vuorovaikutuksessa keskenään. Tätä jälkimmäistä aktia tosin voidaan tarkastella lähinnä epäsuorasti. Kolmanneksi ollaan kiinnostuneita siitä, että millaiset olosuhteet, tilanteet tai puhekäytännöt vaadittiin, jotta puheaktit olisivat toimivia suhteessa ulkopuolisiin kuuntelijoihin.¹⁰⁰

Kuudennessa pääluvussa käsitellään ajallisesti seksuaalisen kanssakäymisen seurauksia naisen kannalta, eli aviotonta raskautta ja lasta. Luvussa ollaan kiinnostuneita ensinnäkin aviottomien lasten määrästä, aviottoman raskauden toistuvuudesta, ja aviottomien äitien sosiaalisesta asemasta sekä siitä, mitä päätelmiä naimattomien seksuaalisuudesta

⁹⁹ Puhutun sanan merkitys oli erityisen suuri silloin, kun ihmiset eivät vielä suurissa määrin osanneet kirjoittaa, jolloin muistin merkityksen kautta puhutuilla asioilla oli suuri merkitys (Gowing 1998, 111). Luku- ja kirjoitustaitoa implikoivan koulujärjestelmän kehittymisestä Keuruulla (yksittäisiä kansakouluja 1860-luvulta, kiertokouluja 1870-luvulta ja laajemmin kansakoulujärjestelmää vasta 1900-luvun alusta lähtien), Pihlajavedellä (kiertokouluja 1870-luvulta, kansakouluja 1890-luvulta ja kansakoulujärjestelmä laajemmin 1900-luvun alussa) ja Multialla (kiertokouluja ja yksittäisiä kansakouluja ja 1870-luvulta lähtien ja 1890-luvun lopulta lähtien) ks. Vihola 1983 348–373 ja Mönkkönen 1983, 212–231.

¹⁰⁰ Telste 1999, 89–90; Rojola & Laitinen 1998, 10; Bourdieu 1991, 113.

voidaan kyseisten teemojen kautta sanoa. Kuitenkin tärkeämpänä tarkastelukysymyksenä tulee olemaan naisen performatiivisuus suhteessa aviottomaan raskauteen, synnyttämiseen, lapsen kuolemaan ja lapsen kanssa elämiseen liittyneisiin yhteisön normeihin. Tällöin tarkastellaan erityisesti lapsenmurhatapauksista tehtävien päätelmien avulla sitä miten raskaana ollut naimaton nainen tai synnytyksen jälkeen avioton äiti käyttäytyi suhteessa lapseen ja yhteisöön, sekä yhteisö puolestaan suhtautui häneen.

Seitsemännessä pääluvussa tarkastellaan naimattomaan seksuaalisuuteen liittyvää kirkon suhtautumista ja toimintaa. Lähtökohtaisestihan tilanne oli se, että kirkko olisi halunnut kaiken seksuaalisuuden tapahtuvan avioliitossa. Tällöin esimerkiksi aviottomat lapset, liian pitkät kihla-ajat tai salavuoteudessa elämiset olivat käytäntöjä, jotka pakottivat kirkon reagoimaan niihin jollain tavalla. Luvussa tarkastellaankin kirkon pyrkiä määrittämään normienantonsa kautta naimattomien ihmisten seksuaalisuutta. Kyse on siis kirkon hyväksymän seksuaalisen käyttäytymisen rajojen piirtämisestä. Tällöin kysytään, että millaisia keinoja kirkko käytännössä Keuruun ja Multian seurakunnissa sekä Pihlajaveden kappelissa käytti naimatonta seksuaalisuutta normittaessaan ja keihin tämä normienanto kohdistui. Olennaista on arvioida kirkon normittamisen luonnetta: oliko se rangaistuksen omaista vai enemmän neuvovan nuhtelevaa 1880-luvulla? Näkökulma keskittyy kirkon aktiivisen toiminnan tarkasteluun mutta johtopäätöksiä on tarkoitus vetää myös tällaisten norminantojen merkityksestä naimattomien ihmisten elämään

Kahdeksannessa pääluvussa tarkastellaan lastenelätustapausten kantajien ja vastaajien toimintaa eli performatiivisuutta ajallisesti komposition viimeisessä vaiheessa, käräjillä, ja kysytään, mitä mahdollisuuksia ja uhkia kärjäkonteksti loi heille suhteessa seksuaalisuuteen liittyneisiin normeihin. Tarkastelussa ovat erityisesti teemat siitä, millä tavoin miesten maine ja mieheys tällöin joutuivat koetukselle käräjillä ja mitä mahdollisuuksia kärjämiljööstä tästä johtuen antoi naisille hakea elatusta. Miesten ja naisten toiminnan lisäksi ollaan kiinnostuneita myös itse tuomioistuimen suhtautumisesta naimattomien ihmisten seksuaalisuuden rikosoikeudelliseen puoleen, eli salavuoteus-rikokseen.

2 Naimattoman seksuaalisuuden lähtökohdat

2.1 Lapsenelatus tapausten osapuolet

Tässä ensimmäisessä alaluvussa(2.1) tarkastellaan tutkimuksen päätapaustyyppin, lapsenelatus tapausten kautta sitä, millaisia ihmisiä, miten paljon ja missä suhteissa käräjillä esiintyi ja ketkä olivat parinmuodostusprosessissa vastakkain¹⁰¹. Sosiaaliryhmittäisessä vertailussa on kuitenkin huomioitava, että vaikka lähes jokaiselle on löydettävissä nimi-ke, oli maaseudun sosiaalisia ryhmiä usein hankala erotella toisistaan¹⁰²: nimellisesti saman sosiaalisen aseman omaavissa saattoi olla hyvinkin erilaisessa tilanteessa eläviä ihmisiä, mutta toisaalta eri nimikkeen alla saattoi olla samanlaisessa elämäntilanteessa olevia, kuten myöhemmin tullaan tarkastelemaan piikojen, kestien, itsellisten tapauksessa. Seuraavassa taulukossa on esitetty kantajien ja vastaajien sosiaalinen asema määrällisessä järjestyksessä:

TAULUKKO 2 Elatus tapausten osapuolten sosiaalinen asema					
<i>Kantaja</i>	lukumäärä %-osuus		<i>Vastaaja</i>	lukumäärä %-osuus	
Kesti	21	39 %	Renki	10	18,5 %
Torpparintytär	13	24,1 %	Kesti	8	14,8 %
Itsellinen	6	11,1 %	Talollinen	7	13,0 %
Piika	5	9,3 %	Torppari	7	13,0 %
Talollisentytär	3	5,6 %	Talollisen poika	3	5,6 %
Naimisissa	2	3,7 %	Itsellinen	2	3,7 %
Räätälintytär	1	1,9 %	Torpparinpoika	2	3,7 %
Eronnut	1	1,9 %	Nikkari	2	3,7 %
Suutarintytär	1	1,9 %	Suutari	2	3,7 %
ruotuvaivainen	1	1,9 %	Räätäli	2	3,7 %
Yhteensä:	54	≈100 %	Tuntematon	2	3,7 %

¹⁰¹ Tarkastelussa ei lähdetä erittelemään keuruulaisia, multialaisia ja pihlajavetisiä ihmisiä toisistaan, sillä monissa tapauksissa kärjäosapuolet olivat eri pitäjistä. Kärjäkunnan alueista Keuruu väkirikkaimpana kuitenkin erottuu selvästi aineistosta: 54 elatus tapauksesta 41 oli sellaisia, joissa molemmat osapuolet tai ainakin toinen oli Keuruulta. Muutamissa aineiston tapauksissa toisena osapuolena oli Keuruun kärjäkunnan ulkopuolella asuva henkilö.

¹⁰² Esim. Haatanen 1968, 5; Jutikkala 2003, 449. Väestön luokittelumallista ks. Haatanen 1968, 37.

	Ylioppilas	1	1,9 %
	Ent. talollinen	1	1,9 %
	Eläkemies	1	1,9 %
	Kauppapalvelija	1	1,9 %
	Talonvävy	1	1,9 %
	Tukkiasioitsija	1	1,9 %
	Ompelija	1	1,9 %
	Yhteensä:	54	≈100 %
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888.			

Ensimmäisenä kyseistä taulukkoa tarkastellaan *kestien* ja *itsellisten* kautta. He olivat maattomia ja talojen tai torppien rakennuksissa majailevia henkilöitä, jotka elättivät itsensä tilapäisessä työsuhteessa päivätyöläisinä, maksaen sillä asumisensa. Itselliset olivat kestejä paremmassa asemassa, sillä heillä oli vuokrattu asunto toisten luona. Jälkimmäiset puolestaan asuivat usein saunassa, riihessä tai tuvan nurkassa. Nämä sosiaali-ryhmät muodostivat 1800-luvun maalaisyhteiskunnan irtonaisimman osan ja olivat usein naimattomia tai omasivat korkeintaan pienen perheen.¹⁰³

Elatustapauksien kantajissa kesten ja itsellisten osuus on huomattava, sillä puolet kaikista käräjillä esiintyneistä naisista kuului jompaankumpaan ryhmään. Vastaajien kohdalla heidän osuutensa oli vain 15 %, vaikka ensin mainitut yksinään olivat toiseksi suurin ryhmä. Varsinkin kantajien kohdalla kesten ja itsellisten ryhmät ovat yhdessä erityisen korostuvia, sillä verratessani pro gradussani keuruulaisia itsellisiä ja kestejä Teppo Viholan pitäjänhistoriasta tekemiini päätelmiin heidän kokonaisuudestaan 1880-luvun Keuruulla, huomasin, että he olivat kantajina selkeästi yliedustettuina suhteessa kokonaisuuteensa. Vastaajat puolestaan olivat aliedustettuja.¹⁰⁴ Monessa suhteessa itselliset ja kestit kuitenkin käytännössä rinnastuivat virallisesti palkollisiksi merkittyihin (*rengit* ja *piiat*), sillä he olivat kaikki tilattomia ja töissä jossain tietyssä paikassa.

Viralliseen palvelusväkeen kuuluvien vuosipalkollisten asema oli varmempi kuin kesten tai itsellisten: he asuivat isäntäväen luona, olivat talon tai torpan ruoassa ja saivat palkan rahana ja vaatteina. Palkolliset olivat nuoria, naimattomia ja yleensä tilattoman väestön jälkikasvua, jotka myöhemmin parhaimmassa tapauksessa tulivat torppa-

¹⁰³ Esim. Haatanen 1968, 44–45; Laitinen 1988, 125–126; Östman 2004, 56. Kesteistä ja itsellisistä Keuruulla, Pihlajavedellä ja Multialla ks. Vihola 1983, 65–66, 70–76; Mönkkönen 1983, 63–66.

reiksi tai siirtyivät itsellisten/kestien/loisten ryhmään.¹⁰⁵ Kantajina heitä oli vajaat 10 %, kun taas renkeinä - joka oli myös yleisin vastaajaryhmä – heitä oli suhteessa paljon enemmän: vajaa viidennes. Keuruulaisten osapuolten vertailussa kantajia oli suhteessa hieman enemmän verrattuna heidän kokonaisuuteensa, mutta vastaajissa he olivat yliedustettuina kaksinkertaisesti.¹⁰⁶

Kolmas tarkasteltava sosiaalinen ryhmä on torppariväestö. *Torpparit* olivat päätilan osan viljelytarkoitukseen vuokranneita henkilöitä ja vuokra maksettiin Keuruulla päivätöillä, rahalla tai luonnontuotteina. Sosiaaliselta asemaltaan torpparit olivat talollisten alapuolella, mutta selvästi tilattoman maatalousväen yläpuolella. Tosin Viholan mukaan Keuruulla torpparien elintaso oli yleisesti vaatimaton ja heidän sosiaalisen nousun tiensä tukossa.¹⁰⁷ Elatustapauksissa torpparintyttäret olivat toiseksi suurin kantajien ryhmä liki neljänneksen osuudella, ja vastaajien puolella torppareita tai torpparipoikia oli lähellä kantajien lukua, yhteensä vajaat 17 %. Kuitenkin esimerkiksi Keuruulla torppariväestö oli elatustapauksissa, sekä miehissä että naisissa, selvästi aliedustettuna¹⁰⁸.

Edellä tarkastellun perusteella korostuu se, että lapsenelatuspausten kantajien joukossa nämä alemmat sosiaaliryhmät yhteensä – erityisesti piijat, kestit ja itselliset – olivat yliedustettuina verrattuna heidän kokonaisuuteen Keuruulla¹⁰⁹. Myös *käsityöläiset* korostuvat taulukossa. Heidän merkityksensä omavaraisessa maatalousyhteisössä oli suuri, mutta heidän sosiaalinen asemansa vaihteli. Joidenkin käsityöläisten asema oli lähellä itsellisten luokkaa ja monet tekivät muuta työtä käsityön ohella. Taitavimmat olivat hankkineet käräjien vahvistuksen ammatinharjoittamiselleen ja olivat ns. pitäjän käsityöläisiä.¹¹⁰ Maaseudun *käsityöläisiksi* luokiteltavia henkilöitä, löytyy vastaajista löytyy räätäli-, nikkari-, suutari- ja ompelija- nimikkeiden alta seitsemän henkilöä, eli liki 13 %. Keuruulla käsityöläiset olivat vastaajissa selvästi yliedustettuina.¹¹¹

Perinteisen maaseutuväestön ylimpänä sosiaaliryhmänä olivat *talolliset*. Maaseudun elämä oli 1800-luvun lopulla keskittynyt talojen ympärille ja talollisväestö erottui sel-

¹⁰⁴ Saarimäki 2005, 23; Vihola 1983, 66.

¹⁰⁵ Esim. Haatanen 1968, 40–42; Jutikkala 2003, 450. Palkollisista Keuruulla, Pihlajavedellä ja Multialla ks. Vihola 1983, 65–66, 70–76; Mönkkönen 1983, 62–63.

¹⁰⁶ Saarimäki 2005, 23; Vihola 1983, 66.

¹⁰⁷ Haatanen 1968, 37; Laitinen 1988, 119; Vihola 1983, 57, 62. Torpparitulanteesta Keuruulla, Pihlajavedellä ja Multialla ks. Vihola 1983, 56–65, 70–76; Mönkkönen 1983, 51–60. Torpparitulanteesta 1800-luvun lopulla yleisesti ks. Peltonen 1992(a); Rasila 1961.

¹⁰⁸ Saarimäki 2005, 24; Vihola 1983, 60, 70–75.

¹⁰⁹ JyMA Keuruun Sk 1879- Sk 1888; Saarimäki 2005, 2. Keski-Suomesta myös Pohjola-Vilkuna 1995(a), 25, 51.

¹¹⁰ Käsityöläisistä Keuruulla, Pihlajavedellä ja Multialla ks. Vihola 1983, 70–76, 149–157; Mönkkönen 1983, 152–157.

¹¹¹ Saarimäki 2005, 25; Vihola 1983, 70, 75.

keästi muista maaseudun ryhmittymistä sosiaalisen asemansa perusteella. Keuruulla talollisten ja torppareiden taloudellinen ero kasvoi 1800-luvun loppua kohti mentäessä muun muassa metsien arvon nousun myötä.¹¹² Lastenelatusapausten kantajina käräjillä esiintyi kolme talollisen tytärtä ja yksi talollisesta eronnut, eli reilut seitsemän prosenttia. Vastaajina talollisia tai talollisen poikia oli kuitenkin suhteessa paljon enemmän, vajaa viidennes. Keuruun kokonaisväestöön verrattaessa talollisperäiset vastaajat olivat selvästi yliedustettuina, kun taas kantajina talollisperäiset naiset olivat hieman aliedustettuina.¹¹³

Sivistyneistöön, säätyläistöön tai herrasväkeen luettavia ihmisiä aineistossa on vähemmän, vastaajissa vain yhden ylioppilaan, ja tukkiasioitsijan¹¹⁴ verran, mikä vastaa hyvin yleensäkin pitäjien vähäistä väestökarttaa kyseisen sosiaaliryhmän kohdalta.¹¹⁵ Mutta missä määrin edellä tarkastellut ryhmät olivat sitten naimattoman seksuaalisuuden puitteissa vastakkain? Seuraavassa taulukossa on ryhmitelty riitakumppaneittain elatusapausten kantajien ja vastaajien sosiaaliset asemat.

TAULUKKO 3 Lastenelatusapausten osapuolet keskenään									
<i>Kantajat</i>	Kesti	Torpantytär	Itsellinen	Talontytär	Piika	Räätälintytär, Suutarintytär	Vaimo	Eronut	Ruotuvaivainen
<i>Vastaajat</i>									

¹¹² Laitinen 1988, 114; Vihola 1983, 54–55. Talollisista Keuruulla, Pihlajavedellä ja Multialla ks. Vihola 1983, 49–56, 70–76; Mönkkönen 1985, 38–47.

¹¹³ Saarimäki 2005, 24; Vihola 1983, 70–75. Keski-Suomesta myös Pohjola-Vilkuna 1995(a), 25, 51. Samanlaisen talollisten tyttären aliedustuksen lastenelatusien kantajina on todennut Ruotsin osalta Marie Lindstedt Cronberg (1997, 167–171).

¹¹⁴ Tukkiasioitsija Wilhelm Alhon, joka oli Jyväskylältä, voisi rinnastaa myös talollisiin, mutta joka tapauksessa hän oli muun maaseudun väestön yläpuolella. Hän osasi esimerkiksi kirjoittaa hyvin, minkä todistaa elatusapausten toiseen käsittelyyn häneltä saatu omakätisesti kirjoitettu tunnustus isyydestä (Jy-MA Keuruun Sk 26.10.1883, § 103, liite ”Alleg 103”).

¹¹⁵ Keuruu ei ollut mikään hallinnollinen keskus 1800-luvulla joten säätyläisiksi tai herrasväeksi mielletävää väestöä ei pappien, virkamiesten, lääkäreiden, apteekkarien ja kauppiaiden lisäksi ollut. (Vihola 1983, 45–48). Myös Multialla säätyläiset olivat verrattain vähissä (Mönkkönen 1985, 67–70).

Renki	7	1	1	-	1	-	-	-	-
Kesti	3	3	1	-	1	-	-	-	-
Talollinen/ talol- lisenpoika	4	1	2	1	2	-	-	-	-
Talonvävy	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Torppari	1	2	-	-	-	1	2		1
Torpparinpoika	-	1	-	-	1	-	-	-	-
Ylioppilas	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Kauppalpalvelija		1	-	-	-	-	-	-	-
Nikkari	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Suutari	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Räätäli	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Ompelija	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Eläkemies	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Itsellinen	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Ent. talollinen	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Tukkiasioitsija	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Tuntematon	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888.									

Kärjäosapuolten sosiaalisessa esiintymisessä esiintyy selvää hajontaa, mutta joitain huomioita voi taulukon avulla esittää jo alustavasti siitä, millaisissa tilanteissa pariskunnat olivat tavanneet. Ensinnäkin on huomattava, että käsityöläismiehet olivat yhtä tapauksista lukuun ottamatta kärjäillä vastakkain kestien ja torpantyttyärien kanssa, ja myös renkien ja kestimiesten kohdalla tilanne oli samansuuntainen. Talollisten tai talonpoikien kohdalla variaatio oli hiukan suurempi, sillä he olivat olleet suhteissa myös talontytteriin.

Kaikkia edellä mainittuja sosiaaliluokkia kuitenkin yhdistää työnteko. Kantajissa piikojen ohella osa kesteistä, itsellisistä ja torpantyttyäristä olivat olleet jonkinlaisina palkollisina tapahtumahetkellä, sillä monista kantajien puheenvuoroista ja todistajanlausunnoista ilmenee, että he olivat usein olleet talon tai torpan työväkeä. Edellä mainituissa taulukoissa heidät on kuitenkin mainittu sillä nimellä, joksi heidät on tapauksen esittelyn jälkeen memoriaalipöytäkirjaan merkitty, eli ei esimerkiksi piikoina. Tästä työn

kytköksestä viestii myös heidän osapuoltensa talollisten, renkien ja ehkäpä myös miekestien ja käsityöläisten suuri osuus.

Asia vaatii tarkempaa tutkimusta, sillä taloudelliset-sosiaaliset asemat eivät yksistään riitä selittämään naimattomien ihmisten seksuaalista parinvalintaa (ehkä talollisentyttäriä lukuun ottamatta, joiden seksuaaliseen käyttäytymiseen kohdistui suurempi normitus kuin tilattomiin naisiin¹¹⁶). Sen sijaan suuri merkitys oli sillä, millaisissa käytännön elämäntilanteissa lapsenelätustapausten osapuolet olivat tavanneet toisensa, ja millaisessa miljöössä he elivät. Edellä esiteltyt sosiaaliryhmittäiset huomiot saavatkin selkeyttä lähdetessä tarkastelemaan sitä, miten pariskunnat olivat tavanneet.

2.2 Tapaamisen muodot

2.2.1 Asuinpaikka ja työ

Tässä toisessa alaluvussa(2.2) lähdetään tarkastelemaan sitä, mitkä olivat ne yleisimmät tapaamisen muodot, joiden puitteissa naimattomat miehet ja naiset olivat kohdanneet, ja mitkä olivat osaltaan olleet lopulta johdattamassa seksuaaliseen kanssakäymiseen. Tarkoitus on ensisijaisesti selittää sitä, miten edellisessä luvussa korostuneet naiset, miehet ja pariskunnat olivat tavanneet toisiaan. Sen sijaan todistusaineiston luonteesta johtuen ei voida lähteä tarkastelemaan kattavasti sitä, miksi tietyt ihmiset olivat käräjillä määrällisesti korostuneesti suhteessa heidän kokonaisuuteensa kärjäkunnassa, eli miksi tiettyjen ihmisryhmien kohdalla naimaton seksuaalisuus ei ollut myöhemmässä vaiheessa johtanut avioliittoon, vaan aviottomaan raskauteen ja lastenelätusoikeudenkäynteihin. Asiaa kyllä pohditaan ohimenevästi erityisesti talollisten ja palkollisten välisten suhteiden kohdalla ja myöhemmin luvussa 6.4.1 aviottomien äitien sosiaalisen aseman tarkastelussa, mutta oletamus on se, että käräjille joutuneet eivät välttämättä eronneet ainaakaan tapaamismuodoiltaan niistä, jotka lopulta päätyivät naimisiin, tiettyjä varauksia lukuun ottamatta¹¹⁷. Täten tässä luvussa tarkastellaan parinmuodostusprosessia yleisemmin kuin vain lastenelätustapausten osapuolten osalta.

¹¹⁶ Aiheesta tarkemmin luvussa 6.4.1.

¹¹⁷ Tapaukset toisaalta eroavat siitä mitä tutkimuskirjallisuus esittää avioliittojen muodostamisesta maaseudulla. Niistä ei löydy merkkejä esimerkiksi puhemiesinstituutiosta, jonka avulla avioliittoja joskus muodostettiin. Avioliittoon johtaneissa suhteissa, esimerkiksi varakkaampien talollisten kohdalla, saattoi olla kyse myös perheiden/vanhempien mielipiteiden vaikuttamasta, työvoimatarpeen synnyttämästä järkiavioliitosta, taloudellisten seikkojen laittamisesta esimerkiksi tunteiden rinnalle. Täten tarkastellut tapa-

Ensimmäisenä tapaamismuotona tarkastellaan työntekoa ja työpaikkaa. Esiteollisen ajan maaseudulla työnteko oli lähtökohtaisesti sukupuolittunutta, jolloin eri työtehtävät katsottiin soveltuvan joko miehille tai naisille. Esimerkiksi karjanhoito ja kotipiiriin kuuluvat työt olivat naisten töitä, kun taas maanmuokkaustyöt, metsätyöt, metsästys ja kalastus vastaavasti miesten. Naisten kuitenkin oletettiin tarvittaessa tekevän myös miesten töitä, mutta ei päinvastoin. Mutta vaikka työnteko oli sukupuolittunutta, töitä tehtiin monissa kohdin yhdessä.¹¹⁸

Yhdessä tehtävän työn lomassa oli maaseudulla paljon mahdollisuuksia tutustua vastakkaiseen sukupuoleen, varsinkin jos oltiin palveluksessa ja asuttiin samassa paikassa. Lisäksi talkoot ja työkisat keräsivät laajemminkin nuorta naimatonta väkeä yhteen. Tapaaminen ja tulevaan puolisoon tutustuminen olivat mahdollista myös töiden valmistamisen (esimerkiksi elonkorjuu) jälkeisissä juhlissa ja tansseissa.¹¹⁹ Mutta arkisen työelämän lisäksi nuorille oli tapaamismahdollisuuksia myös monissa huvitilaisuuksissa, tansseissa, sisäleikeissä, kyläkeinulla, häissä ja kirkkomatkoilla¹²⁰ ja niin edelleen.¹²¹

Miten sitten olivat asiat Keuruun käräjäkunnassa? Koska tuomiokirjalähteiden kautta ei voida tarkastella yleisellä tasolla kaikkia mahdollisia edellä mainittuja sosiaalisen kanssakäymisen muotoja, joita Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä oli, niin seuraavassa taulukossa esitellään enemmänkin kantajien ja vastaajien keskinäistä elämäntilaa¹²², joka oli lopulta mahdollistanut seksuaalisen kanssakäymisen.

TAULUKKO 4 Kantajien ja vastaajien keskinäinen elämäntila

Yhteinen tila	lukumäärä	%-osuus
Asuminen samassa kylässä	11	22 %
Töissä samassa talossa	11	22 %
Kantaja palkollisena vastaajan luona	9	18 %

ukset ovat saattaneet olla avioliiton suhteen heikommalla pohjalla. Puhemiesinstituutiosta ja avioliiton taloudellisen järkiperusteen ensisijaisuudesta ks. Ylikangas 1968; Heikinmäki 1981, 36–37, 45–52, 67–68, 88–89; Pyllkänen 1991, 92; Nieminen 1993, 7–8, 12; Gaunt 1996, 23–24.

¹¹⁸ Sukupuolittuneesta työnjaosta maaseudulla esim. Markkola 1990, 20–23, 26–27; Helsti 2000, 99–116, 172; Östman 2000, erit. 163–182; Markkola 2003(b).

¹¹⁹ Heikinmäki 1981, 53–54, 58; Nieminen 1993, 20; Waris 1999, 113. Ks. Lukkarinen 1933, 70–86.

¹²⁰ Viholan mukaan naimattomille, avioliittoa haluaville, olivat Keuruulla tärkeitä säännölliset kirkkomatkat ja -tapahtumat, sillä metsäisyyden ja vähäisten teiden takia uusien ihmisten tapaaminen oli epäsäännöllisempää (Vihola 1983, 295–296).

¹²¹ Heikinmäki 1981, 53–56, 58; Nieminen 1993, 20; Stark-Arola 1998(b), 92. Työn ulkopuolisista tapaamismahdollisuuksista myös Lukkarinen 1933, 45–86; Talve 1990, 220; Niiranen 1986, 124–134.

¹²² Tapaukset on listattu tarkimman selittävän tekijän mukaan. Täten esimerkiksi samassa kylässä asui enemmän kuin 11 riitaosapuolta, mutta näistä ei ole saatavilla tarkempaa tietoa. Taulukossa ensimmäisen ja kolmannen tapaustyyppin vähäinformatiivisuus johtuu siitä, että osa elatusjutuista jätettiin tapausesittelyn jälkeen sikseen, koska riitaosapuolet eivät saapuneet oikeuteen.

Sama pitäjä, eri kylä	9	18 %
Vastaaja kantajan kotona	5	10 %
Eri pitäjä	4	8 %
Palkollisina naapuritaloissa	1	2 %
Yhteensä:	50	100 %
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888.		

Taulukosta näkee selvästi, että osapuolet olivat monesti työn ja asuinpaikan myötä olleet tekemisissä toistensa kanssa. Yleensäkin tulevat avioparit tapasivat usein samassa palveluspaikassa tai siihen liittyvissä riennoissa, mutta toisaalta myös avioliittoon johtamattomat seksuaalisuhteet syntyivät pääasiallisesti samassa palveluspaikassa¹²³. Yhdessätoista tapauksessa kantaja ja vastaaja olivat olleet palkollisina tai muuten työssä samassa paikassa. Esimerkiksi suutari Justus Samuelinpoika Sillman oli nähtävästi ollut samaan aikaan töissä Taipaleessa, kuin kantaja oli ollut siellä piikana. Toisaalta taas torpantytär Selma Hermannintytär Löytäne ja renki Moses Erikipoika Lampinen olivat palvelleet palvelusvuonna 1882–1883 samassa Kolhon talossa.¹²⁴

Munnilan torpassa Multialla 1882 piikana olleen itsellinen Karolina Kustaantytär Mitättömän ja renki Jaakko Rask Liljamon tiet olivat kohdanneet Munnilassa pidetyissä kyntötalkoissa ja varsinkin oikeudessa esitetyissä seuraavan yön tapahtumissa. Talkoot olivat olleet pariuttava tekijä myös entisen talonemäntä Maria Heikintytär Saxbergin tapauksessa. Todistaja piika Hefastiina Ollilaa ja kantajaa olivat vastaaja ja jotkut muut ylioppilaat houkuttelleet päästä saattamaan iltasella leikkuutalkoista, ja he lopulta ”läksivät näiden herrojen mukaan”. Tämä oli johtanut kantajan osalta yhteisen hetken viettämiseen yhden ylioppilaan kanssa Ollilan talossa ja Marian puheista oikeudessa kertoneen todistajan mukaan ”sadan markan vahinkoon”.¹²⁵

Työ selittääkin naimattomina palkollisina eläneiden piikojen, kestien, torpantytöiden ja itsellisten, sekä miehissä renkien ja erityisesti eri taloissa kiertelevien ja siellä työskennelleiden käsityöläisten keskinäisten suhteiden muodostumisen.

Työ oli kuitenkin laajemminkin yhdistävä tekijä, sillä peräti yhdeksässä tapauksessa kantaja oli työskennellyt vastaajan kotona. Seitsemässä näistä vastaajana oli talollisen poika tai talollinen, mikä kertoo yhteisen asuinympäristön ja jonkinmoisen työnantaja-

¹²³ Kekkonen 1999, 48; Lindstedt Cronberg 1997, 98–99; Carlsson 1977, 72. Työn suhteen tapaamisesta myös Niiranen 1986, 119–120.

¹²⁴ JyMA Keuruun Tk 2.4.1886, § 215, liite ”kehnuus”; Tk 28.3.1885, § 159.

¹²⁵ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 228, liite ”keuruulta oli kotoisin”; Tk 9.4.1883, § 157.

työntekijä suhteen merkittävydestä naimattomien ihmisten seksuaalisuudessa. Esimerkiksi kesti Hilda Hermannintytär Kolkkama oli palvellut palvelusvuonna 1883–1884 Wiikin talossa Walkealahden kylässä, ja hän syytti lastensa isäksi talonpoika Abraham Wiikiä. Talonpoika Juho Fredrik Samulinpoika Pihlajamäki ja tämän talossa työskennellyt itsellinen Lydia Kollin puolestaan olivat kesällä 1882 olleet todistajan kanssa heinässä ja jolloin olivat ”*palvelusajalla paiskanneet kaikki vierekkäin pitkäkseen vastaaja kantajan viereen*”. Suutarintytär Hilda Juhantytär Lindeman puolestaan oli palvelut piikana Hirvelän torpassa kun kantajan isän mukaan torppari Emil Abrahaminpoika Hirvelä oli päässyt ”*tilaisuuteen kantajan kanssa harjoittamaan lihallista yhteyttä(...)tuli raskaaksi(...)*”.¹²⁶

Kirsi Pohjola-Vilkuna on selittänyt omassa kärkeaineistossaan korostuvia talollisten ja heidän palkollistensa välisiä suhteita sillä, että talollisten ja heidän poikiensa toiminnallinen seksuaalisuus olisi kohdistunut käskyvallan alaisiin naisiin, ollen ensisijaisesti avioliittoon tähtäämätöntä, kun taas oman sosiaaliryhmän (talollisen tyttäret) sisällä olisi ollut toisin.¹²⁷ Teorialla kyllä voitaisiin selittää se, miksi sekä lastenelätustapauksissa yleensä, että verrattuna ainakin Keuruun kokonaisväestöön, talolliset ja palkolliset ovat yliedustettuina, mutta mielestäni näkemys on liian yksinkertaistettu. Sillä vaikka monesti tutkimuskirjallisuuden mukaan avioliitot pyrittiin 1700–1800-luvuilla muodostamaan oman sosiaaliryhmän sisällä¹²⁸, niin käytännössä ainakin Keski-Suomessa, myös Pohjola-Vilkunan mukaan, eri väestöryhmään kuuluneet henkilöt naivat selvästi toisiaan ristiin.¹²⁹

En kiellä täysin Pohjola-Vilkunan näkemystä, mutta korostan enemmän sitä, että talollisten ja palkollisten määrällisesti korostuneet suhteet johtuivat ensisijaisesti samassa paikassa työskentelystä, jolloin sosiaalisilla asemilla ja varsinkin niiden välisellä erolla oli toissijainen rooli suhteiden synnyttäjänä¹³⁰. Pohjola-Vilkuna on kuitenkin oikeassa liittäessään naimattoman naisen seksuaalisuuden tämän elämään palkollisena. Palkollisuhteessa olleet naiset olivat kosketuksissa myös muidenkin (samassa talossa työskentelevien) sosiaaliryhmien kanssa, jolloin ei myöskään ollut päädytty avioliittoon.

¹²⁶ JyMA Keuruun Sk 22.10.1885, § 208; Tk 3.4.1884, § 221; Sk 31.10.1887, § 189.

¹²⁷ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 72, 92–94.

¹²⁸ Esim. Haatanen 1968, 40; Carlsson 1977, 67–72, 87; Markkola 1986, 78; Talve 1990, 220–221; Pylkänen 1991, 92; Kekkonen 1999, 47–48.

¹²⁹ Laitinen 1988, 117; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 97–98. Ks. Ylikangas 1968, 23–26. Myös aikalaiskuvusten mukaan avioliittoja solmittiin yli taloudellis-sosiaalisten rajojen (Päivärinta 1905, 11). Ruotsista vastaavasti Carlsson 1977, 72, 87–89.

¹³⁰ Edelleen Pohjola-Vilkuna tulkitsee talollisten ja palkollisten suhteen konventionaaliseksi hyväksikäyttö- ja valtasuhteeksi. Tämän näkemysten kritiikistä, talollisen seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyneistä normeista, ja talollinen-palkollinen-suhteesta tarkemmin vielä luvussa 4.2.2.

Monissa tapauksissa kantajaa ja vastaajaa yhdistänyttä tilannetta ei saa selville. Esimerkiksi viidessä tapauksessa tulee esille vain, että vastaaja oli oleillut samassa paikassa, missä kantaja oli sillä hetkellä asunut. Tällöinkin kyse on ainakin osassa tapauksista saattanut olla työnteosta, sillä esimerkiksi tukkiasioitsija Wilhelm Alho oli ollut tukinuiton aikaan todennäköisesti juuri työmatkalla, kun tämä oli asustellut kantajan kotona Sipilän torpassa Multialla ja saattanut tämän raskaaksi.¹³¹

Kuitenkin liki puolet tapauksista (20 tapausta, 48 % kaikista) oli sellaisia, joissa kantajien ja vastaajien vain kerrottiin asuneen joko samassa tai eri kylässä¹³². Tällöin sama työ- tai asuinpaikka ei tule enää kysymykseen seksuaalisuhteeseen johdattaneena tekijänä, vaikka esimerkiksi niissä 11 tapauksessa, joissa riitakumppaneiden mainittiin asuvan samassa kylässä, ensimmäinen tutustuminen olisi saattanut tapahtua töiden, talkoiden tai jonkun muun päivittäisen kanssakäymisen yhteydessä. Mutta todennäköisempää selittävä tekijää on kuitenkin etsittävä muualta.

Työn ja asuinpaikan ohella tärkeänä seksuaalisuhteisiin johdattaneena tekijänä naimattomien ihmisten välillä maaseudulla toimi *yöstely*, sillä kaikista elatustapauksista yhdessätoista¹³³ tulee esiin tällainen ”tyttärissä käyminen”.

2.2.2 Yöstely – normien ja performatiivisuuden rajankäyntiä

Yöstely oli tärkeä naimattomien ihmisten tapaamisen ja tutustumisen muoto maaseudulla. Käytännössä se tarkoitti sitä, että naimattomat miehet kävivät vierailuilla naisten luona niissä tiloissa, joissa nämä viettivät öitään erillään muusta väestä (esimerkiksi kamarit, aitat tai luhdit). Joukkoyöstelyssä, jota harjoitettiin kesä- tai syysaikaan, useampi mies osallistui vierailuun, minkä tuloksena kuitenkin yksi mies, jos oli naiselle mieleen, jäi tämän luokse ja hänestä saattoi tulla myöhemmin naisen vakituinen kumppani. *Yksittäisyöstelyssä*, jota voitiin harjoittaa ympäri vuoden, mies kävi öiseen aikaan yksin naisten luona.¹³⁴

¹³¹ JyMA Keuruun Tk 12.4.1883, § 233.

¹³² Morsiamen löytymisestä Kuhmossa samasta tai eri kylästä tai toisesta pitäjistä Ks. Heikkinen 1988, 60–62.

¹³³ Yöstelystä kertovilla tapauksilla ei ole tarkoitus selittää yksi yhteen noita edellä mainittuja 20 tapausta, sillä osassa yöstelytapauksista oli kyse esimerkiksi siitä, että talollinen puolustautui käräjillä syyttäen muita miehiä palkollisensa lapsen isäksi. Täten yöstelyn kautta tarkastellaan naimattomien ihmisten elämää yleisemmällä tasolla, kuin selitetään juuri vastaajien ja kantajien keskinäistä elämää.

¹³⁴ Nieminen 1993, 20; Heikinmäki 1981, 56–58; Sarmela 1969, 155–156, 159; Lukkarinen 1933, 87–103.

Yöstelyä voidaan pitää eräänlaisena yhteisön hyväksymänä, mutta kuitenkin säätelemänä tapahtumana, jonka tarkoitus oli tuottaa avioliittoja. Kansatieteellinen tutkimus on korostanut, että yöstelyllä oli virallisesti monia säännöllisiä muotoja; miehet olivat liikkeellä pääsääntöisesti lauantai- tai sunnuntai-iltaisina, tai aattoina ja kerralla voitiin käydä useissa eri yöstelypaikoissa. Lisäksi ainakin Lukkarisen mukaan yöstelyä ei ilman lupaa olisi saanut harjoittaa kuin oman kylän naisten luokse. Tavan säännöllisyydestä kertoo myös se, että naiset osasivat usein odottaa tulijoita, minkä jälkeen sisälle pääsytessä oli sääntöjä: piti koputtaa esimerkiksi tietyllä tavalla tai lausua sisäänpääsyrunoja. Myös sisälle pääsemisen jälkeen käyttäytyminen olisi ollut sosiaalisesti tiukasti säädeltyä.¹³⁵

Yöstely oli vakiintunut ja paikallisten tunnustama käytäntö myös Keuruun kärjäkunnassa, sillä kuudessa eri oikeustapauksessa viitattiin suoraan ”yöstelemiseen”, ”yöjalassa käymiseen”, ”tyttärissä käymiseen” tai yöstelykäytäntöihin. Esimerkiksi torpantytär Hilda Matintytär Aution kutsuma miestodistaja kertoi menneensä ”*wastajaan kanssa yhtenä iltana tyttäriin kantajan luokse, joka makasi eri huoneessa kotonaan Aution torpassa*”. Nikkari Fredrik Ahonen oli puolestaan, työskennellessään Taipaleen talossa, ”*käynyt yhtenä yönä yöjalassa ja aamusella kehunut että hän kävi Mäenpään saunassa(...)*”.¹³⁶

Itsellinen Johanna Matintytär Wehman luona oli puolestaan käynyt kolmekin eri miestä yöstelemässä. Todistaja oli huomannut kesällä 1886, että ”*(...)kesti Kaarle Hannonenkin ja torpanpoika Abraham Wehmas juoksivat öillä kantajan luona, mitähän sitten lienevät juoksuistaan hyötyneet*”. Samassa käsittelyssä kerrottiin puotipalvelija Juho Kauton nähdyn ”*öillä useinkin juoksevan kantajan aitassa ja kerran, kun todistajakin kävi yöllä tyttöjen kanssa pakinoimassa, oli Kautto jäänyt maata kantajan viereen*”. Yöstely saattoi tulla käräjillä esille myös alkupuheenvuorojen kautta. Kantajan isä esitti käräjillä, että ”*wastaja monta vuotta perättäin veivasi kantajan kanssa, juoksi yökaudet hänen vieressään, lupasi naida hänet(...)*”.¹³⁷ Yöstelyn merkitys ihmisten toisiinsa tutustumisessa oli erityisen korostunutta sen takia, että yöaikaan toiseen tutustuminen, ja mahdollinen yhdessä nukkuminen olivat niitä harvoja tilaisuuksia, jolloin

¹³⁵ Nieminen 1993, 20; Sarmela 1969, 155, 159–160, 165–173; Lukkarinen 1933, 87–103.

¹³⁶ JyMA Keuruun Sk 30.10.1882, § 84; Tk 13.4.1883, § 263. Yöstelyyn liittyvästä kansanperinteestä ks. Paasio 2004, 30–40.

¹³⁷ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167; Tk 15.3.1888, § 99; Sk 4.11.1886, § 257.

naimattomat miehet ja naiset pystyivät ja ehtivät työn ulkopuolella tavata toisiaan kahden kesken.¹³⁸

Vaikka tuomiokirjojen kautta ei päästäkään tarkastelemaan ja arvioimaan niitä mahdollisia yöstelyyn myös käytännössä liittyneitä normatiivisia sääntöjä ja käyttäytymismalleja, niin voidaan kuitenkin esittää, että yöstelyksi voidaan nimittää kaikenlaisia miesten yöaikaan naimattomien naisten luona käymisiä ja tapaamisyrityksiä. Tällöin yöstely ei näyttäyty tiukan normatiivisena sääntökokoelmana, vaan toteutusmuodoiltaan ja käytännöiltään vaihtelevana. Kymmenestä eri oikeustapauksesta löytyy todistanlausuntoja, joissa ei viitattu suoraan yöstelyyn tai sen perinteisiin muotoihin, vaan tuotiin esiin miesten öiset vierailut naisten luona. Nämäkin olivat kuitenkin osa yöstelykulttuuria.

Nikkari Fredrik Ahosen oli kuultu yhtenä yönä *”naputtavan Mäenpään tuvan ikkunaan, mutta kantaja ei sattunut silloin olemaan tuvassakaan, ja toisen kerran taas(...)”*. Kaarle Kortemäen oli puolestaan nähty usein kesällä 1881 *”yöaikoina(...)tavoittamassa kantajaa, joka silloin asui seuraavan todistajan(...)kanssa asuinparvella(...)”*. Myös samasta naisesta kiinnostunut Erlund Soidinmäki oli käynyt yhtenä iltana *”parvella kantajan luona”*. Talollisenpoika Viktor Samulinpoika Järvenpää taas oli tullut talollisentytär Ebba Samulintytär Kupanmäkeä *”yöllä(...)tapaamaan ja sulkeusivat he yksityiseen huoneeseen, jossa makasivat lukittujen ovien takana aamuun asti(...)”*.¹³⁹

Yöstelyn kautta naiselle tarjoutui monia ehdokkaita mahdollisen puolison valitsemiseksi: kesäajalla 1881 kävi kantajan *”kokkiin pyrkimässä paljokin poikia, mutta vierasmies(todistaja) ei nähnyt muitten pääsevän sinne sisälle kuin edellä mainitun Taavetti Saarimäen”*. Toisessa esimerkissä todistajana oikeudessa esiintynyt renki Aleksius Selin puolestaan kertoi menneensä vastaajan kanssa *”iltasella(...)yhdessä kantajan luo, vaan todistaja palasi sieltä kumminkin heti takaisin(...)vastaaja jälestäpäin puhunut todistajalle ei siellä kauan viipyneensä. Kun todistaja silloin palasi kantajan aitasta oli sinne toinenkin poika menossa vaan todistaja ei nähnyt jos sitä sinne päästettiin”*.¹⁴⁰

Yöstelyyn liitettyjen sääntöjen käytännön soveltuvuudesta kertoo myös se, että joskus myös naiset saattoivat vieraila poikien aitoissa, varsinkin jos olivat samaa sosiaalista ryhmää. Tästä kertoo myös se, että maaseudulla miesten ohella naisiakin saatettiin sakkottaa yöjuoksusta.¹⁴¹ Renki Justus Pätkiniemi kertoi olleensa eräänä iltana kyläilemäs-

¹³⁸ Frykman 1977, 185; Markkola 1990, 23; Markkola 2003(b), 150.

¹³⁹ JyMA Keuruun Tk 13.4.1883, § 263; Tk 3.4.1884, § 221; Tk 29.3.1886, § 131.

¹⁴⁰ JyMA Keuruun Sk 7.11.1882, § 249; Sk 29.10.1887, § 167.

¹⁴¹ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 102–103; Kallio 1982, 239.

sä vastaajan kotona Lammasahon talossa, jolloin ”oli joitakuita tyttöjä, niiden joukossa kantajakin tullut koputtamaan tuvan lasiin”. Vastaja oli tällöin mennyt ulos ja kantanut sieltä ”kantajan tupaan ja heitti sänkyyn, jossa asialliset sitten makasivat”. Suhde oli myös selkeän seksuaalinen, sillä kantajan isän mukaan vastaaja oli käynyt usein kantajan kodissa makaamassa kantajaa, mutta lisäksi kantaja oli käynyt vastaajan luona, ”jossa asialliset myöskin olivat olleet tilaisuudessa harjoittaa lihallista yhteyttä”. Seuraavilla käräjillä myös eräs todistaja kertoi kuulemastaan yhdynnästä.¹⁴²

Kyseisen lainauksen kautta päästäänkin yöstelyyn liittyvään seksuaalisuustematiikkaan. Tutkimuskirjallisuus korostaa edelleen yöstelyyn liittyneiden yhteisön määrittelynormien sisältäneen myös seksuaalista kanssakäymistä rajoittavia ja kieltäviä sääntöjä. Kahdenkeskinen tapaaminen olisi esimerkiksi sisältänyt yksityiskohtaisia ja sovinnaisia sääntöjä nukkumisesta, vaatteiden riisumisesta ja koskettamisesta, joiden rikkomista olisi nuorisoyhteisössä pidetty raskauttavana.¹⁴³ Näiden normien olemassaolosta on edelleen sekä kansatieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa, että aikalaiskirjallisuudessa päätelty, että yöstely käytännössäkään ei olisi monesti ollut seksuaalista, vaan normit olisivat estäneet sen. Tällöin normien ja käyttäytymisen välinen suora syyseuraussuhde ilmaistaan esimerkiksi siten, että nuorten ”moraali ei höltynyt”, tai että yöstelystä seurasi vain harvoin ”epäsiveellisiä seuraamuksia”, mikä olisi johtunut ”korkeasta siveystasosta ja tiedostetusta negatiivisesta yleisestä mielipiteestä, joka olisi ollut juurtuneena syvälle”.¹⁴⁴

Seksuaalisuuden vähätteleminen johtuu osaksi siitä, että yöstelyä on tarkasteltu kysymyksenasettelun puitteissa ensisijaisesti seurustelutapoina ja sitä myöten avioliittojen tuottamisen säännönmukaisena kanavana, jolloin on jätetty sivuun naimattoman seksuaalisuuden ulottuvuus¹⁴⁵. Kirsi Pohjola-Vilkuna ilmaisee asian hyvin todetessaan, että perinnetutkimus seurustelu-, yöstely- ja häätavoista kertoo lähinnä siitä, miten traditioiden piti tapahtua, eikä niinkään siitä vaihtelevuudesta, miten ihmiset tosiasiasa elivät aviottomine lapsineen ja sukupuolisuhteineen ilman avioliiton siunausta.¹⁴⁶ Yöstelyn seksuaalisuuteen liittyvät normit ja performatiivisuus on täten hyvä erotella toisistaan,

¹⁴² JyMA Keuruun Tk 31.3.1887, § 178; Sk 21.10.1887, § 70.

¹⁴³ Sarmela 1969, 155–156, 167–176; Nieminen 1993, 21; Gaunt 1996, 25–26.

¹⁴⁴ Heikinmäki 1981, 57; Sarmela 1969, 170–171, Lukkarinen 1933, 97–98, alaviite 31; Päivärinta 1905, 7. Ks. Nieminen 1951, 87–88.

¹⁴⁵ Perinteisen kysymyksenasettelun ainakin osittainen ylläpitäminen jatkuu edelleen, sillä esimerkiksi Marja Paasio toteaa *Pilvihin on piian nännit*. Suomen kansan seksiperinnettä-teoksen uuden painoksen esipuheessa, että ”yöjalka on ollut maassamme enimmäkseen kunniallinen nuorten seurusteluinstituutio (...) keskittyessään seksiin kirja antaa näistä aihealueista suppean kuvan” (Paasio 2004, 8).

¹⁴⁶ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 90–91, 102–103, 117.

koska tällöin vältetään riskiltä tulkita jälkimmäisten täysin vastanneen ensin mainittuja, vaikka normit luonnollisesti osaltaan myös suuntaavat ihmisten käyttäytymistä. Millaiset sitten olivat Keuruun kärjäkunnassa yöstelyn seksuaalisuuteen liittyneet normit ja performatiivisuus? Ensin asiaa tarkastellaan performatiivisuuden kannalta

Yöstelyyn liittyi käytännössä usein seksuaalinen elementti, esimerkiksi sen suhteen, miten miehet tai naiset hakivat ensisijaisesti yhdyntää. Tämä kuitenkin Matti Sarmelan mukaan vaihteli alueittain. Erkki Laitinenkin kytkee yöstelyn ja seksuaalisen kanssa käymisen kirjoittaessaan, että Keski-Suomen eteläosien ja Keurusseudun menestys ”syntitilastossa” – millä hän viittaa todennäköisesti aviottomien lasten suureen suhteelliseen määrään alueella¹⁴⁷ - voisi selittyä hämäläisestä yöjuoksuperinteestä.¹⁴⁸

Keuruulla osa yöstelytapauksista olikin luonteeltaan selkeän seksuaalisia. Viidessä elatustapauksessa tulee esiin, että todistajat olivat nähneet tai kuulleet yöstelyn osapuolten olleen yhdynnässä.¹⁴⁹ Torpantytär Amanda Wuorenahon mukaan vastaajan tultua eräänä yönä kantajan kotiin ”tyttöihin ja meni suorastaan kantajan viereen sänkyyn”, josta todistajan oli täytynyt siirtyä makaamaan lattialle. Tämän mukaan ”sitten kohta rupesivat asialliset täyteen naimisen toimeen ja uusivat sitä vähän väliin pitkin yötä aamuun asti(...)”. Piika Serafia Reinikka puolestaan kertoi, että kantajan luona oli alkanut ”juoksemaan kyläkunnan poikia oikein kosolti ja ainakin parin niistä näki todistaja tekevän täyden työn kantajan kanssa(...)yöjalkalaisten joukossa oli myöskin(...)”.¹⁵⁰

Kuulohavainnosta todisti esimerkiksi Abraham Eriikanpoika, joka kertoi menneensä vastaajan kanssa yhtenä iltana tyttöihin kantajan luokse, joka oli maannut eri huoneessa kotonaan Aution torpassa. Tällöin ”oli vastaaja ruvennut maata kantajan viereen sänkyyn, waan vierasmies lattialle, jossa hän sitten kuuli kuinka sänky rutisi niin kuin ’naisessa’, mutta ei nähnyt pimeässä mitä siellä oikein tehtiin”.¹⁵¹

Entä sitten yöstelyn seksuaalisuuteen liittyvät normit? Vastasivatko ne paikallisesti sitä mitä tutkimuskirjallisuudessa on esitetty, eli että yöstelyssä seksuaalinen kanssakäyminen olisi ollut kiellettyä? Vastaaminen ei ole helppoa, sillä esimerkiksi ihmisten suhtautumista ja mahdollista moralisointia yöstelyyn liittyen, mikä voisi paljastaa normit, ei tule lähteissä lähes ollenkaan näkyviin. Tästä huomiosta sekä edellä esitellystä

¹⁴⁷ Keuruun keskimääräistä suuremmasta aviottomasta syntyvyydestä ks. luku 6.2.

¹⁴⁸ Sarmela 1969, 170, 175; Laitinen 1988(a), 75. Yöstelyn ja aviottoman syntyvyyden kytköksestä myös Frykman 1975, 114, 122; Kälvemark 1977, 184; Lukkarinen 1933, 15–16, 57. Vrt. Nieminen 1951, 86–89.

¹⁴⁹ Lisäksi parissa tapauksessa yöstelyyn liittyvä seksuaalisuus tulee esiin vastaajien yhteisössä esittämien rehvastelupuheiden kautta. Rehvastelupuheista ks. luku 5.1.

¹⁵⁰ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257; Sk 4.11.1886, § 248.

¹⁵¹ JyMA Keuruun Sk 30.10.1882, § 84.

selkeän seksuaalisesta performatiivisuudesta ei kuitenkaan voida tehdä suoraan sitä päätelmää, että myös normit olisivat tässä mielessä hyväksyneet asian. Kuten Humen giljoitiini jo asian ilmaisee: siitä miten asiat ovat, ei voi tehdä sitä päätelmää miten asioiden (yhteisön normien mukaan) pitäisi olla.

Asian selvittämiseksi lähdetään tutkimuskirjallisuuden kautta liikkeelle ensin paikallisyhteisön virallisista normeista. Kirkkoneuvostojen antamissa määräyksissä tai oltermannihallinnon myötä kyläjärjestyksissä usein pyrittiin sanktioimaan juuri yöstelyä, kuten jälkimmäisten suhteen Reino Kallion tutkimus Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinnosta osoittaa. Keuruulla puolestaan Karttusen mukaan seurakunnassa ”vuonna 1867 jätettiin isäntien omaksi tehtäväksi ilmoittaa vallesmannille perheväkensä yöjuoksut klo 7:n jälkeen varsinkin Mikkelin aikaan”.¹⁵² Näistä huomioista ei kuitenkaan voida tehdä suoria päätelmiä yhteisön suhtautumisesta yöstelyn seksuaalisuuteen, sillä vaikka tällaiseen sanktioimiseen osallistui yhteisön edustajia (esimerkiksi oikeuden lautamiehiä ja kirkkoneuvoston kylänvanhimpia), niin yöstelyjen sanktioiminen liittyi todennäköisesti enemmän kylien järjestyksenpitoon, kuin seksuaalisuuden moraaliseen valvontaan sinänsä. Mutta toisin kuin voisi luulla, niin lähemmäs vastausta päästään kun lähdetään katsomaan, mitä sivistyneistö oli asiasta mieltä.

1800–1900-lukujen vaihteessa ”yöjuoksu” ja maaseudun ”siveellisyysolot” yleensäkin olivat sivistyneistön sukupuolimoraalikeskustelussa voimakkaan kritiikin kohteina. Sivistyneistön näkemystä edustavat naisliikkeet paheksuivat ja kritisoivat erityisesti ”öitsemistä”, koska se heidän mielestään johti naimattomilla ihmisillä yhdyntään. Ongelma ei kuitenkaan ollut pelkästään seksuaalinen kanssakäyminen sinänsä, vaan enemmänkin se, että yöstelyt eivät päättyneet häihin, vaan monessa tapauksessa aviotomiin lapsiin ja sitä kautta olojen huononemiseen maaseudun naisilla¹⁵³. Sivistyneistön huolen taustalla oli pohjimmiltaan halu ylhäältä päin sivistää kansaa.¹⁵⁴

Miten paikallisyhteisö sitten suhtautui asiaan? Esitän, että seksuaalisuuteen liittyneet normit eivät koskeneet puhtaasti yöstelyä. Eli samalla tavalla kuin aiemmin todettiin, että yöstely ei ollut käytännön tasolla täydellisen säännönmukaista, niin myöskään nor-

¹⁵² Kallio 1981, 150–157, 225, 236–239; Karttunen 1978, 51. Ks. myös Ojanen 1966, 65; Wallinheimo 1910, 289–290; Jauhiainen & Lipponen 1990, 153.

¹⁵³ Myös maaseudun esiaviollinen seksuaalinen kanssakäyminen itsessään oli ongelma, sillä sivistyneistöä edustaneet naisjärjestöt edustivat päämäärinään absoluuttista sukupuolimoraalia, jonka mukaan kaiken seksuaalisen kanssakäymisen olisi pitänyt kuulua avioliittoon. Absoluuttinen sukupuolimoraalikäsitteestä ja soveltamisesta vuosisadan vaihteen Suomen tutkimiseen ks. Nieminen 1951.

¹⁵⁴ Ks. Rajainen 1973, 94–100; Räisänen 1995, 54–55. Ruotsista vastaavasti ks. Gaunt 1996, 30–33. Aikalais teksteistä Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla 1989; Furuholm 1905, 4–6; Wallinheimo 1910, 288–290; Laurila 1916, 4–7.

mien tasolla ei välttämättä ollut käytännössä juuri yöstelyn seksuaalisuuteen liittyntä tarkkaa säännöstöä. Sen sijaan yöstelyä koskevat normit liittyivät naimattomaan seksuaalisuuteen yleensä, mitä tullaan tarkastelemaan luvussa 4 ja erityisesti sen yöstelyä sivuavassa luvussa 4.3.

Lähtökohtaisesti voidaan todeta, että kyseiset normit maaseudulla liittyivät odotuksiin avioliitosta. Esimeriksi ruotsalaisesta yöstelykulttuurista on Ann-Sofie Ohlander esittänyt, että seksuaalisuuden ja yöstelyn samanaikaisuus hyväksyttiin vain, jos samalla annettiin jonkinlaisia aviolupauksia. Samansuuntaisesti Suomessa yöstelyssä muodostunut suhdetta on Niemisen mukaan yleinen mielipide pitänyt kihlauksen veroisena, vaikka muodollista kihlausta ei olisi tehtykään. Seksuaalista kanssakäymistä sisältänyt yöstely ei siis aiheuttanut paheksuntaa, jos se johti avioliittoon.¹⁵⁵

Täten sivistyneistön havaitsema ja moralisoima seksuaalinen yöstelykäytäntö ei maaseudulla ollut moraalisen arvostelun kohde vielä itsessään. Sivistyneistön siveettömäksi tulkitsema käyttäytyminen oli enemmänkin vähäisten seurustelumahdollisuuksien käyttämistä, ja aviopuolison etsimistä¹⁵⁶, joka ei kuitenkaan sitten aina johtanut avioliittoon. Seurustelu- ja tapaamispuitteista siirrytään seuraavassa luvussa ajallisesti seuraavaan vaiheeseen, intiimin yksityisyyden mahdollisuuksien sekä pariskuntien ja ulkopuolisten keskinäisen performatiivisuuden pohtimiseen.

¹⁵⁵ Ohlander 1985, 70; Nieminen 1993, 21; Nieminen 1951, 87; Markkola 2003(b), 150; Lukkarinen 1933, 15–16; Jousimaa 1983, 12.

¹⁵⁶ Markkola 2003(b), 151.

3 Seksuaalisen toiminnan miljö ja ulkopuoliset

3.1 Pariskuntien performatiivisuus

3.1.1 Pyrkiminen yksityisyyteen ulkona ja talossa

Edellisessä pääluvussa todettiin samassa talossa työskentelyn ja yöstelyn olleen tärkeitä taustatekijöitä muodostettaessa maaseudulla parisuhteita, jolloin jälkimmäinen oli osaltaan myös määrittämässä naimattomien ihmisten seksuaalisuutta, luoden sille vaikiintuneita käytäntöjä. Tässä pääluvussa lähdetään ajallisesti eteenpäin tarkastelemaan seksuaalisuuden määrittymistä intiimin yksityisyyden, performatiivisuuden ja tilan näkökulmasta. Määrittymisen performatiivisuudesta käsin nähdään tapahtuvan samankaltaisesti kuin Judith Butlerin mukaan sukupuoli rakentuu: sukupuolta määrittävä ja rakentava performatiivisuus ei ole vain yksittäinen akti, vaan aina normin tai normiryhmän toistoa. Pulkkinen mukaan sukupuolta muodostavia esittäviä eleitä on lukemattomia aina puheesta kävelytyyleihin ja tuntemisilmaisuihin.¹⁵⁷ Vaikka tässä pääluvussa ei performatiivisuutta katsota sukupuolen rakentumisen näkökulmasta¹⁵⁸, niin toistettavat eleet, eli miten ihmiset käyttäytyivät suhteessa yksityisyyteen ja ulkopuolisiin, katsotaan toiston kautta määrittävän seksuaalisuuden mahdollisuutta ts. rakentavan ja määrittävän seksuaalisuutta.

Tila, asumiskäytännöt ja ennen kaikkea nukkumisjärjestelyt ovatkin keskeisiä tekijöitä seksuaalisen kanssakäymisen selittäjänä, koska ne luovat sille puitteita ja mahdollisuuksia¹⁵⁹. Todistajanlausuntoja tarkasteltaessa on kuitenkin otettava huomioon, että niiden tarkoituksena oli osoittaa käräjäosapuolten olleen ajalla ennen lapsen syntymää joko varmasti tai todennäköisesti yhdynnässä keskenään. Täten tässä pääluvussa ei tarkastella pelkästään tapahtunutta seksuaalista kanssakäymistä ja sen tapahtumapaikkoja, vaan ennemminkin naimattoman seksuaalisuuden tilan ja paikan mahdollisuutta. Ensimmäisessä alaluvussa(3.1) tutkimuskohteena ovat pariskunnat, ja erityisesti heidän *yksityisyyteen hakeutumisen performatiivisuus*, sen erilaiset muodot ja yksityisyyden

¹⁵⁷ Butler 1993, 2, 12; Pulkkinen 2000, 53.

¹⁵⁸ Vaikka *sukupuoli* on konkreettisesti läsnä, niin tämän luvun toimijat ovat ikään kuin sukupuolettomia, eli pariskunnat ja ulkopuoliset. Seksuaalisuuden määrittymisen performatiivisuuden kautta liittyy kuitenkin vahvasti myös sukupuolen (gender) rakentumiseen, koska tila, ulkopuoliset ja yksityisyys antoivat taustan sille, miten *miesten* ja *naisten* oletettiin käyttäytyvän. Ks. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 85–86.

¹⁵⁹ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 82–83, 85–86.

mahdollisuudet suhteessa ulkopuolisiin 1880-luvun maaseudulla, mutta myös se, kuinka pariskunnat toimivat seksuaalisesti muista huolimatta.

Länsimaissa ja kristinuskossa seksuaalisuutta on pidetty yksityisenä kokemuksena ja pyritty aktin ajaksi eristäytymään muista.¹⁶⁰ Keuruun käräjäpöytäkirjojen mukaan on 1880-luvun maaseudun osalta selvästi havaittavissa, että pariskunnat pyrkivät intiimiin yksityisyyteen, ulkopuolisten ulottumattomiin¹⁶¹. Paras vaihtoehto oli tällöin metsään vetäytyminen.

Lastenelätustapauksen todistaja oli eräänä iltana kävellyt kantajan kanssa maantiellä, jolloin he olivat tavanneet vastaajan, ”*joka sen kanssa hetken keskusteltua jätti todistajan ja vei kantajan mukanaan metsään*”. Samanlainen ulkoilma-aspekti tulee esiin myös itsellinen Lydia Kollinin tapauksessa. Todistaja oli käynyt vastaajan pyynnöstä käskemässä kantajaa, joka oli ollut sillä hetkellä lehmiä lypsämässä, ”*wastajaan puheille metsään, johon kantaja seurasikin wierasmiehen myötä ja sitten jäi sinne kahden kesken kantajan kanssa istumaan(...)*”.¹⁶²

Kesällä 1885 oli todistaja nähnyt vastaaja talollinen Herman Haukimäen pitkällä tien vieressä, josta tämä todistajan paikalle tullessa oli ”loikahtanut” takaisin tielle ja ”*kohta tuli siihen myöskin kantaja metsästä samalta puolelta tietä*”. Todistaja oli erään toisenkin kerran tavannut asianosaiset kahden kesken metsässä tienvieressä.¹⁶³ Vaikka metsä itsessään tarjosi yksityisen tilan miehelle ja naiselle olla yhdessä, niin sinne pyrittiin menemään erikseen, paljastumatta. Otto Wikman oli nähnyt kesällä asianosaisten menevän torpan lähellä olevana metsään, ”*yksi ensin ja toinen sitten*”¹⁶⁴.

Pariskuntien performatiivisuudelle yksityisyyteen pyrkimiseen metsä tarjosi hyvän paikan, sillä todistajanlausunnoista tulee ilmi, että todistajat olivat monesti joutuneet tilanteeseen ikään kuin sattumalta. Voikin olettaa, että metsään vetäytyminen oli yleisempää kuin näiden muutamien todistajanlausuntojen perusteella voi päätellä, sillä se ei niin herkästi paljastunut. Kuitenkin jatkoa ajatellen on lausunnoista tärkeää huomata, että yksityisyyteen pyrkiminen ei tarkoittanut sitä, että pariskunnat olisivat aina peitel-

¹⁶⁰ Niiranen 1986, 210; Weeks 1983, 12.

¹⁶¹ Myös Pohjola-Vilkuna 1995(a), 44, 80. Norbert Elias kirjoittaa sivilisaatioprosessista, jonka myötä esimerkiksi seksuaalinen kanssakäyminen olisi ajan myötä siirtynyt julkisemmasta toiminnasta yksityiseksi, jolloin tapojen hienostuminen olisi korostanut yksilöiden erillisyyttä toisistaan. Koska tässä työssä ei tarkastella pitkää ajanjaksoa, niin yksityisyyteen hakeutumista ei lähdetä tarkastelemaan kyseisen teorian kautta. Lisäksi on muistettava, Keuruun, Multian ja Pihlajaveden kohdalla ei voida puhua erityisestä ”sivilisoitumisesta” ainakaan muuttuvan maaseudun puitteissa, koska 1880-luvulla kyseiset pitäjät olivat vielä perinteisiä maaseutupitäjiä ja Elias esitti teesinsä tarkastelemalla ranskalaista tapakulttuuria, joten näkemyksiä ei ainakaan sellaisessa muodossa voi tarkastellakaan (Elias 1978; Sulkunen 1988, 54).

¹⁶² JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249; Tk 3.4.1884, § 221.

¹⁶³ JyMA Keuruun Tk 23.3.1887, § 79.

leet itse metsään menoa. He pyrkivät peittelemään vain sen, mitä he siellä mahdollisesti tekivät¹⁶⁵. Mutta tällainen yksityisyys ei ollut mahdollista pelkästään luonnossa, vaan myös pihapiirin ulkorakennuksissa.

Saarijärven käräjäkunnan tuomiokirja-aineiston perusteella Pohjola-Vilkuna on todennut, että ”(...)erotiikka haki sijansa mahdollisuuksien mukaan yksityisyydestä, esimerkiksi ulkorakennuksista ja päiväsaikaan talosta, jolloin muu väki oli ulkona(...)”.¹⁶⁶ Keuruulla esimerkiksi kesti Salomon Tinkilä ”oli leikkuaikaan 1881 mennyt siihen kokkiin, missä kantaja yksinään makasi ja viipynyt siellä kantajan kanssa kahden kesken vähän aikaa, muttei kovin kauan”. Samassa todistuksessa mainittiin myös, että vastaaja oli käynyt kantajan kokissa toisenkin kerran, mutta todistajan mentyä kohta sinne itse perässä, oli hän tavannut asianomaiset puhumassa lattialla.¹⁶⁷

Rakennuksista tarjosivat intiimiä tilaa ja yksityisyyttä lähinnä talojen tuvat ja aitat, joihin vetäytyttiin kesäksi nukkumaan, mutta pariskunnat pyrkivät hakemaan omaa yksityistä tilaansa myös muista ulkorakennuksista. Parissa tapauksessa puhuttiin saunasta, joista toisessa oli nähty ”niiden menevän kahden kesken saunaan, josta he eivät ainakaan kohdakkoin palanneet”. Esimerkiksi Ruotsissa nukuttiin monesti myös navetan ylisillä. Nuoret saivat olla siellä rauhassa vanhempien katseilta, jolloin toisiinsa tutustuminenkin oli helpompaa.¹⁶⁸

Aineistossa edellä mainitun kaltaisia todistuksia on melko vähän, joten ulkorakennuksissa pystyttiin metsän tavoin olemaan silminnäkijöiltä melko hyvin rauhassa¹⁶⁹. Kuitenkaan pihapiiri ei antanut niin täydellistä rauhaa kuin metsä, sillä muiden ihmisten läheisyys sai aikaan sen, että aittaan tai ulkorakennukseen vetäytyminen ei jäänyt huomaamatta, ja lisäksi pihapiirissä pariskunnat saattoivat joutua herkemmin yllätetyiksi¹⁷⁰.

Selvästi suurin osa elatustapausten todistajanlausunnoista keskittyy kuitenkin useampien ihmisten nukkumatiloissa vietettyihin öihin. Myös näissä tapauksissa pariskunnat selkeästi pyrkivät peittelemään toimintaansa ja pyrkimään yksityisyyteen. Yhteisessä nukkumatilassa saatettiin esimerkiksi maltaa ensin odottaa muiden nukahtamista.

¹⁶⁴ JyMA Keuruun Tk 27.4.1881, § 89.

¹⁶⁵ Ulkopuoliset pääsivät kuitenkin joskus sattumalta todistamaan pariskunnan hellää yhdessäoloa luonnon helmassa. Todistaja oli paimenessa ollessaan tavannut torpparinpoika Herman Adaminpoika Mäkelän aitan vieressä makaamassa Amanda Simbergin rinnalla, ”pitäen käsi vartensa hänen kaulansa ympäri”. (JyMA Keuruun Tk 10.5.1881, § 329).

¹⁶⁶ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 75, 77, 81.

¹⁶⁷ JyMA Keuruun Sk 7.11.1882, § 249.

¹⁶⁸ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 78; JyMA Keuruun Sk 22.10.1885, § 208; Frykman 1984, 152.

¹⁶⁹ Myös Pohjola-Vilkuna 1995(a), 81.

¹⁷⁰ Esimerkiksi Hilda Kolkama ja Sakari Anttonen olivat yllätetty makaamasta yhdessä heinäkasen päällä Wiikin talon navetassa (JyMA Keuruun Sk 22.10.1885, § 208).

Syyskäräjillä 1886 todistaja kertoi öisin kuulleensa kuinka sängystä ovensuun puolelta, jossa kaksi renkiä oli maannut, ”toinen niistä (...) tuon tuostakin hiipi lattian poikki piikojen sänkyyn, jossa kantaja makasin toisen piian kanssa”. Eräänä yönä toinen ”renki- löistä (...) meni varpaillaan piikojen sänkyyn”. Kesti Ida Joelintytär ei ollut kuitenkaan ollut kovin vakuuttunut tilanteen luomasta yksityisyydestä, sillä todistaja mainitsi sängystä kuuluneen ”hiljainen supatus ja kantajan varoittava ääni sanovan ’muut kuulevat’”. Yöllinen hiiviskelijä oli vielä uudelleen herättänyt todistajan hiipiessään myöhemmin takaisin sänkyynsä ovensuuhun.¹⁷¹

Toisen viereen hiljaisesti ujuttautuminen ei ollut kuitenkaan pelkästään miehen tehtävänä, sillä parissa todistajanlausunnossa kerrottiin, että nainen oli hakeutunut miehen viereen. Esimerkiksi syyskäräjillä 1886 torpanvanhus Matti Järvenpää kertoi, että nukkuttuaan eräänä yönä vastaajan kanssa samassa sängyssä, oli kantaja ”jota siellä ei ennen ollut, oli ilmestynyt samaan sänkyyn ja supisivat jotain vastaajan kanssa, mitä ei todistaja ymmärtänyt”. Joskus pariskunnalla oli päärakennuksen puitteissa yksityinen huone mutta tällainen järjestely oli yleensä harvinaista. Talollisenpoika Viktor Samulinpoika Järvenpää oli tullut kantajan(talollisentytär) kotiin Kupanmäkeen sulkeutuen yksityiseen huoneeseen, jossa ”he makasivat lukittujen ovien takana aamuun asti”.¹⁷²

Vaikka yksityiseen intiimiin tilaan pääseminen oli hankalaa, siihen kuitenkin pyrittiin. Peittely ei kuitenkaan aina onnistunut. Esimerkiksi torppari Juhana Rantila oli noustessaan omalta yösijaltaan pyytänyt Juhana Hoskaria makaamaan siinä sillä aikaa kun hän itse kävisi Moisiossa. Hoskarin mukaan vastaaja ”meni kuitenkin suoraa tietä Halkomannilan tuvan, jossa kantaja tavallisesti makasi, porstuaan eikä ainakaan äkkiä sieltä palannut”.¹⁷³

Edellä mainitun perusteella voidaan selvästi nähdä, että pariskunnat pyrkivät yksityisyyteen. Tämän kaltaisen performatiivisuuden ytimessä oli se, että pariskunnat eivät halunneet näyttää ulkopuolisille mitä he tekivät. Sitä vastoin yksityisyyteen pyrkiminen ei tarkoittanut sitä, että he kokonaan olisivat yrittäneet näkemisen tasolla pysyä muista salassa. Siihenhän kollektiivinen elämänpiiri ei antanut paljoa mahdollisuuksia. Vastaa- jaksi käräjille haastettu renki Juho Ewaldinpoika Wass kirjoitti vastineessaan, että ”hän oli saanut kuulla itsellismies Otto Moision olevan makaillut Miinan kanssa kahden kesken, - samassa sängyssä ja yhden peitteen alla”. Vaikka itse makailemista ei tässä tapauksessa ollut pyritty peittämään, niin fyysisesti liian lähellä olleet ulkopuoliset olivat

¹⁷¹ JyMA Keuruun Sk 26.10.1886, § 144.

¹⁷² JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Tk 29.3.1886, § 131.

olleet haitaksi: Wassin mukaan Moisio olisi palkannut Miinan vierustoverin menemään pois.¹⁷⁴ Pariskuntien halu yksityisyyteen näkyy aktiivisen vetäytymisen lisäksi myös siinä, miten he suhtautuivat ulkopuolisiin.

Muutamassa tapauksessa tulee esiin, että pariskunnat antoivat ulkopuolisten ymmärtää, että oltaisiin oltu mieluummin rauhassa. Esimerkiksi renginvaimon käydessä Ollilan asuinhuoneiston kokilla, oli ”*huomannut kantajan ja vastaajan siellä paraillaan maakaavan samassa sängyssä, josta kantaja hypähti ylös ja moitti todistajaa siitä, että tuli heitä säikäyttämään*”. Eläkevaimo Agneta Mikkola oli saanut samalta pariskunnalta myös selväsanaisia vihjeitä heidän rauhaan jättämisestä. Agneta oli kantajan pyynnöstä tullut Ollilan taloon hieromaan tätä, kun ”*saapui myös vastaajakin kantajan huoneeseen ja istuivat yhdellä kirstulla vähän aikaa, kunnes kantaja käski todistajaa menemään tiehensä, sillä hieromisesta ei sillä kertaa tulisi mitään*”.¹⁷⁵

Joskus jos yksityisyyttä ei ollut onnistuttu täysin säilyttämään, niin asioista perillä olleita ulkopuolisia saatettiin varoittaa, etteivät he ainakaan kertoisi laajemmalle näkemästään ja kuulemastaan. Tällainen käyttäytyminen oli ymmärrettävää erityisesti miesten kannalta, sillä ulkopuolisten tiedot seksuaalisesta kanssakäymisestä tai ainakin sen mahdollisuudesta olivat vahingollisia, jos nainen tuli myöhemmin raskaaksi.

Syyskäräjillä 1887 todistaja kertoi kiusanneensa Saarijärven reservikomppanian harjoituksissa Aleksius Uitamoa, siitä että oli nähnyt tämän edellisellä heinäkuulla poikkeavan häistä palatessaan kantajan kanssa metsään. Uitamo oli tällöin sanonut, että ”*jos sinä piru sen näit, niin minä tapan sun*”.¹⁷⁶ Pelko mahdollisesta elatussyytteestä on voinut olla tällaisen tiuskaisun takana.

Toisessa vastaavassa esimerkissä piika Lydia Juhontytär Manninen kertoi sängyssä maatessaan kuulleensa toisella puolella seinää ”*sängyn narisevan siten kun lihallista yhteyttä pidettäissä useimmiten tapahtuu*”. Lydia oli ollut selkeä todistaja sukupuolilyhteydessä; hän oli sekä nähnyt kuka meni kantajan sänkyyn, että kuullut mitä siellä tehtiin. Miestä tilanne oli kuitenkin häirinnyt, sillä tämä oli seuraavana aamuna kutsunut Lydian kahville ja kieltänyt ”*muille puhumasta mitä vierasmies oli huomannut*”.¹⁷⁷

Naimattomat ihmiset selkeästi pyrkivät 1880-luvun maaseudulla intiimiin yksityisyyteen ja usein ulkopuoliset myös odottivat pariskunnilta sellaista käytöstä. Esimerkiksi Torpantytär Amanda Wuorenaho oli havainnut asianosaisten välisen aktin ja hän oikeu-

¹⁷³ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14.

¹⁷⁴ JyMA Keuruun Tk 19.3.1884, § 16, liite ”B16”.

¹⁷⁵ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249.

¹⁷⁶ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167.

nessa kertoikin heidän uusineen sitä pitkin yötä aamuun saakka, ”*vaikka kuulivat todistajan olevan hereillä lattialla lähellä sänkyä*”.¹⁷⁸ Ensi sijaisen seksuaalisuuden tilan olisi siis pitänyt olla yksityinen, vailla ulkopuolisia.

Luonto, ulkorakennukset ja jopa tuvan yhteiset nukkumapaikat pystyivät antamaan mahdollisuuksia yksityisyyteen ja sitä saatettiin yrittää vielä jälkikäteenkin vaalia kieltämällä ulkopuolisia puhumasta asiasta¹⁷⁹. Toisaalta tuomiokirjojen kautta on hieman ristiriitaista tutkia yksityisyyttä, sillä todistajanlausuntojen olemassaolo itsessään kertoo siitä, että ainakaan kyseisissä tilanteissa yksityisyyttä ei olisi ollut. Täten voidaan esittää, että monissa tässä alaluvussa esitellyissä tapauksissa pariskuntien yksityisyys joutui kuitenkin selkeästi uhatuksi, vaikka he yksityisyyteen pyrkivät. Maaseudun elämänpiiriä luonnehti selvästi kollektiivisuus: yksityisyys ei tullut automaattisesti, vaan siihen tuli pyrkiä. Seksuaalisuuteen liittyvää kollektiivisuuden ja yksityisyyden hakeutumisen vastakkainasettelua oli pitkälti asettamassa yhteiset nukkumapaikat.

3.1.2 Vähäinen yksityisyys: kollektiivinen ympäristö ja pariskunnat aktiivisina

Todistajanlausuntojen yleisin sisältö oli, että asianosaiset oli nähty makaamassa samassa sängyssä. Koska tutkimuksen tavoittamattomiin jää sellainen mahdollinen toiminta, joka tapahtui ilman näkijöitä/kuulijoita, eli luonnossa tai ulkorakennuksissa, niin yksityisyyden uhatuksi joutuminen tapahtui erityisesti juuri yhteisissä nukkumatilissa.¹⁸⁰

Seksuaalisuuteen tai muun intiimin yhdessä olon yksityisyys ei monesti ollut mahdollista, koska 1880-luvun maaseudulla ihmisten asumista luonnehti julkisuus ja läheisyys suhteessa muihin ihmisiin. Nukkuminen suoritettiin pääasiassa samassa tilassa, tuvassa, eikä sosiaalinen asema ei jakanut ihmisiä erillisiin fyysisiin tiloihin. Kesällä tosin palvelusväen ja nuorten aittaan siirtyminen loi yksityisyyttä. Mutta joka tapauksessa tupaan liittyvä kollektiivinen asumiskäytäntö sai aikaan sen, että seksuaalinen kanssakäyminen tai sen mahdollisuus oli välttämättä aina jonkin verran julkista, mikä oli naisen myö-

¹⁷⁷ JyMA Keuruun Tk 7.4.1880, § 289.

¹⁷⁸ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257.

¹⁷⁹ Toisaalta *miksi*-kysymykseen vastaaminen on hankalampaa. Mahdollisina perusteina voidaan esittää ensinnäkin sitä, että ihmisillä saattaisi olla joku luontainen taipumus pitää intiimi tila pelkästään itsellä, muiden katseilta piilossa. Toinen peruste voisi olla se tutkimuskirjallisuuden esittämä ajatus, että julkista seurustelua naimattomien ihmisten kesken maaseudulla yleensäkin pidettiin sopimattomana (esim. Nieminen 1993, 20; Apo 1995, 64).

¹⁸⁰ Myös Pohjola-Vilkuna 1995(a), 81.

hemmän elatusvaatimuksen kannalta myönteinen piirre.¹⁸¹ Tässä alaluvussa tarkastellaankin sellaista naimattomien ihmisten performatiivisuutta, jossa intiimi kanssakäyminen suoritettiin samassa tilassa muiden kanssa ja jopa välittämättä muista ihmisistä.

Itsellinen Hanna Samuelintytär oli kevättalvella 1882 asunut samassa huoneessa kantajan kanssa, jossa vastaaja oli käynyt tätä usein tapaamassa, ”*jääden silloin tällöin yöksikin, jolloin aina makasivat molemmat samassa sängyssä*”. Muiden ihmisten läsnäolon lisäksi ajoittainen yksityiseen tilaan ja hetkeen pääseminen saattoi osoittautua väliaikaiseksi, koska lukitsemattomiin tiloihin saattoivat muut tulla yllättäen. Esimerkiksi Lydia Manuntyttären tapauksessa eräs todistaja ”*tullessaan Liukon torppaan oli nähnyt asianosaiset, jotka olivat kahden kesken tuvassa keikkuvan yhdessä sängyssä*”.¹⁸²

Tyypillinen yöllinen käytösmalli miehillä oli monesti hakeutua naisen viereen, mikä peittelystä huolimatta ei jäänyt muilta paikallaolijoilta huomaamatta. Torppari Juho Leppänen oli todistajana olleen työmies Heikki Palojärven nukkuessa lähtenyt tämän vierestä, mutta todistajan jo herättyä tullut ”*sieltäpäin, missä kantaja makasi, ja koluutti pimeässä kompuroidessaan jalkoja ym. mitä eteen sattui*”. Toukokuussa 1881 torpparinpoika Taavetti Saarimäki puolestaan oli ensin ruvennut maata vastaajan viereen lattialle, mutta ”*kun siinä makasi muitakin, niin kantaja oli muuttanut sijansa penkille pöydän taakse ja TS mennyt sinne perässä, jossa sitten makasivat lopun yötä kahden kesken*”. Vierailu saattoi olla myös sukupuolten suhteen myös vastavuoroista. Useampi todistaja oli nähnyt kesti Hilda Kolkkaman ja talonpoika Abraham Wiikin makaavan samassa sängyssä, ”*milloin kantajan, milloin vastaajan sängyssä, jotka sängyt olivat samassa huoneessa*”.¹⁸³

Nukkumatiiloissa ei pariskunnilla siis ollut liiemmin yksityisyyttä. Toisaalta voidaan kuitenkin ajatella, että edellisessä luvussa tarkasteltu halu yksityisyyteen uhrattiin sen hyväksi, että yleensä saatiin olla yhdessä sen toisen ihmisen kanssa. Yhdessä nukkuminen näet saattoi olla monilla pariskunnilla ainoa hetki, jolloin he pystyivät maaseutuyhteisössä tapaamaan toisiaan, koska työn ulkopuolella oli niin vähän aikaa muuten tавата¹⁸⁴.

Eli, vaikka yksityisyys olisi se paras vaihtoehto, ja johon yleensä pyrittiinkin, niin, pariskuntien käyttäytymistä oli selvästi rajoittamassa ja suuntaamassa vaihtoehtojen vähyys. Pohjola-Vilkunan mukaan yhteisöllisyyden kaventama yksityisyys ei välttämät-

¹⁸¹ Pohjola-Vilkuna 1993, 21–23; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 44, 75–78, 80. Asuinmiljööstä tarkemmin esim. Talve 1990, 37–48.

¹⁸² JyMA Keuruun Sk 9.9.1884, § 88; Sk 5.11.1879, § 307.

¹⁸³ JyMA Keuruun Sk 7.11.1882, § 249; Sk 29.10.1886, § 189; Sk 22.10.1885, § 208.

tä ollut edes mikään ongelma: sehän oli vallitseva elämäntapa, eikä kollektiivinen identiteetti välttämättä kaivannut erillisyyttä¹⁸⁵. Selkeän erillisyyden puuttuminen sai aikaan esimerkiksi sen, että lapset saivat yhteisten nukkumatiilojen myötä tietoa seksuaalisuudesta ja miesten ja naisten käyttäytymismalleista, vaikka yleensä seksuaalista käyttäytymistä yritettiin peitellä lapsilta, eikä heille myöskään asioista kerrottu suoraan.¹⁸⁶

Yksityisyyttä ei ollut kuitenkaan kaventamassa pelkästään yhteiset nukkumatiilat, vaan myös se, että maaseudun asuinrakennuksissa samassa sängyssä saattoi joutua nukkumaan useampi ihminen¹⁸⁷. Monesti vastaaja oli tullut yöllä makaamaan samaan sänkyyn tai tilaan, jossa oli ollut kantajan lisäksi muita ihmisiä. Eräänä iltana helmikuussa 1885 oli todistaja ”*ruvennut kantajan kanssa maata Järvenpään talon, jossa kantajakin vielä asui, saunaan, tuli sinne vastaajakin ja heittäytyi heidän tilalleen*”. Räätälinoppilas puolestaan kertoi talvikäräjillä 1887, kuinka hän oli yhtenä yönä juhannuksen aikoihin mennyt vastaajan kanssa tyttäriin kantajan luokse Aution taloon. Siellä he olivat kaikki kolme ruvenneet maata samaan sänkyyn, kantaja seinän puoleiselle laidalle, vastaaja keskelle ja todistaja lattianpuoleiselle reunalle, jossa ”*todistaja sitten kuuli, näki ja tunsu vastaajan harjoittaneen sinä yönä ’naimista’ ainakin yhden kerran*”.¹⁸⁸

Vaikka normien ja tapojen voidaan katsoa säätelevän seksuaalista toimintaa, niin Pohjola-Vilkunan mukaan naisten ja miesten yhteisessä tilassa nukkuminen vaikutti seksuaalisuuden tapakulttuuriin: fyysinen läheisyys loi mahdollisuuksia seksuaalikonakteille.¹⁸⁹ Tämän kaltainen naimattomien ihmisten performatiivisuus oli kuitenkin yksityisyyteen pyrkimiseen verrattuna passiivista luonteeltaan: pariskunnat joutuivat toimimaan muiden tietäen olosuhteiden pakosta. Yksityisyyttä ei vain ollut tarjolla. Tämän kaltainen ”muista huolimatta”- performatiivisuus oli toisaalta osaksi myös aktiivista: toimittiin selkeästi muista välittämättä ja jopa selkeän avoimesti.

Aktiivinen performatiivisuus onkin ristiriidassa sen kanssa, että agraariyhteisön elämää tarkasteltaessa on monesti esitetty, että miesten ja naisten keskinäinen käyttäytyminen olisi normien mukaan pitänyt olla pidättyväistä suhteessa ulkopuolisiin; fyysiset hyväilyt – esimerkiksi tansseissa ja markkinoilla ”kaulakkain kulkemiset” ja ”sylikkään istumiset” olisivat olleet paheksuttuja aikuisten kesken muiden nähden, ainakin sivilis-

¹⁸⁴ Esim. Markkola 1990, 23.

¹⁸⁵ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 76.

¹⁸⁶ Frykman 1984, 174–175; Löfström 1999(b), 29; Waris 1999(a), 117.

¹⁸⁷ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 77.

¹⁸⁸ JyMA Keuruun Sk 20.10.1886, § 61; Tk 23.3.1887, § 79.

¹⁸⁹ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 77, 83.

tyneistön tulkinnan mukaan.¹⁹⁰ Edellisen luvun *yksityisyyteen pyrkimis-* performatiivisuus kyllä sopii tähän tulkintaan, mutta todistajanlausuntojen perusteella pariskunnat eivät yhteisissä tiloissa useinkaan välittäneet siitä, näkivätkö muut hellän hetken tai jopa itse yhdynnän.

Miesten ja naisten väitetystä emotionaalisesta erosta tai ainakin sen peittelemisestä huolimatta ihmisten elämä ei kuitenkaan ollut vailla hellyyttä ja rakkautta, vaikka Frykmanin mukaan maaseudulla oli tuskin mitään tiedostettua ”rakkauskulttuuria”.¹⁹¹ Tuomiokirja-aineistosta löytyykin useita esimerkkejä jopa julkisesti osoitetusta hellyydestä, vaikka elatustapausten olemassaolo itsessään puhuu pariskunnan keskinäistä hellyyttä ja rakkautta vastaan.

Esimerkiksi itsellinen Kristiina Handolin ja nikkari Abraham Ekonen olivat tulleet yhdessä Hakkosen taloon, jossa sitten todistajan läsnäollessa ”*vuorotellen istuivat sylitysten keikkatuolissa*”. Eräässä toisessa tapauksessa todistajan oltua juhannuksen edellä 1885 suutaroimassa vastaajan luona, oli nähnyt kantajan ja vastaajan tuolloin ”*usein halailevan ja suutelevan toisiansa, vaikka todistajakin oli samassa huoneessa*”. Kesti Ida Joelintyttären ja renki Herman Hermanninpojan oli puolestaan huomattu joulun tienoossa 1884 ruvenneen ”*kisaillemaan*” keskenään iltasella.¹⁹²

Ulkopuoliset tulkitsivat tämän kaltaisen hellyyden ilmauksena mahdollisesta seksuaalisesta kanssakäymisestä. Selvimmin tämä mentaalinen yhdistäminen näkyy Juho Lammasahon todistajanlausunnossa. Kestit Serafia Tuomaantytär Lammasaho ja Samuel Aleksandrinpoika Lammasaho olivat pitäneet ”*sellaista kanssakäymistä, että vierasmies, vaikkei hän nähnyt heitä itse työssä eikä makaamassakaan vierekkäin, kuitenkin uskalsi ottaa valalleen, että he kysymyksessä olevaan aikaan harjoittivat semmoista työtäkin, josta lapsi syntyy*”.¹⁹³ Pariskunnan ”sellainen kanssakäyminen” oli ollut niin selväpiirteistä, että todistaja oli varma siitä, että pariskunta olisi ollut myös yhdynnässä.

Hellyyden lisäksi samankaltaista ulkopuolisiin nähden aktiivista toimintaa oli monesti myös itse aktitapahtuma. Monesti samaan makuutilaan tuleminen ei tarkoittanutkaan pelkkää vierekkäin makaamista vaan jopa selkeää sukupuoliyhdyntää ulkopuolisten tiedostaessa tapahtumia vierestä. Todistajanlausunnot seksuaalisesta kanssakäymisestä

¹⁹⁰ Palosuo & Sievers 1986, 35; Apo 1995, 51, 64; Kuvia kansannaisen elämästä maalla 1910, 27.

¹⁹¹ Frykman 1984, 77. Ks. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 15–17, 70–72. Maaseudun miehen hellyyden ja rakkauden – tosin väliaikaisen sellaisen – sanallisesta osoittamisesta kirjeen muodossa Pohjola-Vilkuna 1995(a), 72–74. Rakkauskirjeistä myös Thunander 1991, 135–146.

¹⁹² JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249; Sk 27.10.1886, § 160; Sk 26.10.1886, § 144.

¹⁹³ JyMA Keuruun Tk 27.4.1881, § 89. Ks. Heikkinen 2000, 237.

sijoittuivatkin suurimmaksi osaksi sänkyyn¹⁹⁴. Syyskäräjillä 1885 Ida Karolina Hoskari kertoi, että oltuaan miehensä, kantajan ja vastaajan kanssa eräänä iltana pimeässä huoneessa Kalliomannilan torpassa, ”heittivät he kaikki pitkäkseen lattialle, jossa vastaaja pani kantajaa”. Paria päivää myöhemmin vastaaja oli jälleen vetänyt kantajaa sänkyyn. Piika Leena Juhontytär Murtomäki kertoi tavanneensa eräänä yönä syystalvesta 1877 ”asianomaiset täydessä ’työssä’ Murtomäen asuintuvan penkillä”.¹⁹⁵

Talvikäräjillä 1881 kaksi kestiä kertoi, että riitakumppanit olivat eläneet ”karttamatta kovinkaan paljon muita salaisissa puuhissaan”. Todistajat olivatkin olleet usein tilaisuudessa nähdä heidät ”täydessä työssä”. Satu Apon mukaan sukupuoliseen kanssakäymiseen suhtauduttiin agraariyhteisössä suorasukaisemmin ja luontevammin kuin ylemmissä yhteiskuntaluokissa. Tuomiokirja-aineiston perusteella voikin sanoa, että suorasukaisuus ja luontevuus eivät tarkoittanut pelkästään miehen ja naisen välistä toimintaa, vaan myös heidän seksuaalisen toimintansa julkisuutta.¹⁹⁶

Joka tapauksessa muiden läsnä ollessa toteutettu hellyys ja yhdyntä olivat pariskuntien aktiivista performatiivisuutta: he toimivat muista huolimatta. Luvun alussa tarkastellusta olosuhteiden pakottamasta passiivisesta performatiivisuudesta tämä erosi kahdella tavalla. Ensinnäkään kyseiset pariskunnat eivät mitenkään pyrkineet peittämään toimintaansa kuten esimerkiksi edellisessä alaluvussa, koska varsinkin yhteisissä nukkumatioloissa peittely oli hankalaa. Halu seksuaaliseen kanssakäymiseen tai hellyyteen meni peittelyn edelle, eivätkä pariskunnat esimerkiksi odottaneet mahdollisuutta kahdenkeskiseen hetkeen. Maaseudulla miehen ja naisen yhdyntä muiden ollessa läsnä ei ollut tabu, vaan ainakin jossain määrin luontevaa. Sama päti myös hellyttelyihin ja ”kisailuihin”.

Toiseksi tämän kaltainen käyttäytyminen voidaan tulkita myös eräänlaisena sukupuolten käsikirjoituksen mukaisena aktiivisena esiintymisenä ulkopuolisille miehine ja naisina, joiden oletettiin olevan seksuaalisessa kanssakäymisessä keskenään. Eli vaikka yksityisyyttä olisi haluttu, niin yhdyntä muiden läsnä ollessa ei ollut mitenkään tavatonta tai ihmeellistä. Erityisen pieni kynnys tällaiseen käyttäytymiseen saattoi olla sellaisilla pariskunnilla, joiden ulkopuoliset olettivat olevan jo pari, kihloissa tai mene-

¹⁹⁴ Ruotsalaiset etnologit ovat tosin esittäneet, että sänky ei olisi ollut seksuaalisen kanssakäymisen paikka, vaan se olisi suoritettu muualla (Pohjola-Vilkuna 1995(a), 80; Frykman 1984, 174–175). Tämä väite ei kuitenkaan päde omaan eikä Pohjola-Vilkunan esittämään aineistoon. Yhdyntäpaikoista maaseudulla tarkemmin esim. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 75–81; Jansson 2002, 202–213, 237–254; Niiranen 1986, 210–216.

¹⁹⁵ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14; Sk 23.10.1883, § 48. Myös esim. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 81; Taussi Sjöberg 1988, 27.

¹⁹⁶ JyMA Keuruun Tk 28.4.1881, § 90; Apo 1995, 64.

vän tulevaisuudessa naimisiin. Tällöinhän heiltä olisi jopa osattu odottaa tämän kaltaista käytöstä, jolloin seksuaalisen toiminnan julkisessa esittämisessä ei ollut mitään ihmeellistä tai ainakaan paheksuttavaa.¹⁹⁷

Yksityisyyden ja sosiaalisen elämänpiirin hahmottamiseen ei riitäkään pelkästään asianosaisten - miehen ja naisen – toiminnan tarkastelu, vaan pohdinta yksityisyydestä tarkentuu lähdetessä tutkimaan teemaa ulkopuolisten näkökulmasta. Tällöin tulee selkeämmin esiin se, mitä ulkopuoliset todella näkivät ja kuinka he toimivat suhteessa näkemäänsä.

3.2 Ulkopuolisten silmin nähtynä ja korvin kuultuna

3.2.1 Epävarmuus sukupuoliaktista – toteutuva intiimi seksuaalisuus

Tässä luvussa(3.2) tarkastellaan ulkopuolisten mahdollisuuksia asumis- ja elämiskäytäntöjen puitteissa olla selvillä naimattomien ihmisten seksuaalisesta käyttäytymisestä. Tällöin saadaan tarkennusta edellisen luvun pohdintoihin yksityisyyden mahdollisuudesta, nähdään miten ulkopuoliset sijoittuivat pariskuntien suorittamaan performatiivisuuteen nähden ja mitkä olosuhteet tähän vaikuttivat. Toiseksi tarkastellaan näiden ulkopuolisten omaa performatiivisuutta suhteessa pariskuntiin, eli miten ensin mainitut reagoivat jälkimmäisten toimintaan.

Tutkimusmenetelmänä on laskea ja eritellä määrällisesti erilaisia todistajanlausuntoja. Vakuuttaakseen oikeuden syyttämänsä miehen isyydestä kantajat olivat kutsuneet oikeuteen sellaisia todistajia, jotka tiesivät jotain pariskuntien keskinäisestä elämästä. Näiden lastenelätustapausten – sekä yhden huoruustapausten – 90 todistajanlausunnon tarkastelu on jaettu kahteen osioon (**TAULUKKO 5** ja **TAULUKKO 6**) – sen perusteella, miten todistuksissa osattiin kertoa miesten ja naisten käyttäytymisestä.¹⁹⁸ Intiimin tilan voikin sanoa jakaantuneen useaan eri osioon; ulkopuolisten silmät ja korvat saattoivat tavoittaa miehen ja naisen keskinäisen sukupuolielämän, mutta usein oli vaikea antaa selvää todistusta itse yhdynnästä. Seuraavassa taulukossa on eritelty viiteen eri tapaus-

¹⁹⁷ Tiedetyn seksuaalisen kanssa käymisen tulkinnasta avioliitto-odotusten kautta ks. luku **4.1.2**.

¹⁹⁸ Todistajanlausuntoja ei tarkastella yksittäisten tapausten mukaan, vaan lasketaan aineistosta kokonaisuudessaan niiden todistajanlausuntojen frekvenssit, joissa todistajat osasivat kertoa jotain omasta tilallisuudesta ja toiminnallisesta suhteesta kärjäkumppaneiden intiimiin toimintaan.

tyyppiin ne todistajanlausunnot, joissa kerrottiin pariskuntien yhdessä olosta, mutta ei oltu voitu antaa suoraa todistusta yhdynnästä:

TAULUKKO 5 Todistajanlausunnot intiimitilasta	
Toteutunut intiimi yksityisyys	lkm
Nähty yhdessä, ei osata sanoa/epävarmoja aktista	40
Nähty yhdessä, ei mainintaa erikseen aktista	11
Menneet yhdessä todistajan ulottumattomiin	9
Nähty yhdessä, varmoja ettei yhdyntää	6
Nähty epäsuorasti ja ei varmoja yhdynnästä	2
Yhteensä:	68
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888.	

Määrällisesti suurimmassa todistajanlausuntotyyppissä(40 kappaletta) todistajat kertoivat nähneensä pariskunnan makaamassa tai yöpymässä yhdessä, mutta eivät kuitenkaan osanneet sanoa mitään varmaa itse sukupuoliyhdynnästä. Fredrik Pekkala kertoi talvikäräjillä 1881, että riitakumppanit olivat neljä vuotta takaperin maanneet samassa sängyssä vierasmiehen kotona, ”*vaan ei tietänyt tehtiinkö siinä mitään pahempaa*”. Syyskäräjillä 1880 puolestaan kerrottiin - ilman todistusta aktista - vastaajalla olleen yösiija kantajan sängyn vieressä ja tämän yrittäneen yöllä alituisen kantajan luo.¹⁹⁹ Tällaisissa tapauksissa todistajat eivät siis kieltäneet aktin mahdollisuutta, vaan ilmaisivat eri tavoilla sen, etteivät tienneet oliko jotain mahdollisesti tapahtunut.

Sakari Anttonen oli nähty Wiikin talon aitassa makaamassa sängyssä ”*paraillaan halaamassa Hilda Holkkavaa, muttei todistaja sentään nähnyt jos he silloin taikka sittemmin olisivat toisiinsa sekaantuneet*”. Samassa oikeuskäsittelyssä myös edellisen todistajan veli kertoi nähneensä Sakarin Wiikin talon asuintuvassa makaamassa kantajan kanssa sängyssä, ”*eikä todistaja myös huomannut jos olisivat harjoittaneet lihallista yhteyttä*”.²⁰⁰

Tällaisten todistajanlausuntojen suuri määrä – noin 45 % kaikista tarkasteltavista – kertoo siitä, että ulkopuolisilla oli naimattomien ihmisten keskinäisestä elämästä paljonkin tietoa, mutta tietoisuus itse seksuaalisesta kanssakäymisestä oli hatarampaa. Toisin sanoen, kaikkein intiimeimmän tason seksuaalisuus sai olla pitkälti rauhassa ulko-

¹⁹⁹ JyMA Keuruun Tk 27.4.1881, § 89; Sk 31.10.1880, § 256.

²⁰⁰ JyMA Keuruun Tk 23.3.1886, § 73.

puolisilta. Mutta onko tämä koko todellisuus? Saattoivatko esimerkiksi kärjäkonventiot vaikuttaa siihen, mitä todistajanlausunnoissa painotettiin? Pohdittaessa todellisuuden ja kärjäpuheen välistä eroavaisuutta, voi huomata, että todistajanlausunnot ovat muodoltaan usein kaavamaisia ja toteavia. Esimerkiksi Emil Hirvelän ja Hilda Juhantytär Lindemanin oli nähty ”*makaamassa samalla vuoteella, mutta ei huomanneensa sen pahempaa*”. Samalla tavalla kertoi seuraava todistaja, jonka mukaan Emil oli mennyt Hildan viereen sänkyyn, ”*mutta ei tiedä tekivätkö mitään luvatonta*”.²⁰¹

Todistajanlausuntojen kaavamaisuus johtuu kuitenkin siitä, että kihlakunnanoikeus halusi tietoa juuri mahdollisesta sukupuoliyhdynnästä ja todistajat usein lausuntonsa lopussa saattoivat erikseen mainita tietonsa mahdollisesta ”lihallisesta sekaantumisesta”. Kärjäistunnossa todistajat saivat esittää kertomuksensa suhteellisen vapaasti, ja heille esitetty kysymys olisi ollut melko avoin, esimerkiksi muotoa ”mitä tiedätte kyseessä olevasta tapauksesta”?²⁰² Kuitenkin erilliset maininnat sukupuoliyhteyden mahdollisuudesta todistajanlausunnoissa voivat kertoa siitä, että oikeus oli mahdollisesti erikseen kysynyt todistajalta aktista²⁰³, mutta toisaalta todistajat saattoivat jo kokemuksesta tietää, mitä todistajilta erityisesti lapsenelätustapauksissa haluttiin tietää ja mikä oli se ratkaisevin lausunnon kohta. Havaituista lausuntojen painotuseroista huolimatta ei kuitenkaan voida sanoa, että vaatimukset kärjäpuheen sisällöstä olisivat vääristäneet sitä, miten todistajat olivat asianosaisten seksuaalisuudesta tietoisia, ja mitä he oikeudessa tiedoistaan kertoivat²⁰⁴.

11 lausunnossa todistajat eivät toisaalta edes erikseen maininneet tietämättömyyttään yhdynnästä. Myös tämän kaltaisissa lausunnoissa oli kyse siitä, etteivät todistajat osanneet kertoa siitä mitään varmaa. Karoliina Kaakkola kertoi syyskäräjillä 1886 nähneensä vastaajan asiaan vetämän Matti Juhonpojan maanneen kantajan vieressä ”*niin hyvin ennen hänen raskaaksi tulemistaan kuin raskaana ollessaankin*”. Toisaalta usein oli kyse siitä, että todistaja ei ollut yksinkertaisesti nähnyt mitään muuta, eikä epäselvyyttä tilanteesta täten ollut jäänyt. Kaarlo Suvilahti oli nähnyt Herman Adaminpoika Mäkelän pelkästään makaavan Amanda Simbergin rinnalla, käsi hänen kaulallaan.²⁰⁵ Lausunnon muodon vuoksi ei tarvinnut oikeudelle enää erikseen mainita, ettei yhdyntää ollut havaittu.

²⁰¹ JyMA Keuruun Tk 15.3.1888, § 109.

²⁰² Nygård 2001, 95.

²⁰³ Oikeuskäsittelyssä tuomari usein todistajan kertomuksen jälkeen teki tarkentavia kysymyksiä (Ibid).

²⁰⁴ Toisaalta kärjätilanne vaikutti siihen, että todistajanlausunnoissa oltiin pidättyväisiä. Todistajat saattoivat ainakin arvella sukupuoliyhteyden tapahtuneeksi, mutta oikeuden edessä esitettiin sitä mitä oikeus halusi kuulla: vain varmoja tietoja.

Toisaalta kuudessa todistajanlausunnossa sanottiin suoraan, ettei sukupuoliyhdyntää ollut tapahtunut, mutta pariskunta oli nähty yhdessä. Ruotuvaivainen Katariina Perämäki oli nähnyt asianosaiset makaamassa samassa tuvassa, mutta eri sängyssä ja hänen olisi mielestään ”täytynyt huomata, jos jotain senlaista heidän välillensä olisi tapahtunut”²⁰⁶. Joka tapauksessa edellä mainituista todistajanlausuntotyypeistä näkee sen, että suurin osa todistajista ei osannut sanoa seksuaalisesta kanssakäymisestä mitään varmaa. Mutta toisaalta vain pieni osa todistajista pystyi oikeudessa suoraan kieltämään sen. Molemmat huomiot kertovat siitä, että intiimein seksuaalisuus – riippumatta siitä millaista se oli - jäi ulkopuolisten ulottumattomiin. Mikä tähän oli sitten syynä, jos kuitenkin toiset ihmiset olivat koko ajan läsnä ja ainakaan fyysistä yksityisyyttä ei ollut saatavilla? Ulkopuolisten korvat ja silmät eivät päässeet tunkeutumaan itse intiimeimpään miehen ja naisen kohtaamiseen, sillä öiset olosuhteet ja siihen liittyneet aktiviteetit olivat usein pariskuntien puolella.

Erityisesti hämärä vaikutti havaintoihin. Todistajat saattoivat erottaa ihmishahmoja, mutta tarkempi havainnointi jäi puolitiehen. Syyskäräjillä 1886 vastaajan kutsuma todistaja Severus Wuohimäki kertoi nähneensä asiaan vedetyn Mattio Simsiön menneen tyttöjen viereen sänkyyn ”mutta todistaja (lattialla) ei erottanut mitä tekivät”. Vähämielisen Anna Ottikon lapsenelatus tapauksessa todistaja kertoi huomanneensa vastaajan nousseen heidän yhteiseltä sijaltaan ja menneen ”sinne päin missä Anna Ottikko makasi”, mutta ”ei nähnyt pimeässä rupesiko vastaaja Annan viereen vai mihin joutui”. Vastaaja oli kuitenkin pysynyt koko ajan samassa huoneessa.²⁰⁷

Saukkomäen torpan asuintuvassa oli Kristiina Nyman nähnyt jonkun lähtevän Adiel Saukkomäen ja Immanuel Juhanpojan yhteisestä sängystä Amanda Simbergin sänkyyn ja josta tämä oli palannut kohta takaisin. Yöllisen hiiviskelijän henkilöllisyydestä Kristiina kuitenkin sanoi, ettei ollut erottanut, kumpi oli ollut kyseessä, koska ”yö oli pimeä”.²⁰⁸

Toisaalta pitkä työpäivä ja yön pyhittäminen nukkumiselle ja lepäämiselle vaikuttivat mahdollisuuksiin tietää toisten intiimistä elämästä kovin yksityiskohtaisesti. Herman Multamäen siepattua Effia Pykälämäen kiinni ja vietyä tämän sänkyynsä, oli todistaja

²⁰⁵ JyMA Keuruun Sk 26.10.1886, § 144; Tk 10.5.1881, § 329.

²⁰⁶ JyMA Keuruun Sk 20.10.1886, § 53.

²⁰⁷ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Tk 31.3.1886, § 166.

²⁰⁸ JyMA Keuruun Tk 10.5.1881, § 329. Mahdollisen seksuaaliaktin näkemistä saattoi hankaloittaa sekin, että ulkopuolinen ei välttämättä rohjennut avata silmiään ja paljastaa täten olevansa hereillä (Pohjola-Vilkuna 1995(a), 45). Vaikka tällöin akti voitiin kyllä kuulla, niin nukkuvan esittäminen oli mahdollisesti ulkopuolisilla keino välttää pariskunnan häiritsemistä ja ainakin jossain määrin nolon tilanteen syntymistä, vaikka sukupuoliaktin suorittamista ei ulkopuolisten läsnä ollessa olisi pyrittykään välttämään.

lausuntonsa mukaan ollut ”väsynyt eikä tullut koskaan pahemmin tarkastaneeksi mitä asialliset sitte siellä tekivät”. Nukkumiseen yötä oli käyttänyt esimerkiksi samassa istunnossa todistanut torpanvanhus, joka nähtyään kantajan tulleen hänen ja vastaajan sänkyyn ja kuulleen heidän supisevan jotain keskenään, oli nukkunut ”taas uudelleen, joten ei tiedä, mitä näiden välillä olisi tapahtunut”. Syyskäräjillä 1887 todistaja puolestaan kertoi, että hänellä oli ollut yhteinen makuusija kantajan kanssa. Samalla ”tiesi todistaja siis että vastaaja pitkin vuotta oli käynyt kantajan luona ja siellä maannutkin, vaan kun todistaja aina nukkui niin sikeästi niin todistaja ei tiennyt jos he lihallista yhteyttä toistensa kanssa harjoittivat”. Todistaja oli nukkunut samalla tavalla ja ollut epä-tietoinen tapahtumista silloinkin, kun eräs toinen mies – tosin eri kerralla – oli käynyt kantajan vieressä makaamassa.²⁰⁹

Pimeyden ja nukkumisen lisäksi myös asianosaisten jo edellisessä luvussa tarkasteltu aktiivinen vetäytyminen yksityisyyteen aiheutti ulkopuolisille epävarmuutta siitä mitä lopulta tapahtui. Yhteensä yhdeksässä todistajanlausunnossa asianosaisten kerrottiin menneen jonnekin tai olleen jossakin kaksin, ilman ulkopuolisten läsnäoloa. Kaksi todistajaa kertoi syyskäräjillä 1887, että häistä palattaessa Samuel Uitamo ja kantaja olivat poikenneet tieltä metsään. Heta Raiskinmäki puolestaan kertoi syyskäräjillä 1884 kantajan ja vastaajan maanneen helluntain väliyönä ”taas yhdessä vastaajan sijalla Ollilan talon asuintuvan kokilla”.²¹⁰ Tällaisten todistajanlausuntojen lukumääräinen vähäisyys kertoo siitä, että yksityisyyteen pyrkivät pariskunnat onnistuivat useimmiten välttämään ulkopuoliset silminnäkijät. Toisaalta tällaiset todistajat saattoivat olla käräjillä aliedustettuina, koska kantajat eivät välttämättä edes tienneet kutsua heitä käsittelyyn. Vaikka he eivät olisikaan olleet avaintodistajia näytöksen puutteen vuoksi, niin silti heidänkin todistuksensa olisi kertonut ainakin kantajan ja vastaajan aktin mahdollisuudesta ja luonut mahdollisuuksia puoleen näytökseen vastaajan syyllisyydestä.

Naimattomien ihmisten intiimi yhteiselo ei kuitenkaan täysin pystynyt olemaan ulkopuolisilta salassa. Osassa todistajanlausunnoista ilmenee, että yksityisyys joutui paitsi uhatuksi, myös aivan toteutumatta.

3.2.2 Suorat havainnot ja huhut sukupuolisuhteesta

²⁰⁹ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Sk 29.10.1887, § 167.

²¹⁰ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167; Sk 18.9.1884, § 249

Joissain tapauksessa seksuaalinen akti oli ulkopuolisille selviö joko omien havaintojen mukaan, tai heille välittyneiden huhujen kautta. Seuraavassa taulukossa tämän kaltaiset seksuaalisesta kanssakäymisestä todistavat lausunnot on jaettu kolmeen eri tyyppiin:

TAULUKKO 6 Todistajanlausunnot intiimitilasta	
Toteutumaton intiimi yksityisyys	lukumäärä
Suora havainto	14
Muilta kuultu	6
Epäsuora havainto	2
Yhteensä:	22
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888.	

Tarkasteltavana olleista kaikista 90 todistajanlausunnosta pelkästään 14 sisälsi oikeuden elatustuomion antamiseen tarvitsemia suoria todisteita: itse nähtyjä tai kuultuja. Vähäinen lukumäärä vahvistaa edellisten lukujen huomiot siitä, että kaikkein intiimeimpään yksityisyyteen oli naimattomilla ihmisillä kuitenkin 1800-luvun lopun maa-seudulla mahdollisuuksia.

Yleisin suora todistus seksuaaliaktista oli näköhavainto. Piika Ida Fredrikin tytär Sarkari, joka oli palvellut 1881–1882 samassa paikassa torpantytär Selma Hermannin tytär Löytäneen kanssa, kertoi oikeudessa ”*sillä ajalla nähneensä asianomaisten usein maakaan yhdessä ja monesti olevan täydessä lihantyydessäkin*”. Samaa ilmausta sukupuoliyhteydestä käytti myös torpantytär Kristiina Rajala, joka kertoi nähneensä leikkuuajaksi 1886 kahtena yönä ”*asianosaisten täydessä lihantyydessä sijalla Hirvelän tuvan lattialla*”.²¹¹

Toisaalta aktin saattoi paljastaa pelkästään yöllä nukkuma-aikaan kuuluneet äänet. Josef Nymanin havaittua jonkun menneen kantajan sänkyyn keväällä 1878, oli kuullut ”*kohta sen jälkeen sellaisia ääniä niin kuin siellä olisi harjoitettu lihallista yhteyttä*”. Abraham Eerikinpoika puolestaan kertoi syyskäräjillä 1882, ettei ”*nähty pimeässä mitään siellä oikein tehtiin*”, mutta todistajalla oli kantajan ja vastaajan puuhista kuitenkin kuulohavainto kerrottavana oikeudelle. Hän oli näet lattialta kuullut ”*kuinka sänky rutisi*

²¹¹ JyMA Keuruun Tk 28.3.1885, § 159; Sk 31.10.1887, § 189. Sänky ei kuitenkaan ollut ainoa paikka paljastumispaikka. Piika Leena Juhontytär Murtomäki kertoi tavanneensa eräänä yönä syystalvesta 1877 ”*asianomaiset täydessä ’työssä’ Murtomäen asuintuvan penkillä*” (JyMA Keuruun Sk 23.10.1883, § 48).

niin kuin naidessa”.²¹² Lausunnon muoto paljastaa, että oikeudessa halutuin todistus oli näköhavainto ja kuulohavainto puolestaan juridisessa mielessä huonompi vaihtoehto. Näissä tapauksissa kyse oli yleensä tuvassa tai yhteisessä nukkumatilassa tapahtuneista asioista, joissa ulkopuoliset olivat todistamassa pariskuntien edellisessä luvussa tarkasteltua *muista huolimatta*- performatiivisuutta. Eli toisin sanoen, yleensä ulkopuoliset olivat pariskuntien intiimeimmästä seksuaalisuudesta selvillä vain, jos olosuhteet pakottivat pariskunnat toimimaan avoimesti.

Kuudessa tuomiokirja-aineiston todistajanlausunnossa ei kerrottu itse nähdystä tai kuullusta tapahtumasta, vaan esitettiin toisen käden tietoja pariskunnan seksuaalisesta kanssakäymisestä, joita oli kuultu muilta ihmisiltä tai kantajalta, tai todistaja kertoi kuulleensa huhua siitä.²¹³ Juoruilla tai huhuilla olikin suuri tiedonvälityksellinen ja sosiaalinen merkitys maaseutuyhteisössä; ne eivät olleet pelkästään ”akkojen puheita” vaan usein vakavasti otettavaa informaatiota, jonka avulla rakennettiin kuvaa muista ihmisistä ja yhteisön jäsenten keskinäisistä suhteista²¹⁴.

Torppari Frans Sysiaho oli kiusoitellut kantajaa ohranleikkuaikaan 1886 siitä, että tämä ”*kuten maailma huusi*” oli pitänyt lihallista yhteyttä Taavetti Wihulan kanssa. Myös talvikäräjillä 1884 käytettiin ”huusi” -verbiä konkreettisten huhupuheiden ilmaisuuna. Todistaja sen jälkeen, kun kantaja oli jo synnyttänyt lapsensa, oli kuullut Juho Wassin, ”*jonka huudettiin pitävän yhtä kantajan kanssa ja ennen kuin kantaja näytti raskaaltakaan*” sanoneen ettei hän enää ollut kertaakaan ollut kantajan parissa ”*sitte kun havaitsi sen raskaaksi tulleen*”. Piika Lydia Manninen oli tullut korvillaan todistaneeksi asianosaisten sukupuoliyhdyntää, mutta kertoi ”*jo ennen äsken mainittua tapaus- ta ja vielä sen jälkeen puhuttavan, että asiamiehet pitivät lihallista yhteyttä toistensa kanssa*”.²¹⁵

Parissa tapauksessa ulkopuoliset olivat saaneet tiedon seksuaalisuhteesta asianosaiselta naiselta. Ylioppilaiden kanssa leikkuutalkoista tultua, Maria Saxberg oli jäänyt yhden kanssa Ollilan taloon. Piika Hetastiina Ollila oli lähtenyt saattamaan muita, eikä ei ollut tiennyt mitä asianosaiset ”*askaroivat*” siellä, mutta Marian seuraavana päivänä esittämä maininta ”*tuhannen markan vahingosta*” voidaan kuitenkin tulkita kiertoilmaisuksi raskaaksi tulemisen pelosta. Todistajanlausunnon myötä tapahtunut yhdyntä tuli oikeudelle

²¹² JyMA Keuruun Tk 10.5.1881, § 329; Sk 30.10.1882, § 84. Ks. Jauhiainen & Lipponen 1990, 211–214.

²¹³ Toisen käden tietoja seksuaalisuudesta oli yhteisössä saatavilla kuitenkin enemmänkin, esimerkiksi luvussa 5.1 käsiteltävien miesten seksuaalirehvastelupuheiden kautta.

²¹⁴ Hämäläinen 2003, 61. Huhujen merkityksestä yhteisössä ja käräjillä ks. luvut 4.1.2, 6.1 ja 8.4.

²¹⁵ JyMA Keuruun Tk 15.3.1888, § 99; Tk 19.3.1884, § 16; Tk 7.4.1880, § 289.

tiedoksi, vaikka Hetastiina oli tarkentanut, ettei kantaja ollut kumminkaan tarkemmin selittänyt millä tavalla tuollainen vahinko tapahtui.²¹⁶

Loppujen lopuksi siis vajaassa neljäosassa tarkastelluissa ulkopuolisten ja pariskunnan keskinäiseen elämään liittyvissä todistajanlausunnoissa osattiin kertoa suoraan tai epäsuoraan seksuaalisesta kanssakäymisestä ja vain 15 prosentissa lausunnoista todistettiin suoraan aktista. Usein todistajat kuitenkin antoivat ymmärtää, että jotain pariskunnan välillä oli voinut tapahtua, vaikka juuri käräjillä kerrotussa tilanteessa niin ei ollut tapahtunut. Toisaalta ulkopuoliset saattoivat olla myös omalla toiminnallaan vaikuttamassa intiimin seksuaalisuuden mahdollisuuksiin.

3.2.3 Aktiivinen rooli: poistuminen, seuraaminen ja kiusaaminen

Tässä alaluvussa tarkastellaan kolmenlaista ulkopuolisten aktiivisen toiminnan muotoa, *paikalta poistumista, seuraamista ja kiusaamista*, joilla kaikilla oli vaikutuksensa siihen, millaisia mahdollisuuksiin naimattomilla ihmisillä oli intiimiin seksuaaliseen yksityisyyteen. Edelleen tällainen ulkopuolisten aktiivinen performatiivisuus oli omalta kohdaltaan myös määrittämässä kyseistä seksuaalisuutta.

Edellä todettiin, että muun muassa pimeän aika ja pariskuntien aktiivinen vetäytyminen omiin oloihin sai aikaan sen, etteivät todistajat useinkaan kyenneet todistamaan varmaksi itse sukupuolilyhdyntää. Kuitenkin ulkopuoliset itsekkin vaikuttivat aktiivisesti tietämättömyytensä muodostumiseen lähtemällä hienotunteisesti pois tilasta tai paikasta, jossa he havaitsivat pariskunnan olevan.

Renki Abram Etelämäki oli mennyt eräänä iltana vuonna 1885 vastaajan kanssa kantajan kammariin, mutta lähtenyt sieltä itse kohta pois, jolloin vastaaja oli jäänyt sinne istumaan kahdestaan kantajan kanssa. Heta Abrahamintytär puolestaan oli nähnyt Jeremias Liukon ja Lydia M:n makaavan kyökissä samassa sängyssä, ”*johon ne jäivät huokaamaan kun todistaja meni askareilleen, mutta kuinka kauan jos mainitut henkilöt leppisivät kyökissä ja jos niiden välillä mitään luvaton tapahtui, ei todistaja tiennyt*”.²¹⁷

Vaikka todistajat eivät aina suoraan sanoneetkaan jättäneensä pariskuntaa tarkoituksella omiin oloihinsa, käytäntö tulee kuitenkin epäsuorasti esiin todistajien mainitessa

²¹⁶ JyMA Keuruun Tk 9.4.1883, § 157.

²¹⁷ JyMA Keuruun Sk 21.10.1887, § 70; Sk 19.10.1880, § 61.

väliaikaisesta pariskunnan rauhaan jättämisestä. Talvikäräjillä 1886 kerrottiin, että vastaajan tultua eräänä yönä taipaleen talon asuinrakennuksen porstuan parvelle makaamaan kantajan viereen, olivat jääneet ”*he siihen kun todistaja lähti pois muualle, joksiksi tunniksi aivan kahden.*” Talollisenpoika Viktor Järvenpään taas tultua talollisentytär Ebba Kupanmäen viereen todistajan paikalle makaamaan, sokea Hilda Järvenpää ”*läksi ulos ja jätti kantajan ja vastaajan saunaan, jossa ei ollut muita kuin nämä ja todistajan huonokuuloinen isä ja huonosilmäinen äiti. Jonkin aikaa oltuaan ulkona meni todistaja taas saunaan, mutta vastaaja loikoi vielä(...)*”.²¹⁸

Piika Lydia Manninen puolestaan oli ensin kantajan vieressä maattuaan, siirtynyt vastaajan puolelle seinää, koska hän ei halunnut olla paikalla, kun pariskunta alkoi harastaa lihallista yhteyttä. Lydiahän tiesi jo valmiiksi huhupuheista, että pariskunta oli tehnyt sitä aiemminkin. Täyttä yksityisyyttä siirtyminen ei silti pariskunnalle antanut, sillä Lydia oli kuitenkin kuullut sängyn narinan.²¹⁹

Joskus aktin jo alettua, intiimiä yksityisyyttä ei tyydytty antamaan pariskunnalle oleamalla vaiti ja teeskentelemällä nukkuvaa²²⁰, vaan siirryttiin sen aikana muualle. Emil Lauttanan aktin selvästi huomattuaan, omien sanojensa mukaan ”*meni ulos jättäen asianomaiset rauhaan*”. Samuel Häkkisen huuruus- ja konkurssi-tapauksen yhteydessä välikäräjillä todistaja kertoi, että viedessään leipäkoria kauppaapuotiin oli ”*nähty vastaajan ja Stavenin makaavan yhdessä puodin nurkassa päällekkäin /”kasassa”/ lihallista yhteyttä harjoittamassa*”. Todistaja ”*oli oitis palannut takaisin puodista*”.²²¹

Yksityisen rauhan antamisen ohella päinvastaistakin toimintaa on lähteistä havaittavissa. Toisten elämästä oltiin kiinnostuneita ja heitä saatettiin jopa pitää silmällä. Joskus oli jopa selvästi seurattu osapuolia. Juhana Edward Hoskari oli tiennyt oikeudessa kertoa vastaaja Juhana Rantilan yöllisistä kulkemisista, koska omien sanojensa mukaan ”*uteliaisuudesta salaa seurasi hänen jälkiään*”.²²² Lastenelatus tapauksista löytyy kuitenkin verrattain vähän todistajanlausuntoja liittyen pariskuntien aktiiviseen seuraamiseen. Yksi selitys voi olla se, että kantajat eivät tienneet tällaisista salaa häntä ja vastaajaa seuranneista ihmisistä, minkä vuoksi he olisivat käräjillä aliedustettuina.

Joskus uteliaisuuden aktiivinen tyydyttäminen tulee epäsuoremmin esiin, todistajien esittäessä huomaamistaan sattumaksi. Abraham Eriikanpojan kuultua lattialla ollessaan

²¹⁸ JyMA Keuruun Tk 2.4.1886, § 215; Sk 20.10.1886, § 61

²¹⁹ JyMA Keuruun Tk 7.4.1880, § 289. Heikkisen aineistossa esimerkiksi piika oli käskenyt talon isäntää pois erään toisen piian kanssa jakamastaan sängystä, mutta kun tämä oli jäänyt paikalleen, oli piian itse pitänyt lähteä muualle (Heikkinen 2000, 239).

²²⁰ Ks. Jokiaho 2000, 118.

²²¹ JyMA Keuruun Tk 23.3.1887, § 79; Keuruun Vk 29.5.1885, § 2.

asianosaisten sängystä ”naimiseksi” epäilemiään ääniä, oli lähtenyt huoneesta pois jättäen vastaajan vielä tyttönsä kanssa. Todistaja kertoi että hän ”oven takana kuuli kuinka heidän puhuvan(...)”, mistä voi päätellä että oven taakse oli jääty tarkoituksella kuuntelemaan salaa. Samuel Häkkisen yhdistetyssä huoruus- ja konkurssitapauksessa piika Karoliina Häkkinen puolestaan lausuntonsa mukaan ”sattui tulemaan oven taakse”, asianosaisten vetäytyttyä huoneeseen.²²³

Monissa muissakin todistajanlausunnoissa pystyttiin kertomaan hyvin yksityiskohtaisesti miesten ja naisten elämästä. Suurin syy tälle tietomäärälle olivat tietysti huhut ja asumiskäytännöistä johtuneet tilanteet, joissa ei intiimiä informaatiota edes voitu välttää, mutta osansa oli varmasti myös asianosaisten aktiivisella tarkkailulla. Esimerkiksi Tahvo Ahola tiedettyään vastaajan menneen kantajan kokkiin, rauhaan jättämisen sijaan ”myöskin sinne nousi muutamana hetken perästä”²²⁴.

On vaikea arvioida ulkopuolisten motiiveja naimattomien ihmisten aktiiviseen seuraamiseen. mutta todennäköisesti se liittyy pelkän henkilökohtaisen uteliaisuuden ja mahdollisen tirkistelynhalun lisäksi siihen, että oltiin kiinnostuneita ihmisistä, joiden arveltiin voivan olla menossa tulevaisuudessa naimisiin. Tällöin kyse olisi sekä pariskunnasta saadun tiedon myöhemmästä levittämisestä yhteisössä, että mahdollisesti jonkinlaisesta yhteisön kontrollista: jälkikäteen olisi voitu tehdä uudelleenarvioinnit miehen ja naisen maineesta, riippuen siitä, miten heidän elämänsä tästä eteenpäin yhteisön normien suhteen jatkui: tulisiko pariskunnasta aviopari?

Tällainen avioliittoon linkittyvä yleinen mielenkiinto pariskuntien intiimiin elämään näkyy erityisesti siinä, että naimattomien ihmisten välistä kanssakäymistä enemmän ulkopuolisissa herätti uteliaisuutta, jos osapuolet sattuivat olemaan omilla tahoillaan naimisissa. Huoruustapauksissa monesti useat eri todistajat olivat seuranneet huhujen perusteella huoruudesta epäilemiä ihmisiä, ja osasivat kertoa yksityiskohtaisia luonnehdintoja suhteen käytännöistä.²²⁵ Voidaankin esittää, että huoruus-rikosta, joka uhkasi yhteisön ja kirkon vaalimaa avioliittoa, kohtaan esitettiin enemmän mielenkiintoa, juoruiltiin selville saataessa enemmän ja juoruilujen sisältö oli luonteeltaan paheksuvampaa kuin naimatonta seksuaalisuhdetta kohtaan. Kuitenkin samalla tavalla, joskin vähemmän negatiivisesti, ulkopuolisten mielenkiinto kohdistui myös naimattomiin ihmisiin.

²²² JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14.

²²³ JyMA Keuruun Sk 30.10.1882, § 84; Välikäräjät 30.9.1884, § 2.

²²⁴ JyMA Keuruun Sk 7.11.1882, § 249.

²²⁵ Esim. JyMA Keuruun Sk 1.11.1887, § 211; Tk 17.3.1888, § 118.

Tarkkailemisen ohella ulkopuoliset pyrkivät monesti aktiivisesti saattamaan miehiä ja naisia yhteen, osallistuen tällöin seksuaalisuuden määrittelyyn. Yleensä kyse oli kiusanteosta sellaisia ihmisiä kohtaan, joilla tiedettiin olevan jo ennestään jotain tekemistä keskenään. Vastaaja renki Jaakko Lihjamon oltua kyntötalkoissa Munnilan torpassa Multialla, oli Lihjamo ja todistaja menneet hevosten syöttämisen jälkeen makuulle. Tällöin oli torpanpoika Ararias Munnila vienyt piika Karoliina Mitättömän Lihjamon viereen sänkyyn, jossa he olivat tunnin verran levänneet ja puhuneet keskenään. Vastaajan mukaan hänellä ei ollut mitään tekemistä Karoliinan kanssa, mutta toisaalta seuraavilla käräjillä todistettiin, että Jaakko olisi useampaankin otteeseen käynyt kantajaa tapaamassa ja että he olisivat tällöin maanneet sängyssä aamuun asti. Lisäksi todistaja oli päätellyt Jaakon puheista, että nämä olisivat olleet ”*lihallisessa yhteydessä*”. Täten Arariaan toiminta saattoi olla eräänlaista kiusoittelevaa leikintekoa sellaisia ihmisiä kohtaan, joiden hän tiesi olevan jo vakituinen pariskunta.²²⁶

Samansuuntainen toiminnan motiivin voi havaita myös nikkari Aleksius Ristosella. Tämä oli maannut samassa sängyssä Hoskarin talossa vastaajan kanssa, kun kantaja oli palannut saunasta. Tämän tavoittellessa ”*palttootansa sängyn lähellä olevalta naulalta(...)*tarttui todistaja häneen kiinni ja kysyi vastaajalta tahtoiko tämä tyttöjä; ja koska todistaja sai myöntävän vastauksen, paiskasi todistaja kantajan sänkyyn vastaajan viereen ja läksi itse pois toiseen huoneeseen”. Todistaja oli täten saattanut kaksi naimatonta ihmistä yhteen ja hienotunteisesti jopa jättänyt heidät kahden kesken.²²⁷ Mutta tiesikö todistaja jo asianosaisten suhteesta vai oliko hän sitä vasta synnyttämässä?

Kantaja ei ollut tällöin vielä raskaana²²⁸, joten ainakaan siitä Ristonen ei olisi voinut päätellä suhteen olemassaoloa. Toisaalta koska Ristonen oli myöhemmin nähnyt riitakumppaneiden istuvan sylitysten ”*keikkatuolissa*”²²⁹, ja kyseisen lapsenelatusapauksen käsittelyssä esiintyi lukuisia todistajia jotka kertoivat pariskunnan yhdessä makaamisesta, niin todennäköisesti asianosaisten keskinäinen elämänmeno oli Ristosenkin tiedossa. Kyse ei siis ollut suhteen synnyttämisestä vaan tiedetyn suhteen vahvistamisesta.

Kyseisten tapausten kiusanteoissa ulkopuoliset saattoivat asianosaiset samaan sänkyyn makaamaan, mikä liittyy toiminnan seksuaalisuuteen. Miehen ja naisen yhteen saattaminen olisi täten ollut vihjailevaa kiusoittelevaa asianosaisten seksuaalisuhteesta, josta ulkopuoliset olivat selvillä. Tällainen toiminta oli siis omalla tavallaan vahvistä-

²²⁶ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 228; Sk 9.9.1884, § 88.

²²⁷ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249.

²²⁸ Lapsi oli syntynyt tammikuun lopulla 1884 ja kyseinen tapahtumasarja todistajan mukaan ”*maaliskuun loppupuolella 1883*”(JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249).

massa parisuhteiden muodostumista ja täten määrittämässä seksuaalisuutta. Tilanne oli täysin samanlainen silloinkin, kun ulkopuoliset kiusoittelullaan vasta loivat seksuaalisuhteita ja mahdollisia tulevaisuuden avioliittoja yrittämällä saattaa naimattomia ihmisiä yhteen.

Tässä pääluvussa on tarkasteltu naimattomien ihmisten seksuaalisuuden ja seksuaalisen kanssakäymisen ulkoisia piirteitä esimerkiksi yksityisyyden ja ulkopuolisten toiminnan kautta. Seuraavassa pääluvussa siirrytään ajallisesti hieman eteenpäin itse seksuaalisen kanssa käymisen hetkeen ja tarkastellaan siihen liittyviä miesten ja naisten performatiivisuutta sekä paikallisyhteisön normeja.

²²⁹ Ibid.

4 Lihallinen yhteys – performatiivisuus ja normit

4.1 Seksuaalisuuden vahva kytkös avioliitto-odotuksiin

4.1.1 Lupaukset ja kihlat – halu avioliittoon ja raskauden pelko

Tässä ensimmäisessä alaluvussa(4.1) seksuaalista kanssakäymistä ja siihen liittyneitä normeja tarkastellaan erityisesti avioliitto-odotusten näkökulmasta. Tällöin etsitään vastausta siihen, kuinka vahvana tuleva mahdollinen avioliitto näyttäytyy (hyväksytyyn) naimattoman seksuaalisuuden määrittäjänä sekä miehen ja naisen käyttäytymisen kannalta, että ulkopuolisten näkemistään seksuaaliakteista tekemissä tulkinnoissa ja aktin jälkeen esitetyissä moraalisisissa arvioinneissa. Aihepiiriä pohjustetaan tarkastelemalla avioliiton tärkeyttä maaseudulla ensin yleisemmällä tasolla.

Maaseutuyhteisölle avioliittojen ja perheyksiköiden muodostaminen oli tärkeää, koska ne osallistuivat toisaalta työntekoon, mutta myös tuottivat lisää työvoimaa lasten synnyttämisen kautta²³⁰. Toisaalta avioliitto oli myös yhteisön yksittäisille jäsenille tärkeä, sillä luontaistaloudessa elävässä maalaisyhteisössä yksilölle perhe toimi eräänlaisena taloudellisena ja sosiaalisena turvaverkkona sekä vanhuuden turvana²³¹.

Maaseudulla miesten ja naisten eläminen naimattomina olikin lähtökohtaisesti vain väliaikaista. Esimerkiksi aviottomia lapsia, ja avioliiton muodostamista vuosien 1750–1850 osalta Ruotsista tutkinut Sigrid Johansson korostaa sitä, että maaseudulla useimpien ihmisten odotettiin menevän avioliittoon ennemmin tai myöhemmin. Tämän kulttuurisen arvostuksen jakoivat suuri enemmistö naimattomista miehistä ja naisista: edelleen Johanssonin mukaan miehet ja naiset eivät puhuneet, että *jos* he menevät naimisiin, vaan *koska* ja *kenen* kanssa.²³² Avioliiton kulttuurin arvostaminen näkyy erityisesti tavassa suhtautua niihin, joiden avioliitto viipyi tai jäi kokonaan syntymättä.

Keskimääräisen avioitumisiän ohittaneita naimattomia miehiä (30) ja naisia (25–30) voitiin nimittää vanhoiksi pojiksi tai -piioiksi, ja he saattoivat saada osakseen pilailua, ivaa ja pilkantekoa, mikä näkyy muun muassa kansanperinteessä.²³³ Naimattomuutta

²³⁰ Kälvemark 1983, 17–19; Laitinen 1988, 73; Nieminen 1993, 8.

²³¹ Nieminen 1993, 7; Laitinen 1988, 73; Vilkuna 1996, 65, 67, 68.

²³² Johansson 1999, 24–25. Paitsi että avioituminen miellettiin miehen ja naisen normaaliin elämään kuuluvaksi, se oli kummankin sukupuolen kannalta arvostetuimpia sukupuolisuorituksia mitä maaseutuyhteisössä saattoi olla.

²³³ Heikinmäki 1981, 42–43; Löfström 1999(b), 94; Tarkka 1998(b), 167.

pidettiin häpeällisenä ja ainakin toistaiseksi naimattomiksi jääneet miehet ja naiset olivat eräänlaisessa ratkaisemattomassa välitilassa, sillä he eivät olleet saavuttaneet ky-läyhteisössä naimisissa olevien statusta, mutta eivät kuuluneet toisaalta enää nuorem-pienkaan vertaisryhmään. Naimisiinmeno oli esimerkiksi naiselle yhteiskunnan normien mukainen tapa aikuistua; piiaksi haukkumalla naiselta saatettiin kiistää tai ainakin ky-seenaalistaa henkilön aikuisuus ja täysivaltaisuus.²³⁴

Pilkkaaminen ja nimittely eivät kuitenkaan tarkoittaneet sitä, että naimattomia miehiä ja naisia olisi erityisesti halveksittu, tai että se olisi välttämättä vaikeuttanut heidän elä-määnsä.²³⁵ Vaikka avioituminen oli kulttuurisesti arvostettua ja käytännössäkin tärkeää, niin naimattomaksi jääminen ei välttämättä merkinnyt katastrofia. Esimerkiksi naiset saattoivat jäädä naimattomiksi, koska he jäivät kotiin huolehtimaan ikääntyneistä van-hemmistaan.²³⁶

Naimattomaksi jäämisestä varoittaviin kulttuurisiin kuviin liittyi myös vanhoihin poikiin/piikoihin liitettävät käsitykset seksuaalisuuden puutteesta²³⁷. Esimerkiksi Sinik-ka Vakimon tarkastelemista huumorifolkloreeseen kuuluvista vanhapiikakaskuista löytyy vahva puutteen pohjavire. Niissä vanhapiika määrittyy liian vanhaksi, seksuaalisesti kokemattomaksi naiseksi, joka kokee jatkuvaa fyysistä miehen puutetta ja halukkuutta avioitua, ollen kuitenkin korostuneen yksinäinen ja irrallinen muusta sosiaalisesta ver-kostosta. Vanhapiika-kaskusto toimi tällöin negatiivisena naisen representaationa, ja normien tasolla se Vakimon mukaan voidaan tulkita siten, että aikuisen naisen seksuaa-lisuuden pitäisi kuulua avioliittoon.²³⁸

Avioliiton kulttuurisen/käytännöllisen merkityksen ja vanhoihin piikoihin/poikiin liitettävän negatiivisen arvottamisen voidaan tulkita toimineen vaikuttavina tekijöinä avioliitto-odotuksiin kytkeytyvän naimattoman seksuaalisuuden, esimerkiksi miesten naisille antamien aviolupausten, taustalla. Lähtökohtaisesti lupaukset loivat naiselle tietoisuuden tulevasta avioliitosta, mikä antoi turvallisen oikeuden sukupuolisuhteen aloittamiseen. Tällöin siis esiaviollisen seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisessa oli suuri merkitys sillä, että mies ja nainen olivat päättäneet mennä naimisiin²³⁹, vaikka käy-

²³⁴ Vilkuna 1996, 65, 67–68; Niekka & Petrelius 1993, 9-17; Stark-Arola 1998(b), 91–92; Eilola 2002, 112; Gaunt 1996, 14. Heikinmäen mukaan kuitenkin naimattomalle miehelle ikääntyminen ei ollut niin suuri rasite kuin naiselle (Heikinmäki 1981, 42).

²³⁵ Heikinmäki 1981, 42–43; Nieminen 1993, 7.

²³⁶ Stark-Arola 1998(b), 91; Löfström 1999(b), 94.

²³⁷ Seksuaalisuudesta poissuljetuista vanhoista pii-oista ks. Niekka & Petrelius 1993, 52–54.

²³⁸ Vakimo 2001, 132–163; Legman 1968, 360–363. Toisaalta vanhapiika-termiä saatettiin käyttää myös varoittavana esimerkkinä muistuttamassa esiaviollisen suhteen vaarallisuudesta, koska seuraukset (aviotomat lapset) saattoivat heikentää tytön avioitumismahdollisuuksia (Vakimo 2001, 142).

²³⁹ Kälvemärk 1980, 327, 331.

tännössä tarkasteltavissa tapauksissa mies ei ollut pitänyt kukaan mahdollisesti hätäisesti antamiaan lupauksia.

Yhteensä kuudessa elatustapauksen aloituspuheenvuoroissa kantajat toivat esiin, että yhdyntä (ja siihen johtanut raskaus) oli tapahtunut, koska vastaaja olisi luvannut ottaa kantajan vaimokseen²⁴⁰. Esimerkiksi itsellinen Lydia Kollin oli palvellut vuosina 1881–82 piikana Pihlajamäen ja Pyryn taloissa, jona aikana talonpoika Juho Fredrik Samulinpoika Pihlajamäki oli lupaamalla ottaa Lydian vaimokseen ”viekoitellut” tämän seksuaaliseen kanssakäymiseen. Talollisentytär Ebba Samulintytär Kupanmäen oli puolestaan talollisenpoika Viktor Samulinpoika järvenpää saattanut raskaaksi lupaamalla, että olisi nainut Ebban, mitä hän oli tehostanut vielä antamalla sormuksen ja kertomalla Järvenpään talosta, jonka tulisi perimään.²⁴¹

Lausunnot esiintuovat sen, että sukupuoliyhdyntä oli jotain mihin nainen vasta pitkän ajan ja/tai vasta aviolupauksien voimalla saatiin suostutelluksi. Kantajan isä kertoi syyskäräjillä 1886, että ”*wastaja monta vuotta perättäin veivasi kantajan kanssa, juoksi yökaudet hänen vieressään, lupasi naida hänet ja viekoitteli sillä keinoin kansansa lihalliseen yhteyteen*”.²⁴²

Aviolutukset olivat siis miehen puolelta sellainen toiminta, joilla he saivat naiset suostumaan yhdyntään. Kari Telste on tarkastellut yhden tapaustutkimuksen kautta miehen antamia aviolutuksia erityisesti performatiivisen puheaktin näkökulmasta, ja korostanut sitä, kuinka lupauksiin ja kosintaan liittyi kulttuurisesti tiedostettuja totuttuja muotoja ja tapoja. Näitä toistamalla ja esittämällä mies saattoi kyseisessä tapauksessa huijata naista luulemaan kyseessä olevan todelliset avioaikomukset ja saada hänet suostumaan seksuaaliseen kanssakäymiseen ja lopulta jopa huijaamaan naista luulemaan, että he olivat naimisissa.²⁴³

Lähdeaineiston perusteella on hankala sanoa, että kuinka tosissaan Keuruun kärjäkunnassa miehet olivat olleet aviolutustensa kanssa, vai käyttivätkö he aviolutuksia pelkästään keinona päästä yhdyntään. Mutta joka tapauksessa aviolutukset ja niiden myötä toive päästä avioliittoon olivat merkittävä vetävä tekijä seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisessa naisilla. Yhdyntä (ja mahdollinen raskaus) seurasikin yleensä heti aviolutuksia, ja akti tällöin vahvasti aviolutukset. Lupaukset olivat tärkeä tekijä muodostettaessa pariskuntia ja perheitä. Aviolutuksilla nainen sai vakuuden avioliitosta,

²⁴⁰ **Liite 1:** TAULUKKO 15, Kantajien puhettavat yhdynnästä.

²⁴¹ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221; Tk 29.3.1886, § 131.

²⁴² JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257.

²⁴³ Telste 1999, 84–88, 90, 93. Ks. Austin 1971, 14.

joka representoi turvallisuutta ja oli täysin kunniallista, koska hän oli uskonut tällöin olleensa tekemisissä tulevan aviomiehensä kanssa.²⁴⁴

Mutta tulevan avioliiton vetovoima ei ollut kuitenkaan se olennaisin seksuaaliseen kanssakäymiseen vaikuttanut tekijä. Peruste sille, miksi kantajien syyttämispuheenvuoroissa tulee epäsuorasti esiin se, että naiset eivät olisi halunneet suostua yhdyntään ilman aviolupauksia, oli pelko raskaaksi tulosta ja aviottoman lapsen synnyttämisestä. Aviottoman lapsen saaminen 1880-luvun maaseudulla oli ainakin normien suhteen naisen kannalta huono asia²⁴⁵.

Raskaaksi tulemisen riski oli 1800-luvulla olemassa, koska mahdolliset ehkäisykeinot olivat enemmän tai vähemmän epävarmoja. Toimivammasta päästä olivat keskeytetty yhdyntä²⁴⁶, varmojen päivien laskeminen, ja jo synnyttäneillä lapsen imettäminen.²⁴⁷ Toisaalta ehkäisyyn liittyi kansanperinteen perusteella paljon myös uskomusaineistoa²⁴⁸. Huolimatta näistä tiedetyistä ehkäisykonsteista, naimattomilla naisilla oli varmasti tiedossa se, että käytännössä varmin keino olla tulematta raskaaksi olisi ollut kieltäytyä yhdyntästä.

Avioliupausten myötä yhdynnöistä kuitenkin saattoi tulla säännöllisiä, koska oletetun avioliiton vuoksi ei mahdollista raskautta tarvinnut enää pelätä. Aallon mukaan talonpoikaisyhteisössä olikin tapana, että avioliupausten myötä tuleva aviopari alkoi maata yhdessä pitemmän tai lyhyemmän aikaa ennen kihlausta. Lydia Kollin olikin avioliupausten jälkeen alkanut Juho Pihlajamäen kanssa ”pitämään yhtä, jota harjoittivat koko vuoden, sillä seurauksella, että he luvattomasta sekaannuksesta elokuussa 1882 siittivät lapsen(...)”.²⁴⁹

Täten naisilla oli hyvä peruste vaatia tulevaisuuteen liittyviä avioliittosuunnitelmia, sillä he ottivat riskin tulla raskaaksi. Heikkisen mukaan riippumatta esiaviollisen suhteen vakavuudesta, naiset halusivat aina varmistaa, että kyseessä olisi miehen puolelta avioaie. Tämä vaati kuitenkin suurta luottamusta, sillä ongelma oli se, että henkilökohmainen lupaus oli helppo rikkoa, mikä olikin käynyt tarkasteltavan aineiston naisille.²⁵⁰

²⁴⁴ Markkola 1990, 23; Markkola 2003(b), 150; Cavallo & Cerutti 1990, 74, 77–78, 94; Johansson 1996, 175.

²⁴⁵ Suhtautumista aviottomaan raskauteen, lapseen ja äitiin käsitellään luvussa 6.

²⁴⁶ Keinon tiedostamisesta toimivana ehkäisymenetelmänä 1800-luvulla Ks. Frykman 1975, 129–132.

²⁴⁷ Helsti 2000, 220, 224–225; Nieminen 1993, 47; Paasio 2004, 169–170, 176. Ehkäisystä ks. myös Gaunt 1996, 247–254. Ehkäisyyn liittyvästä keskustelusta Suomessa ja Ruotsissa vuosisadan vaihteen molemmin puolin Nieminen 1993, 46–71; Gaunt 1996, 255–262.

²⁴⁸ Ehkäisyyn liittyvistä uskomuksista ja taioista ks. Stark-Arola 1998(b), 142–147; Helsti 2000, 224–225; Paasio 2004, 168–180.

²⁴⁹ Aalto 1996, 183; JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221.

²⁵⁰ Johansson 1996, 175, 177, 211; Heikkinen 1988, 169; Cavallo & Cerutti 1990, 77–81.

Toinen peruste sille, miksi naiset olivat suostuneet yhdyntään, liittyi myös avioliittoon. Kolmessa elatustapauksessa puhuttiin kihlauksesta, eli että sukupuoliyhteys oli tapahtunut kihlauksen jälkeen ja sen perusteella²⁵¹. Kannekirjan mukaan tukkiasioitsija Wilhelm Alho oli kihlannut torpantytär Amalia Samuelintytär Sipilän, jonka nojalla oli houkutellettu tämän kanssaan ”salavuoteuteen”. Itsellinen Kristiina Handolinin puolestaan oli oleskeltuaan tätinsä talossa, tutustunut Nikkari Abraham Ahosen, ja he olivat kihlautuneet kahden kesken. Tämän jälkeen he olivat olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä, josta oli ollut seurauksena 30.1.1884 syntynyt tytär, Venla Maria.²⁵²

Kihlautuminen oli pelkkiä aviolupauksia vakuuttavampi argumentti naiselle siitä, että mies oli tosissaan, sillä jälkimmäinen oli kuitenkin vielä vain eräänlainen epävirallinen sopimus tulevasta avioliitosta²⁵³. Maaseudulla oli myös (hyväksyttynä) tapana aloittaa seksuaalinen yhteiselämä kihlauksesta. Vielä vakuuttavampaa kihlaus oli, jos mies antoi kihlauksen merkiksi jotain konkreettista, kihlakaluja. Sekä Kristiina Handolin, että räätälintytär Hilda Rönnman olivat saaneet kahden keskisistä kihlauksista merkinä sormukset²⁵⁴, mikä varmasti oli vakuuttanut heidät miesten avioaikeista, ja oli alentanut kynnystä suostua yhdyntään. Tässä mielessä aviolupauksia, ja kihlauksia ei voikaan täysin erottaa toisistaan, sillä myös kahdessa elatustapauksessa, joissa kantajat puhuivat pelkästään aviolupauksista, eivätkä maininneet suoraan kihlauksia, mainittiin myös kuitenkin sormukset kihlauksen merkinä²⁵⁵.

Loppuun kuitenkin vielä aineiston käyttöön liittyvää lähdekriittistä pohdintaa. Ensinnäkin tulkittaessa tuomiokirjoja on otettava huomioon, että käytetyt lainaukset empirias- ta on otettu vastaajien oikeudenkäyntien alussa esittämistä syytöspuheenvuoroista, joissa korostuu miehen aktiivinen ja naisen passiivinen rooli. Tämä ei kuitenkaan vaikuta itse tarkasteltuihin teemoihin, kihlaus- ja aviolupausten tärkeään rooliin yhdynnän aloittamisessa ja naisen pelossa tulla raskaaksi. Toinen huomio täytyy esittää aviolupausten ja kihlausten yleisyydestä, sillä niitä löytyy kuitenkin vain osasta elatustapausten syytöspuheenvuoroja. Itse asiassa 17 aloituspuheenvuorossa kantajat eivät edes lähteneet esittämään syitä sille, miksi tai miten sukupuoliseen kanssakäymiseen oli päädytty. Usein tapahtuma esitettiin hyvin lyhyesti.²⁵⁶ Onko tällöin oletettava, että osa naisista ei olisi maininnut saamiaan kihla- aviolupauksia käräjillä, koska sillä ei ollut elatussyyt-

²⁵¹ **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä.

²⁵² JyMA Keuruun 12.4.1883, § 233; Sk 18.9.1884, § 249.

²⁵³ Johansson 1996, 175.

²⁵⁴ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249; JyMA Keuruun Tk 11.5.1881, § 346

²⁵⁵ JyMA Keuruun Tk 29.3.1886, § 131; Tk 26.3.1887, § 115.

²⁵⁶ **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä.

teen kannalta juridista merkitystä²⁵⁷? Vai onko suoraan pääteltävä Lindstedt Cronbergin tavoin, että koska vain osassa tapauksista käräjillä mainitaan aviolupaukset, niin se tarkoittaisi sitä, että kaikki muut aviottoman lapsen synnyttäneet naiset eivät olisi saaneet konkreettista lupausta avioliitosta²⁵⁸. Vaikea kysymys ratkaistaan olemalla vastaamatta siihen ja toteamalla, että riippumatta siitä, kuinka yleisiä aviolupaukset/kihlaukset lopulta todellisuudessa olivat olleet, niin tärkeintä on kuitenkin huomata aviolupausten ja kihlauksen tärkeä rooli seksuaaliseen kanssakäymisen aloittamisessa ainakin yksittäisten pariskuntien kohdalla.

Edellä on tarkasteltu seksuaaliseen toimintaan liittyneitä kahta muuttujaa, odotetun avioliiton kulttuurista vetovoimaa, ja pelkoa raskaaksi tulosta. Kolmas tarkasteltava muuttuja liittyy myös avioliittoon, tällä kertaa sen kautta, millainen naimaton seksuaalisuus oli maaseutuyhteisön seksuaalinormien mukaan sallittua.

4.1.2 Yhteisön tulkinta: tuleva avioliitto

Tiiviissä paikallisyhteisössä naimattomien ihmisten keskinäinen toiminta ei jäänyt ulkopuolisilta huomaamatta. Tämän vuoksi seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisen kynnykseen liittyivät myös yhteisön seksuaalisuuteen liittämät normit ja se, mikä oli sallittua. Lähtökohtaisesti voidaan todeta, että esiaviolliset suhteet hyväksyttiin yhteisössä, jos ne olivat askel kohti perheen perustamista, avioliiton muodostamista. Tällöin aviolupausten ja näkyvän suhteen kautta pariskuntien avioliittoaikheet tulivat ulkopuolisille näkyviin ja nainen saattoi suostua yhdyntään, kun mies oli ulkopuolisille tiedossa hänen virallisena partnerinaan.²⁵⁹ Tässä luvussa tarkastellaan ulkopuolisten näkemyksiä sallitusta naimattomasta seksuaalisuudesta, pariskuntien elämän tulkimisesta ja ”väärän” naimattoman seksuaalisuuden kohtaamasta moralisoinnista.

Naimattomien ihmisten elämä liittyen avioliittoa edeltävään seurusteluun ja seksuaalisuuteen olivat maaseutuyhteisössä muiden jäsenten mielenkiinnon, tarkkailun ja uteliaisuuden kohteena. Yhteisössä tiedettiin tämän vuoksi yksittäisten jäsenten asioista ja keskinäisistä suhteista.²⁶⁰ Tarkkailu liittyi vahvoihin oletuksiin pariskuntien tulevasta avioliitosta, mikä näkyy myös suullisessa perinteessä. Lotte Tarkan mukaan esimerkiksi

²⁵⁷ Avio/kihla-lupausten käräjillä mainitsemisen juridisista ja maineen puhdistamiseen liittyvistä vaikutuksista ks. luku 5.2.

²⁵⁸ Lindstedt Cronberg 1997, 215.

²⁵⁹ Markkola 1990, 23; Cavallo & Cerutti 1990, 74, 90.

naapurinemäntien juorut olivat arvokkaita vihjeitä sopivista ja sopimattomista partnereista. Erityisesti kihlusaikana molempia osapuolia käytiin tutkimassa, panettelemassa ja kehuskelemassa.²⁶¹ Tutkimuksissa on myös erikseen korostettu, että maaseutuyhteisöissä erityisesti naimisissa olevat naiset olisivat toimineet naimattomien (naisten) seksuaalisuuden valvojina. Sitä vastoin miehillä ei ollut tällaista roolia niin suhteessa naimattomiin naisiin kuin miehiinkään maaseudulla.²⁶²

Keuruun kärjäkunnan tuomiokirjat osoittavat selvästi ulkopuolisten mielenkiinnon ja tarkkailun. Oikeudenkäynneissä käytetyt termit paljastavat, että ulkopuoliset näkivät ja tulkitsivat naimattomien seksuaalisuuden pitkälti avioliittoinstituution kautta. Samalla tämä epäsuorasti kertoo myös vallitsevista normeista.

Itsellinen Lydia Kollinin ja talonpoika Fredrik Pihlajamäen yhteiselämän kerrottiin ”näyttäneen kuin kihlatuiden ainakin ja vastaajan vielä kerran vakuuttaneen ’ei meistä eroa tule’”. Eräässä toisessa tapauksessa kaksi kestinaista todistivat, että kantaja ja vastaaja samassa talossa palveluksessa ollessaan ”elivät yhtenä niin kuin nainut joukko, karttamatta kovinkaan paljon muita salaisissa toimissaan”. Kyseisessä tapauksessa todistajat kertoivat suoraan myös itse yhdynnästä.²⁶³

Myös fyysisen tilan käyttö tulkittiin avioliiton kautta. Renki Abraham Tervamanninen kertoi talvikäräjillä 1884, että ”olivat asianosaiset(...)maanneet jouluun asti, melkein joka yö wieretysten samalla sijalla, niin kuin aviopari ja sittekun Miina joulun jällestä laittoi makuusijansa eri huoneeseen, oli Juho ehtimiseen juossut sielläkin hänen luonansa yönaikoina(...)”. Samassa käsittelyssä viimeinen todistaja myös toi esiin käsityksensä suhteesta, mainiten että kantajan ja vastaajan ”huudettiin pitävän yhtä”.²⁶⁴

Kyseisissä lainauksissa ulkopuolisten näkemyksiin avioliitosta viittaavat maininnat sekä pariskuntien käyttäytymisestä, että yhdessä makaamisen pitkäkestoisuudesta ja asianosaisten omista puheista. Laura Stark-Arolan mukaan avioitumisikässä olevien kontaktit toiseen sukupuoleen tulkittiin merkiksi seksuaalisesta kiinnostuksesta, ja suorana viittauksena kykyyn solmia avioliitto. Tällaisissa tapauksissa suhde itsessään ulkopuolisten mielissä helposti tulkittiin jo tehdyksi päätökseksi mennä naimisiin.²⁶⁵

²⁶⁰ Helsti 2000, 274–277; Virtanen 1990, 145; Waris 1999(b), 164. Ks. edellä luku 3.2.

²⁶¹ Tarkka 1998(b), 159. Yleensäkin juorurunoudella, mieronvirsillä ja rekilauluilla oli funktiona tiedonvälityksellinen rooli sopivista parisuhteista ja sallitusta käyttäytymisestä (Tarkka 1998(b), 153, 159–160).

²⁶² Helsti 2001, 381, loppuviite 402; Frykman 1977, 179; Lövkrona 1999, 170–171

²⁶³ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221; Tk 28.4.1881, § 90.

²⁶⁴ JyMA Keuruun Tk 19.3.1884, § 16.

²⁶⁵ Stark-Arola 1998(b), 277; Kälvemark 1980, 331. Suhteen tulemisesta julkiseksi Ks. Telste 1999, 88.

Avioliittoaikomusten epäsuoran päättelyn lisäksi ulkopuoliset olivat usein kuulleet tai nähneet²⁶⁶ pariskunnan olevan menossa tulevaisuudessa naimisiin. Piika Ida Sakari kertoi nähneensä vastaajan ja kantajan ”*monesti olevan täydessä lihantyyssä, jota he eivät paljon kartelleet, sillä heillä tuntui olevan oikea naimisen tuuma*”, minkä todistaja perusteli vastaajalta kuulemallaan naima-aikomuksella. Samassa käsittelyssä myös viimeinen todistaja kertoi ”*asianosaisten olevan hyvin sopivaa, ja niiden eläneen kuin yhteistä elämää(...)*.”²⁶⁷

Kyseisissä viidessä tapauksessa ulkopuolisten tulkintakehys naimattomien ihmisten käyttäytymisestä näkyy myös siinä, että parissa lainauksessa korostettiin, että pariskunnat eivät olleet ollenkaan peitelleet suhdettaan, mikä oli nähtävästi ollut osaperuste heidän tulkinnalleen avioliittosuunnitelmista. Tämän voi tulkita edelleen siten, että avioliitto-odotuksista vapaat ihmiset olisivat ulkopuolisten läheisyydessä joutuneet peittelemään toimintaansa, koska se ei olisi ollut yhteisössä sallittua.

Tällaiset avioliittoon liittyvät odotusarvot yhdessä tekivät niistä samalla normiston, jota naimattomien ihmisten täytyi noudattaa. Paikallisyhteisön mielestä avioliittoon aikominen aviolupausten myötä, samoin kuin kihloissa oleminen tekivät hyväksyttäväksi naimattoman seksuaalisuuden²⁶⁸. Tämä antaakin lisäperusteen sille, miksi raskaaksi tulemisen riskin ottaneet naiset olivat vaatineet monissa tapauksissa miehiltä aviolupauksia tai kihlauksia ennen suostumistaan yhdyntään.

Asiaa täydentävä huomio tulee vielä siitä, että edellä tarkastelluista viidestä tapauksesta kolme oli sellaisia, joissa kantajat eivät puhuneet aviolupauksista tai kihlauksista. Vaikka onkin mahdollista, että kihlat ja aviolupaukset oli saatu mutta kantaja ei vain oikeudessa maininnut niistä, niin vaikuttaa selvältä, että ulkopuolisten tekemät tulkinnat naimattomien ihmisten elämästä elivät pariskuntien omista tarkoituspelistä riippumatta. Avioliittoon kytkeytyvä normatiivisuus oli niin voimakas, että ulkopuoliset eivät pystyneet naimattomien ihmisten seksuaalisuutta tulkitsemaan, ainakaan hyväksyttävällä tavalla, muuten kuin odotettavissa olevan avioliiton kautta²⁶⁹. Täysin itsenäistä naimatonta seksuaalisuutta ei täten ollut olemassa; avioliittonormatiivisuus koski kaikkia naimattomia ihmisiä, mikä täten vahvasti määritteli naimattomien ihmisten seksuaalisuutta.

Edellä avioliitto-odotuksiin kytkeytyvää sallittua naimatonta seksuaalisuutta ja normeja on tarkasteltu enemmän epäsuorasti. Seuraavassa tarkastellaan sitä miten asian-

²⁶⁶ Ulkopuoliset näkivät avioaikomukset sormuksista (Esim. JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221).

²⁶⁷ JyMA Keuruun Tk 28.3.1885, § 159.

²⁶⁸ Frykman 1977, 176; Kälvemark 1977, 183; Frykman 1984, 183–184.

osaiset ja yhteisö suhtautuivat siihen, jos tuli ilmi, että seksuaalinen kanssakäyminen ei johtanut tai liittynyt avioliittoon.

Naimatonta, avioliittoon johtamatonta seksuaalisuutta paheksuttiin. Seuraavassa luvussa 4.2 tullaan viittaamaan kesti Wilhelmina Ylämäen ja talollinen Herman Haukimäen suhteeseen, joka vaikuttaa olleen pelkästään seksuaalinen. Kyseisessä tapauksessa vastaajan äiti oli paheksunut pariskunnan elämää, sillä todistajan mukaan asianosaisten heittäytyttyä pitkäksi todistajan sänkyyn ”*wastaaajan äiti, joka makasi samassa huoneessa ja lienee aavistanut pahennusta asiallisista, ajoi kantajan sieltä pois*”.²⁷⁰

Ongelmia aiheutti paitsi se, jos suhteiden perustana ei ollut avio-aietta, niin myös jos aiottua avio-aietta ei toteutettu²⁷¹. Vaikka Abraham Könttari oli kihlannut Hilda Rönmanin kahden kesken ja antanut sormuksetkin, niin Hilda ei käräjillä pitänyt jatkunutta seksuaalista kanssakäymistä luvallisena. Hildan mukaan kihlauksen ja sormuksen saamisen jälkeen ”*olivat he ruvenneet pitämään liika aikaseen kovin likeistä yhteyttä, josta(...)tuli raskaaksi*”. Käsittelyssä Abraham tunnusti, että hän oli antanut kantajalle sormuksen saadakseen maata yhden yön tämän vieressä, mutta ettei ollut kihlannut tai tehnyt tälle lasta.²⁷² Todellisten avioaikomusten puutteen takia Hilda oli jälkikäteen tuntenut itsensä petetyksi ja suhtautui sen takia nurjasti tapahtuneeseen. Toinen peruste Hildan puheille voisi olla se, että hän syytöspuheessaan myötäili käräjäyleisön yleistä mielipidettä avioliittoon johtamattomien suhteiden negatiivisuudesta.

Kyseisessä tapauksessa Abrahamin avioliittoon johtamaton käyttäytyminen oli jälkikäteen ollut kantajan lisäksi myös hänen isälleen kova paikka. Tämän kysytyä käräjäkäsittelyn aamuna Abrahamilta, että eikö hän ollut koskaan luvannut naida kantajaa, oli tämä vastannut ensin ei. Tällöin todistajan mukaan ”*ukko Rönman rupesi torumaan, että 'vai niin te olette siis pitänyt häntä ainoastaan huoranne'*”. Abraham oli tällöin selittänyt, että siihen aikaan ”*kuin hän piti yhtä kantajan kanssa, ei heillä vielä ollut mitään puhetta naimisesta vaan kyllä jälestäpäin*”.²⁷³

Isän käyttämä termi ”huora” oli vihaisen miehen lausahdus, mikä kertoo siitä pelosta, että nainen ei ollut miehen toiminnan takia päässyt toteuttamaan sitä kunniallisen naisen roolia jonka yhteisö oli määritellyt. Lotten Tarkan mukaan kalevalamittaisen epiikan maailmassa ”huora”- termistö liitettiin monesti naisiin joita epäiltiin [avioliittoon joh-

²⁶⁹ Toisaalta suurimmassa osassa lausunnoista todistajat eivät ottaneet kantaa pariskunnan suhteen laatuun, vaan kertoivat vain näkemästään ja kuulemastaan.

²⁷⁰ JyMA Keuruun Sk 27.10.1886, § 160.

²⁷¹ Heikkinen 1988, 173.

²⁷² JyMA Keuruun Tk 11.5.1881, § 346.

²⁷³ Ibid.

tamattomasta²⁷⁴] esiaviollisesta sukupuolisuhteesta. Huorittelu tällöin kyseenalaisti ja heikensi tytön kunniaksi eli naimaluvuksi kutsutun sosiaalisen vaihtoarvon, mikä vaikutti avioitumismahdollisuuksiin.²⁷⁵ Kyseisessä tapauksessa kantajan isän moralisointi kohdistui täten naisen sijasta suoraan miehen, Abrahamin, toimintaan, koska tyttären mahdollinen arvo avioliittomarkkinoilla oli seksuaalisen kanssakäymisen ja aviottoman lapsen saamisen myötä huonontunut.

Yhdessä nämä ulkopuolisten pariskunnista esittämät juorut ja mahdollinen jälkikäiteinen moralisointi olivat suuntaamassa naimattomien ihmisten seksuaalisuutta avioliitonormien suuntaan, sillä pelko juorun kohteeksi joutumisesta ja mahdollisista seuraamuksista ehkäisee poikkeavaa käyttäytymistä, riippumatta siitä, tuleeko lopulta mitään seuraamuksia vai ei. Jos yhteisö tai seurakunta oli tiivis, niin tämän kaltainen kontrolli oli helppoa ja paikkakunnalla vallitsi tiukka moraal.²⁷⁶

Maaseutuyhteisö siis hyväksyi naimattoman seksuaalisuuden, jos pariskunnat olivat tehneet aviolupaukset, olivat kihloissa, tai heidät muuten tulkittiin tulevaisuuden avioliittoon johtavalla tiellä olevaksi. Yhteisön ylläpitämä seksuaalimoraali oli tässä mielessä vapaampi, kuin esimerkiksi kirkon, jonka mukaan seksuaalisuuden olisi pitänyt kuulua vain avioliitossa elävien ihmisten välille²⁷⁷. Kuitenkin yhteisöllä oli kirkon kanssa yhteneväisiä näkemyksiä: naimattoman seksuaalisuuden olisi kuitenkin pitänyt liittyä avioliittoon. Tässä mielessä molempia haittasi pariskuntien pelkässä ”vuoteudessa” eläminen. Aikataulu vain oli väljempi: kun seksuaalinen yhteiselämä oli aloitettu aviolupausten/kihlauksen myötä, tuli sellainen suhde tehdä ”täydeksi” vihkimisellä, joka vain laillisesti jo alkaneen avioliiton²⁷⁸. Naimattomaan seksuaalisuuteen liittyivät täten tiukat sosiaalisen kontrollin ylläpitämät yhteisön sisäiset moraal säännöt²⁷⁹.

Tässä mielessä onkin ymmärrettävää, että naimattomaan seksuaalisuuteen itsessään liittyvää toimintaa paheksutaan lähteissä vähän, ja se aina liittyy siihen, jos oli käynyt selville, että kyseessä ei ollutkaan avioliittoon liittynyt suhde. Voisikin sanoa, että naimattomaan seksuaalisuuteen suhtautumiseen liittyi eräänlainen tapojen taso: avioliitossa tai sinne menossa olevilta todennäköisesti jopa odotettiin seksuaalista kanssakäymistä, mikä osaltaan selittää moralisoinnin puutteen.

²⁷⁴ Lisäys PS.

²⁷⁵ Heinämaa & Saarinen 1984, 208; Tarkka 1998(b), 162.

²⁷⁶ Koskinen 2000, 101; Vilkuna 1996, 67.

²⁷⁷ Kirkon näkemyksistä ks. luku 7.

²⁷⁸ Johansson 1999, 150.

²⁷⁹ Aalto 1996, 184; Ohlander 1985, 70–71.; Kälvemark 1980, 335.

Seksuaalisuuteen liittyvä paheksunta liittyi muutenkin avioliittoon, sillä esimerkiksi huoruuteen suhtauduttiin yhteisössä negatiivisesti. Samuel Häkkisen ja Erika Stavenin huoruus- ja konkurssijutun yhteydessä useat todistajat paheksuivat tapahtunutta, mikä kohdistui sekä pariskunnan mitään häpeilemättömään ja peittelemättömään käytökseen suhteessa ulkopuolisiin, että naimisissa oleva miehen ja naimattoman naisen liian läheiseen suhteeseen. Ulkopuoliset pitivät huoruutta selvästi häpeällisenä rikoksena.²⁸⁰ Toisaalta epäsuoraa moralisointia voidaan tulkita olevan eräässä lastenelätustapauksessa syyskäräjillä 1885, jossa todistaja erityisesti mainitsi, että vastaaja ja kantaja olivat viettäneet yhteistä aikaa kun ”vastaaja jo oli kihloissa nykyisen vaimonsa kanssa(...)”.²⁸¹

Tässä luvussa on tarkasteltu avioliitto-odotusten suurta merkitystä seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisessa sekä performatiivisuuden, että yhteisön normien kannalta. Mutta pitäytyminen pelkästään rationaalisen päätöksenteon tarkastelussa ei anna tarpeeksi kokonaisvaltaista kuvaa seksuaalisesta toiminnasta. Seuraavassa luvussa pohditaankin seksuaalisen halun ja pakon roolia.

4.2 Pohdintaa halusta, viettelystä ja pakosta

4.2.1 Autonominen vai avioliitto-odotuksiin kytkeytyvä halu?

Intiimissä hetkessä tapahtuvan seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisessa avioliitto-odotuksiin kytkeytyvät aviolupaukset tai kihlaukset olivat enemmän normatiivisiin odotuksiin liittyviä muuttujia, joiden myötä yhdyntään voitiin luvallisesti ryhtyä. Voidaankin sanoa, että ne eivät olleet se lähtökohtainen peruste yhdynnälle. Tällaisena toimi enemmän seksuaalinen halu.

Tässä alaluvussa lähdetään tarkastelemaan ensin seksuaalisen halun roolia seksuaalisen kanssakäymisen aloittajana, ja kysytään sitä, millaisin merkityksin ja ilmaisuin

²⁸⁰ Todistajan mukaan mukaan asianosaisten välit näyttivät olevan erinomaisen ystävällistä, ”*liiaksikin todistajan mielestä*”, mitä mieltä oli ollut myös eräs toinen todistaja. Kolmas todistaja kertoi pariskunnan elämän olleen ”*oikein iljettävää sivullisen mielestä*” (JyMA Keuruun Vk 30.9.1884, § 2; Vk 23.1.1885, § 2; Tk 20.3.1886, § 36).

²⁸¹ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14. Myöskään puolustuskyvyttömiin ei saanut yhteisön mielestä kajo-ta. Esimerkiksi talvikäräjillä 1886 vaivaislautakunnan edustaja vaati torppari Wilhelm Antinpoika Lehto-aholta lapsenelätusta, koska tämä ”*julkiesi ryhtyä sellaiseen mielipuoleen vaimoihmiseen kuin edellämäi-nittu Anna Gabrielintytär Ottikko on*”(…). Kyseisessä tapauksessa osa moralisoinnista tosin liittyi myös siihen, että Annan raskaus aiheutti vaivaa ja lisäkustannuksia vaivahoitolautakunnalle (JyMA Keuruun Tk 31.3.1886, § 166). Mykän, taloon sijoitetun tytön raskaaksi saattamisesta ks. Jauhiainen & Lipponen 1990, 208–209.

1880-luvun ihmiset puhuivat halusta. Samalla pohditaan, onko seksuaalinen halu jonkinlaisessa ristiriidassa edellisen luvun avioliittoa/kihla-tematiikan kanssa, jos ensin mainittu kuitenkin kytkeytyy hetkelliseen tilanteeseen, halun tyydyttämiseen, ja jälkimmäisessä kyetään ottamaan huomioon myös mahdolliset seuraukset ja yhteisön normit.

Seksuaalisen halun ohella tarkastellaan myös sen eräänlaista kääntöpuolta, pakkoa, sillä luvussa **4.2.2** otetaan kantaa maaseudun seksuaalisuutta tarkastelevassa tutkimuskirjallisuudessa lähes poikkeuksetta esiin tulevaan talollisen/talollisen pojän ja palkollisnaisen seksuaalisuudesta käsittelevään tematiikkaan, jota on monesti tulkittu vallan näkökulmasta; pakottamisena tai alistamisena. Kirjallisuutta kommentoidaan oman empirian kautta kysyen, että pystyivätkö talolliset vaatimaan alaisiltaan halutessaan seksuaalista kanssakäymistä, koskivatko avioliitto-odotuksiin liittyvät normit ollenkaan erilaisessa sosiaalisessa asemassa olevien välisiä suhteita, ja olivatko kyseisissä suhteissa talolliset aina aktiivisia ja palkolliset passiivisia. Molemmissa teemoissa (halu ja pakko) tarkastelu tulee edelliseen alalukuun verrattuna olemaan enemmän tulkitsevaa, sillä lähdeaineistossa ne eivät tule välttämättä kovin suoraan esille.

Lähdettäessä kartoittamaan maaseudun ihmisten seksuaalista halua voidaan lähtökohdaisesti nähdä, että esimerkiksi kansanrunouden kautta tulevat vahvasti esiin maaseudun ihmisten elämään liittyvät käsitykset ja merkitykset seksuaalisuudesta. Tämä näkyy muun muassa naiskulttuurin sisällä käytetyissä, *lempeen* liittyneissä loitsuissa. Lempi tarkoitti tytön fyysistä viehätysvoimaa ja seksuaalista vetovoimaa, joka suuntautui houkuttelemaan miestä, ja jota voitiin parantaa erilaisilla rituaalisilla taikatraditioilla, kuten lemmennostatuksella, lemmenaialla ja lemmentylyksellä.²⁸²

Mutta vaikka seksuaalinen kanssakäyminen ja seksuaalisuus olivat tällaisessa folklorissa pääteemoja, niin seksuaalisuus ei kuitenkaan esiintynyt autonomisena ja itsenäisenä. Sen sijaan avioliitto oli tällaisen folkloren tavoite, vaikka se itsessään mainittiinkin harvoin. Esimerkiksi lempen liittyvät traditiot kertovat agraariyhteisöissä vallinneesta avioliiton tärkeydestä naiselle, pääsemisestä sosiaalisesti ja taloudellisesti tyydyttävään, avioliiton mahdollistamaan asemaan.²⁸³

Tällainen vahvalla symbolisella tasolla operoiva kansanrunous toki korostaa maaseudun ihmisten seksuaalisuutta, mutta pysyy kuitenkin normatiivisella, avioliittoon kytkeytyvällä tasolla. Miten on sitten käytännön performatiivisuuden laita, oliko seksuaali-

²⁸² Lemmestä ja lemmennostoloitsuista esim. Piela 1990, 215–222; Stark-Arola 1998(a), 32–33; Stark Arola 1998(b), 124–125, 132–143, 179–184, 218–223, 258–260.

sella halulla ja sen tyydyttämällä itsenäistä roolia? Asiaa lähdetään pohtimaan tarkastelemalla kantajien elatustapausten syytöspuheenvuoroissa esittämiä perusteita yhdynnälle.

Yhteensä kuudessa lastenelatusapuksen kantajan aloituspuheenvuorossa tuotiin esiin vietteleminen, eli näissä tapauksissa mies olisi saanut naiset suostumaan yhdyntään suostuttelemalla/viettelemällä heidät.²⁸⁴ Esimerkiksi piika Amanda Simberg oli palvellut torpparinpoika Adiel Abrahaminpoika Saukkomäen vanhempien luona Liukon talossa. Siellä Adiel oli *vietelleyt* tämän *salavuoteuteen* ja siittänyt hänelle Kaarle nimisin poikalapsen. Eläkemies Stefanus Etelämäki puolestaan oli vuonna 1878 *vietelleyt* talontytär Fredrika Juhontytär Etelämäen *salavuoteuteen*, ja pitänyt tämän kanssa *lihallista yhteyttä*. Fredrika oli tullut raskaaksi ja synnyttänyt seuraavan vuoden kesällä pojan.²⁸⁵

Miten tällaista viettelystä kertovaa puhetta voidaan tulkita? Ensin on otettava huomioon se lähdekriittinen varaus, että kantajien tai heidän edustajiensa esiin nostama ”vietteleminen” kuuluu syytöspuheenvuorojen retoriikkaan, jossa syytettiin miestä, joka oli saanut naisen suostumaan yhdyntään ja ei ollut huolehtinut aviottomasta lapsesta. Kyse on tässä mielessä käräjäpuheesta, jolla oli omanlaisiaan funktioita käräjäkontekstissa, ja joita tarkastellaan luvussa 5.2. Mutta vaikka viettelemisestä käräjillä puhuminen on käsitteellisesti epämääräisempää kuin edellisen luvun kihlaukset ja aviolupaukset, niin sen avulla voidaan kuitenkin päätellä jotain myös tapahtuneesta todellisuudesta. Vaikka syytöspuheenvuorojen *muoto* saattaa olla retorisesti väritynyt/vääristynyt, niin uskon, että niiden *sisältö* kuitenkin vastaa todellisuutta.

Vaikka kantajat eivät tarkemmin määritelleet viettelemistä, niin käsite ilmaisee epäsuorasti sen, että seksuaalisen kanssakäymisen taustalla oli ollut ensinnäkin miehen halu, jota tyydyttääkseen hän oli ”vietelleyt” naisen. Naisen halukin on nähtävissä, vaikka syytöspuheenvuorojen retoriikka ymmärrettävästi korostaa vain (syyllisen) miehen aktiivista halua²⁸⁶. Naisen halu näkyi epäsuorasti siitä, että hän oli tullut vietelleyksi.

Esimerkiksi torpantytär Evelina Matintytär Piilemän edustaja puolestaan kertoi, että kauppapalvelija Fredrika Adolf Waltonen oli viettäessään aikaa Kulmalan torpassa *vietelleyt* torpantytär Evelina Matintytär Piilemän *makeilla sanoilla* kanssaan *luvattomaan yhteyteen*. Maria Saxberg puolestaan toi kannekirjassaan esiin, että Ylioppilas Kaarle Isk Jukola oli elokuun loppupuolella 1879 tullut hänen luokseen ja *houkutellut* hänet

²⁸³ Stark-Arola 1998(a), 32–34; Stark Arola 1998(b), 138; Piela 1990, 221.

²⁸⁴ **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä.

²⁸⁵ JyMA Keuruun Tk 10.5.1881, § 329; Tk 7.4.1880, § 289.

²⁸⁶ Ks. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 110.

kanssaan *salavuoteuteen*. Raskauden jälkeen Jukola ei ollut kuitenkaan ”*huolta pitänyt toistemme hedelmästä*”.²⁸⁷

Perusteet sille, miksi viettely oli onnistunut, voidaan tulkita löytyvän naisen halusta, eli naisenkin oli halunnut sukupuoliyhteyttä. Naisen seksuaalisen halun olemassaoloa ja hyväksyttävyyttä ei agraarikulttuurissa kyseenalaistettu, tai nähty eri sukupuolten haluja selkeästi mieheyttä ja naiseutta erottavina tekijöinä. Myös seksuaalinen kiihottuminen, nautinto ja purkautuminen nähtiin molemmille osapuolille tärkeänä, sillä kansan parissa oli esimerkiksi käsityksiä siitä, että raskaaksi tullakseen myös naisen tuli ”kiihottua/kostua” ja jopa saada ”siemensyöksyn” tai ”siemenvuodon”, jolloin erittyvä lima sisältäisi naisen siemenen. Samansuuntaisesti Inger Lövkrona on tulkinnut eroottisessa folkloressa esiin tulevat hahmot seksuaalisesti kokeneesta ja naista viettelevästä nuoresta miehestä, sekä kokemattomasta piiasta, joka on alistuvainen ja halukas miehen viettelyille, positiivisina stereotyyppinä.²⁸⁸

Mutta on otettava huomioon, että naiselle halun toteuttamiseen oli olemassa suurempi kynnys kuin miehelle, mikä näkyy siinä, että naista suostutellakseen miehen oli täytyntä käyttää viettelyn keinoja. Riski aviottoman lapsen saamisesta, ja yhteisön normien vastainen avioliitto-odotuksista vapaan seksuaalisen halun toteuttaminen olivat aiheuttamassa sitä, että nainen ei olisi aina käytännössä halunnut yhdyntää toteuttaa. Pohjola-Vilkuna onkin tulkinnut oikeuslähteiden todistajanlausuntoja muotoillen oivaltavasti, että nainen ”esteli, varoi, mutta ei missään jutussa suoranaisesti kieltäytynyt sukupuolisuhteesta”²⁸⁹.

Viettelyt kertovat tällä tavalla epäsuorasti seksuaalisesta halusta, mutta viettelyyn liittyvät ”makeat sanat” eivät välttämättä liittyneet pelkästään seksuaalisuuteen. Kyseiset viettelyt ovat saattaneet sisältää esimerkiksi aviolupauksia, vaikka niitä ei erikseen mainitakaan, sillä kuudesta aviolupauksesta kertovasta syyttämispuheenvuorosta peräti viidessä mainittiin samalla, että naiset oli *vietelty* tai *viekoiteltu* avioliiton lupauksilla yhdyntään.²⁹⁰ Viettelyt ja sitä kautta seksuaalihalu saattoivat näin kytkeytyä avio-odotuksiin, mutta ne eivät kuitenkaan olleet välttämättä missään ristiriidassa keskenään. Ottaen huomioon edellä mainitut halun toteuttamisen kynnyistä naisella nostaneet pelot raskaudesta ja yhteisön moralisoinnista voidaan esittää, että naisen näkökulmasta esimerkiksi aviolupauksilla ”vietteleminen” saattoi tapahtumahetkellä antaa oikeuden ryh-

²⁸⁷ JyMA Keuruun Tk 1.4.1886, § 190; Tk 9.4.1883, § 157, liite ”kannekirja, alleg 157”.

²⁸⁸ Löfström 1999(b), 185–188; Paasio 2004, 175, 188; Lövkrona 1996, 123–127, 138

²⁸⁹ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 110.

²⁹⁰ Esim. JyMA Keuruun Sk 29.10.1886, § 189; Sk 22.10.1885, § 208.

tyä haluamansa miehen kanssa yhdyntään. Sama pätee myös kihlalupauksiin tai kihlautumiseen, sillä avioliitto lopullisesti olisi legitimoanut naisen seksuaalisuuden²⁹¹.

Seksuaalista halua ei tarvitse kuitenkaan tarkastella pelkästään viettely-puheiden kautta. Kahden oikeustapauksen syytöspuheenvuorossa kerrottiin miehen *tilaisuuteen pääsemisestä*.²⁹² Esimerkiksi itsellinen Johanna Matintytär Wehmas kertoi palvelleensa piikana vastaaja talollisenpoika Taavetti Samulinpoika Wilhulan talossa, jolloin ”*vastaaja pääsi tilaisuuteen kantajan kanssa harjoittamaan lihallista yhteyttä*”.²⁹³ Kyseisessä tapauksessa *tilaisuuteen pääsemisen* voi tulkita siten, nainen oli halunnut tarjota miehelle ”tilaisuuden” jonka tämä oli käyttänyt²⁹⁴. Tällaisia ”tilaisuuksia” oli näet ollut enemmänkin, sillä todistajat kertoivat useista asianosaisten välisistä yhdynnöistä ja esimerkiksi vastaajan rehvastelusta liittyen yhdyntään kantajan kanssa. Lisäksi eräs vastaajan käräjille kutsuma mies myönsi myös olleensa yhdynnässä kantajan kanssa ja todistajat kertoivat lisäksi useista eri yöstelyvieraista.²⁹⁵

Aiemmin on jo korostettu kantajien aloituspuheenvuoroista poissa olevaa naisen halua. Ainut tapaus, jolloin kantaja suoremmin otti kantaa aiheeseen, löytyy vuoden 1883 talvikäräjiltä. Johanna Abrahamintytär Taipale kertoi, että ”*asuessaan 1879 vuoden ajalla Mäenpään torpassa Ampialan kylässä, joutui kiusaukseen ja lankesi: piti lihallista yhteyttä vastaajan kanssa ja tuli raskaaksi(...)*”.²⁹⁶

Lausunto on hyvin kuvaava, sillä termit *kiusaukseen joutuminen* ja *lankeaminen* kertovat normatiivisten raja-aitojen sisällä toimivasta naisen halusta: seksuaalinen kanssakäyminen miehen kanssa oli houkuttellut kantajaa ja hän ei ollut kyennyt vastustamaan kiusausta sellaiseen asiaan, johon hän ei välttämättä kuitenkaan olisi halunnut ryhtyä.

Vaikka seksuaalinen halu on olennainen muuttuja yhdynnän taustalla, niin sen tarkastelu tuomiokirjalähteistä on joka tapauksessa pitkälti tulkintaa. Harvassa ovatkin sellaiset tapaukset, joissa tulee näkyviin käräjäpuhe-konteksista ja avioliitto-odotuksista riippumaton itsenäinen halu ja seksuaalisen tyydytyksen tarve, kuten kesti Wilhelmina Erikin tytär Ylämäen ja talollinen Hermaninpoika Haukimäen välisessä suhteessa.

Kyseisessä tapauksessa kantajan veli kertoi tämän menneen palvelusvuonna 1884–1885 vaihdoksissa Haukimäen taloon viikoksi töihin, millä ”*ajalla olivat asialliset, jotka eivät olleet entisestäänkään viattomia ja puhtaita toisistaan, pitäneet lihallista yhte-*

²⁹¹ Cavallo & Cerutti 1990, 77–78.

²⁹² **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä.

²⁹³ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167.

²⁹⁴ Ilmaisua voidaan toisaalta tulkita pelkästään miehen halun ja tilanteen hyväksikäytön kannalta, mikä ei tällöin kertoisikaan niinkään naisen halusta.

²⁹⁵ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167; Tk 15.3.1888, § 109.

yttä, josta kantaja tuli raskaaksi”. Vastaja myönsi suoraan ”hyväilleensä kantajaa lihallisesti”, ja muutenkin suhde vaikuttaa olleen pelkästään seksuaalinen, sillä erään todistajan kysyttyä Hermanilta, että ”aikooko tämä naida kantajan, niin vastaaja oli sanonut: ’en minä sitä ota, mutta kyllä minä leikkaan(=koinin)”. Toiselle todistajalle Herman oli puolestaan vastannut, tämän kysyttyä, että ”kun et sinä vain nussisi tuota tyttöä?”, että ”mitäpä se muusta paranee”. Todistajat kertoivat oikeudessa suorapuheisesti asianosaisten yhtymisestä, mutta myös siitä, että kantajalla olisi ollut muitakin miehiä samaan aikaan.²⁹⁷

Mitä seksuaalisesta halusta suhteessa avioliitonnormeihin voidaan sitten lopuksi sanoa? Riippumatta siitä, että aloittivatko pariskunnat seksuaalisen kanssakäymisensä vasta kihlauksesta/aviolupauksista, vai oliko kyseessä ensisijaisesti halun virittämä penetraatio, josta voi olla kyse viettely/tilaisuuteen pääsemis-tapausten ohella niissäkin 17 tapauksessa, joiden syyttämispuheenvuoroissa kantajat eivät antaneet mitään perusteita sille, miksi olivat suostuneet²⁹⁸, ihmiset eivät kuitenkaan päässeet normeja pakoon. Viimeistään siinä vaiheessa kun avioton lapsi oli syntynyt, nainen joutui ainakin jonkinlaiseen vastuuseen naimattomasta seksuaalisuudesta, minkä vuoksi ”lihallinen kanssakäyminen” ei koskaan voinut olla täysin autonomista. Maineen menetyksestä johtuen sama normisto kosketti myös miestä. Naimattomien ihmisten seksuaalisuus oli siis sidoksissa avioliittoinstituutioon, riippumatta seksuaalisesta halusta tai siitä, että oliko yhdynnästä lopulta seurauksena raskaus.

Mutta toisaalta naimattomien ihmisten seksuaalinen halu ei välttämättä ole edes missään ristiriidassa avioliitto-odotusten kanssa, sillä parisuhdeprosessin ei välttämättä tarvinnut mennä aina aviolupausten/kihlausten kautta yhdyntään ja lopulta raskauteen/avioliittoon vaan usein lähtökohtana saattoi olla itse halu/yhdyntä, ja siitä aiheutunut raskaus.

Avioliittopäätökset saatettiin usein tehdä vasta siinä vaiheessa kun nainen tuli raskaaksi, ja jos liiton taloudelliset edellytykset olivat olemassa.²⁹⁹ Kesti Maria Kustaantytär Pirttilän edustaja kertoi, että kantajan ja vastaajan työskenneltyä samassa talossa, ”olivat he pitäneet keskenään lihallista yhteyttä kunnes kantaja tuli raskaaksi”. Käräjil-

²⁹⁶ JyMA Keuruun Tk 13.4.1883, § 263.

²⁹⁷ JyMA Keuruun Sk 27.10.1886, § 160; Tk 23.3.1887, § 79.

²⁹⁸ **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä. Anu Pylkkänen esimerkiksi tulkitsee salavuoteudet useimmiten pelkkänä palkollisajan seurusteluna ilman avioliittoaikomuksia (Pylkkänen 1990, 231).

²⁹⁹ Esim. Ohlander 1985, 67, 68; Vuorela 1983, 610, Aalto 1996, 183.

lä Maria syytti, ettei vastaaja ollut kuitenkaan elättänyt heidän lasta.³⁰⁰ Toisin sanoen, Maria ei ollut pelännyt toistuvan yhtymisen aikaansaamaa raskaaksi tulemisen riskiä, koska hän oli mahdollisesti arvellut, että raskaaksi tultuaan he menisivät joko naimisiin tai mies ainakin elättäisi lapsen. Näin ei ollut kuitenkaan tapahtunut.

On kuitenkin otettava huomioon, että tilanne ei välttämättä ollut suunniteltu. Usein pariskunnalla ei seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisen jälkeen avioliitto ollut vielä edes mielessä, vaan raskaaksi tulemisen jälkeen avioliittoratkaisu saatettiin tehdä yhteisön (ihmiset ja kirkko) jakamien avioliittoon liittyvien normien vuoksi. Sosiaaliset ja moraaliset paineet saivat täten osaltaan avioliittoja aikaan, ja avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus ei tällöin ollut kansan mielestä rikkomus, sillä avioton raskaus voitiin sovittaa avioliiton solmimisella.³⁰¹ Tässä työssä tarkasteltavien pariskuntien kohdalla yhdyntä ja raskaus eivät tosin olleet johtaneet avioliittoon, mutta joka tapauksessa tämän kaltaiset yhteisön näkemykset luvallisesta naimattomasta seksuaalisuudesta avioliittoon johtavana olivat antaneet yhdynnälle ja seksuaaliselle halulle myös moraalisen oikeutuksen.

Tutkimuskirjallisuudessa on kuitenkin usein korostettu, että talonpojan ja piian välinen (epätasavertainen) suhde olisi sitä vastoin ollut avioliitto-odotusten ulkopuolella, keskittyen enemmän talonpojan seksuaalisen halun tyydyttämiseen. Seuraavassa alaluvussa lähdetään tarkastelemaan kyseistä tematiikkaa, ja mietitään kuinka ehdottomana kyseistä tulkintaa voidaan pitää.

4.2.2 Talollisen ja piian suhde – enemmän sukupuolisuhde kuin valtasuhde

Useissa esiteollisen ajan maaseudun seksuaalisuutta, aviottomia lapsia tai avioliittomuodostusta tarkastelevissa tutkimuksissa on otettu kantaa talollisen ja piian väliseen seksuaaliseen suhteeseen³⁰². Tässä luvussa tarkastellaan sekä sitä mitä kyseisestä aihepiiristä on kirjoitettu, että toisaalta otetaan kantaa aiheeseen niiltä kohdin kuin se on oman empiirisen aineistoni kautta mahdollista. Mielessä pidettävä lähtökohta on kuitenkin se, että kysymys nousee tässä esiin ensisijaisesti kommentointina tutkimuskirjalli-

³⁰⁰ JyMA Keuruun Tk 28.3.1884, § 118.

³⁰¹ Kälvemark 1980, 327; Kälvemark 1983, 20; Lukkarinen 1933, 15–16; Laitinen 1988, 75. Raskauden aikaista avioitumista tarkastellaan yleisellä tasolla luvussa **6.2**.

suuden korostuneeseen antiin, eikä niinkään siitä syystä, että omassa aineistossani piika-talollinen-suhteet eroaisivat olennaisilta osiltaan esimerkiksi renki-piika-suhteista.

Tutkimuskirjallisuuden talollinen-piika-tematiikassa voidaan nähdä korostuvan kaksi näkemystä, jotka ovat pitkälti samansuuntaisia. Ensinnäkin on korostettu sitä, että talollisperäisillä miehillä on voinut olla valtasuhde talossa työskenteleviin piikoihin, ja he olisivat tämän vuoksi voineet käyttää näitä seksuaalisesti hyväkseen. Hyväksikäytölle olisi ollut otolliset mahdollisuudet, koska talollismies olisi muun muassa voinut ohjata alaisten työtä ja työskennellä piian kanssa samassa paikassa. Valta-aspekti olisi lopullisesti tullut siitä, että naisen tahtoa ei tilanteessa olisi kysytty, vaan auktoriteettiaseman turvin nainen olisi voitu painostaa yhdyntään uhkaamalla seurauksilla, esimerkiksi työpaikan menettämällä.³⁰³

Varsinkin Frykman ja Pohjola-Vilkuna luiskahtavat kuitenkin tematiikan tarkastelussa ja tulkinnassa osoittelevan kurjuushistorian puolelle. Jälkimmäinen on esittänyt lisen-siaatintyössään talollisten seksuaalisen toiminnan suhteessa palkollisiin todelliseksi alis-tusjärjestelmäksi, joka olisi ollut isäntävallan jänne muun muassa kotikurioikeudesta ja holhousvallasta. Hän kirjoittaa jopa eräänlaisesta epävirallisesta käyttöoikeudesta, jonka puitteissa uusiin talon työntekijöihin miehillä olisi ollut (seksuaalinen) käyttö- ja tes-tausoikeus.³⁰⁴ Edempänä kommentoidaan erityisesti Pohjola-Vilkunan perusteluja.

Edelleen sekä raiskauksia tutkinut Karin Hassan Jansson, että lapsenmurhatapauksia 1700-luvun Ruotsin osalta tutkinut Inger Lövkrona ovat tarkastelleet teemaa siltä kan-nalta, että osapuolista talollismies olisi ollut naimisissa. Tällöin edellä mainitun valta-tematiikan lisäksi tulee näkyviin se, että miehen naiselle esittämien hiljaisuusvaatimus-ten taustalla olisi ollut myös pelko huoruussyytöksestä, ja että erityisesti raiskaustapa-uksissa talon muut asukit eivät olisi uskaltaneet todistaa miestä vastaan.³⁰⁵ Tässä työssä sen sijaan tarkastellaan lastenelätustapausten naimattomia osapuolia, ja mahdollinen huoruustapauksista saatava teeman laajennus suoritetaan vasta väitöskirjassa.

Joka tapauksessa talollisen ja piian välisen suhteen epätasavertaisuus oli ongelmallis-ta, sillä toinen tutkimuskirjallisuudessa esiin tuleva teema on se, että aikalaisetkin kiin-

³⁰² Frykman 1977; Thunander 1991, 58–63; Pohjola-Vilkuna 1993; Adair 1996; Johansson 1999; Lövkro-na 1999; Jansson 2002; Marklund 2004.

³⁰³ Tästä ovat kirjoittaneet esimerkiksi 1800-luvun maaseudun seksuaalisuuden osalta Jonas Frykman ja Kirsi Pohjola-Vilkuna, joista ensin mainittu on tarkastellut teemaa Ruotsissa tehtyjen perinnekyselyai-neistojen kautta (1977, 189–190, 193–195), kun taas Pohjola-Vilkuna on käyttänyt Saarijärven käräjä-kunnan tuomiokirjoja vuosilta 1890–1910 (Pohjola-Vilkuna 1993, 24–27; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 99, 104–105, 108). Samaa tematiikkaa 1600–1700-lukujen osalta on käsitelty myös Karin Hassan Jansson tutkimuksessaan maaseudun raiskauksista (Jansson 2002, 95–99, 116, 299).

³⁰⁴ Pohjola-Vilkuna 1993, 24–27; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 99, 104–105, 108.

³⁰⁵ Lövkrona 1999, 120–133; Jansson 2002, 101–104, 116–118. Myös Frykman 1977, 194–195.

nittivät erityistä huomiota kyseiseen suhteeseen, arvottaen sitä negatiivisesti. Jansson painottaa raiskaajatyypin analyysissään, että aikalaiset mielsivät raiskaavan talollisen negatiivisena ”tyrannimaisena talonpoikana” tai ”kotityrannina”, jonka ylivalta alaisten yli ja uhkailu olivat patriarkaalisen vallan väärinkäyttöä. Raiskaus uhkasi talonpojan ja tämän talon, mutta samalla myös raiskaamansa naisen perheen/suvun kunniaa. Samoin mieheyttä tarkastellut Andreas Marklund korostaa, kuinka talonpojan ja piian suhdetta erityisesti huoruusrikoksin liittyen pidettiin yleisesti negatiivisena ja huomiota herättävänä.³⁰⁶

Suomessa suhteeseen liittyvä huolestuminen näkyy osana 1800–1900-lukujen vaihteen sivistyneistön ylläpitämää maaseudun ”siveettömyysdiskurssia”, tullen esiin muun muassa Pietari Päivärinnan 1900-luvun alussa ilmestyneessä ”Siveellisyysolot Pohjanmaalla rahvaan keskuudessa”-pamfletissa, jossa hän kritisoi talollisten käyttäytymistä palvelusväen suhteen. Päivärinta korosti palvelustyttöjen lankeamista parempiosaisten uhreiksi ”useinpa naineitten isäntämiestenkin”, ja esitti, että talollismies ei kuitenkaan ottanut raskaaksi tullutta naista vaimokseen.³⁰⁷

Talollisen ja piian välisen suhteen saamasta erityishuomiosta kertoo myös se, että lainsäädännössä otettiin huomioon miehen ylemmän aseman mahdollistama hyväksikäyttö ja määrättiin rikosasioissa miehelle tällöin lisäsanktioita. Ruotsin valtakunnalaissa 1734 oli säädetty, että riippumatta siitä, että onko kyseessä huoruus vai salavuoteus, niin jos ”*makaa(...)isäntä palkkapiikansa, sakoitettakoon kaksinkertaisesti*”.³⁰⁸

Seuraavaksi on tarkoitus kommentoida ja avata edellä mainittuja argumentteja. Mutta vaikka omassa aineistossani (alistava) piika-talollis-tematiikka ei näykään, niin tarkoitus ei ole pyrkiä väittämään, että talollisella tai talollisen pojalla ei olisi ollut jonkinlaista valta-asemaa talon piikaan nähden tai että edellä mainitun kaltaista hyväksikäyttöä ei olisi tapahtunut, tai että naisilla olisi ollut aina täydellinen itsemääräämisoikeus omasta ruumiistaan. Sen sijaan tarkoitus on ottaa kolmella erilaisella näkökulmalla kantaa siihen, kuinka vahvoina, yleispätevinä, ja koko agrariakulttuuria koskevinä edellä mainitut väitteet piian alistamisesta voidaan perustellusti esittää. Ensin tarkastellaan talollisen ja palkollisen välistä hierarkiasuhdetta.

Sekä Frykman, että Pohjola-Vilkuna ovat ehdottaneet, että voiman talollisen suorittamalle palkollisen hyväksikäytölle olisi antanut huoneentaulun normittaman patriarkaa-

³⁰⁶ Jansson 2002, 86–92, 97, 299; Marklund 2004, 214–218.

³⁰⁷ Päivärinta 1905, 27–28.

³⁰⁸ RVL 1734, Rikosaari: 53.luku, § 4. Ks. Kuninkaallinen kirje Turun hovioikeudelle 16.2.1738; Kuninkaallinen kirje 6.6.1744. Marklund 2004, 216–217. Myös Frykman 1977, 193.

lisen kotitalouden sisäinen hierarkiasuhde, jossa isäntä oli alaisiaan ylempänä, näiden eräänlaisena holhoajana ja kotikurioikeuden haltijana. Tämä kotitalouden sisäinen valtasuhde olisi ollut vielä 1800-luvun lopulla voimissaan. Pohjola-Vilkuna ja Lövkrona ovat lisäksi korostaneet, että hyväksikäytön kohteeksi joutuneen naisen oli vaikea lähteä talosta pois etsimään jotain toista työpaikkaa kesken pestivuotta.³⁰⁹ Voidaanko kuitenkin näin suoraviivaisesti tulkita talollisen patriarkaalisen vallan / työnantajan vallan suhteessa palkolliseen/työntekijään koskevan samankaltaisen hierarkkisen myös miehen ja naisen välistä seksuaalisuhdetta? Mielestäni ei voi.

Ensinnäkin jos oletetaan patriarkaalisen kotitalouden olleen vielä 1880-luvulla voimissaan, niin isäntä ei voinut ainakaan konkreettisilla erottamistoimilla uhkailla palkollista, sillä tällä oli olemassa vuoden työsopimus taloon. Tässä mielessä palkollinen ei ollut oikeudettomassa asemassa, sillä jos tämä esimerkiksi erotettiin ilman syytä – mikä tarkasteltavassa tilanteessa todennäköisesti olisi ollut käytäntö – tuli tälle joka tapauksessa maksaa vuoden palkka. Vaikka vuoden 1852 isäntäväen ja palkollisten suhteita säädellyt palkollisasetus ”laillinen suojelusta” kumoutui vuonna 1883 ja vuonna 1879 annettiin jo lainsäädännöllisesti suuntaa kahden viikon irtisanomisajoille, niin vasta 1920-luvulla poistuivat lopullisesti vuoden työsopimukset. Lisäksi on otettava huomioon, että työyhteisölle tärkeää hyvää työntekijää ei välttämättä ollut kannattavaa erottaa. Ulkoisten sopimusten lisäksi patriarkaalisen kotitalouden dynamiikkaan kuului se, että vaikka isännällä oli Jutikkalan mukaan oikeus antaa ”kohtuullista kuritusta” alaiselleen,³¹⁰ niin isännällä olisi patriarkaalisisessa kotitaloudessa ollut myös huolehtimisvelvollisuus alaisistaan. Täten isännän virallinen asema palkollista ylempänä ei ainakaan erottamis-uhkailujen myötä antanut tälle automaattista valta-asemaa palkolliseen nähden.

Mutta jos isännällä oli kuitenkin epävirallisempi valtasuhde alaiseensa? Tätä on käsitellyt Pohjola-Vilkuna väittäessään, että talollisen ja palkollisen seksuaalisuhteeseen olisi liittynyt talon uuden tulokkaan ns. käyttöoikeus, mikä kertoisi suorasta valtasuhteestaan palkollisiin. Naimattomalla talollismiehellä olisi ollut epävirallinen oikeus kokeilla ja testata seksuaalisesti uutta palkollista ja tällä tavoin tarkastaa millaisia ”naisia taloudessa eli ja teki töitä”. Rivien välistä lukemisen lisäksi Pohjola-Vilkuna perustelee tätä teoriaansa lainaamalla mielestään seksuaalisesta käyttöoikeudesta suoraan artikuloi-

³⁰⁹ Frykman 1977, 192–195; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 99–100, 107–108; Lövkrona 1999, 120.

³¹⁰ Markkola 1990, 20, 23; Talve 1980, 456; Jutikkala 2003, 450.

tua pöytäkirjatekstiä.³¹¹ Perustelut tälle epäviralliselle alistus- ja valtasuhteelle eivät kuitenkaan vakuuta.

Ensinnäkin rivien välissä on aina pelkästään tutkijan mielikuviutus, jos sitä ei pystytä jollain lailla empiirisesti todentamaan. Tällöin rivien väli ei ole riittävä tieteellinen argumentti. Toiseksi kyseinen pöytäkirjateksti ei mielestäni kerro eksplikoitua käyttäoikeudesta, vaan ennemminkin maaseudun mieskulttuurin sisällä toimineesta seksuaalirehvastelu-käytännöstä, jota tullaan käsittelemään tarkemmin luvussa **5.1**. Esimerkiksi omasta aineistostani löytyy samankaltainen todistajanlausunto, joka myös on järkevämpää tulkita mieluummin rehvasteluksi ja huumoriksi, kuin osoitukseksi valtasuhteesta tai palkollisen käyttöoikeusinstituutiosta³¹².

Mikä on sitten oma kantani asiaan? Mielestäni talollisen tai talollisen pojan olemassa olevaa patriarkaalista/ulkoista taloudellista valtasuhdetta ei voi pitää ensi sijaisena muuttujana seksuaalisuhteessa. Eli en allekirjoita sitä Pohjola-Vilkunan väitettä, että palkollisen oma ruumis ei olisi ollut autonomisesti tämän omassa hallussa, vaan *aina*³¹³ muiden käytön, viettelyn, testaamisen ja naimisen kohde³¹⁴. Työnantajan ja työntekijän välistä taloudellista (valta)suhdetta ei voida suoraan siirtää koskemaan myös (talollis)miehen ja (palkollis)naisen välistä seksuaalisuhdetta, koska siirryttäessä *työsuhteen tilasta* seksuaaliseen kanssakäymiseen, on siirrytty *sukupuolen tilaan*, jossa talollinen ja palkollinen kohtasivat ensisijaisesti miehenä ja naisena, eivät esimerkiksi työn antajana ja palkollisena.

Toisin sanoen, seksuaalisuuteen liittyvät *normit* koskivat kaikkia miehiä, riippumatta näiden sosiaalisesta asemasta. Esimerkiksi Janssonin mukaan raiskauksissakaan ei ollut voitu suoraan käyttää hyväksi auktoriteettiasemaa; ”tyrannimaiset talonpojatkin” olivat monesti kysyneet ensin lupaa ja ainakin muodollisesti yrittäneet suostutella, laittaa esimerkiksi käden naisen ympärille.³¹⁵

Haluan kuitenkin edelleen korostaa, että en yritä kiistää sitä etteivätkö yksittäistapa-uksissa talolliset olisi voineet taloudellisen valtasuhteensa avulla hyväksikäyttää palkollisiaan (*performatiivisuus*). Sitä vastoin painotan sitä, että talollisen ja piian välisiä suh-

³¹¹ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 104, 108: ”Tänä vuonna velimies, isäntä, on palkannut niin omituisia piikojia, ettei niitä viitsi edes koettaa”.

³¹² Kesti Matti Salmisen mukaan vastaaja (talollinen) ja eräs toinen mies olivat ”keskenänsä kaikkien kuulleen welunneet suuntansa, kuinka muka heillä on sellainen kauppa että se joka heistä saisi kantajan, joka silloin palveli piikana Murtomäessä, wahwaksi, saapi toiselta viisi kannua rommia eli wiinaa (Jy-MA Keuruun Sk 23.10.1883, § 48).

³¹³ Kursiivi PS.

³¹⁴ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 108.

³¹⁵ Jansson 2002, 97.

teita ei ole perusteltua tulkita säännöllisesti ja aina pelkästään valta- tai alistamissuhdeiksi³¹⁶. Sen sijaan tulee nähdä, että tämä mahdollinen seksuaalisuuteen liittyvä *valtasuhde ei ollut ehdoton*, vaan lähtökohtaisesti toissijainen tilannetta määrittänyt muuttuja. Ensi sijainen muuttuja sosiaalisista asemista riippumatta sen sijaan oli *sukupuolen tila*, jossa kohdattiin miehenä ja naisena. Mitä tämä sukupuolen tila sitten käytännössä tarkoittaa? Käsitettä lähdetään avaamaan siirtymällä toiseen tarkastelunäkökulmaan, jossa pohditaan edelleen talollisen ja palkollisen välistä valtasuhdetta sen kautta, että pystyikö talollinen tai talollisen poika toimimaan miehenä, tämän seksuaaliseen käyttäytymiseen ja avioliitto-odotuksiin liittyneistä normeista välittämättä. Mielestäni ei voinut.

Kirsi Pohjola-Vilkuna on esittänyt, että talollisen ja palkollisen välinen seksuaalisuhde olisi ollut vuosisadan vaihteen maaseudun seksuaalikulttuuria vahvimmin luonnehtiva piirre. Tämä suhde olisi ollut puhtaasti seksuaalinen, kun taas samaa sosiaalista ryhmää edustavien välinen seksuaalisuus olisi sen sijaan ollut yhteisön kontrollin alaista, ja avioliittoon johtavaa. Esimerkiksi, jos nainen tuli raskaaksi, olisi tällöin miehen normien mukaan täytynyt avioitua tämän kanssa.³¹⁷ Oma empiirinen aineistoni lähtökohtaisesti korostaa myös kyseisen suhteen merkitystä, sillä kuten edellä luvussa 2 todettiin, lastenelätustapauksissa talollisperäiset vastaajat ja palkollisena toimineet kantajat olivat korostuneesti esillä ja ainakin Keuruun osalta ylliedustettuina suhteessa heidän kokonaisuuteensa pitäjässä.³¹⁸ Lisäksi tuotiin esiin, että peräti seitsemässä tapauksessa nainen oli ollut palkollisena juuri syyttämänsä talollisen tai hänen poikansa talossa³¹⁹.

Elatustapausten talollinen – palkollinen osapuolten korostunut osuus käräjillä kertoo kuitenkin valtasuhdetta enemmän siitä, että samassa talossa työskentely loi mahdollisuuksia toiseen tutustumiselle ja mahdolliselle seksuaaliselle kanssakäymiselle. Esimerkiksi Sigrid Johansson korostaa, että vaikka aviottomien lasten vanhempien sosiaalisessa asemassa monesti näkyy selvä ero, niin suhteessa tapahtuva hyväksikäyttö kuitenkin

³¹⁶ Ks. Adair 1996, 85–87. Marie Lindstedt Cronberg osaltaan korostaa, että tulkittaessa naisten yhdyntään suostumista, ei tulisi aina (yli)korostaa huijaamista tai pakottamista (Lindstedt Cronberg 1997, 184).

³¹⁷ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 25, 49, 72, 93–95, 101; Pohjola-Vilkuna 1993, 24–25, 27.

³¹⁸ Luku 2.1: TAULUKKO 2 Elatustapausten osapuolten sosiaalinen asema; luku 2.1.1: TAULUKKO 3, Lapsenelätustapausten osapuolet keskenään.

³¹⁹ Luku 2.2.1, TAULUKKO 4 Kantajien ja vastaajien keskinäinen elämäntila. Pohjola-Vilkunan näkemys talollinen-palkollinen suhteen merkittävydestä maaseudulla johtuu hänen aineistostaan, jonka elätustapauksista peräti 70 prosentissa kantaja oli ollut palkollissuhteessa lapsen siittäjään. Tämän on yksi peruste, miksi hänen tulkintansa eroaa omastani. Myös Jonas Frykman korostaa, että piian lapsen isä oli juuri työpaikan talollinen tai tämän poika (Pohjola-Vilkuna 1995(a), 92, Frykman 1977, 194–195).

selittäisi vain ne muutamat tapaukset, eivätkä aviottomien lasten määrää kokonaisuudessaan.³²⁰

Valtasuhteen ehdottomuutta vastaan on se, että tutustumisen jälkeen talollista tai talollisen poikaa koskivat samat edellisessä pääluvussa tarkastellut seksuaalisuuteen liittyvät yhteisön normit kuin muitakin miehiä³²¹. Keuruulla talollisten ja tilattomien kohdalla seksuaalisuhde ei näet ollut pelkästään seksuaalista, sillä peräti kolmessa elatuspaikassa joissa mainittiin aviolupaukset – eli puolesta kaikista -, vastaajana oli talollinen tai talollisen poika. Talonpoika Herman Otonpoika Multamäki oli avioliittoa lupamalla ja kihlat antamalla ”*viodellyt*” itsellisen tytär Effia Eliaantytär Pykälämäen yhdyntään, jälkimmäisen ollessa vuosina palveluksessa 1884–1885 vastaajan kotona Multamäen talossa. Talonpoika Abraham Hermanninpoika Wiik oli samalla tavoin ”*avioliiton lupauksin*” saanut kesti Hilda Hermannitytär Kolkkan suostumaan ”*lihalliseen yhteyteen*” kanssaan.³²²

Jos oletetaan, että kantajat tai heidän kantajansa näissä syyttämispuheenvuoroissa puhuivat totta miehen aviolupauksista, niin talollisten lupaukset kertovat siitä, että he eivät pystyneet noin vain vaatimaan alaiseltaan seksuaalista kanssakäymistä. Naisen mahdollisuus tulla raskaaksi ja yhteisön normit naimattoman seksuaalisuuden kuulumisesta tulevaisuuden avioliitto-odotuksiin vaikuttivat talollisiin niin, että heidänkin täytyi tehdä aviolupauksia päästäkseen yhdyntään naisen kanssa. Riippumatta siitä kuinka tosissaan talollinen oli lopulta lupauksessaan. Mahdollinen valtasuhde ei siis ollut ehdoton, sillä palkollinen sai näin ainakin jotain vastineeksi. Talollisen toimintaa määrittäen ensisijaisesti häneen liittyvät normit *miehenä*(sukupuolen tila), ja mahdollinen hyväksikäyttävä valtasuhde vasta toissijaisesti. Tätä väitettä toisaalta vahvistaa vielä se, että yhteisön avioliittonormatiivisuus ei jäänyt talollisten ja palkollisten välillä pelkästään puheiden ja lupauksen tasolle: Keski-Suomessa avioliittoja solmittiin myös sosiaalisten raja-aitojen yli³²³.

Luvun lopuksi tarkastellaan talollis-piika-tematiikkaa vielä naisten toimijuuden kannalta. Ensin pohditaan sitä mahdollisuutta, että jos palkollisnaiset olisivatkin oikeudessa joko valehdelleet talollisten antamista aviolupauksista tai sitten erityisesti korostaneet

³²⁰ Luku 2.2.1; Johansson 1999, 91.

³²¹ Löfström puolestaan epäilee Pohjola-Vilkunan esittämien väitteiden ehdottomuutta korostamalla jälke-seurauksia: ”mies tuskin yleensä saattoi olla täysin välinpitämätön sen uhan edessä, että hän saattaisi joutua joidenkin muiden antaman todistuksen vuoksi tunnustamaan isyytensä tai suoraan tuomituksi lapsen elättäjäksi” (Löfström 1999(b), 139). Miehen jälkien korjaamiseen liittyvän velvoittavuuden vaikutuksista käräjillä myöhemmin luvuissa 8.2 ja 8.4.

³²² JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Sk 22.10.1885, § 208.

³²³ Luku 2.2.1.

niitä, jättäen tilattomien miesten avioliupaukset vähemmälle maininnalle. Jos näin olisi asian laita, niin silloin edellä esitellyt argumentit avioliitonnormatiivisuuden koskemisesta myös talollisia menettäisivät osittaista vahvuuttaan.

Mutta tällöin joka tapauksessa korostuisi se, että valtasuhde ei ollut ehdoton. Palkollisnaiset eivät olisi tällöin olleet vain Pohjola-Vilkunan korostamia alistujia, vaan jopa toimijoita, sillä he mahdollisesti pyrkivät väitteillään talollismiehen avioliupauksista saamaan muiden ihmisten silmissä jonkinlaista sosiaalista arvonnousua, tai jopa pyrkimään naimisiin sosiaalisesti ylemmän kanssa. Kyseisten elatustapausten kohdalla tämä pohdinta on tietysti vain spekulointia, mutta ei kuitenkaan mahdotonta, sillä esimerkiksi eräässä torpantytären ja torpparin välisessä elatustapauksessa kantaja, Kristiina Raja, oli ulkopuolisille kehuskellut, ettei lapsi olisi vastaajan vaan jonkun sosiaalisesti korkeamman: *”ei se Leppäsen(...)ole, se on parempain miesten(...)”*. Todistaja mainitsi edelleen, että hän oli nähnyt erään talonpojan *”poikkeavan iltapuhtein taipaleessa ja kantajan, joka näytti olevan hänen hyvä tuttavansa lähtevän häntä saattamaan”*. Vuoden päästä käräjillä eräs toinen todistaja mainitsi kantajan kertoneen lapsen syntymän jälkeen, ettei lapsi olisi *”kyseisenä yönä tehty, eikä vastaajalta, vaan paremmilta miehiltä”*.³²⁴

Joskus kyse saattoi olla, ainakin vastaajan mielestä, pelkästään rahasta. Talonpoika Herman Otonpoika Multamäki väitti itsellisentytär Effia Pykälämäen raskaaksi tultuaan *”vartavasten julkisesti hypänneen hän luonansa ja teeskennellen kanssakäymistä saadakseen sitten syyttää häntä, jolla ainoana kenties koko joukosta, jotka kävivät kantajan luona oli varoja”*. Lisäksi eräs Effian puheista oikeudessa todistanut kertoi tämän sanoneen, että, jos hänen *”kävisi hullusti”*, niin hän ajaisi asian erään talonpojan syyksi.³²⁵

Vaikka avioliupausten esiin tuomisella ei olisi ollutkaan tietoisia intentioita, niin toisaalta jo sekin, että kantajat olivat nostaneet oikeustapauksia käräjille, kertoo siitä, että palkollisnaiset eivät välttämättä aina *”alistuneet kohtaloonsa”* kohdattuaan sen *”alistan van työnantajan”*. Mutta palkollisnaiset olivat mahdollisia toimijoita suhteessa talollismieheen myös toisella tavalla.

Kahdessa tapauksessa tulee esiin, että talollismies ei ollut se ainut suhdetta halunnut, vaan myös palkollinen oli osallistunut aktiivisesti tapahtumien kulkuun. Torpparintytär Maria Kaarlentytär Kytölä oli eräänä iltana yhdeksän aikaan tullut muutamien muiden naisten kanssa koputtamaan Lammasahon talon tuvan lasiin, minkä jälkeen talollisen-

³²⁴ JyMA Keuruun Sk 29.10.1886, § 189; Sk 19.10.1887, § 38. Kyseisen tapauksen kehuskelu voidaan toisaalta tulkita myös huumoriksi: ks. luvut 4.3 ja 5.1.2.

poika Johannes Mikonpoika Lammasaho oli mennyt ”*pihalle ja kantoi siellä kantajan tupaan ja heitti sänkyyn, jossa asialliset sitte makasivat(...)*jos jotakin tapahtui, sitä ei vierasmies(...)”. Toisessa tapauksessa itsellisen tytär oli ”*ilmestynyt samaan sänkyyn ja supisivat jotain vastaajan kanssa, mitä todistaja ei ymmärtänyt(...)*aamalla vielä(...)*näki hän kantajan joka jo silloin mahtoi olla raskaana, vielä istuvan sängyn laidalla*”.³²⁶

Naispuoliset palkolliset eivät olleet täten pelkästään talollismiehen ylivaltaan alistuvia hyväksikäytettyjä. Samalla äskeiset lainaukset osoittavat vähemmän kestäväksi sen Pohjola-Vilkunan väitteen, että naimattomat naiset olisivat ainoastaan saman sosiaaliluokan sisällä solmittavissa suhteissa voineet olla itsenäisiä (seksuaalisia) toimijoita³²⁷.

Tässä luvussa on tarkasteltu seksuaalista halua, viettelyä ja pakkoa. Lopputuloksena oli se, että ne eivät välttämättä olleet ristiriidassa avioliitonnormatiivisuuden kanssa, vaan jopa sitä tukevia. Seuraavassa alaluvussa lähdetään tarkastelemaan seuraavaa normien kanssa mahdollisesti ristiriidassa olevaa tematiikkaa, naisten monia miehiä.

4.3 Yhden naisen monet miehet – yöstely legitimoijana

Edellisissä luvuissa normien alainen seksuaalinen kanssakäyminen oli selkeästi yhden naisen ja miehen välistä toimintaa. Tässä luvussa tarkastellaan sellaisia tapauksia, joissa vastaajien syytösten ja todistajanlausuntojen kautta tulee esiin, että kantajalla olisi ollut vastaajan ohella raskaaksi tulemisen aikaan tai sen jälkeen myös muita miehiä. Tarkoitus on analysoida, mitä tämä kertoo paikallisyhteisön parinvalintaan ja seksuaalikäyttäytymiseen liittyneistä käytännöistä. Toisaalta ollaan kiinnostuneita myös tilanteen moraalisesta ulottuvuudesta: a) onko miesten ja naisten käyttäytymisessä yhteisön normien suhteen jotain ristiriitaa edellisten lukujen esiintuoman tiukan monogaamisen ja avioliitonnormatiivisen parinvalinnan kanssa, ja b) kohtasivatko kyseiset naiset yhteisön moralisointia?

Ensin on kuitenkin tuotava esiin kaksi tarkentavaa seikkaa. Ensinnäkin, käsittelyyn on pyritty aineistosta suodattamaan sellaiset tapaukset, joissa väitteet kantajien muista miehistä ovat todennäköisiä, tai ainakin uskottavia, jolloin ne vastaisivat mahdollisim-

³²⁵ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248. Ks. Bolin Hort 1998, 60–62.

³²⁶ JyMA Keuruun Tk 31.3.1887, § 178; Sk 4.11.1886, § 248.

³²⁷ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 102. Naisesta seksuaalisena toimijana suullisessa kansanperinteessä ks. Löfström 1999(b), 185–189; Kupiainen 2004, 242–245.

man hyvin todellisuutta³²⁸. Tällaisia tapauksia löytyy aineistosta yhteensä 14. Toiseksi on otettava huomioon, että tämän kaltainen lähdeaineisto (lastenelatusapaukset) pakostakin suuntaa tässä alaluvussa tarkastelua erityisesti naiseen, hänen moniin miehiinsä ja tämän mahdollisesti kokemaan moralisoitiin yhteisössä, jolloin miehen käyttäytyminen (mahdolliset muut naiset ja häneen kohdistuva moralisointi) jää sivuun.

Kuudessa tapauksessa tulee vastaajan esittämien puolustuspuheiden ja todistajanlausuntojen myötä esille, että kantajalla olisi ollut joku toinen mies niihin aikoihin, kun hän väitti tulleensa vastaajasta raskaaksi. Tämän toisen miehen ja kantajan suhteen seksuaalisuuteen ei tässä kohtaa vielä oteta kantaa. Esimerkiksi Sakari Anttonen oli kulkenut yöaikaan kantajan luona ja tämä oli nähty kantajan kanssa sekä makaamassa Wiikin talon asuintuvassa samassa sängyssä, että halaamassa saman talon aitan sängyssä. Talonpoika Fredrik Taavetinpoika oli puolestaan *”poikennut iltapuhtein taipaleessa ja kantajan, joka näytti olevan hänen hyvä tuttavansa lähtevän häntä saattamaan”*.³²⁹

Tämän lisäksi kuudessa tapauksessa tuli näyttöä siitä, että vastaajan sijaan tai ohella kantajalla olisi ollut useampi kuin yksi toinen mies. Esimerkiksi vastaajana käräjillä ollut Herman Pykälämäki kiisti omalta kohdaltaan sekä seksuaalisen kanssakäymisen, että kihlauksen Effia Pykälämäen kanssa, ja väitti, että *”sitä enemmän olivat muut kyläkunnan pojat kantajan ollessa vastaajan palveluksessa, pitäneet semmoista yhteyttä hänen kanssaan, joukossa erityisesti rengit Matti Matinpoika Simsiö ja Lasarus Otonpoika Kalliomäki(...)*”. Lisäksi useat todistajat pystyivät kertomaan kyseisistä, mutta myös muista Effian miehistä.³³⁰

Eräässä toisessa tapauksessa vastaajan syyttämän Kaarle Kortemäen kerrottiin usein kesällä 1882 käyneen yöaikoina tavoittamassa kantajaa, joka oli nukkunut todistajan kanssa asuinparvella olevassa huoneessa. Sama todistaja oli nähnyt Erlund Soidinmäenkin käyvän *”yhtenä iltana kysymyksessä olevana kesänä parvella kantajan luona(...)*, ja lisäksi, että myös kolmas mies – samoin vastaajan syyttämä –, Justus Sillman, oli keuhnut *”menevänsä kantajan viereen”*. Seuraava todistaja kertoi Sillmanista puolestaan, että tämä oli kolkuttanut eräänä iltana oveen ja todistaja oli *”kantajan, joka oli huoneesansa parvella, pyynnöstä päästänyt kantajan sisään”*. Samainen todistaja kertoi myös

³²⁸ Olennaisin valintaperuste on se, että todistajat tai mieluusti useammat kertoivat nähneensä tai kuulleensa itse kantajan ja muiden miesten keskinäisestä elämästä, tai että kantaja olisi itse kertonut asiasta todistajalle. Tästä johtuen tarkastelusta on pudotettu pois esimerkiksi sellaiset toisista miehistä kertovat seitsemän tapausta, joissa ilman lisätodisteita tulevat esiin pelkästään vastaajan nimetyt tai nimeämättömät syytökset.

³²⁹ JyMA Keuruun Sk 22.10.1885, § 208; Tk 23.3.1886, § 73; Sk 29.10.1886, § 189.

³³⁰ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248.

Erlund Soidinmäen maanneen yhtenä iltana kantajan luona ja Kaarle Kortemäen kulke-
neen koko kesän kantajan luona ja maanneen tämän vieressä.³³¹

Kolmannessa esimerkissä vastaaja syytti Samuel Abramipoika Uitamoista ja Abra-
ham Samulinpoika Saarta lapsen mahdolliseksi isiksi. Samulin oli nähty käyneen ”*kan-
tajan luona ja siellä maannutkin, vaan kun todistaja aina nukkui niin sikeästi, niin to-
distaja ei tiennyt, jos he lihalista yhteyttä toistensa kanssa harjoittivat*”. Lisäksi kaksi
eri todistajaa kertoi Samuelin ja kantajan tieltä metsään poikkeamisesta, ja kolmas to-
distaja heidän ”*kävelevän käsi kaulalla ja(...)makaamassa vierekkäin*”. Todistajat pu-
huiivat myös kolmesta muusta miehestä.³³²

Viitteitä kantajan muista miehistä ei tullut pelkästään vastaajien väitteiden ja todista-
jien näköhavaintojen kautta, vaan peräti seitsemässä tapauksessa tuotiin esiin, että kan-
taja olisi itse sanonut olevansa epävarma lapsen oikeasta isästä, tai ollut varma, ettei
vastaaja olisi lapsen isä. Tapaukset ovat yhtä lukuun ottamatta päällekkäisiä edellä tar-
kasteltujen kanssa, mikä tuo osaltaan uskottavuutta kertomuksiin kantajien tunnustuk-
sista, vaikkakin vain neljässä tapauksessa todistajat kertoivat suoraan seksuaaliseen
kanssakäymiseen liittyvistä havainnoistaan tai todisteista³³³.

Esimerkiksi vastaajan kutsuma todistaja itsellinen Effia Kirrilä kertoi, että kun kanta-
ja oli jo silmin nähden raskaana, oli tämä ”*puhunut että vastaaja ei ollenkaan olisi syy-
pää hänen tilaansa, kumminkaan mainitsematta kuka siihen sitten olisi syyppää*”. Seu-
raavilla käräjillä torppari Frans Sysiaho kertoi, että kiusoiteltuaan kantajaa yhdynnästä
vastaajan kanssa, niin ”*kantaja oli sanonut: 'Minun ei tule taavettiin enemmän kuin
hiiren kovasimeen'*”.³³⁴

Talvikäräjillä 1881 torpparinpoika Adiel Abrahaminpoika Saukkomäen asianajaja
puolestaan kiisti Adielin olevan Amanda Simbergin lapsen isä, vaan että ”*AS itse oli
myöntänyt lapsen toisen siittämäksi*”. Kun eräs todistaja oli aiemmin huomauttanut
Amandalle, että tämän lapsi ei ollut vastaajan näköinen, oli tämä lausunut, ”*(...)ettei
hän muka ollut väittänytkään lastaan Adiel Saukkomäen siittämäksi*”. Samassa käsitte-
lyssä Katariina Heikintytär puolestaan kertoi, että epäiltyään kantajalle Viktori-nimistä
suutaria lapsen siittäjäksi, oli tämä myöntänyt sen. Toisella kertaa asiasta puhuttaessa,
kantaja oli kuitenkin sanonut lapsen tulleen ”*siitetyksi silloin kun tukinuittajia joukossa*

³³¹ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221.

³³² JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167; Tk 15.3.1888, § 99.

³³³ Kyseisten tunnustusten oletetaan vastaavan todellisuutta, vaikka esimerkiksi vastaajien esiin kutsumi-
en todistajien puheita voisi myös epäillä. Esimerkiksi syyskäräjillä kantaja väitti todistajan kertomusta
kantajan lausumasta epävarmasta isyydestä valheeksi (JyMA Keuruun Sk 19.10.1880, § 61).

³³⁴ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167; Tk 15.3.1888, § 99.

oli paikkakunnassa oleskellut(...)". Vasta kolmannella kerralla Amanda oli todistajalle sanonut, että Adiel Saukkomäki olisi lapsen isä. Lisäksi parikin todistajaa oli nähnyt Amandan makailevan muiden miesten kuin vastaajan vierellä.³³⁵

Jos jotkut naiset olivat olleet epävarmoja lapsen oikeasta isästä, niin Effia Pykälämäki oli peräti rehvastellut monilla miehillä. Effia oli "kerskunut" piika Tilda Multamäelle tämän käydessä katsomassa lapsivuoteessa ollutta tuoretta äitiä, että *"monta härkää siinä tarvittiin ennen kuin hän pajarista poiki"*. Todistaja kertoi Effian lauseellaan tarkoittaneen että useat pojat olivat saaneet *"koettaa hänen kanssaan parastaan, ennen kuin saivat hänet raskaaksi"*. Vuotta aiemmin Effia oli kehunut toiselle todistajalle hänellä olevan *"kuusitoista sulhoa"*.³³⁶

Mitä edellä tarkasteltu empiria, jossa tulee vahvasti näkyviin, että naimattomilla naisilla saattoi olla monia miehiä, ja useissa tapauksissa nämä suhteet olivat seksuaalisia, kertoo sitten maaseudun parinvalinnasta ja normeista? Ensimmäisenä aihetta tarkastellaan yöstelyinstituution kautta, sillä kuudessa tarkastelluista tapauksista tulee suoraan tai epäsuorasti esiin, että muut miehet liittyivät yöstelyyn³³⁷.

Osassa tapauksista yöstely tulee suoremmin ilmaistuna esiin. Esimerkiksi Effia Pykälämäen tapauksessa todistaja kertoi *"menneensä asiaan vedetyn Matti Simsiön kanssa yöjalkaan Multian aittaan, jossa kantaja ja alumpana mainittu todistaja Serafia Reinikka makasivat(...)*Matti meni tyttöjen sänkyyn viereen(...)". Lisäksi parikin vastaajan todistajaa kertoi samalla tavalla kantajan luona "juosseen kosolti poikia yöjalassa". Toisessa tapauksessa Herman Pirttilän mukaan oli kesällä 1881 käynyt kantajan *"kokkiin pyrkimässä paljokin poikia, mutta wierasmies ei nähnyt muitten pääsevän sinne sisälle kuin edellä mainitun Taavetti Saarimäen"*.³³⁸

Muulloin tapaamisen muodot paljastavat toiminnan yöstelyksi. Esimerkiksi jo edellä sivutussa todistajanlausunnossa kerrottiin, että Kaarle Kortemäki olisi ollut *"yöaikoina tavoittelemassa kantajaa(...)*kyllä heidän wehkeistänsä huomasi että Kortemäki tavoittelei kantajaa". Saman todistajan mukaan myös Erlund Soidinmäki oli käynyt *"yhtenä iltana kysymyksessä olevana kesänä parvella kantajan luona"*. Toisaalta eräässä toisessa tapauksessa kerrottiin torpparinpoika Frans Kivilahden nähdyin makaamassa torppa-

³³⁵ JyMA Keuruun Tk 10.5.1881, § 329.

³³⁶ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248.

³³⁷ Yöstelyn laajuudesta ja käytännöistä ks. edellä luku 2.2.2.

³³⁸ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Sk 7.11.1882, § 249.

rintytär Maria Kytölän kanssa Lammasahon saunassa, vaikkakin ”*silloin oli useita muitakin henkilöitä läsnä, niin etteivät he voineet mitään toimittaa*”.³³⁹

Yöstely toimii täten osaltaan selityspusteena useille miehille: yöstelyinstituution puitteissa naimattomat naiset pystyivät tapaamaan monia miehiä, ja nuoret naiset saattoivat pitää jopa häpeänä sitä, jos hänellä ei käynyt miehiä³⁴⁰. Yöstelyn myötä käytäntö ei ollut tällöin yhteisön sisällä lähtökohtaisesti ristiriidassa edellisten lukujen avioliitonormatiivisen parinvalinnan kanssa.

Mutta miten on muihin miehiin liitetyn seksuaalisuuden kanssa? Kuten todettiin, yöstely oli monesti luonteeltaan yhdyntään johtavaa. Tämä yhteisön jakama tietoisuus oli vahva peruste sille, miksi vastaajat(miehet) olivat ottaneet asian esille: kytkemällä syyttämänsä toiset miehet epäsuorasti seksuaaliseksi tiedettyyn yöstelyinstituutioon, he saivat siirrettyä isyyden mahdollisuutta myös muiden miesten harteille³⁴¹. Nämä syytökset olivat yhteisöä edustavan oikeuden ja käräjäyleisön edessä luonteeltaan uskottavia, ollen täten eräänlainen vastaajan puolustautumisstrategia. Mutta vaikka yöstelyn suhteen kantajat olivat olleet todistajien havaintojen mukaan selvästi seksuaalisessa kanssakäymisessä myös toisten miesten kuin vastaajaksi väittämänsä kanssa³⁴², niin kuitenkin kaikista 14 tapauksesta, joissa siis osassa kerrottiin vain miehen ja naisen keskinäisestä elämästä ilman suoria viitteitä esimerkiksi yöstelyyn, yhteensä vain neljässä tapauksessa esiintyy todistajanlausuntoja ”muun miehen” ja kantajan välisestä yhdynnästä. Naiset eivät siis välttämättä olleet olleet yhdynnässä näiden muiden miesten kanssa, vaikkakin heidän suhteellinen osuutensa kasvaa, kun otetaan huomioon myös naisten todistajille tekemät tunnustukset.

Seksuaalisuuteen liittyvien *normien* osalta esitänkin, että sekä yöstelyn, kuin myös muunlaisten tapaamistilanteiden puitteissa naimattomalla naisella oli yhteisön normien mukainen oikeus tavata useita miehiä – ja tehdä valintaa avioliittoa varten – kunhan ei menty seksuaaliseen kanssakäymiseen asti³⁴³. Syyskäräjillä 1884 erään todistajan kerrottua, että Taavetti Saarimäki olisi mennyt kantajan perässä pöydän taakse, ja maannut siellä tämän kanssa ”*lopun yötä kahden kesken*”, torpantytär Agneta Wertanen oli puo-

³³⁹ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221; Sk 21.10.1887, § 70.

³⁴⁰ Kuvauksia Kansannaisen elämästä maalla 1890, 27.

³⁴¹ Seksuaalisuuteen, tosin epäsuoremmin, viittaa myös Elli Laurila *Maaseudun siveellisyyssoloista*-kirjassaan, paheksuessaan 1900-luvun alkupuolella maaseudun yöstelykäytäntöä, jossa naisella saattoi käydä monia miehiä (Laurila 1916, 4–5).

³⁴² Kaksi tapausta: JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Sk 27.10.1886, § 160.

³⁴³ Frykman 1977, 181–183; Markkola 2003(b), 150. Frykmanin tarkasteleman antropogisen kirjallisuuden perusteella tulkinnat siitä kuinka hyväksyttävänä yöstelyn monia miehiä yhteisössä on pidetty, ovat vaihdelleet aikakausittain.

lustautunut sanomalla, ettei ollut tehnyt tämän kanssa mitään sopimatonta. Käräjöpöytäkirjan mukaan ”*Agneta vakuutti maanneensa siivosti Taavetti Saarimäen kanssa, huomauttaen että sellaista tyttärissä käyntiä ei piretä paikkakunnalla minään vikana*”.³⁴⁴ Kyseisessä tapauksessa kukaan todistajahan ei kyennyt kertomaan Agnetan ja Taavetin mahdollisesta sukupuoliyhteydestä mitään.

Effia Pykälämäen tapauksessa sekä hän, että asiaan mukaan vedetty renki Matti Simsiö kommentoivat todistajanlausuntoa yöstelystä ja aitassa käymisestä myöntämällä Matin vierailun, mutta ”*sanoivat sen tarkoittavan niitä kosimisretkiä, joista tämän jutun alkupuolella on mainittu. Ei lihallista sekaantumista tapahtunut*”. Näiden normien ollessa voimassa ulkopuoliset eivät siis todennäköisesti suhtautuneet paheksuvasti naiseen jolla oli useampia yöstelykumppaneita, jos tämä kuitenkin teki selkeitä valintoja miesten välillä. Seksuaalista valintaa oli tehnyt esimerkiksi itsellinen Johanna Wehmas: todistaja kertoi nähneensä vastaajan ”*kahdestikin lihantyyssä kantajan kanssa*”. Muitakin poikia oli ”*kesän varrella käynyt kantajan luona, mutta todistaja ei huomannut niistä ja kantajasta tuollaista*”.³⁴⁵

Tapaukset, joissa todistajat kertoivat kantajan ja muiden miesten välisestä seksuaalisesta kanssakäymisestä, tai joissa mainittiin kantajien olleen epävarmoja lapsen isästä, osoittavat kuitenkin, että naimattomien ihmisten seksuaalinen performatiivisuus ei läheskään aina vastannut yhteisön normeja. Esimerkiksi lähdeaineistosta esiin tuleva ainoa merkki yhteisön moralisoinnista löytyy juuri yöstelytapauksesta. Todistaja piika Serafia Reinikka, joka oli nukkunut kesällä samassa sängyssä Effia Pykälämäen kanssa, kertoi tämän luona alkaneen ”(*...)*juoksemaan kyläkunnan poikia oikein kosolti ja ainakin parin niistä näki todistaja tekevän täyden työn kantajan kanssa”. Välillä Effia oli ollut ulkona ”*aamupuoleen yötä asti*”. Serafia oli omien sanojensa mukaan ”*nuhdellut*” Effiaa ”*poikain pidosta*”, jolloin tämä oli vastannut, että ”*hätäkös hänen on, kun hänellä on kultana talonpoika, ts. vastaaja jonka syyksi hän ajaa kaikki, jos hullusti kävisi*”. Todistaja kutsui Effian luona käyneitä poikia ”yöjalkalaisiksi” joten paheksunnan syynä oli Effian liian avomielinen suhtautuminen sukupuoliyhdyntään yövierailijoiden kanssa. Myös toinen todistaja, jolle Effia oli kehuskellut ”*kuudestatoista sulhasesta*”, moralisoi tätä useista miehistä. Todistaja oli kysynyt Effialta, etteikö ”*vähemmästä saisi tarvitaan tyydytytytyksi, sanoi kantaja, ettei hän saa*”.³⁴⁶ Muissa tapauksissa suoraa mora-

³⁴⁴ JyMA Keuruun Sk 7.11.1882, § 249.

³⁴⁵ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Tk 15.3.1888, § 99.

³⁴⁶ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248. Vrt. Frykman 1977, 212.

lisointia ei tule esiin, mutta edellä esitetyn perusteella hekin olisivat sitä mahdollisesti joutuneet kokemaan.

Naisten käyttäytymiseen kohdistuvassa yhteisön moralisoinnissa on kuitenkin olemassa erilaisia tasoja. Esimerkiksi haastattelu-, muistitieto-, ja kansanperinneaineistoa käyttävässä tutkimuskirjallisuudessa korostetaan, että seksuaalista kanssakäymistä useamman kuin yhden miehen kanssa pidettiin paheksuttavana ja tällainen käytös vaikutti negatiivisesti naisen maineeseen. Moneen eri mieheen yhdistettävällä naisella oli pahimmillaan riski muuttua yhteisön silmissä ”huoraksi”. Esimerkiksi Leea Virtasen mukaan aviottomia äitejä enemmän saatettiin ”huoritella” naisia, jotka ’elivät huonosti miesten kanssa, mutta eivät saaneet lapsia’.³⁴⁷

Esitän kuitenkin, että edellä tarkastelluissa tapauksissa naisten *maine* ei oletetusta paheksunnasta huolimatta kuitenkaan täysin mennyt, tai he eivät kokeneet automaattisesti esimerkiksi statuksensa muuttumista ”huoraksi”. Tällöin he maineen kautta tapahtuvan sukupuolen rakentumisen myötä pysyivät hyväksytyinä naisina yhteisössä. Naisten käytös ei näet ollut täysin ristiriidassa yhteisön normien kanssa, sillä avioliittojen muodostumiseen liitetyn yöstelyn ja erityisesti toisten miesten avioliittopyrkimysten myötä naisten käyttäytyminen tuli ainakin osaksi hyväksytyjen normien alueelle. Tarkastelussa olevista tapauksista kolmessa tulee esiin muiden miesten avioliitto-aikeet, ja näistä kolmesta kaksi sellaista, joissa oli käynyt ilmi kantajan ja toisen miehen välinen seksuaalisuhde.

Esimerkiksi moralisoinnin kohteeksi joutuneen Effia Pykälämäen tapauksessa vastaja syytti käräjillä, että Matti Simsiö ja Lasarus Kalliomäki olisivat ”*siihen aikaan kun kantajan lapsi siitettiin tämän kanssa kihloissakin*”. Molemmat kielsivät lihallisen yhteyden, mutta myönsivät käyneensä kantajan luona aikomuksena oikein kihlata hänet, mutta kantaja ei ollut tähän suostunut, sanoen, että ”*on jo toinen ja parempi*”. Erään todistajan mukaan yöjalkalaisten joukossa olleet Matti ja Lasarus olisivat tahtoneet ”*oikein kihlata kantajan, antaen Simsiö kellojakin kihloiksi, mutta kantaja ei huolinut heistä ja antoi kelloin takaisin*”.³⁴⁸ Täten Effiaa ei ainakaan miesten keskuudessa ollut pidetty avioliittokelvottomana naisena.

Toisessa esimerkissä oli Lydia Manuntytär sanonut todistajalle, ”*ettei hän siltä joka on lapsen isä saakaan lapsenruokkoa syystä, ettei(...)jo ilman sitä olis vaikeaa, miltei*

³⁴⁷ Frykman 1977, 95–105; Löfström 1999(b), 188; Niiranen 1986, 355; Virtanen 1990, 147. Myös lapsetonta naimisissa olevaa naista, joka tietoisesti yritti rajoittaa synnyttämisiään, paheksuttiin (Stark-Arola 1998(b), 196–197.

³⁴⁸ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248.

mahdotonta, sanoa kuka on siittänyt lapsen". Kantaja oli sanonut myös, että *"hän viat-
tomasti vaivaisi JL:ää(vastaja) tällä oikeudenkäynnillä(...)"*. Kuitenkin Lydia kytkey-
tyi toisen miehen myötä avioliitto-odotuksiin, sillä tämä oli todistajalle sanonut sormes-
saan olevia sormuksia kihlasormuksiksi, jotka olisi saanut Kaarle-nimiseltä rengiltä.³⁴⁹

Normien suhteen kyseiset naiset olivat tietenkin toimineet väärin, koska he olivat olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä useamman kuin yhden miehen kanssa. Mutta toisaalta he olivat toimineet hyväksytyjen normien sisällä: heidän kytkeytymisensä toisiin miehiin oli ollut ainakin osaltaan avioliittohakuista. Miesten ja naisten performa- tiivisuudet saivat kuitenkin aikaan sen, että kyseiset normit joutuivat eräänlaiseen risti- riitaan. Eihän yhteisössä välttämättä katsottu hyvällä sitä, että tiedettiin esimerkiksi Ef- fian ottaneen sormuksia vastaan sekä vastaajilta, että muilta miehiltä³⁵⁰. Naiset siis tasa- painoilivat normien rajamailla.

Mutta muihin miehiin liitettävä avioliitto-tematiikka kuitenkin lievensi naisiin mah- dollisesti kohdistuvaa moralisointia. Tämän mahdollisti osaltaan myös se, että suhteet saattoivat olla pitemmällä ajanjaksolla. Nainen oli saattanut saada yhdyntään johtaneet aviolupaukset joltain mieheltä aiemmin, mikä ei ollut johtanut avioliittoon, ja sitten myöhemmin joltain toiselta samalla tavalla. Tällöin normit eivät välttämättä edes joutu- neet keskinäiseen ristiriitaan. Lähteiden kautta ei lähdetä tarkastelemaan yhdyntäaikojen eksakteja eroja vastaajan ja muiden miesten välillä, vaan tyydytään yhteen lainaukseen, vaikka juuri kyseisessä tapauksessa ei esitetä miehen toimintaa yöstelyksi, tai avioliit- toon tähtääväksi. Vastaajan haastama Abraham Saari kertoi, että hän silloin *"kun kanta-
ja jo oli silminnähtävästi raskaana, kantajan kanssa harjoitti lihallista yhteyttä"*. Pa- heksuntaa oli todennäköisesti enemmän, jos lyhyellä ajalla naisella oli yöstelyn puitteis- sa useita seksuaalisia suhteita. Serafia Reinikan suorittaman "poikain pidosta" nuhtelun perusteena oli erityisesti ollut se, että hän oli nähnyt ainakin *"parin niistä teke-
vän(...)täyden työn kantajan kanssa"*, todennäköisesti lyhyen ajanjakson puitteissa. Toisaalta toisen todistajan moralisointi kohdistui enemmän Effian puheisiin kuudesta- toista sulhasesta, kuin hänen tekoonsa.³⁵¹

Useisiin miehiin liitettävään naiseen suhtautumista pehmensi myös se, että puheet saattoivat olla pelkästään huumoria. Nimittäin muutamassa tapauksessa, joissa kerrottiin naisten tunnustuksista liittyen yhdyntään muiden kanssa, nostetaan esille, että he olisi- vat sanoneet asiat vain leikillään tai huumorilla. Esimerkiksi Effia Pykälämäki oli oi-

³⁴⁹ JyMA Keuruun Sk 19.10.1880, § 61. Kantaja tosin oikeudessa väitti kyseistä todistusta valheeksi.

³⁵⁰ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248.

keudessa puolustautunut väittäen puheillaan ”kuudestatoista sulhosta” tarkoittaneen ainoastaan leikkiä³⁵². Vaikka kyseisessä tapauksessa kantajalla todettiin olleen myös oikeasti useita seksuaalikumppaneita, niin ainakin osa käräjillä esiin tulevasta seksuaalipuheesta voidaan laittaa huumorin piikkiin. Myös kaksi muuta kantajaa olivat puhuneet ulkopuolisille heidän monista miehistään tavalla, jota voidaan tulkita huumoriksi. Näistä tapauksista toisessa myös miehet olivat osallistuneet seksuaalipuheisiin huumorilla, rehvastellen seksuaalisella kanssakäymisellä tai siitä kilpailemisella kantajan kanssa (kyseisiä tapauksia ja huumoria puheena tarkastellaan tarkemmin luvussa **5.1.2**). Lisäksi neljännessä tapauksessa, jossa syytettiin, että asiaan vedetty Herman Hammarström olisi puhunut kantajasta, että ”*kyllä minä sen pidän yksin, kyllä minäkin nuoren emännän tarvitsen*”, Hermann sanoi lausuneensa sillä tavalla vain leikillään³⁵³. Huumori siis osaltaan legitimoit ne naisten puheet, jotka sisälsivät mainintoja useista miehistä. Mutta toisaalta todistajien ja kantajien puheet eivät huumoriulottuvuuden vuoksi myöskään välttämättä vastanneet todellisuutta.

Seksuaalisuus ei ole kuitenkaan pelkkään fyysiseen aktiin liittyvää performatiivisuutta ja normistoa, vaan suuressa määrin myös mielikuvia ja puheita. Seuraavassa luvussa siirrytään ajallisesti aktin jälkeiseen aikaan, ja erityisesti seksuaalisesta kanssakäymisestä puhumisen aikaan. Lähiluvun alla ovat tällöin sekä miesten yhteisössään, että toisaalta naisten käräjillä esittämät seksuaalisesta kanssakäymisestä kertovat performatiiviset ”puheet”.

³⁵¹ JyMA Keuruun Sk 29.10.1887, § 167; Sk 4.11.1886, § 248.

³⁵² JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248. Huumoriulottuvuuden ohella Effia selitti rehvastelujaan sillä, että huhujen muiden päälle levittäminen olisi ollut pyrkimystä poistaa epäilyksiä vastaajan osuudesta aviottomaan lapseen. Effia oli tehnyt näin vastaajan pyynnöstä, joka oli pelännyt vanhempiansa saavan tietää asiasta.

³⁵³ JyMA Keuruun Sk 23.10.1883, § 48; Sk 9.10.1885, § 14.

5 Jälkipeli: performatiiviset puheaktit yhteisössä ja käräjillä

5.1 Seksuaalirehvastelujen kautta rakentuva mieheys

5.1.1 Puhetavat sukupuolieroja tuottamassa: valloittamisen tarve

Seksuaalisen kanssakäymisen jälkeisistä performatiivisista puheakteista ensimmäisenä tarkastellaan yhteisön todellisuutta, jonka puitteissa tutkimuksen kohteena ovat miesten ulkopuolisille esittämät ”puheet” yhdynnästä (luku 5.1). Näitä puheita tullaan tarkastella seksuaalirehvastelujen näkökulmasta. Seksuaalirehvastelujen puitteissa kysytään, että millaiset olivat rehvastelun muodot, mitä funktioita näillä rehvasteluilla oli, ja millaisten olosuhteiden puitteissa rehvastelumuotoiset puheaktit toimivat.

Rehvastelupuheita ei tarkastella miesten reaaliaikaisten puheiden kautta, jotka olisi merkitty suoraan tuomiokirjaan, vaan epäsuorasti todistajanlausuntojen kautta. Niistä kuitenkin välittyy hyvin miesten puheiden luonne, sillä lausunnot ovat sisällöltään yksityiskohtaisia. Rehvastelupuheilla tarkoitetaan sellaisia miesten ulkopuolisille kertomia omaan seksuaaliseen toimintaan liittyneitä tapahtumia, jotka olivat joko muodoltaan selkeän ylpeileviä, tai todistajat käräjillä erikseen mainitsivat niiden olleen luonteeltaan rehvasteleviä. Yli puolessa kaikista lapsenelustapauksista löytyy todistajanlausuntoja, joissa kerrottiin vastaajan tai jonkun muun asiaan vedetyn miehen puheista liittyen joko yhdyntään tai isyyteen,³⁵⁴ vaikkakaan kaikki miesten puheet eivät olleet luonteeltaan rehvasteleviä.

Seksuaalisuuteen liittyvien rehvastelujen nähdään tapahtuvan erityisesti maaseudun mieskulttuurin sisällä, jossa ne olivat yleisiä ja liittyivät seksuaalisen kanssakäymisen kulttuuriseen arvostamiseen. Aiheina nainen ja sukupuoli eivät olleet pelkästään hyväksytyjä, vaan myös suosittuja. Yleensäkin puhetavat ja niiden taustalla näkyvät suhtautumistavat voidaan nähdä mieskulttuuria yhteen sitovana elementtinä ja yhteisyy-

³⁵⁴ Tällaisia lausuntoja löytyy kuitenkin suhteessa todistajanlausuntoja sisältäviin tapauksiin verrattuna paljon enemmän, sillä yhdeksässä elatustapauksessa asianosaiset eivät tulleet ensimmäisellä käsittelykerällä paikalle ja jäätiin kokonaan ilman todistajanlausuntoja (luku 8.2: TAULUKKO 14 Kesken jätetyt lastenelustapaukset; JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888).

den rakentajana, jolloin puheet naisista kertovat enemmän miesyhteisön julkisesta tavasta puhua sukupuolisuuteen ja perhe-elämään liittyvistä kysymyksistä, kuin välttämättä omasta kokemus- tai suhtautumismaailmasta.³⁵⁵ Tällaista mieskulttuurin rehvasteludiskurssia tutkitaan paikantamalla ja analysoimalla aineistosta kolmea erilaista miesten toistuvaa³⁵⁶ (rehvastelevaa) puhetapaa eli tulkintarepertuaaria, jotka olivat monesti päällekkäisiä ja toisiinsa liittyviä.

Tulkitsen näiden rehvastelupuheiden toimineen miehen sanallisena todistuksena hänen seksuaalisesta toiminnastaan miehenä ja sitä kautta funktiona rakentaa/ylläpitää mieheyttä suhteessa ulkopuolisiin, toisiin miehiin ja naisiin. Pelkkä miehen hyväksytyt seksuaalinen toiminta, sukupuoliyhdyntä naisen kanssa, ei siis ollut riittävä osoitus mieheydestä, vaan sitä piti uusintaa ja vahvistaa kertomalla siitä muille. Mieheys tai mies sukupuolena rakentuukin tärkeältä osaltaan muiden ihmisten mielissä ja heidän kauttaan. Tässä juuri seksuaalipuhe on tärkeässä roolissa.

Ensimmäistä puhetapaa kutsun nimellä *naisen valloittaminen*, jonka puitteissa tuotiin esiin monesti se, että yhdyntään pääseminen ei ollut käynyt helposti. Talvikäräjillä 1885 vastaajan kutsuman todistajan mukaan, tultuaan syksyllä 1883 palvelukseen Kalliomanilaan, oli Juhana Hoskari ”*kerskaten uhannut koittaneensa eikö kantajalta, vaikka oli-kin ylpeäluontoinen, saisi naimista*”³⁵⁷.³⁵⁸ Tällöin sukupuoliyhdyntään pääseminen olisi ollut sananmukaisesti valloitus, koska termillä ”ylpeäluontoinen” voidaan Hoskarin katsoa tarkoittaneen sitä, että tämän naisen kanssa miesten olisi ollut erityisen vaikea päästä seksuaaliseen kanssakäymiseen. Toisaalta siitä tosiasiasta, että Kustaava Hirvenlahden käräjille lapsenelätyksestä haastama torppari Juhana Rantila syytti peräti kahta muuta miestä lapsen mahdolliseksi isäksi, voi päätellä, että ehkä Kustaava ei ollutkaan niin ”ylpeäluontoinen”, kuin lapsen oikeaksi isäksi vastaajan esittämä Hoskari väitti.³⁵⁹ Hoskarin todistajalle esittämä rehvastelu voidaankin nähdä oman valloittamiskyvyn korostamiseksi, kun Kustaava ei välttämättä ollutkaan miehiä kohtaan niin ”ylpeäluontoinen” eli vaikeasti valloitettava, kuin Hoskari alun perin esitti.

³⁵⁵ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 105; Pöysä 1997, 189–190.

³⁵⁶ Toistolla tarkoitetaan tässä sekä aineistosta esiin tulevaa yksittäisten puhetapojen toistuvuutta, mutta myös Bergerin ja Luckmanin ajatusta siitä, että kun toistuva toiminta saa vakiintuneen muodon, niin se voidaan toistaa vastaisuudessa yhä uudelleen samalla tavalla ja samalla alhaisella suoritusenergialla (Berger & Luckmann 1995, 65). Eli rehvastelupuhetavat nähdään mieskulttuurin sisällä konventioina, joiden toistaminen on muuttunut jossain määrin jopa automaatioksi.

³⁵⁷ Sukupuolen esittämisen kannalta naiminen- termillä oli kaksi samansuuntaista merkitystä: sekä yhdyntä, että naimisiin meno olivat mieheyttä vahvistavia tekoja.

³⁵⁸ JyMA Keuruun Tk 17.3.1885, § 111.

³⁵⁹ Ibid.

Naiset täytyi todellisuudessa ja puheiden tasolla valloittaa myös suhteessa ulkopuolisiin, ja niistä erityisesti kilpakosijoihin. Varsinkin yöstelyn puitteissa, jolloin useat miehet saattoivat vierailta naisten aitoissa, yksittäisen miehen saattoi olla vaikeaa saada juuri tiettyä naista itselleen. Tällöin sukupuoliyhdyntästä kertominen oli selväsana ilmaisu mieheltä onnistuneesta valloittamisesta, jolloin tämä oli muuttunut naisen etsijästä naista omaan reviiiriinsä kuuluvana pitäväksi mieheksi. Lähtiessään aamulla pois Kupanmäen talosta talollisenpoika Viktor Järvenpää oli puhunut todistajalle ”maannensa kantajan kanssa ja kehunut ’makaavansa vieläkin niin, ettei Mäkkylin pojat enää saa maata’”. Renki Juho Wass oli puolestaan kahden todistajan kuulleen korostanut onnistunutta valloitustaan pyytämällä heitä ”pitämään waralla, ettei Miinan wiereen pääsisi toisia poikia”. Toisen todistajan mukaan Wass oli uhannut muuten laittaa ”Miinan ras-kaaksi ja sitten jättää siihen”.³⁶⁰

Tällaiset valloittamispuheet voidaan tulkita (mies)sukupuoleen liittyvän kulttuurisen käsikirjoituksen sanalliseksi esittämiseksi, jota yhteisö, eli tässä kohtaa toiset naimattomat miehet rehvasteluja kuuntelemalla seurasivat, ja jonka sisällön he tiesivät. Jan Löfströmin mukaan naisten seksuaalinen valloittaminen voitiin kokea ainakin miehisen vertaisryhmän puitteissa myönteiseksi mieheyden esittämisen, ja miehen arvon kannalta. Edelleen folklore-aineistoa käyttäneen Löfströmin mukaan miehet pystyivät agraarikulttuurissa tietyissä rajoissa myös ylpeilemään naisten suhteen saavuttamallaan seksuaalisella menestyksellä. Eli tärkeää oli asiasta muille kertominen, sillä miesten kulttuuriin kuului rehvastelu seksuaalisuhteillaan, eikä suinkaan niiden kieltäminen.³⁶¹

Vaikka erilaiset rehvastelupuheet esitettiin ikään kuin ne vastaisivat todellisuutta, niin niiden puheluonne irrottaa ne kuitenkin todellisuudesta: ne ovat performatiivista puhetta, jolla rakennettiin mieheyttä suhteessa toisiin miehiin. Onkin otettava huomioon, että vaikka mies ei olisi ollut sukupuoliyhteydessä naisen kanssa, niin on olemassa kova paine esittää ulkopuolisille että hän olisi ollut. Tällainen suorittamiseen kytkeytyvä maskuliininen identiteetti on kuitenkin häilyvä, sillä sitä pitää jatkuvasti uusintaa.³⁶² Tällainen valloitus-puhe piti siis esittää toisille miehille yhä uudestaan ja uudestaan, ja se oli osa onnistunutta mieheyden esittämistä³⁶³. Tämän vuoksi valloitus-puhetavan

³⁶⁰ JyMA Keuruun Tk 29.3.1886, § 131; Tk 1884, § 16.

³⁶¹ Löfström 1999(b), 134; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 105.

³⁶² Seidler 1989, 23, 30–31, 33, 39. Kärjistäen voisi sanoa, että jos seksuaalisuuden kautta mieheys rakentuu tärkeältä osalta ulkopuolisille asiasta kertomisen kautta, niin tällöinhän konkreettinen menestys voi olla osittain turha, ellei se saa julkista huomiota.

³⁶³ Esimerkiksi latinomiesten homokulttuuria tutkineen Murray Stephenin mukaan latinomiesten itsetietoiset puheet seksuaalisesta valloittamisesta lienevät usein hämäystä. Kyseessä on siis eräänlainen rituaa-

kautta oli mahdollista rehvastella yhdynnästä, riippumatta siitä oliko mitään oikeasti tapahtunut³⁶⁴.

Naisen valloitus-puhetapa on täten merkittävä tekijä mieheyden luonnissa, ja puhetapaa löytyy epäsuorasti enemmänkin kuin tässä luvussa tarkasteltavien lainausten verran. Viitteitä naisen valloittamisen puhetavasta löytyy myös seuraavassa luvussa tarkasteltavien puhetapojen puitteissa, sillä niidenkin kautta mies myös pystyi argumentoimaan ulkopuolisille sukupuoliyhteyteen/naisen viereen pääsemisestä, tai ulkopuolisille saattoi ainakin jäädä sellainen käsitys.

Edelleen kyseisen puhetavan puitteissa erottautumista pyrittiin tekemään myös suhteessa valloittamista häiritseviin henkilöihin. Otto Moisio oli joutunut tekemään erikoisjärjestelyitä päästäkseen yöksi naisen viereen. Tämän oli omien sanojensa mukaan täytynyt maksaa piika Hilda Ekmanille ”50 penniä, että se lähti pois sijalta ja hän pääsi kantajan viereen”.³⁶⁵ Tässä tapauksessa nainen valloitettiin pääsemällä hänen viereensä, rauhaan kolmannelta henkilöltä. Erikseen maksamisesta kertominen osoittaa, kuinka tärkeää oli onnistuneen valloittamisen esiintuonti: 50 pennistä kertominen loi vakuuttavuutta rehvastelun kuuntelijoille, että valloittamisessa oli onnistuttu, koska siihen oli käytetty oikein rahaakin.

Mutta naisen saamisella voitiin rehennellä, vaikka siihen ei olisi edes vaadittu kovin suurta vaivaa. Nikkari Fredrik Ahosen oltua keväällä 1880 työssä Taipaleen talossa, oli isäntä ”nuhdellut vastaajata siitä, että tämä juoksi öillä kantajan luona”. Ahonen oli lausunut tällöin isännälle, että ”se joka ei pane kantajata, ei pane ketään”.³⁶⁶ Tämän rehvastelun merkitys voitaisiin kirjoittaa auki niin, että jos mies ei edes tätä naista saisi, niin ei sitten ketään. Ahosen sanonta ei siis viittaa pelkästään siihen, että kyseessä olevan naisen kanssa olisi ollut erityisen helppo päästä yhdyntään, vaan että kaikki muut naiset olisivat tätä vaikeampia valloitettavia. Edelleen lausahdus julkituo sellaista mieskulttuuriin liittyvää puhetapaa, että maskuliinisin on se, joka ymmärtää ottaa sen, mikä on ”korjattavissa talteen”³⁶⁷.

linen puhe, jossa mies ei oikeastaan tarkoita sitä mitä sanoo; olennaista on puheesta syntyvä vaikutelma (Löfström 1999(b), 133).

³⁶⁴ Tarkoitus ei ole esittää, että tässä luvussa tarkasteltavat rehvastelupuheet eivät olisi monesti myös vastanneet todellisuutta. Totuuden vastaavuudella ei ole kuitenkaan tässä tapauksessa merkitystä, sillä mielenkiintoisempaa on se, että kyse ei ollut pelkästään miesten omaan intiimiin yksityiselämään liittyvän informaation jakamisesta ulkopuolisille, vaan sisälsi vahvan halun esittää ulkopuolisille, miten oli käytäytetty kulttuuristen odotusarvojen mukaan.

³⁶⁵ JyMA Keuruun Tk 19.3.1884, § 16.

³⁶⁶ JyMA Keuruun Tk 13.4.1883, § 263.

³⁶⁷ Lehtonen 1995, 135.

Oliko miehelle kuitenkin hyväksi rehennellä sellaisen naisen valloittamisella, johon ei paljoo vaadittua, ja joka seksuaalisen toiminnan tiimoilta jouduttiin mahdollisesti jakamaan muiden miesten kanssa? Kyseisen puhettavan vaikutus ei ole niin tehokas, kuin sellaisissa tapauksissa, jossa valloittaminen oli ollut erityisen työläästä, mutta naisen valloittamis-puhettavan puitteissa nytkin liikutaan. Rehentely toimii näet tässäkin tapauksessa samanlaisena mieheyden vahvistajana, sillä tärkeintä rehvastelupuheissa kuitenkin oli seksuaalisista kokemuksista ja erityisesti omasta aloitteellisuudesta kertominen. Oikeastaan kaikissa tarkasteltavissa rehvastelupuhetavoissa näkyy suoraan miesten seksuaalinen aktiivisuus ja aloitteellisuus, jota agraarikulttuurissa arvostettiin. Aloitteellisuus oli toisaalta myös sosiaalisesti pakottavaa, sillä se oli miehen välttämätön käyttäytymismalli: naisten suhteen aloitekyvyttömät miehet olivat usein jopa pilkkalaulujen kohteita.³⁶⁸ Erityisen ”ylpeäluontoisen” naisen valloittaminen olisi tällöin ollut lisäarvo, mutta ei valloittamis-puhettavan toimivuuden kannalta välttämätön.

Edelleen voidaan pohtia kyseisen rehvastelupuheen kulttuurista merkitystä liittyen työhön. Isännät eivät välttämättä kovin tiukasti valvoneet palkollisten seksuaalista käyttäytymistä, paitsi jos se suoranaisesti haittasi työntekoa. Esimerkiksi miehillä yöjuoksut saattoivat väsyttää seuraavana päivänä.³⁶⁹ Täten isännän suorittama nuhtelu saattoi olla seuraus yöstelystä johtuneista huonosti suoritetuista tai viivästyneistä töistä. Tämän kontekstin puitteissa Ahosen rehvastelu kuitenkin sai vielä lisävoimaa, eivätkä huonosti suoritut tai viivästyneet työt olleet välttämättä kovin vakava asia, sillä työn kärsiminen naisen takia on hyväksytty miesten kesken työpaikoilla paremmin kuin esimerkiksi alkoholin tuomat ongelmat³⁷⁰. Tämän takia yölliset seikkailut olivat ehkä Ahosen mielestä täysin hyväksyttävä ja ymmärrettävä syy työvireelle, ja isäntäkin varmasti hyväksyi asian, vaikka nyt vähän nuhteli. Isännän nuhtelun puitteissa Ahosella oli siis kulttuurisesti hyväksytyt konventiot rehvastella, hän oli käynyt naisissa, valloittamassa naisen.

Jos nämä valloittamis-puhettavat nähdään toimivina performatiivisina puheakteina, niin millaisia olivat luonteeltaan sitten Austinin mukaan välttämättömät illokutiivinen ja perlokutiivinen aines? Edellä esiin nostetut valloittamispuhe-näytteet olivat muodoltaan vaihtelevia, joten se puhettavaan liittyvä illokutiivinen voima, eli lauseissa oleva rakenne, jolla oli performatiivista voimaa muokata todellisuutta, liittyi eksaktin ilmaisun sijasta epämääräisempään puheeseen, jolla tuotiin naisen jonkin asteinen *valloittaminen* esiin. Eli koska rehvastelupuheissa oli kyse epävirallisesta ja ei-seremoniallisesta tilan-

³⁶⁸ Frykman 1977, 175; Niiranen 1986, 208–210.

³⁶⁹ Kekkonen 1999, 46; Markkola 2003(b), 149. Ks. Wallinheimo 1910, 276–278.

teesta, niin toimiakseen performatiivisina puheakteina, valloittamispuheet eivät vaatineet määrättyä lingvististä muotoa. Tärkeintä oli rehvastelupuheiden valloittamisesta (suoraan tai epäsuoraan) kertova sisältö.

Rehvastelupuheissa onkin tärkeämpää perlokutiivinen akti, eli vaikutukset kuulijoi-
sa. Kyseistä aktia ei voida suoraan tutkia, koska lastenelätustapausten todistajanlausun-
not kertovat lähinnä miesten rehvasteluista, ei niiden kuulijoiden reaktioista. Mutta joka
tapauksessa tulkitsemisen perlokutiivisen aktin olevan jo aiemmin muutamaan kertaan mai-
nittu *naisten valloittamisesta rehvastelevien miesten mieheyden rakentuminen ulkopuo-
listen tietoisuudessa*, mikä tapahtui tällöin maineen rakentumisen kautta. Tässä mielessä
perlokutiivinen (vaikutus) ja illokutiivinen (sisältö) akti eivät ole rehvastelupuheissa
helposti erotettavissa toisistaan. Ne molemmat liittyvät kyseisten rehvastelupuheiden
esittämistilanteeseen: toisille miehille kerrottiin naisten valloittamisesta julkisesti, ja
molemmat osapuolet jakoivat yhteiset käsitykset siitä, että seksuaalisuuden suhteen nai-
set olivat jotain erilaista miehiin verrattuna. Rehvastelujen ollessa mieskulttuurin sisällä
yleisiä ja konventionaalisia, voidaan esittää, että rehvastelu oli niiden esittäjillä tietoista
toimintaa, vaikka he itse eivät olisi sitä mieheyden rakentamiseen tietoisesti liittäneet-
kään. Rehvastelijan intentioista vielä lisää seuraavassa alaluvussa.

Vaikka valloitusrehvastelijan mieheys rakentui toisen miehen, rehvastelun kuunteli-
jan kautta, niin tärkeää on pitää mielessä, että se rakentui koko ajan suhteessa seksuaa-
lisuuteen toiseen osapuoleen, naiseen, joka seksuaalisuuden kentällä edusti rehvastelu-
puheiden kautta jotain *toista, toiseutta, eron takana olevaa*.³⁷¹ Maskuliininen (hete-
ro)seksuaalisuus siis määrittyi suhteessa erilaiseen feminiinisyyteen, jolloin jonkin eri-
laisen valloittamiseen liittyvät puheet olivat keino saavuttaa hyväksyntää toisten mies-
ten silmissä.³⁷² Eli toisin sanoen, varsinkin seksuaalisuuden kentällä 1800-luvun maa-
seudun ihmiset sisäistivät sukupuolieron erityisen vahvana, jolloin puheakti sai voimaa
jonkun toiseutta edustavan valloittamisesta.³⁷³

Täten valloittamispuhetavan puitteissa julkituottiin rehvastelun kuuntelijoille tiedoksi,
että rehvastelun esittäjä oli seksuaalisuuden kentän kautta saavuttanut toi-

³⁷⁰ Siltala 1994, 393.

³⁷¹ Esimerkiksi tukkijätkien puhetta naisista tutkineen Jyrki Pöysän mukaan miesten puheissa nainen toimii miesyhteisön sosiaalisena sidoksena juuri toiseutensa kautta, reaalisesti poissaolevana, mutta puhe-
diskurssissa läsnä olevana (Pöysä 1997, 191–192, 194–195).

³⁷² Lehtonen 1995, 26–27.

³⁷³ Feministisessä tutkimuksessa usein tällaista näkemystä mies ja nais-sukupuolia vahvasti erottelevasta
sukupuolierosta kutsutaan *maksimalismiksi*, joka tosin yleensä liittyy enemmän tutkijan/teoreetikon
omaan poliittiseen kantaan esimerkiksi nais erityisyydestä rikkautena suhteessa miehiin. Feministisen
tutkimuksen sukupuolierotematikasta ks. Rojola 1996.

sen/tuntemattoman sukupuolen. Siinä on se tärkeä puheaktin voima, kohta jossa mieheys näissä puitteissa rakentuu. Valloittaminen, seksuaalinen kanssakäyminen tai vaikka vain naisen viereen pääseminen oli kuitenkin vain hetkellistä, sillä Sipilän mukaan sukupuolieron tuottamisen yksi edellytys on että toinen sukupuoli ja hänen elämysmaailmansa pysyy vieraana ja tuntemattomana.³⁷⁴ Eron takana olevan toisen sukupuolen lyhyt onnistunut *valloittaminen* oli tämän vuoksi erityisen positiivista mieheyden luomisessa, koska valloittamisen jälkeen voitiin turvallisesti palata kotiin, tutun mieskulttuurin, miesten, oman sukupuolen, pariin rehvasetelemaan saavutuksesta. Kaikissa aineisto-esimerkeissä tulee kuitenkin esille, kuinka tällainen valloittaminen on koko ajan haurasta, ja epävarmaa ja väliaikaista. Kahdessa muussa puhettavassa myös rakennetaan mieheyttä toisten miesten kautta, ja suhteessa naisiin, mutta niiden ilmaisu on varmempaa: jotain pysyvää on saatu aikaan, eikä erotematiikka ole aivan niin välttämätön kuin valloittamisen puhettavassa.

5.1.2 Kyvykkyys ja hedelmällisyys – huumori tärkeänä kontekstina

Toisessa rehvastelupuhettavassa, joka on nimeltään *seksuaalinen kyvykkyys*, ei rehvasteltu enää pelkällä valloittamisella, vaan kehuskeltiin yksityiskohtaisemmin seksuaaliaktin laadusta. Tällainen puhetapa on tärkeä, sillä seksuaalinen kyvykkyys on keskeinen maskuliinisuutta/mieheyttä määrittävä tekijä.³⁷⁵ Seksuaalisen kyvykkyuden puitteissa miehet rehvastelivat toisille miehille yhdyntöjensä määrällä tai toistuvuudella. Esimerkiksi Juhana Hoskarin mukaan vastaajan maattua joulukuussa 1883 kantajan vieressä, oli tämä ”kehunut” ”*seuraavana aamuna panneensa kantajaa kolme tai neljä kertaa*”. Vastaja oli muulloinkin ”kehunut maanneensa kantajan vieressä”.³⁷⁶

Seksuaalisen kyvykkyuden ei kuitenkaan tarvinnut keskittyä yhteen yöhön, vaan sitä pystyttiin osoittamaan puheilla tilanteen toistuvuudesta. Talvikäräjillä 1883 kerrottiin, että vastaajana elatustapauksessa ollut tukkiasioitsija Wilhelm Alho oli kerran kevättalvella 1882 kantajan kotona Sipilän torpassa ”*kädellään taputellut kantajata, sanoen*

³⁷⁴ Sipilä 1998, 34.

³⁷⁵ Lehtonen 1995, 39.

³⁷⁶ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14.

*kahdeksan kertaa 'koittaneensa' sitä, ja uhannut 'koittaa' nuorempaakin tyttärtä, kanta-
jan sisarta ennen kuin sieltä pois lähtee".³⁷⁷*

Inger Lövkrona on esittänyt eroottisesta folkloresta, että mieshahmojen kohdalla seksuaalisuhteisiin ei aja heitä niinkään seksuaalinen halu, vaan tarve näyttää mieheyttä ja saada se vahvistetuksi. Tällöin mieheys siis vahvistuu naisen kautta, esimerkiksi suuren peniksen ja naisen tyydyttämisen kautta. Epäonnistunut viettelijä sen sijaan on negatiivinen stereotyyppi: ei oikea mies.³⁷⁸ Tuomiokirja-aineistosta hahmotettavan seksuaalinen kyvykkyys-puhetavan puitteissa itse seksuaaliaktiin liittyvä mieheyden vahvistuminen tapahtui omasta kyvykkyydestä ulkopuolisille kertomisen, ei niinkään aktin toisen osapuolen kautta. Naimattomien miesten kesken yleensäkin arvostettiin seksuaalista menestystä; todistettu viriliteetti oli keskeinen ainesosa mieheydessä³⁷⁹. Nainen on tällaisessa rehvastelupuheessa pienessä roolissa myös siten, että aineistosta ei löydy esimerkkejä siitä, kuinka toisille miehille kehuskeltaisiin kumppanin seksuaalisella tyydyttämällä³⁸⁰.

Edelleen liittyen seksuaalisen kyvykkyuden puhetapaan, on mielenkiintoista huomata, että tuomiokirjoista ei löydy edellä mainittua Wilhelm Alhon tokaisua lukuun ottamatta ollenkaan sellaista rehvastelutapaa, jossa miehen puheen sisältönä olisivat olleet rehvastelijan lukuisat eri seksuaalisuhteet. Toinen tämän kaltainen rehvastelu löytyy naisen, Effia Pykälämäen esittämänä, jonka puheita ”16 sulhosta”, ja ”monesta härästä” tarkasteltiin edellä luvussa 4.3. Kyseisen rehvastelutavan vähäisyys saattaa johtua siitä, että mieskulttuurin sisälläkin täytyi ottaa huomioon yhteisön normit seksuaalisesta käyttäytymisestä: naimaton seksuaalisuus oli sallittua vain, jos sitä harrastettiin yhden ihmisen ja erityisesti sellaisen kanssa, jonka kanssa oltiin menossa naimisiin. Täten miesten rehvastelupuhe-ulottuvuudessa useista naisista rehvastelu ei olisi tuonut mitään positiivista lisäarvoa mieheyden rakentamisessa suhteessa muihin miehiin.³⁸¹

Toisin on tukkijätkistä kertovissa tarinoissa, joissa usein korostettiin naissuhteiden lukuisuutta ja lyhytkestoisuutta. Tällöin kyse oli työn lyhyestä luonteesta: ohimenevästä

³⁷⁷ JyMA Keuruun Tk 12.4.1883, § 233.

³⁷⁸ Lövkrona 1996, 138–139.

³⁷⁹ Frykman 1977, 175. Ks. Lehtonen 1995, 136.

³⁸⁰ Pohtimalla naisen tyydyttämisestä kertovan puheen puutetta on vaarana, että sorrutaan anakronismiin, sillä on oletettavaa että nykyaikana naisen tyydyttämisestä kertovat puhetaavat olisivat enemmän voimissaan. Kuitenkin 1800-luvun lopun maaseudulla naisen seksuaalinen halu oli selviö, eikä sitä kyseenalais-tettu, vaan pidettiin luonnollisena (aiheesta edellä 4.2.1). Täten mies omasta mieskuntoisuudesta kehu-malla saattoi epäsuorasti viitata siihen, että hän pystyi tyydyttämään naisen.

³⁸¹ Tämän puhetavan vähäisyys tuomiokirjoissa voi johtua toisaalta siitä, että oikeus ei ollut kiinnostunut vastaajan muista naissuhteista, jolloin todistajat eivät olisi tällaisista rehvasteluista oikeudessa maininneet. Oikeudessahan yritettiin selvittää kantajan mahdollisia muita suhteita.

vieraan ja paikallisen kohtaamisesta.³⁸² Tukkipöytäiset erosivatkin liikkuvan roolin vuoksi tiiviissä paikallisyhteisössä eläneistä tavallisista keuruulaisista, pihlajavetisistä ja multialaisista naimattomista miehistä, jotka olivat sisäistäneet yhteisön normit siitä, millainen seksuaalinen käyttäytyminen oli sallittua. Toisin sanoen kyseisen puhettavan puute voidaan nähdä merkinä yhteisön kaikkien jäsenten koko ajan hyväksymästä avioliitonnormatiivisuudesta.

Kolmas tarkasteltava rehvastelupuhetapa on nimeltään ”hedelmällisyys”, ja se liittyy seksuaalisen kanssakäymisen lopputulokseen tai oletettuun sellaiseen, jos edellinen kyvykkyyspuhetapa keskittyi aktin suorittamisesta kertomiseen. Tässä puhettavassa eksplikoitiin naisen raskaaksi saattamisesta. Esimerkiksi talvikäräjillä 1884 vastaajan kutsuma todistaja kertoi, että kantajan kanssa samassa paikassa palvellut renki Oskar Arppe oli ”*kehunut*” kantajan raskaudentilan tultua jo näkyviin, ”*sen olevan hänen työtä, sillä hän oli sekaantunut Helena Fredrikintyttäreeseen sekä ennen että jälkeen*”.³⁸³

Lisäksi raskaaksi saattamisella voitiin rehvastella, vaikka sitä ei olisi vielä tapahtunutkaan. Samassa tapauksessa missä Arppe oli kehuskellut raskaaksi saattamisella, oli edellisillä käräjillä tullut esille, että Abraham Taipale ja Juho Pynnönen olisivat kehuskelleet kilpailevansa kantajan raskaaksi saattamisesta. Todistaja (miespuolinen) oli varoitellut Abrahamia siitä, ettei pitäisi ”*erelläpäin wersuilla, jos sattuisi joutumaan sellaiseen maksuun*”. Abraham oli kuitenkin viitannut rehvastelevasti sekä aktiin toistuvuuteen, että tietoihinsa siittää lapsia tuumaten, ”*etteipähän se olisi ensimmäinen eikä viimeinen kerta eikä mikään ulkomaan konsti*”. Yhdessä elatustapauksessa todistajana ollut Kustaa Kalee oli puolestaan oikeudenkäynnin jälkeen ”*julkisesti todistajan (miespuolinen) ynnä muiden henkilöiden kuullen kehunut olevansa kysymyksessä olevan lapsen isä ja ihmetellyt miksi vastaajaa eikä häntä ruvettu siitä hakemaan*”.³⁸⁴

Mikä näissä kahdessa puhettavassa ovat sitten performatiivisen puheaktin illokutiivinen ja perlokutiivinen ainesosa, ja miten ne eroavat edellisen luvun valloittamisen puhettavasta? Perlokutiivinen akti, eli vaikutukset kuulijoissa on sama; ”*seksuaalinen kyvykkyys*” ja ”*hedelmällisyys*” – puhettavoilla rakennettiin maineen kautta mieheyttä suhteessa rehvastelun kuuntelijoihin, toisiin miehiin. Keino rakentaa mieheyttä, eli lausuminen sisällöt olivat valloittamis-puhettavaan verrattuna yksilöidympiä, seksuaalisessa

³⁸² Pöysä 1997, 170–171. Edelleen seksuaalirunoudessa saattaa esiintyä yhdellä miehillä monia naisia, jolloin tähän liittyy vielä seksuaalinen kyvykkyyskin. Anna-Leena Siikala on analysoinut runoa, jossa runon minä (mies) kerskuu suurella seksuaalisella kyvyllään: yhtenä yönä kymmenen taloa ja makaa niiden kymmenen emännän tyttäret (Siikala 1998, 179).

³⁸³ JyMA Keuruun Tk 22.3.1884, § 30.

³⁸⁴ JyMA Keuruun Sk 23.10.1883, § 48; Sk 20.10.1886, § 53.

kyvykkyydessä kerrottiin suoritetuista yhdyntöjen määristä, joko lyhyemmällä tai pidemmällä ajalla.

Hedelmällisyys-puhetavassa lausuman teho tuli naisen raskaaksi saamisen kertomisesta. Tällöin siis lisääntymiskykyyn viitattaessa korostettiin täysimittaista miehisyyttä³⁸⁵. Tällainen puhe verrattuna ”naisen valloittamis” – puhetapaan oli toisaalta tehokkaampaa, sillä pelkkä valloittamispuhe ei välttämättä yksinään ollut vakuuttava osoitus miehekkästä seksuaalisuudesta. Sitä vastoin, jos nainen oli tullut raskaaksi, niin viittaamalla konkreettiseen asiantilaan(lapseen tai raskauteen), rehentelyyn saatiin vakuuttavuutta. Esimerkiksi edellä mainitussa Oskar Arppen lausahduksessa olennaista ei tällöin olisi ollut niinkään rehvastella raskaaksi saattamisella, vaan osoittaa sillä, että hän oli todellakin päässyt ”sekaantumaan” kyseiseen naiseen.

Mutta mikä on sitten se näitä kaikkia kolmea puhetapaa yhdistävä konteksti tai tilanne, jonka puitteissa rehvastelu oli voitu suorittaa? Austinin mukaanhan performatiivisuuden ehtona on tietynlainen usein toistuva ja muotoihin kiteytynyt tilanne, vaikka rehvastelujen kohdalla ei kyse olisikaan suoranaisista rituaaleista, seremonioista ja instituutioista³⁸⁶.

Tulkitsen tämän rehvastelukontekstin olevan *huumori*, sillä rehvastelevat puheet ja erityisesti raskaaksi saattamisesta kertovat voidaan katsoa seksuaalihumoriksi, jota esitettiin miesten kesken. Esimerkiksi naimisissa olevien miesten kohdalla tukkilai-huumorissa suuri lapsimäärä ja jatkuva sikiäminen olivat yleisen vitsailun kohteena. Pöysä korostaakin huumorin keskeistä asemaa eräänlaisena kommunikoinnin perusolot-tuvuutena, asioihin suhtautumisen tapana ja yhteisöllisyyden symbolina.³⁸⁷ Edellä jo mainittua Taipaleen ja Pynnösen keskinäistä kilpailua voidaan pitää tällaisena huumori-na: todistajan mukaan ennen kuin kantaja oli synnyttänyt lapsen, olivat samassa Mur-tomäen talossa he ”*keskenään kaikkien kuullen welunneet suutansa, kuinka muka heillä on sellainen kauppa, että se joka heistä saisi kantajan, joka silloin palveli Murtomäessä piikana, wahvaksi, saapi toiselta viisi kannua rommia eli wiinaa”.³⁸⁸ Huumoriksi voi-daan tulkita myös samassa tapauksessa esiintyneen Oskar Arppen puheet.*

Huumorielementti löytyy myös edellä mainitusta tapauksesta, jossa Kustaa Kalee oli kehuskellut isyydellään. Tämä väitti myöhemmin oikeudessa ”*sanoneensa sillä tavalla leikillään ja ilman mitään tarkoitusta sen tähden kun todistajat ynnä muut kiusasivat*

³⁸⁵ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 105.

³⁸⁶ Esimerkiksi kastamisesta, vihkimisestä tai tuomitsemisesta (ks. Austin 1965, 5, 12–16; Rojola & Laitinen 1998, 9).

³⁸⁷ Pöysä 1997, 194, 304.

häntä tuosta asiasta”³⁸⁹. Todistaja huomautti tähän oitis, ettei kukaan miehistä ollut kiusannut, vaan että ”*kyllä asiasta oli ollut puhe ennen kuin todistaja tuli paikalle*”.³⁹⁰

Huumori oli toisaalta miesten rehvasteluja laajemmin tärkeä ja hyväksytty konteksti puhua seksuaalisuudesta. Tämä tulee näkyviin erityisesti niissä tapauksissa, joissa naiset puhuivat useista miessuhteista. Effia Pykälämäki oli oikeudessa puolustautunut, väittäen puheillaan ”kuudestatoista sulhosta” tarkoittaneen ainoastaan leikkiä. Toisessa tapauksessa ihmisten puhuttua Murtomäen talossa siitä, mistä olisi Helena Jusserölle mies ja samalla isä lapselle, oli ”*kantaja siihen naurusuin vastannut ’vähän joka mies tässä talossa’*”. Helena oli tällöin osallistunut talon sisällä eläneeseen seksuaalihuumoriin, sillä kyseessä oli sama nainen, jonka raskaaksi saattamisesta ja rommipullon verran aiheesta vetoa lyöden olivat edellä mainitut Taipale ja Pynnönen rehvastelleet. Torpparinvaimo Elisabeth Fredrikintytär Leppäsen puolestaan kysyessä kantaja Kristiina Rajalta raskauden alullepanijaa, oli Kristiina vastannut, että ”*mikäpä sen tiesi, kenenkä kanssa: niitä on niin monta*”. Todistaja kertoi kuitenkin oikeudenkäynnissä, ettei hän tiennyt, että oliko vastaus ”*totta vai leikkiä*”.³⁹¹

Näissä tapauksissa huumorikonteksti oli todennäköisesti se lähtökohtainen syy kertoa useista seksuaalisuhteista – riippumatta siitä, että oliko niitä suhteita kuinka ollut –, vaikka naisen maineelle se asettikin uhan. Toisaalta huumori kertomisareenana tällöin saattoi legitimoida naisen puheet: niitä ei ehkä otettu todesta³⁹².

”*Hedelmällisyys*”-rehvastelun tavoin myös ”*seksuaalinen kyvykkyys*” ja ”*naisen valloittaminen*” – puhetapojen muodot voidaan tulkita huumoriksi, vaikka todistajat eivät lausunnoissaan niitä suoraa huumoriksi kuvailleetkaan. Näissä puhetavoissa huumori voisi liittyä suoraan itse yhdyntään, sillä Legmanin mukaan miesten seksuaalihumorissa esillä on erityisesti yhdyntän ensisijaisuus ”*primacy of coitus*”, joka on tärkeintä maailmassa ja korvaa kaikki muut kiinnostukset.³⁹³

Mutta vaikka tässä luvussa tarkasteltavat rehvastelumuotoiset puhetavat olisi esitetty huumorikontekstissa, niin kyse ei kuitenkaan ole *vain huumorista*. Huumorikonteksti

³⁸⁸ JyMA Keuruun Sk 23.10.1883, § 48.

³⁸⁹ Kustaan ”leikinteko” ja ”kiusatuksi joutuminen” olivat todennäköisesti muodoltaan ja perusteeltaan pilkantekoa naista kohtaan, joka mainittiin pöytäkirjojen mukaan vähämieliseksi ja kantajanakin tapauksessa oli paikallinen vaivashoitolautakunta. Samassa tapauksessa myös itsellinen Herman Lahtinen oli kiusoitellut käräjiin viitaten vastaajaa siitä, että ”*hänelle on nyt ruvettu puuhaamaan uutta vaimoa*”, mikä myös on tulkittavissa naisen pilkkaamisesta nousevaksi huumoriksi (JyMA Keuruun Tk 31.3.1886, § 166; Sk 20.10.1886 § 53).

³⁹⁰ JyMA Keuruun Sk 20.10.1886, § 53; Tk 18.3.1887, § 28.

³⁹¹ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Tk 22.3.1884, § 30; Sk 29.10.1886, § 189.

³⁹² Ks. edellä luku 4.3.

naet antaa puhetavoille lopullisen merkityksen performatiivisina puheakteina: huumorin hyväksytyt ja yhteisön tiedostamat muodot rakensivat mieheyttä rehvastelevien puheta-
pojen kautta³⁹⁴. Huumorikonteksti antoi siis mahdollisuuden tällaiselle puheen tai reh-
vastelun onnistumiselle: osallistujien yhteinen käsitys puheen asiayhteydestä ja institu-
tionaalaisesta paikasta oli edellytys viestinnän kitkattomalle sujumiselle. Kyse oli siis
yhteisesti tiedostetuista konventioista, asioista voitiin puhua tietyllä tavalla, huumorin
kautta.³⁹⁵

Tällöin ei ole pelkoa siitä, että puheakti epäonnistuisi, jos sen esittäjällä ei olisi ”val-
taa lausua” sitä³⁹⁶, sillä juuri maaseudun huumorikontekstissa kaikilla naimattomilla
miehillä, todellisista kokemuksista riippumatta, oli mahdollisuus huumoriin ja sen kaut-
ta rehvastella seksuaalisuuteen liittyvillä asioilla, rakentaen siten mieheyttään.

Huumorikontekstin myötä ei myöskään tarvitse olla enää huolissaan rehvastelupuhei-
den esittäjien aidoista intentioista, joita performatiivisten puheaktien toimivuudelle alun
perin pidettiin välttämättöminä³⁹⁷. Toisin sanoen, ei ole relevanttia miettiä, että rakensi-
vatko miehet tiedostetusti mieheyttään rehvastelupuheillaan, vai sanottiinko asiat pel-
kästään huumorilla ja leikillään. Huumorin myötä miesten intentioilla ei ole väliä. Esi-
merkiksi edellä mainittu Kustaa Kalee oli todennäköisesti tietoisesti leikillään väittänyt
itseään isäksi ja mutta tällä tavoin huumorin kautta epäsuoraan korostanut omaa mie-
heyttään kuulijoiden mielissä. Vaikka todistaja oli ottanut puheen niinkin tosissaan, että
oli pitänyt sitä käräjillä kertomisen arvoisena, Kustaa Kalee ei ollut todennäköisesti alun
perin edes olettanut, että kyseinen lausahdus olisi otettu vakavasti.

Luvun lopuksi pohditaan rehvastelupuheita vielä suhteessa mieheyden rakentumiseen
kokonaisuudessaan. Vaikka rehvastelupuhetavat olivat tärkeä keino rakentaa mieheyttä,
niin on otettava huomioon, että suurimmassa osassa todistajien oikeudenkäynneissä
välittämässä miesten seksuaalipuheessa tuotiin esille vain osallisuus yhdyntään. Toisaal-
ta nämäkin voitaisiin ainakin epäsuorasti tulkita rehvasteluksi, vaikka ne eivät suoraan
sellaisena lähteissä näyttäytykään.³⁹⁸

³⁹³ Legman 1968, 236–242; Mulkay 1988, 134. Naisen viettelyyn liittyvästä huumorista ks. Legman
1968, 238–242.

³⁹⁴ Mulkayn mukaan seksuaalihuumorin sisällössä näkyy paljaana miehen seksuaalinen mielenkiinto
naisiin ja erityisesti fantasian huumorimaailman kautta mies on kykenevä astumaan ulos tavallisista, nor-
maaleista miehen ja naisen kohtaamiskentistä (Mulkay 1988, 134–137).

³⁹⁵ Sulkunen 1998, 155. Puheakteihin liittyvistä konventioista ks. Strawson 1971, 25–28, 36.

³⁹⁶ Bourdieu 1991, 111. Vrt. Austin 1965, 16, 41–45.

³⁹⁷ Ks. Strawson 1971, 28–38.

³⁹⁸ Esimerkiksi talollisen Abraham Taipaleen kerrottiin vuonna 1878 juovuksissa sanoneen, että ”*hän on
kerran ’nainut’ kantajata, waan ei tee sitä enää*”. Toisaalta nikkari Fredrik Ahosen kerrottiin käyneen

Mutta vaikka tällaiset ulkopuolisille esitetyt lausumat voisi tulkita esimerkiksi ”*naisen valloitus*” – puhetapaan kuuluvaksi, niin itse jätän ne rehvastelutarkastelun ulkopuolelle. Tällöin rehvastelupuheiden suhteellinen osuus miesten seksuaalipuheesta vähenee ja voidaankin esittää, että rehvastelupuhetavat olivat tärkeä keino rakentaa mieheyttä, mutta eivät välttämättömiä. Jan Löfström on kirjoittanut naisten seksuaalisesta valloittamisesta, että vaikka se olisi ollut agraarikulttuurissa jossakin määrin myönteistä ainakin naimattoman miehen arvonn kannalta, niin seksuaaliset valloitukset eivät sittenkään olleet niin keskeisiä asioita mieheyden onnistuneen esittämisen kannalta. En ole tässä täysin samalla kannalla, vaan annan suuremman arvonn kuin Löfström valloittamiselle ja varsinkin siitä rehvastelulle. Siitä olen kuitenkin samaa mieltä, että rehvastelupuheet olivat vain osa mieheyden rakentamista ja toimivat tiettyjen rajojen sisällä.³⁹⁹

Ensinnäkin, kun edellisessä pääluvussa tarkasteltiin sitä, kuinka naimattomien miesten seksuaalinen käyttäytyminen liittyi vahvasti käytännön ja normien tasolla avioliitonormatiivisuuteen, niin rehvastelupuheet voidaan tällöin tulkita olevan vain pieni osa, mieskulttuurin sisällä tapahtuvaa mieheyden rakentamista. Toisekseen, rehvastelupuheet lähes aina keskittyivät vain yhteen naiseen kerrallaan, joten puheiden tasollakaan ei otettu liikoja vapauksia vallitsevasta moraalista.

Kolmanneksi rehvastelupuheiden jälkeen saattoi koittaa kylmä arki, jos rehvastelujen kohde tuli raskaaksi. Tällöin mieheyden rakentumisessa ei ollut enää kyse sallitusta seksuaalisesta käyttäytymisestä tai mieskulttuurin sisällä siitä rehvastelemisesta, vaan paikallisyhteisön edellyttämästä jälkiensä korjaamisesta, vastuunsa kantamisesta ja miehen maineesta koko yhteisön edessä. Tätä jälkimmäistä tematiikkaa tullaan tarkastelemaan viimeisessä, kärkeen keskittyvässä pääluvussa, jossa käsitellään myös edelleen tähän lukuun liittyen vielä sitä, kuinka rehvastelupuheilla rakennettu mieheys joutui käräjillä koetukselle, kun isyyttä tai seksuaalista kanssakäymistä pyrittiin kiistämään. Seuraavassa alaluvussa siirrytään yhteisössä esitetyistä performatiivisista puheakteista myös käräjämiljööseen, ja tarkastellaan mitä vaikutuksia kantajien esittämällä alkupuheenvuoroilla oli oikeudessa.

yhtenä yönä yöjalassa ja aamulla tämä oli puhunut käyneensä Mäenpään saunassa ja pitäneensä lihallista yhteyttä kantajan kanssa (JyMA Keuruun Tk 5.4.1883, § 93; Tk 13.4.1883, § 263).

³⁹⁹ Löfström 1999(b), 137, 140, 144. Löfström perustelee osaltaan seksuaalisten valloitusten ja naisten hallinnan vähäistä merkitystä miehen prestiisille maaseudulla sillä, että täällä olivat heikommin esillä esimerkiksi välimerellis-latinalaisen sukupuolijärjestelmän tärkeät teemat neitsyyden menettäminen/säilymisen symbolisesta arvosta ja naisten (vaimon/tyttären) tiukasta kontrollista aviomiehen tai sunn miesten kesken (140–146).

5.2 Kantajien puheet raskaaksi tulosta – vietteleminen ja lupaukset avioliitosta

5.2.1 Moraalisen vastuun jakaminen: uhatuksi joutuneen maineen puolustus

Edellisessä pääluvussa (4) pyrittiin rekonstruoimaan maaseudun todellisuutta käyttäen apuna muun muassa kantajien tai heidän edustajiensa lapsenelatusoikeudenkäyntien alussa esittämiä puheenvuoroja siitä, millaisten olosuhteiden vallitessa kantajat olivat tulleet raskaiksi. Tässä luvussa (5.2) näitä vastaajiin kohdistuneita syyttämispuheenvuoroja tarkastellaan käräjätodellisuudessa esitettyinä performatiivisina puheakteina, ja kysytään, millaisia erilaisia muotoja tällaisesta käräjäpuheesta on havaittavissa, ja mitä todellisuutta muokkaavaa merkitystä näillä oli käräjillä esitettyinä. Ensimmäisessä alaluvussa ollaan kiinnostuneita puheaktien konkreettisen esittämistilanteen vaikutuksista käräjäyleisöön, ja siitä mitkä olivat puheaktien esittäjien mahdolliset intentiot, tarkoitukset.

Kaikista tarkastelluista elatustapauksista jonkinlainen aloituspuheenvuoro on löydettävissä 35 elatustapauksesta.⁴⁰⁰ Niissä kerrottiin yleensä lyhyesti kantajan ja vastaajan keskinäisestä elämästä ja siitä koska yhdyntä oli naisen mukaan tapahtunut ja seurauksena ollut lapsi syntynyt. Osassa tapauksista myös kerrottiin tässä luvussa kiinnostuksen kohteena olleista naisen esittämistä suostumisperusteistaan yhdyntään. Viimeisenä aina esitettiin syytös, että mies ei ollut suostunut maksamaan lapsen elatusta ja vaadittiin sitä oikeuden kautta tapahtuvaksi.

Naisten käräjillä esittämä argumentointi kytkeytyy vahvasti heidän maineeseensa; Gudrun Andersson on kytkenyt naisen kunnian vahvasti tarkastelemiinsa 1600–1700-lukujen salavuoteustapauksiin ja edelleen Arlette Fargen(1989) ja Kari Telsten(1993) mukaan seksuaalisuuteen liittyvät oikeudenkäynnit voidaan nähdä tienä, joiden kautta naiset pystyivät jällenpuhdistamaan kunniaansa.⁴⁰¹ Samansuuntaisesti tulen tarkastelemaan kantajien aloituspuheenvuoroja performatiivisina puheakteina, joilla naiset pyrkivät syyttämällä miestä⁴⁰² puolustamaan *mainettaan*. Maine käräjille muiden ihmisten

⁴⁰⁰ **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä. Aloituspuheenvuoron puuttuminen johtui yleisemmin siitä, että tapaus jätettiin heti sikseen, koska kantaja ja vastaaja olivat poissa, tai he tulivat paikalle ja riita ilmoitettiin sovituksi. Ks. luku 8.2: TAULUKKO 14 Kesken jätetyt elatustapaukset

⁴⁰¹ Andersson 1998, 188–194; Lindstedt Cronberg 1997, 237–239.

⁴⁰² Kantajien syytöspuheista käräjillä ks. Andersson 1998, 198–204.

eteen tultaessa oli joutunut uhatuksi, koska tapahtunut lopputulos (raskaus ilman avioliittoa), ei vastannut sitä edellisessä pääluvussa tarkasteltua hyväksytyä naimatonta seksuaalisuutta: paikallisyhteisön normien tasolla seksuaalinen kanssakäyminen oli sallittua, jos sitä harrastettiin tulevan tai ainakin sellaiseksi oletetun miehen kanssa. Mahdollinen maineen menetys oli paikallisyhteisön normienrikkajalle langettama epävirallinen rangaistus salavuoteudesta⁴⁰³, eli tässä tapauksessa yhdynnästä, joka ei ollut johtanut avioliittoon.

Vastajien syyttämiseen liittyvät puhettavat nähdään osana maineen puolustamisen diskurssia, joka käräjäpuheena liittyi todellisuuden muokkaamiseen. Puheaktien kautta annettiin jälkikäteen yhteisölle selitys siitä, miksi seksuaaliseen kanssakäymiseen oli suostuttu. Tällä diskurssilla kantajat(naiset) tiedostettujen vallitsevien seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyneiden normien kautta osallistuivat sekä maineensa puolustamiseen, että tämän myötä myös sukupuolensa (jälleen)rakentamiseen.

Apuna käytettävä 1500–1700-lukuja tarkasteleva tutkimuskirjallisuus puhuu tässä tilanteessa naisen *kunniasta*, mutta itse käytän termiä *maine*, sillä kunnia-termi viittaa enemmän aiempien vuosisatojen ihmisen arvoa kokonaisuudessaan määrittäviin kunniakäsitteisiin. Tässä tapauksessa oma maine-termin käyttöni viittaa paremmin tutkittavaan asiaan: ihmisten käsityksiin siitä, oliko nainen toiminut seksuaalisesti oikein, ja miten tätä mainetta pyrittiin käräjillä mahdollisesti puolustamaan.

Tällainen puheaktilla suoritettava maineen puolustaminen käräjillä saa vaikutuksensa suhteesta niitä kuuleviin. Esimerkiksi seksuaalisuuteen liittyviä kunnialoukkauksia tutkineen Laura Gowingin mukaan loukkauksen voima oli sen suuren yleisön edessä suoritettussa julkisessa esittämisessä. Lisäksi yksityisiinkin loukkauksiin painoi leimansa ajatus paljastumisesta, yksityisten syntien tekemisestä julkiseksi tietoisuudeksi.⁴⁰⁴ Samansuuntaisesti käräjillä miehen syyttämiseen liittyvien puheaktien toimivuus tulee käräjätuomarin, lautakunnan ja erityisesti paikalla olleen paikallisista ihmisistä koostuvan käräjäyleisön läsnäolosta, joka varsinkin seksuaalisuuteen liittyvien oikeustapausten käsittelyissä kuunteli, eläytyi ja saattoi jopa nauraa tapausten edetessä⁴⁰⁵. Kaikki käräjätilanteen läsnäolijat jakoivat lähtökohtaisesti tiedon miesten ja naisten normienmukai-

⁴⁰³ Hämäläinen 2003, 62. Maineen merkityksestä myös sivut 58–59. Ks. Pylkkänen 1990, 248.

⁴⁰⁴ Gowing 1998, 120. Gowing tarkastelee seksuaalisia loukkauksia Judith Butleriin viitaten toistuvana performanssina, joka rakensi sukupuolta kuvaamalla naisia miesten ja huoria kunniallisten naisten vastakohtana. Loukkaukset olivat akteja, jotka ylläpitivät sukupuolta toistamalla määritelmiä vaimoista, huorista, aviomiehistä ja aisankannattajista (Gowing 1998, 124–125).

⁴⁰⁵ Oikeudenkäynnin julkisuudesta ja käräjäyleisön toiminnasta ks. Wrede 1936, 53; Jauhainen & Lipponen 1990, 17, 46, 83.

sesta käyttäytymisestä, jolloin naisen suorittama miehen syyttäminen ja julkinen osoittaminen puolusti esittäjän mainetta.

Maineen puolustamista tarkastellaan erittelemällä kolmea miehen syyttämispuhetapaa, ja joiden sisältöjen perusteella arvioidaan sitä, millainen vaikutus niillä oli paikallisyhteisöä edustaneelle käräjäyleisölle. Kyseessä on kuitenkin vahvasti tulkinta suhteessa edellisen pääluvun premisseihin. Mitään määrällisiä tuloksia maineen puolustamisesta ei voida saada, eikä myöskään suoraa tai epäsuoraa palautetta siitä, miten käräjäyleisö ennen tai jälkeen syyttämispuheenvuoron kantajaan suhtautui.⁴⁰⁶

Itse oikeudenkäynneissä ei kantajia myöskään moralisoitu haukkumalla heitä esimerkiksi vastaajien taholta, tai muuten asetettu heidän mainettaan kyseenalaiseksi.⁴⁰⁷ Tämän vuoksi käytänkin maineen kohdalla mieluummin termiä *puolustaminen* kuin esimerkiksi *puhdistaminen* tai *palauttaminen*, koska varmaa on vain se, että raskaaksi tulon ja aviottoman lapsen syntymän vuoksi maine oli joutunut ainakin uhatuksi, kun sen sijaan maineen todellisesta menetyksestä tai ”likaantumisesta” ei yhteisössä voida sanoa mitään varmaa. 1880-luvun lastenelätustapausten pöytäkirjoista ei ole myöskään havaittavissa kantajien asemien/tittelien kirjaamista muista naisista erillisiksi. Esimerkiksi Marie Lindstedt Cronbergin tarkastelemissa 1700-luvun salavuoteustapauksissa maattuja naisia oli kutsuttu yhteisellä nimellä ”kvinnfolk”, erotuksena muista naisryhmistä. Tällaista kahdeksi eri naisryhmäksi kirjaamistapaa Lindstedt Cronberg pitää leimaavana ilmaisuna ja käsityksenä kyseisten (maattujen) naisten moraalista laadusta ja vähentyneestä kunniaista.⁴⁰⁸

Ensimmäisenä syyttämispuhetapana tarkastellaan sellaista muotoa, jossa esitettiin kantajan *vietelleen* tai *houkutelleen* naisen kanssaan sukupuoliyhteyden. Tällaista ”mies vietteli”- puhetapaa löytyy yhteensä kuudesta eri tapauksesta⁴⁰⁹. Talvikäräjillä 1884

⁴⁰⁶ Puheaktien vahvuutta ja maineelle tulleen uhan onnistunutta torjumista oikeuskontekstissa voisi edelleen tarkastella vertaamalla kantajien puheenvuoroja esimerkiksi vastaajien esittämiin syytöksiin kantajan muista miehistä tai siihen, kuinka naiset olivat todistajien mukaan itse tunnustaneet ulkopuolisille, etteivät tiedä kuka lapsen isä oli (ks. edellä luku 4.3 ja myöhemmin 8.1). Tässä työssä performatiivisen puheaktin toiminnan tarkastelu keskitetään kuitenkin pelkästään siihen hetkeen, jossa aloituspuheenvuoro esitettiin.

⁴⁰⁷ Myös Hämäläinen 2003, 58: ”Huolimatta Eevan avioliiton ulkopuolisesta suhteesta ei häntä käräjilläkään huoriteltu, eikä kukaan todistajista maininnut hänen olleen löysä moraalistaan”. Vrt. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 52–53.

⁴⁰⁸ Lindstedt Cronberg 1997, 224–237, 248. Gudrun Andersson puolestaan esittää, että jos nainen salavuoteustapauksissa merkittiin erillisesti termillä ”löskona”, tarkoitti se naista, joka oli menettänyt osan kunniastaan (Andersson 1998, 188–190). Miehiä ei 1600–1700-lukujen oikeusteksteissä tällä tavoin jaoteltu. Gowingin mukaan seksuaalinen kunnia oli niin sukupuolittunut, että se ei anna tilaa tehokkaalle miesten ja naisten kunnian vertailulle. Naisten seksuaalisuuteen liittyvän kunnian erityinen merkitys näkyy myös siinä, että puolessa kunnianloukkaustapauksissa naisia oli haukuttu seksuaalisuuteen liittyvillä sanoilla: esimerkiksi ”hora”, ”tjuvkona”, ”kona” (Lindstedt Cronberg 1997, 224–235; Andersson 1998, 194; Gowing 1998, 59–110).

⁴⁰⁹ **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdyntästä. Ks. edellä luku 4.2.1.

elatus tapauksen alussa itsellinen Karolina Kustaantytär Mitätön Multialta kertoi piikana ollessaan ”wastajaan viekoituksesta tullessa harjoittaneeksi luvattonta sekaannusta hänen kanssaan, josta seurasi se, että(...)tuli raskaaksi(...)”. Toisessa kärjäesimerkissä itsellinen Emilia Hilmantytär Hirvenlahti puolestaan kertoi, että ”Juhana Raatila oli kantajan asunnossa Hirvenlahden torpassa vietellyt kantajan luvattomaan sekaannuksen kanssansa sekä siittänyt 13 päivänä viime joulukuuta syntyneen vielä elossa olevan poikalapsen”.⁴¹⁰

Tarkasteltavissa puheakteissa tärkeintä ei kuitenkaan ollut se, että kantaja itse suoraan esitti syytöksen kantajaa kohtaan, vaan se, että syytöksen sisältävä lausuma esitettiin julkisesti kärjillä. Esimerkiksi talvikärjillä 1883 luettiin kantajan oikeuteen tuoma kannekirja, jonka mukaan ”tuli Herra Ylioppilas Kaarle Isak Jukola luokseni ja houkutteli minut kanssansa salavuoteuteen, josta oli seurauksena, että minä(...)synnyin tyttölapsen”.⁴¹¹

Kahdessa tapauksessa naisen näkemyksen asiasta esitti julkisesti hänen edustajansa. Esimerkiksi torpantytär Evelina Matintytär Piilemän edustaja kertoi, että ”wastaja loppuvuodesta 1881, oleskellessaan enemmän aikaa Kulmalan torpassa Pohjaslahden kylässä täällä Keuruulla makeilla sanoilla vietteli kantajan kanssansa luvattomaan yhteyteen ja siitti kantajalle lapsen(...)”.⁴¹²

Mikä on näiden puheaktien performatiivinen sisältö(illokutiivinen akti) ja vaikutus (perlokutiivinen akti)? Tarkasteltavissa puhetoimissa puheen ensisijainen sisältö ja sen performatiivinen voima oli viittaus miehen suorittamaan viettelyyn tai houkutteluun. Tällä oli naisen maineen puolustamisen kannalta se vaikutus, että seksuaalisesta kanssakäymisestä ja sen seurauksesta, aviottomasta raskaudesta vastuu siirtyi pelkästään naisen osalta myös miehen harteille. Arlette Fargen mukaan kertomalla pitkästi ja yksityiskohtaisesti siitä, kuinka mies oli viekoitellut tai houkuttellut, nainen pystyi voittamaan läsnäolijoiden sympatian ja näyttämään, että hän ei ollut kevytmielinen nainen⁴¹³.

Vaikka paikallisyhteisö saattoi usein tietääkin, kuka lapsen isä oli, niin ennen kärjiä ensisijainen tietoisuus avioliittoon johtamattomasta seksuaalisesta kanssakäymisestä, ja aviottomasta lapsesta oli liittynyt pelkästään lapsen synnyttäneeseen naiseen. Lapsi oli selvä todiste asiasta. Miehen kohdalla oli toisin. Esimerkiksi kutsumalla Vienassa aviotoman äidin tai epäsideellisesti käyttäytyneen naisen aviotonta lasta ”tuulelta saaduksi”

⁴¹⁰ JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 228; Tk 17.3.1885, § 11.

⁴¹¹ JyMA Keuruun Tk 9.4.1883, § 157, liite ”kannekirja, alleg 157”.

⁴¹² JyMA Keuruun Tk 1.4.1886, § 190.

⁴¹³ Lindstedt Cronberg 1997, 237–238.

eli ”jalalta saaduksi”⁴¹⁴, puheen tasolla mies oli ikään kuin häivytetty olemattomiin, ja moraalisen paheksunnan ja maineen menetyksen joutui kantamaan vain nainen. Käräjillä esitetyissä syyttämispuheenvuoroissa kuitenkin osoitettiin naimattoman seksuaalisuuden toinen osapuoli.

Syyttämispuheenvuoron mainetta puolustava sisältö liittyy kuitenkin pelkkiä viettely- tai houkuttelusanoja laajemmallakin. Useissa viettelysyytöksissä kerrottiin, että tapahtunut seksuaalisuhde oli ollut ”luvaton yhteys”, ”luvaton sekaannus” tai ”salavuoteus”,⁴¹⁵ joilla tunnustettiin jälkikäteen yhteisön normien vastaiseksi (ei avioliittoa seurauksena) osoittautunut suhde, mutta samalla vahvistettiin miestä kohtaan suunnattuja syytöksiä: mies oli *viekoitellut* naisen erityisesti *luvattomaan* suhteeseen.

Toisena syyttämispuhetapana tarkastellaan kantajien esittämiä väitteitä vastaajan tekemistä aviolupauksista, joita löytyy yhteensä kuudesta aloituspuheenvuorosta.⁴¹⁶ Myös näiden puheenvuorojen retorinen sisältö kertoo naisen viettelemisestä, nyt vain yksilöidymmässä aviolupauksen muodossa.

Kesti Hilda Hermannintytär kertoi palvelleensa vastaaja talonpoika Abraham Hermanninpoika Wiikin kotona, jolloin ”*wiettelii wastaaja avioliiton lupauksin hänen luvattomaan lihalliseen yhteyteen, josta seurasi lapsi*”.⁴¹⁷ Aviolupausta saatettiin tehostaa myös sormuksilla ja suoralla lupauksella tulevasta perheen kodista. Talollisentytär Ebba Kupanmäen mukaan talonpoika Viktor Järvenpää oli ”*siittänyt minulle poikalapsen sillä ehdolla: että lupas minun naida eli ottaa vaimokseen, jonka päälle hän antoi minulle kultasormuksen ja sanoi perivänsä Järvenpään talon*”. Ebba kuitenkin kertoi oikeudessa myöhemmin kuulleensa vastaajan olevan kuulutettu avioliittoon toisen kanssa, ”*niin sillälailla hän on narrannut nyt minun ja saattanut tälle kohdalle häpiän ala*”.⁴¹⁸ Ebballa häpeä ja maineelle tullut uhka aviottoman lapsen saaneena talontyttärenä oli todennäköisesti suurempi kuin olisi ollut vastaavasti tilattomilla naisilla.

Aviolupauksista kertovissa syyttämispuheissa saatettiin nostaa esille myös se, että yhdyntä ei ollut yhtäkkinen tapahtuma, vaan lopputulos mihin mies oli vasta pitkän ajan ja/tai aviolupauksien avulla päässyt. Kantajan isä kertoi esimerkiksi syyskäräjillä 1886, että ”*wastaaja monta vuotta perättäin veivasi kantajan kanssa, juoksi yökaudet hänen*

⁴¹⁴ Tarkka 1998(b), 161–162.

⁴¹⁵ Luvattomasta suhteesta tai salavuoteudesta kerrottiin myös kolmessa sellaisessa aloituspuheenvuorossa, joissa ei suoraan mainittu miehen käyttämistä keinoista (Esim. JyMA Keuruun Sk 28.10.1880, § 212). Tällöinkin asian mainitseminen miehen osoittamisen yhteydessä voitaisiin tulkita mainetta puolustavaksi performatiiviseksi puheaktiksi.

⁴¹⁶ **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä. Ks. edellä luku 4.1.1.

⁴¹⁷ JyMA Keuruun Sk 22.10.1885, § 208.

⁴¹⁸ JyMA Keuruun Tk 29.3.1886, § 131, liite ”tyttöparka”.

vieressään, lupasi naida hänet ja viekoitteli sillä keinoin kanssansa lihalliseen yhteyteen”.⁴¹⁹ Lausumassa korostettiin epäsuorasti sitä, että nainen ei ollut ainakaan kovin kevyesti suostunut seksuaaliseen kanssakäymiseen.

Mikä aviolupauksista kertovissa syyttämispuheissa on se naisen mainetta puolustava performatiivinen elementti? Illokutiivisena aktina tällä kertaa toimivat ilmaukset naimalupauksista, jotka korostuvat edelleen sitä vasten, että niiden avulla mies oli viekoitellut tai vieteltyt naisen luvattomaan yhteyteen. Puheakti ilmaisee täten epäsuorasti sen, että yhdyntää ei olisi tapahtunut ilman miehen lupauksia, jotka olivat siis olleet naiselle taesiiitä, että hän ei menettäisi mainettaan, jos tulisi raskaaksi. Cavallon ja Ceruttin mukaan 1600-luvun Italiassa mies pystyi yhdynnässä viemään naisen kunnian pois, mutta jos lupasi ottaa naisen vaimokseen, kunniaa ei olisi menetetty⁴²⁰.

Vaikka 1880-luvun Keski-Suomessa yhdyntään ja erityisesti neitsyyteen liittyvät kunniakäsitteet olivat erilaisia kuin 1600-luvun Italiassa, niin maineen kannalta aviolupauksista käräjillä kertovissa syytöksissä on kyse samansuuntaisesta, tosin jälkikäteen suoritettavasta maineen puolustamisesta tai mahdollisesta palautuksesta. Esimerkiksi Kari Telsten (1991) mukaan miestä aviolupauksista syyttämällä nainen julkatoi tehdyn lupauksen ja asetti miehen syylliseksi hyvittämään seuraukset. Samalla tämä teko puhdisti naisen kunniaa,⁴²¹ eli toisin sanoen naisen mainetta.

Puheaktilla siis osoitettiin käräjäleisölle, että nainen oli toiminut yhteisön normien mukaan: seksuaalista kanssakäymistä oli harjoitettu oletetun tulevan aviomiehen kanssa, jolloin naisen ei ollut tarvinnut pelätä raskaaksi tulemistä. Mies oli käyttäytynyt ja puhunut avioliiton merkitystä naimattomassa seksuaalisuudessa korostavien yhteisesti jaettujen kulttuuristen jäsenysten mukaan. Täten aviolupauksista kertominen oli naisen mainetta puolustavana puheaktina tehokkaampaa kuin vetoaminen epämääräisempään viettely-termistöön, koska tällöin julkituottiin, että nainen uskoi olleensa tekemisissä tulevan aviomiehensä kanssa.

Kolmantena syyttämispuhetapana tarkastellaan edelleen aviolupauksiin liittyviä mainintoja siitä, että yhdyntä olisi tapahtunut kihlauksen jälkeen ja sen perusteella. Tällaista puhetapaa löytyy kolmesta eri tapauksesta.⁴²²

⁴¹⁹ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257.

⁴²⁰ Cavallo & Cerutti 1990, 76–77.

⁴²¹ Lindstedt Cronberg 1997, 237–239.

⁴²² **Liite 1:** TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä. Ks. edellä luku 4.1.1. Lisäksi kolmen aviolupaustapauksen alkupuheenvuorossa tai todistajanlausunnoissa mainittiin kihlat tai sormukset, vaikka niissä ei suoraan kihlauksesta yhdynnän perusteena eksplikoitukaan (JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221; Tk 29.3.1886, § 131, liite ”tyttöparka”; Sk 4.11.1886, § 248).

Talvikäräjillä 1883 luetussa kannekirjassaan torpantytär Amalia Samuelintytär Sipilä esiintoi, että ”Tukkiasioitsija Alho, joka teeskennellen olevansa minun todellinen rakastajani, on kihlannut minun avioliittoon ja sen nojalla houkutellut minun kanssansa salavuoteuteen(...)”. Amalian jatkoi, että synnytettyään tyttölapsen ”A.W.Alho ei ole sen(...)tätä kauppaansa perännyt, josta huomaan, että olen tullut suuresti petetyksi.”⁴²³

Räätälintytär Hilda Rönöman puolestaan esitti talvikäräjillä 1881, että ”sitten kun vastaaja Juhannuksen aikaan 1879 kahdenkesken kihlasi hänet morsiamekseen, antaen siitä hänelle merkiksi kihlasormuksen, olivat he ruvenneet pitämään liika aikaseen kovin likeistä yhteyttä, josta kantaja tuli raskaaksi(...)”.⁴²⁴

Kihlauksista kertovissa puhetavoissa niiden performatiivinen voima tulee samoista elementeistä kuin aviolupausten kohdalla. Kihlausten myötä kuitenkin korostuu se, että tilanne oli jo pidemmällä: nainen ja mies olivat jo ainakin keskenään kihlautuneet ja tämän vuoksi lähempänä avioliittoa. Toisaalta puheaktiin tulee vakuuttavuutta kihlauksen materiaalisesta puolesta, kihlakaluista, joita vastaaja oli antanut. Esimerkiksi itsellinen Kristiina Handolinin asiamies kertoi oikeudessa syksyllä 1884, että vastaaja oli kihlannut kantajan kahden kesken, josta oli todisteena ”puhe ja sormus. Näin pitäen kantajaa morsiamenansa vietteli vastaaja hänet luvattomaan sekaannukseen”.⁴²⁵ Kihlauksen ja kihlakalut esiin tuovat alkupuheenvuorot olivat täten kaikkein tehokkaimpia naisen maineen puolustamisen kannalta, koska ne ilmaisivat sen, että nainen suostuessaan seksuaaliseen kanssakäymiseen, oli toiminut täysin yhteisön normien mukaan. Kihlauksen myötä sukupuolielämä oli ollut luvallista aloittaa.

Tarkastelluilla puhetavoilla on kantajan maineen puolustamisen suhteen olemassa vielä yksi lisäulottuvuus: syyttämällä aloituspuheenvuoroissa pelkästään yhtä miestä, puheakti osoitti käräjäyleisölle, että nainen olisi ollut sukupuoliyhteydessä vain tämän yhden miehen, olettamansa tulevan aviopuolison kanssa. Edelleen syytöspuheenvuorojen muoto antaa epäsuorasti ymmärtää, että raskaaksi tuleminen olisi johtunut yhdestä ainoasta yhdyntäkerrasta tai sitten suhteen pitkäikäisyyttä ei ainakaan erityisesti korostettu.

Tässä alaluvussa kantajien aloituspuheenvuoroja on tarkasteltu tekstinä, puheakteina, jotka osallistuivat uhatuksi joutuneen maineen puolustamiseen. Lopuksi pohditaan vielä, kuinka tietoista toimintaa tämä kantajilla oli, ja kuinka merkityksellistä tarkastelluissa puheakteissa lopulta ovat niiden esittäjien intentiot.

⁴²³ JyMA Keuruun Tk 12.4.1883, § 233.

⁴²⁴ JyMA Keuruun Tk 11.5.1881, § 346.

Pohjola-Vilkunan mukaan maineen puolustaminen käräjillä olisi ollut monesti tietois-
ta toimintaa; aviottoman lapsen synnyttänyt nainen saattoi nostaa eluskanteen, vaikka
olisi ollut varma häviöstään huonojen todisteiden vuoksi. Tällöin julkisella haastolla
pyrittiin viestimään miehen syyllisyyttä: nainen saattoi vierittää osan vastuusta miehelle
tai saamaan jopa hyvitystä tai kosta mieheltä, joka ei ollut osallistunut elutukseen.⁴²⁶
Myös Sigrid Johansson on korostanut käräjille noston tietoista merkitystä kunnianpalau-
tuksessa selittämällä Ruotsissa 1800-luvun mittaan naisten määrän vähenemisen käräjil-
lä johtuneen siitä, että enemmistö naisista ei enää nähnyt kunniaansa uhatuksi, kun he
synnyttivät aviottoman lapsen sellaisessa suhteessa, joka oli tähdätty johtamaan avioliit-
toon. Lindstedt Cronberg on toisaalta sitä mieltä, että kertomalla käräjillä aviolupauksis-
ta, naiset eivät olisi yrittäneet (tietoisesti) palauttaa kunniaansa.⁴²⁷ Voiko asiaa tarkastel-
la empiirisesti ja eritellä naisten erilaisia intentioita (elatuksen saaminen – maineen tie-
toinen puolustaminen)?

Jos naisen tarkoituksena olisi ollut pelkästään miehen osoittamisen kautta puolustaa
mainettaan, niin tällöinhän periaatteessa ensimmäisen käsittelyn jälkeen käräjien käymi-
sestä olisi voitu luopua. Kahdessa tapauksessa vastaajan saapuessa paikalle kantajana
toiminutta naista ei näkynyt, joista toinen tapauksista oli vasta ensimmäisen kerran tu-
lossa käsittelyyn. Lisäksi viidessä tapauksessa molemmat jättivät saapumatta uusintäkä-
sittelyihin ja peräti yhdeksässä asianosaiset eivät saapuneet ollenkaan ensimmäiseen
käsittelyyn.⁴²⁸ Näistä tapauksista ei kuitenkaan löydy viitteitä ainakaan siitä, että ela-
tussyytöksen nostamisen funktiona olisi ollut pelkästään päästä syyttämään miestä.

Sen sijaan todennäköisempi syy sille miksi nainen yksin jätti saapumatta paikalle, oli
syytöksen ajamisen näkeminen toivottomaksi.⁴²⁹ Kahdessa muussa sikeen jäämis-
tapaustyypissä oikeudenkäynnin päätyminen johtui todennäköisesti siitä, että käräjä-
osapuolet olivat päässeet elatusriidassaan keskinäiseen sopuun joko ennen käräjiä tai
käräjien aikana. Keskinäisen sovun hakemisen vuoksi naisten ei näet kannattanut jättää
käräjäkäyntiä sikeen, sillä kuitenkin poikkeuksetta kantajilla oli ainakin jonkinlaisia
todistajia mukanaan.⁴³⁰ Käräjillä vähäisetkin todistajat pystyivät esittämään usein aina-
kin puolinäytön miestä vastaan, vaikka täyttä varmuutta syyllisyydestä ei olisi saatu-
kaan.

⁴²⁵ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249.

⁴²⁶ Pohjola-Vilkuna 1993, 21–22; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 47, 67.

⁴²⁷ Johansson 1999, 220–221; Lindstedt Cronberg 1997, 239–240.

⁴²⁸ JyMA Keuruun Sk 14.10.1885, § 81; Sk 2.11.1883, § 243; luku 8.2: TAULUKKO 14 Kesken jätetyt lastenelatuslapaukset

⁴²⁹ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 49.

Voidaankin esittää että käräjillä aviottoman äidin ensisijaisena ja tietoisena intentiona oli hakea elatusta mieheltä. Janssonin mukaan rooli, joka käräjillä osapuolilla on, vaikuttaa enemmän tai vähemmän siihen mitä he sanovat, eli suullinen argumentaatio seuraa säännöllisiä, tottuja muotoja⁴³¹. Tämä selittää puheaktien muodon: nainen oli vaativassa siltä yhdeltä tietyltä mieheltä elatusta. Aviolupauksista, viettelemisestä ja kihlaamisesta kertominen toi julistavaa lisätehoa syytöksiin, vaikka niillä ei elatuksen saamisen kannalta suoraa juridista merkitystä olisi ollutkaan.

Sen sijaan jää vastausta vaille, oliko maineen puolustaminen kuitenkin yksi elatussyytteen ajamisen tietoinen funktio. Suoraan kantajien pään sisään pääseminen on tuomiokirjojen avulla mahdotonta. Mutta toisaalta kysymys ei ole välttämättä edes relevantti, sillä performatiiviset puheaktit miehen osoittamisineen ja syyttelyineen toimivat suhteessa käräjäyleisöön kantajan uhatuksi joutuneen maineen puolustajana riippumatta tämän tietoisista intentioista. Toisin sanoen, syyttäessään miestä ja hakiessaan oikeuden kautta elatusta, syyttämispuheenvuoroissa tultiin samalla epäsuorasti puolustettua omaa uhatuksi joutunutta mainettaan. Elatusavun hakemista ja maineen palauttamista käräjillä ei täten välttämättä voida edes erotella. Jos mies todettiin syylliseksi ja määrättiin maksamaan elatusta, niin tällöin Seppo Aallon mukaan julkisten korvausten saamisella nainen todisti eläneensä yhteisön hyväksymien sääntöjen puitteissa ja hänen kunniansa(maineensa) palautui⁴³². Mikä oli sitten näiden väitteiden juridinen merkitys?

5.2.2 Aviolupausten ja kihlausten juridinen merkitys ja konkreettinen vaikutus

Edellä tarkasteltiin kantajien syyttämispuheenvuoroja performatiivisina puheakteina suhteessa yhteisöä edustavaan käräjäyleisöön. Tässä luvussa keskitytään syyttämispuheenvuorojen juridisiin merkityksiin ja kysytään, mitä mahdollisia käytännön vaikutuksia oli aloituspuheenvuoroilla, joissa mainittiin seksuaalisesta kanssakäymisestä aviolupausten (kuusi tapausta) ja kihlausten (kolme tapausta) kanssa samassa yhteydessä. Toisin sanoen mielenkiinnon kohteena on se, että toimivatko syyttämispuheenvuorot onnistuneesti performatiivisina puheakteina muokaten oikeudellista todellisuutta.

⁴³⁰ Henkilökohtaista riidan ratkaisua ja elatussyytteen vaikutusta sovitteluun tarkastellaan luvussa **8.2**.

⁴³¹ Jansson 2002, 47.

⁴³² Aalto 1996, 189.

Juridinen lähtökohta performatiivisten puheaktien toiminnalle on olemassa, sillä aviolupauksin tai kihlatun kanssa makaaminen asetti miehelle juridisen velvollisuuden men-
nä naisen kanssa naimisiin tietyin reunaehdoin. Vuoden 1734 lakiin oli kirjattu seksuaal-
lisesta kanssakäymisestä kihlatun kanssa, että ”*Jos mies makaa morsiamensa, niin se on*
avioliitto, joka on vihkimisellä päätettävä, joko kihlaus on tehty ehdoilla tai ehdoitta,
vaikka ei samat ehdot olisi täytettykään. Jos mies karttaa vihkimistä ja pysyy wastaha-
koinena, pidettäköön nainen hänen awiowaimonansa(...)”⁴³³.

Aviolupausten kohdalla tilanne oli samansuuntainen: ”*Jos mies naimisen ehdolla*
makaa naisen, niin ottakoon hänet waimoksensa, jos nainen vaatii ja hänen isänsä ja
äitinsä siihen suostuvat. Jos mies on wastahakoinen, tehköön niin kuin edellä sanottu
on. Jos hän kieltää lupauksensa tuomitkoon siitä oikeus(...)”⁴³⁴.

Molemmissa tapauksissa juridisessa mielessä lopputulos olisi ollut sama: jos mies
kieltäytyi vihkimisestä, niin oikeuden olisi tullut julistaa pariskunta aviopuolisoiksi.
Selkeä ero oli kuitenkin se, että kihlauksen ollessa kyseessä sukupuoliyhteys synnytti
automaattisesti oikeudellisen tarpeen saada aikaan avioliitto, mutta aviolupausten koh-
dalla vain, jos nainen anoi tuomioistuimelta niiden vahvistamista⁴³⁵. Molempien sään-
nösten mahdollisena lopputuloksena oli se, että tuomioistuimessa voitiin vahvistaa niin
sanottu *epätäydellinen* tai *vajavainen avioliitto*, jolloin nainen olisi saanut vaimolle kuu-
luvut oikeudet.⁴³⁶

Näin siis lakitekstin tasolla. Mitä käytännön oikeudellisia vaikutuksia näillä säädök-
sillä oli? Esimerkiksi torpantytär Kristiina Adamintytär Raja kertoi syyskäräjillä 1886
oikeuden edessä, että samassa talossa hänen kanssaan palvelusvuonna 1884–1885 työs-
kennellyt vastaaja ”*viekoitteli avioliiton lupauksilla kantajan kanssansa lihalliseen yh-*
teyteen”, mistä oli ollut seurauksena poikalapsi.⁴³⁷ Samalla tavalla kihlauksen myötä
tapahtuneesta seksuaalisesta kanssakäymisestä oli Hilda Rönman kertonut suoraan
oikeudelle, sanoen, että vastaaja oli kihlannut hänet morsiamekseen ja antanut siitä mer-
kiksi ”*kihlasormuksen*”, minkä jälkeen he olivat alkaneet pitämään ”*kovin likeistä yhte-*
yttä”.⁴³⁸

⁴³³ RVL 1734, Naimiskaari: 3.luku, § 9.

⁴³⁴ RVL 1734, Naimiskaari: 3.luku, § 10. Hemmerin mukaan säännös oli laadittu alun perin suojelemaan
aviolupauksin vietettyä naista antamalla tälle ”se hyvitys, mikä annettavissa on” (Hemmer 1954, 50).

⁴³⁵ Hemmer 1954, 50.

⁴³⁶ Pyllkkänen 1991, 90–91; Hemmer 1954, 49–50, Nieminen 1951, 72–74. Epätäydellinen avioliitto
syntyi myös, jos aviolupausten myötä lapsen synnyttänyt nainen oli kirkotettu lapsensa isän morsiamena
(Hemmer 1954, 50; Losman 1982, 295). Aviottomien äitien kirkottamisesta ks. luku 7.3.

⁴³⁷ JyMA Keuruun Sk 29.10.1886, § 189.

⁴³⁸ JyMA Keuruun Tk 11.5.1881, § 346.

Oikeudessa esitetyissä aloituspuheenvuoroissaan kantajat täten toivat julki naimakaaren säädösten sisältämät maininnat kihlauksesta, aviolupauksista ja tapahtuneesta yhdynnästä. Eli tutkittavassa puheaktissa kyseiset maininnat toimisivat illokutiivisena aktina, eli puheaktin performatiivisena sisältönä. Mutta oliko tällaisilla puheilla todellista oikeudellista vaikutusta? Asiaa lähdetään tarkastelemaan ensin sen kautta, että yrittivätkö kantajat tällä tavoin aktiivisesti pakottaa miestä kanssaan avioliittoon, eli saada tämän lunastamaan pettämänsä lupaukset.

Lindstedt Cronbergin mukaan esimerkiksi salavuoteustapauksissa naiset saattoivat vaatia mieheltä avioliittoa tuomalla esiin, että mies oli saanut hänet aviolupauksella. Tämän vuoksi tuomioistuimen olisi pitänyt tuomita mies täyttämään avioliittonsa.⁴³⁹ Marja Taussi Sjöberg puolestaan esittää, että naiset saattoivat vaatia aktiivisesti käräjillä avioitumista aviolupaukset rikkoneen kihlattunsa kanssa, mutta ei niinkään siitä syystä, että olisivat päässeet naimisiin, vaan painostaakseen miestä maksamaan lapsenelätystä.⁴⁴⁰

Mutta Keuruun kärjäkunnassa, huolimatta siitä, että monissa tapauksissa kantajat kertoivat aviolupauksista ja kihlauksista, ainoastaan yhdessä lapsenelätustapauksessa kantaja tai hänen edustajansa toi suoraan esiin, että vastaaja pitäisi velvoittaa avioliittoon. Kyseisessä tapauksessakaan avioliittoa ei suoranaisesti vaadittu, vaan kannekirjassa pyydettiin ”*nöyrimmästi että A W Alho velvoitettaisiin, joko päättämään aiotun avio liittomme, taikka kumminkin puolestaan hoitamaan tätä meidän yhteistä tytärtämme(...)*”. Kannekirjassa mainittiin sekä aviolupauksista, että kihlauksesta.⁴⁴¹

Avioitumisvaatimusten vähäisyys on mielenkiintoista siitä syystä, että vaikka monissa syyttämispuheenvuoroissa sanottiin suoraan, että vastaaja oli pettänyt lupauksensa, eikä osallistunut lapsen elatukseen, niin oikeudelta vaadittiin puuttumista pelkästään jälkimmäiseen. Esimerkiksi Hilda Kolkkama kertoi aloituspuheenvuorossaan, että lapsen syntymän jälkeen ”*kantaja ei ole sen erän perästä huolinut kantajasta eikä lapses-takaan*”, ja pyysi, että oikeus velvoittaisi miehen elatuksen maksuun. Samansuuntaisesti Effia Eliaantytär Pykälämäki kertoi että talonpoika Herman Otonpoika oli lapsen syntymän jälkeen ”*hylännyt kantajan ja jättänyt lapsen kantajan kasvatettavaksi, ei anta-*

⁴³⁹ Lindstedt Cronberg 1997, 170–172. Lindstedt Cronberg ei tosin yhdeksän salavuoteustapauksen analyysissään erittele, että vaativatko naiset avioliittoa suoraan, vai päätteleekö hän naisten avioliittovaatimukset pelkästään aviolupausten esille ottamisesta.

⁴⁴⁰ Taussi Sjöberg 1988, 147. Aviovaatimukset saattoivat olla muullakin tavalla väline, sillä Pykkäsen mukaan 1680-luvun jälkeen naiset olivat salavuoteusjutuissa vedonneet yhä useammin siihen, että maakaaminen oli tapahtunut aviolupauksen perusteella, koska vuoden 1686 kirkkolain mukaan avioliitto poisti rangaistavuuden (Pykkänen 1990, 237).

⁴⁴¹ JyMA Keuruun Tk 12.4.1883, § 233, liite ”kannekirja, alleg 233”.

nut rahaa”. Effia myös vaati pelkästään vastaajalle ”*laillista velvoittamista kasvatukseen ja ylläpitoon*”. Kihlatuksi tullut Hilda Rönöman puolestaan kertoi, että ”*kun naimisista ei tullut mitään, vastaajan estelemisen takia, ja vastaaja ei ole pitänyt vähäistäkään huolta lapsen eläkkeestä, vaatii elatusta syntymästä siihen kun(...)*”.⁴⁴²

Kantajien kannalta naimalupauksen tai kihlauksen esiintuonnilla ei siis ollut ainakaan suoraan ilmaistua halua päästä miehen kanssa naimisiin, vaan pelkästään saada elatus lapselle. Tarkasteltavien elatustapausten rinnalle tuomiokirjoista ei myöskään löydy tarkasteluajalta ainoataan tapausta, jossa nainen olisi kyseisiin lainkohtiin vedoten tullut esittämään oikeudelle, että se pakottaisi miehen täyttämään kihlaus- tai aviolupauksensa yhdynnän jo tapahduttua.⁴⁴³ Toisaalta on pidettävä mielessä, että avioliittovaatimuksia ei välttämättä lähdetty esittämään, vaikka avioliittoon olisi haluttukin, koska naiset eivät olisi kyenneet esittämään muita todisteita kuin omat sanansa miehen esittämistä lupauksista tai kihlauksista⁴⁴⁴.

Eli ainakin kantajien osalta aviolupauksista tai kihlauksesta oikeudessa mainitseminen performatiivisena puheaktina liittyi enemmän maineen palauttamiseen, vaikka kuten edellisessä luvussa todettiin, se ei olisi välttämättä tietoista ollutkaan. Samansuuntaisesti Pohjola-Vilkuna on pitänyt kantajien syyttämispuheenvuorojen samana toistuvaa argumentaatiota merkkienä siitä, että niiden avulla nainen suoritti ”siveellisyytensä puhdistuksen” tai puolusti ”kunniaansa”. Pohjola-Vilkunan mukaan tämä olisi tapahtunut kuitenkin ikään kuin vetoamalla epäsuorasti kulttuuriperimänä periytyneeseen tietoon vanhasta laista, jonka mukaan, naiselle olisi kuulunut täydet avio-oikeudet, jos mies aviolupausten jälkeen hylkäsi hänet.⁴⁴⁵

Ajatus on mielenkiintoinen, vaikkakin Pohjola-Vilkuna pääsee tähän oikeansuuntaiseen johtopäätökseen (maineen puolustaminen aviolupauksiin vetoamalla) väärillä argumenteilla, sillä hän Armas Niemistä (1951) lainaten perustaa päätelmänsä 1686 kirkkolakiin, ja siihen ettei juridisesti tällainen lupaus olisi ollut enää sitova.⁴⁴⁶ Juridisestihan lainkohta 1734 lakiin sisällytettynä oli vielä voimassa⁴⁴⁷. Voi tietysti olla mahdollista, että naiset olisivat voineet Pohjola-Vilkunan tarkoittamalla tavalla viitata lakiin, mutta todennäköisimmin puheaktin tasolla kantajat kuitenkin maineensa puolustamises-

⁴⁴² JyMA Keuruun Sk 22.10.1885, § 208; Sk 4.11.1886, § 248; Tk 11.5.1881, § 346.

⁴⁴³ Oikeuteen tuoduista petetyistä avioliittosopimuksesta ja kihlauksista ks. Gowing 1998, 139–179.

⁴⁴⁴ Pylkkänen 1990, 239; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 67; Lindstedt Cronberg 1997, 239.

⁴⁴⁵ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 67.

⁴⁴⁶ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 67. Ks. Nieminen 1951, 74.

⁴⁴⁷ Epätäydellistä avioliittoa koskevat säännökset kumottiin lopullisesti vasta vuoden 1929 avioliittolaissa (Pylkkänen 1991, 90–91).

sa viittasivat aviolupauksista ja kihlauksista kertomalla ennemmin tapahtuneeseen 1880-luvun todellisuuteen: mies ei ollut pitänyt lupaustaan.

Mutta kuten edellä on todettu, performatiiviset puheaktithan voivat toimia ilman niiden esittäjien tietoisia intentioita. Kuinka käräjäoikeus lopulta suhtautui näihin naisten puheisiin? Syntyikö puheaktin todellisuutta muokkaava lopputulos, oikeuden julistama vajavainen avioliitto missään tapauksessa?

Kantajien syyttämispuheenvuoroilla ei ollut tällaista performatiivista voimaa, sillä kihlakunnanoikeus pohti naimakaaren säädösten suhdetta kantajien väitteisiin ainoastaan sen tapauksen yhteydessä, jossa kantaja torpantytär Amalia Samuelintytär vaati avioliittoon velvoittamista yhtenä vaihtoehtona. Tapauksen lopullisessa päätöksessä oikeus julkatoi kantansa väitettyyn kihlaukseen, toteamalla, että mies veloitetaan – tämän oman tunnustuksensa perusteella – maksamaan elatusta siittämästään lapsesta. Kuitenkaan ei ollut ”näytetty toteen, että Alho maannut hänet naimisen lupauksella, niin Alhoa ei voida pakottaa avioliittoon hänen kanssaan”.⁴⁴⁸

Kihlakunnanoikeus ei ottanut kantaa mahdolliseen aviopariksi julistamiseen tai kommentoinut mitenkään kihla- tai aviolupausväitteitä edes tapauksissa, joissa lopullinen tuomio osoitti miehen syylliseksi täydellä näytöksellä⁴⁴⁹ tai puolella näytöksellä⁴⁵⁰. Tällöinhän oikeus vahvisti sen, että väitetty seksuaalinen kanssakäyminen oli ainakin todennäköisesti tapahtunut. Miksi puheakti ei sitten toimi, eli miksi oikeus sivuutti naisen tunnustukset? Oikeushan oli kuitenkin tietoinen kyseisistä naimakaaren säädöksistä kuten Alhon ja Sipilän tapaus osoittaa. Asiaan on löydettävissä useampia mahdollisia syitä.

Tärkein syy on se, että sekä kihla- että aviolupauksen kohdalla edellytettiin, että kantajan olisi pitänyt samalla vaatia avioliittoa, ennen kuin oikeus olisi ottanut asiaan kantaa. Lain mukaanhan kantajan aviovaatimusta olisivat oikeudessa rinnalleen tarvinneet pelkästään aviolupaukset, mutta vaikuttaa siltä, että Keuruulla kihlakunnanoikeus ei tässä kohtaa erotellut aviolupaus- ja kihlapykälän sisältöjä niin tarkasti toisistaan. Molemmissa siis vaadittiin kantajan suoraan ilmaistu halu oikeuden julistamaan avioliittoon.

Toisaalta osasyiksi voidaan löytää se, että aviolupauksista ja varsinkin kihlauksista – jotka siis yhdyntään yhdistyneenä automaattisesti loivat tilan, jossa avioliitto olisi pitänyt oikeuden kautta julistaa, jos mies sitä vastusti – olisi oikeudessa pitänyt esittää vah-

⁴⁴⁸ JyMA Keuruun Sk 26.10.1883, § 103. Oikeuden passiivisuudesta myös Lindstedt Cronberg 1997, 115.

⁴⁴⁹ Esim. JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249; Sk 4.11.1886, § 257; Sk 19.10.1887, § 38.

vempia todisteita kuin pelkästään omat sanat. Oikeudessa siis kahden kesken tehdyillä kihlauksilla tai lupauksilla ei ollut arvoa, jos niitä ei voitu näyttää tavanomaisten todistelusaäntöjen mukaan.⁴⁵¹ Eli vaikka kihlaamisesta puhuttaessa usein mainittiin sormukset tai vastaavat kihlakalut, niin se ei olisi riittänyt oikeudelle. Toisaalta on hankala arvioida sitä, että jos kantaja olisi tuonut oikeuteen fyysisesti kihlakalunsa tai aviolupausten kohdalla joko kirjalliset lupaukset tai ulkopuolisten todisteet siitä, niin olisiko se yhdessä puheiden kanssa riittänyt⁴⁵², vai olisiko oikeus joka tapauksessa halunnut kantajien aktiivisesti vaativan avioliittoa, ennen kuin se olisi ottanut kantaa mahdolliseen aviopariksi julistamiseen.

Kolmas mahdollinen syy sille miksi oikeus ei ollut kiinnostunut kihlapuheisiin liittyvästä avioliittoon julistamisesta, voi olla se, että kyseiset kihlaukset eivät olisi olleet virallisia. Esimerkiksi kantajat olivat suoraan tietoisia kihlauksen epävirallisuudesta, sillä esimerkiksi Kristiina Handolin kertoi, he olivat kantajan kanssa kihlautuneet ”*vaikka ainoastaan kahden kesken, joten kantajalla ei ole parempaakaan todistusta, kuin puhe ja sormus(...)*”. Myös Hilda Rönman alkupuheenvuorossaan toi esiin, että Abraham Könttari oli kihlannut hänet ”*kahdenkesken*”.⁴⁵³

Kyseiset kihlaukset eivät olisi olleet virallisia, koska lain mukaan kihlataputumassa olisi pitänyt olla mukana naisen naittajan lisäksi kaksi todistajaa kummaltakin puolelta. Naittajan merkitys oli tosin vähentynyt, sillä vuonna 1864 oli säädetty naimattoman naisen täysivaltaisuusiäksi 25 vuotta, josta lähtien hän olisi ollut täysin vailla holhoojan/naittajan vaikutusta, mutta jo 21 vuotta täyttänyt nainen sai mennä naimisiin ilman naittajan suostumista.⁴⁵⁴ Mutta riippumatta siitä tarvitsivatko kyseiset naiset juuri naittajan läsnäoloa kihlauksen päteväimiseksi, niin ainakin se vaati joko ulkopuolisia todistajia, tai ainakin jotain kirjallista todistetta⁴⁵⁵ omien sanojen lisäksi. Oikeudessa pariskuntien juridisen aseman ja seksuaalisen kanssakäymisen keskinäinen tulkitseminen oli yleensäkin hankalaa⁴⁵⁶.

⁴⁵⁰ Esim. JyMA Keuruun Tk 23.3.1886, § 73; Sk 10.101885, § 40.

⁴⁵¹ Lindstedt Cronberg 1997, 115, 239. Ks. Marklund 2004, 171.

⁴⁵² Yhdessä aviolupaustapauksessa, jossa kantaja näytti käräjillä saamaansa sormusta, sillä ei ollut ainaakaan tämän kaltaista vaikutusta (JyMA Keuruun Tk 3.4.1884, § 221).

⁴⁵³ JyMA Keuruun Sk 18.9.1884, § 249; Tk 11.5.1881, § 346.

⁴⁵⁴ RVL 1734, Naimiskaari: 3.luku, § 1; Keisarillinen asetus 31.11.1864, § 1, § 2; Hemmer 1954, 15.

⁴⁵⁵ Kihlauksen virallisuuden suhteen laki sanoi, että ”*kihlaus- ja awioliittoriidoissa oma tunnustus ja kirjallinen wakuutus yhtä woimalliset perustukset ja todistukset kuin lailliset ja jääwittömät todistukset*” (Kuninkaallinen asetus 14.1.1726, § 1).

⁴⁵⁶ Karin Hassan Jansson korostaa kuinka oikeuden oli 1600–1700-luvuilla esimerkiksi raiskauksista tuomioita jakaessaan vaikea tulkita esimerkiksi sitä, että olivatko pariskunnat olleet jo kihloissa, tai oliko raiskaustapahtuma vasta synnyttänyt kihlasuhteen, tai mitä vaikutuksia oli raiskauksen jälkeen tapahtuneella kihlauksella (Jansson 2002, 122–161, 225–229, 325–326).

Tarkasteltaessa kantajien syyttämispuheenvuoroja performatiivisina puhekateina niiden juridisen merkityksen kannalta, voidaan todeta, että pelkät maininnat kihlauksesta ja aviolupauksista eivät riittäneet oikeudelle julistamaan pariskuntaa juridisessa mielessä aviopariksi. Kihlakunnan oikeus oli kuitenkin kiinnostunut soveltamaan kyseistä lainkohtaa, jos kantaja vaati avioliittoa, ja mahdollisesti myös silloin jos aviolupaukset ja kihlaukset olisi voitu todistaa selvemmin.

Oikeus oli kuitenkin kiinnostunut erityisesti kihlauksen aikana tapahtuneen seksuaalisen kanssakäymisen oikeusvaikutuksista, mikä näkyy viidessä oikeustapauksessa, joissa papiston vaatimuksesta kihlapareja oli haastettu käräjille vihkimisen viivytteystä syytettynä. Asianosaisten puheilla tapahtuneesta yhdynnästä tai oikeammin ilmaistuna sen puuttumisesta, oli nimittäin merkityksensä, jos haluttiin hakea kihlaeroa⁴⁵⁷. Lisäksi jos tällaisissa tapauksissa - joissa kihlauksesta ei ollut epäselvyyttä - sukupuoliyhteys mainittiin, niin silloin pariskunta julistettiin juridisessa mielessä avioliittoon, ts. epätäydelliseen avioliittoon. Aineistosta löytyy yksi tällainen tapaus.

Torpparinpoika Abraham Wähänen ja hänen kihlakumppaninsa piika Maria Kristiina Raisio olivat talvikäräjillä 1881 vihkimisen viivytteystä syytettynä. Abraham ja Maria myönsivät seksuaalisen kanssakäymisen, mutta Maria esitti, ettei hänen tarvitsisi mennä Abrahamin kanssa naimisiin, koska tällä oli ollut muitakin naisia. Myös eräs todistaja kertoi, että Abraham oli ollut muidenkin naisten kanssa yhdynnässä. Oikeus lopulta päätti, että koska Abraham Wähänen oli myöntänyt olleensa kihlauksen jälkeen sukupuoliyhteydessä Maria Raision kanssa, niin se olisi naimiskaaren 3. luvun 9 momentin mukaan avioliitto, ja julisti, että *”tulee häntä kuten avioparina pidettämän. Raisiota laillisena vaimona pidettämän”*.⁴⁵⁸ Voikin sanoa, että Wähäsen ja Raision kohdalla heidän tunnustuksensa yhdynnästä virallisesti hyväksytyyn kihlauksen aikana toimi performatiivisena puheaktina muokaten todellisuutta: tuottamalla oikeudellisessa mielessä avioliiton.

Ennen käräjille menemistä varsinkin elatustapausten naiset olivat kuitenkin jo kohdanneet aviottoman raskauden tuottaman normipaineen, jota he omalta osaltaan olivat pyrkineet sitten oikeudessa purkamaan, pyrkien täten maineensa puolustamiseen. Seuraavassa pääluvussa siirrytään ajassa vähän taaksepäin tarkastelemaan näitä aviottoman raskauden ja lapsen syntymän vaikutuksia.

⁴⁵⁷ Tematiikkaa ja kyseisiä tapauksia tarkastellaan luvussa 7.2.

⁴⁵⁸ JyMA Keuruun Tk 2.5.1881, § 162. Myös Losman 1982, 295; Paunonen 2005, 31. Raision ja Wähäsen toiminnasta ks. luvut 7.2 ja 8.3.2.

6 Naisen kokema aviottomasta raskaudesta seurannut todellisuus ja normipaine

6.1 Pyrkimys raskauden salaamiseen

Tässä ensimmäisessä alaluvussa tarkastellaan raskaana olleen naimattoman naisen elämää, ja kysytään, että millä tavalla hän käyttäytyi suhteessa muihin ihmisiin, miten ulkopuoliset toisaalta häneen ja mitä tämä kertoo naimattomaan seksuaalisuuteen liittyneistä normeista. Lähtökohtaisesti edellisten lukujen perusteella voidaan esittää, että koska naimaton seksuaalisuus ei ollut (ainakaan toistaiseksi) johtanut avioliittoon, niin avioton raskaus toimi todisteena ulkopuolisille normien vastaisesta elämästä. Kyseisen normipaineen joutui tässä vaiheessa kantamaan vain nainen. Muistitietoaineistoa käyttävässä tutkimuskirjallisuudessa on esitetty, että raskaana ollut naimaton nainen olisi joutunut paheksunnan kohteeksi. Varsinkin Jonas Frykman korostaa negatiivista suhtautumista esittäessään, että selkeä raskaus toi häpeää työtalolle, sillä se laittoi epäilyksiä kaikkiin talon asukkaihin, eli nuoriin miehiin. Joskus raskaana ollut nainen saatettiin irtisanoa ennen synnyttämistä, hän synnytti muualla, ja tuli takaisin kuukauden lapsen syntymän jälkeen.⁴⁵⁹ Samoin Hilikka Helsti korostaa, että erityisesti avioton raskaus oli häpeällistä, ja ulkopuoliset suhtautuivat naiseen tylästi⁴⁶⁰.

Tuomiokirjojen tasolla suorat todisteet yhteisön suhtautumisesta aviottomaan raskauteen ovat vähissä. Ainoana selvänä esimerkkinä on lapsenmurhasta syytetyn Hilda Hermannintytär Kuuliaisemäen puheenvuoro käräjillä. Hilda oli ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä talollisenpoika Kaarle Yrjölän kanssa, jolta hänellä oli jo ennestään avioton lapsi. Tämän jälkeen ”näki äiti ja muut, että alkoi paisumaan ruumiiltaan ja arvelivat heti mikä siihen syynä”. Hilda kertoi oikeudessa, että äiti oli nuhdellut Hildaa ”kovasti(...) irstaisuudesta, vaan mikäs siinä auttoi, täytyi vaan kärsiä ja orottaa(...)”.⁴⁶¹

Teemaa lähdetään tarkastelemaan käyttäen hyväksi lapsenmurha- ja sikiönkätöntä tapauksen todistajanlausuntoja vastaajan raskauden aikaisesta käyttäytymisestä, ja ulkopuolisten tekemistä huomioista. Esitän, että aviottomaan raskauteen liittyvän normipaineen vuoksi naimattomat naiset pyrkivät monesti eri tavoin peittelemään raskauttaan.

⁴⁵⁹ Frykman 1977, 159–161. Ks. Bolin Hort 1998, 39–40.

⁴⁶⁰ Helsti 2000, 276–277. Ks. Hyvönen 1989, 80–81.

⁴⁶¹ JyMA Keuruun Vk 22.4.1886, § 1. Ks. myös Helsti 2000, 277.

Aineiston käytettävyydestä kattamaan yleisemminkin aviottomat äidit, täytyy kuitenkin tehdä ensin pari selventävä perustelua.

Samanlaista aineistoa käyttänyt Kirsi Pohjola-Vilkuna on kytkenyt aviottoman raskauden salaamisen pelkästään tapausten lopputuloksiin, lapsenmurhiin. Hän esittää, että salaaminen olisi kertonut siitä, että murhaa ei olisi tehty hetken mielijohhteesta, vaan se olisi ollut suunnitelmallinen päätös ja teko⁴⁶². Esitän kuitenkin, että raskauden salaaminen oli yleisemminkin tyypillinen käyttäytymismalli aviottomilla äideillä. Perustelen näkemystä ensinnäkin sillä, että aviottoman äidin käyttäytymistä ei välttämättä voida arvioida pelkästään sen seurausten (tässä tapauksessa lapsenmurha) kautta, koska lapsenmurhatapauksissa ei välttämättä aina ollut kyse suunnitelmallisuudesta tai edes aktiivisesta murhasta, mistä enemmän luvussa **6.3**. Lapsenmurhasta epäillyt olisivat käyttäytyneet aiemmin samalla tavoin kuin yleensäkin naimattomat raskaana olleet naiset.

Toisekseen, raskauden salaaminen oli siviilisäädystä riippumatta yleinen käytäntö maaseudulla, jossa raskaana olleet naiset pyrkivät salaamaan raskautensa niin pitkään kuin mahdollista. Tällainen häpeään liittyvä salaaminen oli yksi keskeisimpiä raskausaikaan kuuluneita häveliäisyyden tapoja, joka Helstin mukaan liittyi naisen elämään ensimmäisistä kuukautisista lähtien.⁴⁶³ Luvussa tarkasteltavien henkilöiden monenlaiset peittelytavat ja erityisesti peittelyyn liittyneet puheet, joita löytyy yhteensä neljästä oikeustapauksesta, kertovat näissä tapauksissa kuitenkin aviottoman raskauden peittelemisestä, koska naimisissa oleville naisille ei kuitenkaan raskauden näkyvyydestä ollut mitään yhteisöllistä uhkaa, koska se oli hyväksyttyä raskautta⁴⁶⁴. Aviottomien äitien salaileva käytös kertoo heidän odottamastaan, aviottoman lapsen tuottamasta häpeästä yhteisössä. Tämän ei aina välttämättä tarvinnut olla tietoista, vaan peittely ja salaaminen voidaan tulkita johtuneen esimerkiksi asian torjunnasta omassa mielessä⁴⁶⁵. Millä tavalla aviottomat äidit sitten pyrkivät peittämään raskauttaan? Ensin tarkastellaan tekoja.

Raskaana olleet aviottomat äidit pyrkivät usein fyysisesti salaamaan raskautensa käyttämällä peittäviä vaatteita. Ainoa tämänkaltainen esimerkki liittyy vasta jälkitilan-

⁴⁶² Pohjola-Vilkuna 1995(b), 121. Samasta kytköksestä myös Heikkinen 1988, 175; Heikkinen 2000, 236.

⁴⁶³ Helsti 2000, 255–260. Salaamisen syistä Helstin aineiston ihmiset harvemmin kertoivat, mutta taustalla voi olla reproduktiotabun ajatukset synnyttämisen saastaisuudesta ja mahdollisesti myös pelot pahan-
tahtoisten ihmisten silmäyksistä, mitkä olivat uhka sekä äidille että tulevalle lapselle (ks. Helsti 2000, 63–74; Apo 1995, 34–37; Apo 1998, 81).

⁴⁶⁴ Pohjola-Vilkuna 1995(b), 121.

⁴⁶⁵ Eilola 2000, 195.

teeseen: raskauden jälkeen Ida Peräinen olisi todistajan mukaan täyttänyt vatsansa tyy-nyillä ”*ettei olisi huomattu hänen hoikkenemistaan*”.⁴⁶⁶

Toinen peittelyn tapa oli lähteä pois väliaikaisesti tai pysyvästi yhteisöstä. Omassa aineistossani tämä näkyy yhdessä tapauksessa siirtymisenä muualle synnyttämään: talontytär Agneta Palomäki oli lähtenyt selvästi raskaana ollessaan kotoaan Multialta työnhakuun Keuruulle ja palannut sieltä takaisin, jolloin ”(*...)*oli hän niin hoikka, kuin *wastasynnyttänyt ainakin, waan lasta hänellä ei ole nähty*”. Minna Huumarkangas on pro gradussaan käsitellyt teemaa esittämällä, että aviottoman raskauden alussa naiset olivat usein vaihtaneet tai jättäneet palveluspaikkansa, minkä taustalla hän olettaa olleen pyrkimys salata ei-toivottu raskaus. Katriina Kokko puolestaan toteaa aviottomista äideistä 1900-luvun alussa Helsingissä, että suurin osa maalta tulleista ja kaupungissa synnyttäneistä naimattomista naisista, oli ollut raskaana jo kaupunkiin tullessaan. Naiset olivat saattaneet muuttaa kaupunkiin juuri aviottoman lapsensa takia, koska kaupungista ”haettiin anonyymia suvaitsevaisuutta, jota aviottoman lapsen äiti ei pienellä maalaispaikkakunnalla olisi kohdannut”.⁴⁶⁷

Raskaus voitiin tekojen ohella kieltää myös puheiden tasolla⁴⁶⁸. Kahdessa lapsenmurhatapauksessa tulee esiin kuinka raskaana olleet naimattomat äidit olivat pyrkineet salaamaan aviottoman raskautensa selittämällä fyysisiä muutoksiaan ulkopuolisille. Kesti Gustava Samuelintytär kertoi oikeudessa olleensa sairaana vilustumisesta, jolloin hänen ”*sydänalansa oli turvonnut(...)*arvellen vielä mainitut taudin seuraukset antaneen ihmisille aiheita siihen luuloon että(*...)*oli ollut raskaana”. Gustava oli raskaana ollessaan kolmelle eri ihmiselle selittänyt sydänalansa ”turpoamista” vilustumisella. Syytetty oli liittänyt selityksensä erityisesti kuukautisten loppumiseen, koska se oli toisille ihmisille selkeä merkki naisen raskaudesta⁴⁶⁹. Vilustumisesta oli ollut Gustavan mukaan seurauksena se, että ”(*...)*luonnollinen kuukautinen puhdistus viime vuoden helmikuun alkupäivinä oli lakannut kolmen kuukauden ajaksi, jonka ajan kuluttua se kuitenkin oli vähitellen alkanut jälleen ilmaantumaan(*...)*”.⁴⁷⁰

Kuukautisten poisjäämiseen oli viitannut myös piika Hilda Elisabeth Matintytär Lappi, joka oli valittanut kahdelle ihmiselle sairaana saunassa maatessaan, että ”*jos hänen*

⁴⁶⁶ Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 179; Huumarkangas 1995, 51; Ervasti 1995, 70–71; JyMA Keuruun Vk 22.2.1888, § 2.

⁴⁶⁷ JyMA Keuruun Vk 10.5.1884, § 2; Sk 17.9.1884, § 230; Huumarkangas 1995, 63; Hyvönen 1989, 80; Kokko 1996, 95.

⁴⁶⁸ Raskauden sanallisesta kieltämisestä ks. Lövkrona 1999, 76–85.

⁴⁶⁹ Esim. Ervasti 1995, 70–71. Raskauden pystyi huomaamaan muun muassa siitä, että kuukautisverta ei enää ilmestynyt vaatteisiin (Helsti 2000, 255–256).

⁴⁷⁰ JyMA Keuruun Tk 26.4.1881, § 67. Ks. myös Lövkrona 1999, 160.

rintansa olisi niin kipeä kuin mahansa, niin hän kuolisi ja sanonut luulevansa syyn siihen kipuun olevan siinä, että hänellä ei ole ollut verenjuoksua seitsemääntoista viikkoon". Hilda oli tällöin pyrkinyt peittelemään raskauttaan, sillä todistaja oli kysynyt häneltä, että oliko hän ennenkin ollut *"yhtä kovalla"*, niin Hilda oli sanonut, että *"muulloinkin aina siihen aikaan kun hän oli odottanut puhdistautumista"*. Ainakin oikeudessa todistaja väitti uskoneensa Hildan puheet, sillä *"todistaja ei voinut aavistaakaan että häin oli synnyttänyt ennen kuin vasta seuraavana sunnuntaina(...)"*. Toiselle todistajalle Hilda oli kertonut kipujensa syynä olevan *"kauan seisottuneen verensä juoksun, joka nyt viimein puhkeaisi"*. Kolmannessa tapauksessa syytetty, Agneta Palomäki, kertoi oikeudessa, että hänen verenjuoksunsa oli lakannut *"kivitaudin"* takia ja *"puoli ruumistaan ruvennut turpoamaan(...)*ennenkin tapahtunut", minkä arveli syyksi siihen, että muut olivat luulleet hänen olleen raskaana. Kärjäkäsitteilyistä ei kuitenkaan selviä, että oliko syytetty selittänyt näillä sanoilla tilaansa ulkopuolisille myös raskaana ollessaan.⁴⁷¹

Yleisin peittelyn tapa oli kuitenkin olla puhumatta raskaudesta ulkopuolisille, mikä tulee kuitenkin aineistosta näkyviin ainoastaan epäsuorasti siten, että suurimmassa osassa lapsenmurhatapauksista todistajat eivät maininneet, että olisivat puhuneet syytetyn kanssa suoraan asiasta.⁴⁷² Tällöin on kuitenkin huomioitava se, että naisten puhumattomuus ei ollut täysin ehdotonta, sillä neljässä tapauksessa kaikista yhdeksästä lapsenmurha- ja sikiönkätkentä-tapauksesta naiset olivat ainakin jollekin raskaudesta maininneet, ja lisäksi Gustaava Nytkylän tapauksessa hän omien sanojensa ja kahden eri todistajan mukaan, ei ollut edes yrittänyt peittää raskauttaan ulkopuolisilta.⁴⁷³

Fyysisen tilansa peittelyn, selittelyn ja puhumattomuuden ohella naimattomat naiset olivat yrittäneet estää tietoa leviämästä. Gustaava Samuelintytär oli pelännyt äitinsä suhtautumista asiaan ja käskenytt todistajan *"(...)*Jumalan tähden olla sellaisesta mitään puhumatta", viitaten todistajan epäilyyn siitä, että hän olisi raskaana, jatkaen, että *"jos(...)*muka sellaista saisi kuulla, niin tappaisi hän(...)". Gustaava ei siis ollut usko-

⁴⁷¹ JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 283; Vk 10.5.1884, § 2. Vaikka raskauden tietoista peittämistä pidänkin ensisijaisena selityksenä naisten puheille, niin voisi olla mahdollista, että kyseiset nuoret naiset olisivat olleet oikeasti raskaudesta tietämättömiä. 1800-luvun maaseudulla esimerkiksi lapsille ei suoraan kerrottu lisääntymisestä ja syntymisestä (ks. Frykman 1985, 175; Virtanen 1990, 142; Löfström 1999(b), 29; Helsti 2000, 263–268). Vaikka tutkimuskirjallisuus kuitenkin samalla painottaa, että nuoret olisivat oppineet lisääntymismekanismia eläimiä (ja ihmisten käytännön toimintaa) tarkkailemalla, ja mahdollisesti toisilta nuorilta (esim. Frykman 1984, 173), niin seksuaalisuuteen liittyvä yleinen puhumattomuus kuitenkin olisi saattanut joskus aiheuttaa aidon tietämättömyyden omasta raskaudentilastaan.

⁴⁷² Ks. myös Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 181; Huumarkangas 1995, 74. Raskauden puhumattomuudesta aviottomia äitejä laajemmalla tasolla ks. Helsti 2000, 254–282.

⁴⁷³ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888; Vk 1884–1888; Tk 6.4.1883, § 102.

nut, että äidille olisi mennyt läpi puhe vilustumisen aiheuttamasta turpoamisesta, vaan tämä olisi tiennyt tyttärensä olevan raskaana.⁴⁷⁴

Muita ihmisiä ei ollut kuitenkaan helppo päästä pakoon. Yhteisön jäsenten tarkkailusta ja toiminnasta voidaan käyttää sosiaalisen kontrollin nimitystä, joka nyt kohdistui aviottomaan raskauteen. Varsinkin, jos yhteisön jäsenet olivat olleet tietoisia nuorten intiimistä seurustelusta, tarkkailun vuoksi raskautta oli vielä erityisen vaikea peittää. Raskaus, ja erityisesti avioton sellainen, ei täten ollut äidin yksityisasiasia, vaan se koettiin yhteisöllisenä tapahtumana. Kaijus Ervastian aineistossa esimerkiksi 90 prosentissa tapauksista naisen raskaus oli huomattu ennen synnytystä, joten peittely ei yleensä onnistunut.⁴⁷⁵

Omassa aineistossani varmuudella seitsemässä tutkitussa tapauksessa, ja kaikissa edellä tarkastelluissa suoraan esiin tulleissa peittelytapauksissa, ainakin osa ulkopuolisista oli huomannut tavalla tai toisella raskauden⁴⁷⁶. Raskaus voitiin helposti huomata fyysisestä ulkomuodosta. Esimerkiksi torppari Esfendi Arppe kertoi oikeudessa, että Gustaavan ”*ulkonäöstä ja ruumiin paksuudesta kyllä näki, että hän oli raskaana*”. Ida Peräisellä puolestaan kerrottiin olleen ennen muuttoaan ”*vahva ruumis*” ja toinen todistaja mainitsi tunteneensa että Ida oli raskaana ja ”*kolminaisuuden sunnuntain seuroissa näkyi se selvästi jo päällekin päin*”. Matti Lappi puolestaan kertoi tyttärensä Hilda Lapin tapauksessa, että ”*alkoi Hildan ruumiin asennosta aavistaa, ja kuuli myöskin vaimoltaan, että Hilda oli raskaana(...)*”.⁴⁷⁷

Ulkoisen tarkkailun ohella naimattomasta raskaudesta saatiin yhteisössä tietoa huhujen kautta, jotka levisivät kylässä laajalle, ja saattoivat vasta tätä kautta tulla esimerkiksi vanhempien tai sisarten korviin.⁴⁷⁸ Huhuja oli ollut liikkeellä Hilda Lapin raskaudesta, sillä synnytettyä ja piilotettua kuolleen lapsensa tämä eräälle todistajalle ”*häpeillen sanoi, että ihmiset julki ovat huutaneet hänen raskaana olevan, saavat nyt nähdä että he*

⁴⁷⁴ JyMA Keuruun Tk 26.4.1881, § 67. Joskus myös perheen vanhemmat, sisarukset tai laajemminkin ihmiset pysyivät hiljaisina aviottomasta raskaudesta (Lövkrona 1999, 92; Pohjola-Vilkuna 1995(b), 122).

⁴⁷⁵ Lövkrona 1999, 161–163; Hämäläinen 2003, 62; Ervasti 1995, 70–71.

⁴⁷⁶ Ks. myös Huumarkangas 1995, 51, 74; Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 182–184.

⁴⁷⁷ JyMA Keuruun Tk 6.4.1883, § 102; Vk 21.12.1887, § 11; Sk 10.12.1881, § 283. Osa tapausten todistajista ei kuitenkaan ollut omien sanojensa mukaan tiennyt raskaudesta. Esimerkiksi Matti Rasila kertoi oikeudessa, että Eva Lehtonen oli kuljeskeltuaan kerjuulla poikennut Rasilan torppaan ja ”*oleskelleen ilman että Matti huomasi hänen olevan raskaana, eikä kuullut sitä muiltakaan*” (Vk 27.2.1886, § 4).

Raskauden paljastumisen perusteista ks. myös Ervasti 1995, 70–71.

⁴⁷⁸ Esim. Lövkrona 1999, 74, 155–158; Taussi Sjöberg 1982, 151; Hämäläinen 2003, 59; Eilola 2000, 191. Naisesta katseiden ja juorujen kohteena ks. Helsti 2000, 274–277. Yleisellä tasolla juoruista tiedon välittäjänä ja arkisena kommunikaationa Koskinen 2000, 27–28, 41.

olivat väärässä”. Seuraavana sunnuntaina ollessaan kirkossa toiset ihmiset ”*siellä häntä tirkistelivät*” mutta Hildan mukaan ”*saivat pitkän nenän luulostaan*”.⁴⁷⁹

Naimattomien odottavien naisten peittely johtui siis aviottoman raskauden negatiivisesta normittamisesta. Seksuaalisen kanssakäymisen ja aviottoman raskauden suhteesta onkin tutkimuskirjallisuudessa korostettu, että yhteisölle ei useinkaan ollut ongelma itse yhdyntä, vaan sen mahdollinen jälkiseurauus, raskaus.⁴⁸⁰ Kirsi Pohjola-Vilkuna on pitänyt tällaista suhtautumista aviottomaan seksuaalisuuteen kummallisen kahtiajakoisena tai epäloogisena: luvaton seksuaalisuus oli sallittua, kunhan seurauksena ei ollut raskautta⁴⁸¹. Ristiriitaa ei kuitenkaan ole olemassa, jos huomataan, että seksuaalista kanssakäymistä ei voinut yhteisössä arvottaa positiivisesti tai negatiivisesti ennen kuin nähtiin tai tiedettiin, että oliko pariskunta päätyvässä avioliittoon, mikä oli yhteisön normien mukaista toimintaa, vai ei⁴⁸². Jälkimmäinen mahdollisuus oli toteutunut tarkasteltujen naisten kohdalla, minkä vuoksi he pyrkivät sitä peittelemään.

Samalla täytyy tehdä kuitenkin se tarkennus, että raskaana olleiden naimattomien naisten käytös ei kuitenkaan suoraan kerro toisten ihmisten raskauden aikaisesta ja jälkeisestä negatiivisesta suhtautumisesta, vaan enemmänkin naisten tietoisuudesta ja pelosta liittyen aviottomaan raskauteen liitettuihin negatiivisiin normeihin, jotka olivat siis koko yhteisön kattavia ja läpimeneviä, ja joiden pelättiin johtavan toisten ihmisten negatiiviseen suhtautumiseen ja käyttäytymiseen myöhemmin. Sen sijaan se miten raskaana olleisiin naimattomiin naisiin lopulta sitten suhtauduttiin, saattoi vaihdella, mitä tarkastellaan luvussa **6.4**. Esimerkiksi lapsenmurhasta syytettynä ollut piika Tilda Salomonintytär oli tiedostanut raskaaksi työskentelytalon pojasta tultuaan aviottomaan raskauteen liittyvät normit ja odottanut negatiivista suhtautumista, koska hän oli kertonut isäntävälle, että hänen pitää erota. Talon emäntä oli kuitenkin suhtautunut asiaan tyyneästi ja lohduttanut Tilda, että tämä ”*tulisi saamaan pieniä vasta ensi keväänä*”.⁴⁸³ Aviottomaan raskauteen liittyvillä normeilla oli vaikutusta myös pariskuntien avioitumiseen, jolloin raskaus ei aina johtanut aviottoman lapsen syntymiseen.

⁴⁷⁹ JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 283. Samanlaisesta puheesta myös Heikkinen 1988, 176.

⁴⁸⁰ Lukkarinen 1933, 14–16; Nieminen 1951, 86–87.

⁴⁸¹ Pohjola-Vilkuna 1995(b), 16.

⁴⁸² Myös Armas Nieminen pohti väitöskirjassaan mahdollista ristiriitaa siinä, että Vienan Karjalassa oli olemassa samaan aikaan sekä koeavion tapa, (pariskunta eli ennen avioliittoaan seksuaalisessa kanssakäymisessä saadakseen selville hedelmällisyytensä), että ”ankara siveettömyyden paheksunta”. Nieminen kuitenkin ratkaisee ristiriidan juuri odotettavaan avioliittoon vetoamalla sanoen, että ristiriitaa ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla, jos ”*ts. koeavio on jokseenkin säännöllisesti aiheuttanut avioliiton*” (Nieminen 1951, 77–79, 89).

⁴⁸³ JyMA Keuruun Vk 1.12.1886, § 5.

6.2 Aviottomat lapset ja raskauden toistuvuus

Tässä alaluvussa on siirretty lapsen syntymän aikaan ja ensinnäkin ollaan kiinnostuneita tutkimuskirjallisuuden tasolla avioliiton solmimisesta aviottoman raskauden aikana, ja toiseksi tarkasteltavien pitäjien kohdalla itse aviottoman lapsen syntymästä, eli kuinka paljon alueella syntyi aviottomia lapsia suhteessa kaikkiin syntymiin. Tällöin pohditaan lyhyesti myös yhteisön suhtautumista tällaisiin lapsiin. Kolmantena alateemana tarkastellaan sitä, kuinka toistuvaa aviottomien lasten synnyttämiset olivat yksittäisten naisten kohdalla.

Esiaviollisesta yhdynnästä ja raskaudesta ei aina seurannut aviotonta lasta, koska pariskunnat saattoivat avioitua ennen kuin lapsi syntyi⁴⁸⁴. 1800-luvun maaseudulla olikin hyvin yleistä, että avioparin lapsi syntyi alle yhdeksän kuukauden päästä vihkimisestä. Pirjo Markkolan mukaan Tampereen ympäristössä vuosina 1830–1930 oli peräti 20 – 50 prosenttia naisista raskaana avioliiton solmiessaan. Keski-Suomesta on tietoja Joutsasta ja Luhangasta, jossa 1900-luvun alussa 40 ja 25 prosenttia aviopareista sai ensimmäisen lapsensa ennen kuin yhdeksän kuukautta oli kulunut vihkimisestä.⁴⁸⁵ Myös Ruotsalaiset tutkijat ovat antaneet suhteellisen suuria lukuja tällaisesta syntyvyydestä. Jonas Frykman esittää yhden kylän osalta 1800-luvun alusta, että sekä tilallisen, että rengin kanssa naimisiin menneistä naisista yli 50 % oli raskaana avioituessaan, Sten Carlsson laajemman aineistostaan puolestaan luvun 24 %, Ann-Sofie Kälvemark Julitan kylää osalta vuosilta 1830–1860 noin 30 %, ja Sigrid Johansson saa laajemmin koko Ruotsista vuosien 1750–1850 osalta tulokseksi 43 ja 47 prosenttia.⁴⁸⁶

Edellä mainitut luvut vaihtelevat paikoitellen, mutta kertovat kuitenkin paitsi siitä, että esiaviollinen seksuaalinen kanssakäyminen oli maaseudulla yleistä, myös siitä suuresta vaikutuksesta mikä raskaaksi tulemisella oli avioitumiselle. Maaseutuyhteisön avioliitonnormatiivisuudessaan kyse ei ollut nopea vihkimisestä tai ennen raskautta alkaneesta avioliitosta, vaan siitä, että pariskunta meni jossain vaiheessa pian naimisiin. Kyse on tässä mielestä normatiivisuudesta, jonka toteutumista yhteisö tarkkaili. Esimerkiksi Helstin mukaan varsinkin nuoren parin avioituminen oli antoisa tarkkailun kohde ja mielenkiintoa suunnattiin erityisesti siihen, olisiko raskaus alkanut ennen vihkimis-

⁴⁸⁴ Helsti 2000, 200.

⁴⁸⁵ Markkola 1986, 79; Laitinen 1988(a), 75. Ks. Heikkinen 1988, 173. Aikakausittain ja paikkakunnittain tilanne kuitenkin saattoi vaihdella suuresti. Esimerkiksi Jukka Partanen esittää väitöskirjassaan, että Valkjärven ja Räisälän pitäjissä karjalan kannaksella 9 kuukautta tai vähemmän aikaa avioliiton solmimisen jälkeen synnyttäneitä oli 4-12 % ja 3-6 %. Myös aviottomia lapsia oli vähemmän (Partanen 2004, 62–65).

tä⁴⁸⁷. Avioton raskaus oli normien vastaista, mutta tilanne voitiin siis korjata avioitumalla ennen lapsen syntymää. Heikkisen mukaan yhteisö hyväksyi sen, että lapsi oli laitettu alulle ennen avioliiton solmimista, ja ongelmia tuli vain, jos suhteiden perustana ei ollut avioaietta, tai jos sitä ei toteutettu⁴⁸⁸. Aina nämä normit eivät kuitenkaan toteutuneet, vaan syntyi aviottomia lapsia, jotka Sigrid Johanssonin mukaan olivat seuraus avioliitosta, joita ei koskaan saatettu päätökseen vihkimisellä⁴⁸⁹. Tätä Johanssonin avioliittomainintaa voisi tulkita siten, että seksuaalisuhteissa oli normien mukaan oletusarvona se, että ne olisivat johtaneet avioliittoon, mitä ei kuitenkaan aina tapahtunut⁴⁹⁰.

Kuinka paljon Keuruun kärjäkunnassa syntyi sitten aviottomia lapsia? Seuraavassa taulukossa on esitetty kaikkien syntyneiden ja aviottomien lasten lukumäärät, ja aviottomien lasten %-osuudet Keuruulla vuosina 1880–1886:

TAULUKKO 7 Lasten syntymät Keuruulla			
vuosi	kaikki	aviottomat	% -osuus
1880	293	37	12,6
1881	267	36	13,5
1882	270	35	13
1883	299	42	14
1884	306	43	14,1
1885	306	32	10,5
1886	298	24	8,1
Yhteensä:	2039	249	12,2
Lähde: JyMA Keuruun väkilukutaulukot 1880–1886.			

Tarkasteluaikana Keuruulla avioton syntyvyys pysytteli vuosia 1885 ja 1886 lukuun ottamatta vajaan 15 %:n tuntumassa. Aviottomien lasten suhteellinen osuus kaikista syntyneistä oli viiden vuoden periodeittain laskettuna pysynyt suunnilleen tässä samassa

⁴⁸⁶ Frykman 1977, 200–201; Carlsson 1977, 91; Kälvemärk 1977, 188; Johansson 1999, 151–153.

⁴⁸⁷ Helsti 2000, 275.

⁴⁸⁸ Heikkinen 1988, 173.

⁴⁸⁹ Johansson 1999, 58, 211. Bolin Hort ilmaisee saman avioliitto-odotusten totaalisuuden esittämällä että aviottomat lapset tulee ensisijaisesti nähdä seurauksena rikotuista aviolupauksista (Bolin Hort 1998, 144).

⁴⁹⁰ Vaikka tämän työn ”punaisen langan” kannalta olisi erityisen mielenkiintoista yrittää selvittää ne syyt, miksi elatustapausten suhteet eivät lopulta johtaneet avioliittoon, niin kyseisen tematiikan yksityiskohtainen tarkastelu on aineiston luonteesta johtuen jätetty vielä tässä työssä tekemättä. Mahdollisina syinä voisivat olla esimerkiksi se, että miehet olisivat antaneet aviolupauksia ainoastaan välineenä päästäkseen seksuaaliseen kanssa käymiseen, ilman että heillä olisi ollut aikomustakaan avioliitosta. Toisaalta selitys

10–15 prosentin välissä 1830-luvun lopulta lähtien, ollen kuitenkin korkeimmillaan 1870-luvun alkupuolella, 16,6 %:ssa. Huippuvuotena 1870 aviottomia lapsia olisi Keuruulla ollut peräti 22,4 %. Ennen 1830-lukua avioton syntyvyys oli ollut selvästi vähäisempää.⁴⁹¹ Entä mikä oli tilanne Multialla?

TAULUKKO 8 Lasten syntymät Multialla			
vuosi	kaikki	aviottomat	%-osuus
1880	121	15	12,4
1881	101	9	8,9
1882	139	21	15,1
1883	127	13	10,2
1884	141	8	5,7
1885	139	20	14,4
1886	139	15	10,8
Yhteensä:	907	101	11,1
Lähde: JyMA Multian Väkilukutaulukot 1880–1886.			

Keuruuseen verrattuna keskimääräinen avioton syntyvyys oli Multialla lähes samanlaista, joskin pitäjän pienuudesta johtuen suhteellisen osuuden vaihtelu oli suurta. Mönkkösen mukaan Multialla 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä aviottomien lasten määrä oli aiempaan verrattuna noussut 9-10 prosenttiin.⁴⁹² Keuruulla ja Multialla syntyi aviottomia lapsia enemmän kuin muualla Suomessa⁴⁹³ keskimäärin, sillä vuosina 1880–1886 aviottomien lasten kokonaisosuus syntyneistä vaihteli koko maassa viiden ja reilun seitsemän prosentin välillä. Kuitenkin aviottomien lasten määrän suhteellinen vaihtelu vastasi koko maan tilannetta.⁴⁹⁴ Pihlajavedellä aviottomia lapsia sitä vastoin oli selvästi

ei ole välttämättä aina näin yksinkertainen, vaan taustalla saattavat olla myös monet henkilökohtaiset tai esimerkiksi taloudelliset esteet avioliiton muodostamiselle.

⁴⁹¹ Waren 1969, 102; Vihola 1983, 33. Demografisen tutkimuksen esittämistä syistä aviottomien lasten määrän vaihteluihin ja muutoksiin esim. Laslett 1977, 102–161; Bolin Hort 1998, 13–14; Johansson 1999, 47–58.

⁴⁹² Mönkkönen 1983, 30–31. Tilanteesta Keski-Suomen osalta yleisesti ks. Laitinen 1988(a), 75.

⁴⁹³ Aviottomasta syntyvyydestä Ruotsissa esim. Frykman 1975, 115–126; Gaunt 1996, 8; Johansson 1999, 30–46, 63–64; Pohjoismaiden ja Euroopan eri maiden välisistä eroista 1700–1800-luvuilla esim. Gaunt 1996, 78–79; Johansson 1999, 11–14.

⁴⁹⁴ Aviottomien lasten määrät vuosittain Suomessa: 1880 7,3 %; 1881 6,99 %; 1882 7 %; 1883 6,99 %; 1884 7,08 %; 1885 6,96 %; 1886 6,52 % (SVT VI 10: 54, 138; 12: 54, 138; 13: 54; 14: 54; 15: 54). Vaasan läänissä, jonka itäosiin tutkimusalue kuului, aviottomien lasten osuus oli tätäkin pienempi. Aiheen yksityiskohtaisemmasta tilastollisesta tarkastelusta ks. Nieminen 1951, 285–296.

vähemmän kuin Keuruulla ja Multialla, mikä Viholan mukaan vastasi suunnilleen koko maan maalaiskuntien keskiarvoa⁴⁹⁵:

TAULUKKO 9 Lasten syntymät Pihlajavedellä			
vuosi	kaikki	aviottomat	%-osuus
1880	64	6	9,4
1881	71	5	7
1882	53	3	5,7
1883	68	4	5,9
1884	84	6	7,1
1885	58	2	3,4
1886	76	6	7,9
Yhteensä:	474	32	6,8
Lähde: JyMA Pihlajaveden väkilukutaulukot 1880–1986.			

Aviottomien lasten konkreettiset elämänedellytykset saattoivat olla jo alusta lähtien huonot verrattuna aviolapsiin. Tutkimuskirjallisuuden mukaan esimerkiksi aviottomien lasten kuolleisuus oli selvästi suurempaa.⁴⁹⁶ Kuolleisuuden on tällöin arveltu liittyneen esimerkiksi naisen huonoihin mahdollisuuksiin hoitaa lasta, jos samalla hänen täytyi työskennellä itseään elättääkseen.⁴⁹⁷ Kuitenkaan virallisten tilastojen mukaan ainakaan vuosina 1881–1886 Suomessa tilanne ei ollut näin heikko, sillä kaikista alle yhden vuoden ikäisistä kuolleista lapsista aviottomien lasten osuus oli säännöllisesti hieman reilut 10 %, mikä oli tosin jonkin verran enemmän kuin avioton syntyvyys Suomessa, mutta vastasi kuitenkin ainakin Keuruun ja Multian aviotonta syntyvyyttä. Kyseisinä vuosina aviolasten kuolleisuus pysyi noin 15 %:ssa ja aviottomien noin 20 %:ssa.⁴⁹⁸ Aviottomana syntyminen ei siis vaikuta lapsen kohdalla radikaalisti kohottaneen riskiä kuolla imeväisikäisenä, mutta jonkin verran kuitenkin. Aviottoman lapsen elämä ei tästä eteenpäin jatkunut edelleen helppona, sillä Halmesvirran mukaan joka kolmas avioliiton ulkopuo-

⁴⁹⁵ Vihola 1983, 33.

⁴⁹⁶ Esim. Frykman 1975, 136; Pohjola-Vilkuna 1995(b), 130; Lindstedt Cronberg 1997, 77; Johansson 1999, 92–97.

⁴⁹⁷ Frykman 1975, 136; Pohjola-Vilkuna 1995(b), 130.

⁴⁹⁸ SVT VI 10: 136–138, 166; 12: 52–54, 82, 136–138, 166; 13: 52–54, 182; 14: 52–54, 82; 15: 52–54, 82. Imeväiskuolleisuudesta, syistä ja suhtautumisesta yleisesti ks. Helsti 2000, 207–215.

lolla syntynyt lapsi kuitenkin kuoli varhaisessa lapsuudessa, jolloin syynä olivat mahdollisesti huonot olot huutolaisina tai elätehoidossa⁴⁹⁹.

Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä vaivaishoitovelvollisuus oli jaettu alueittain ruotuihin, joissa elätettävät kiersivät talosta taloon, joissa kohtelu saattoi vaihdella inhimillisestä jopa halveksivaan suhtautumiseen. Järjestelmä sai jo varhain kritiikkiä epäinhimillisyytensä vuoksi ja lapsia alettiin huutokaupata elätettäväksi aina kymmeneksi vuodeksi kerrallaan, holhoojien saadessa heistä tietyn hoitomaksun. Keuruun kärjäkunnassa useimmat huutolaisiksi myydyistä lapsista olivat juuri aviottomia, jotka olivat Viholan mukaan joutuneet yksin, jos ainoa holhooja oli kuollut tai ei muuten ollut kyennyt pitämään huolta lapsestaan. Panu Pulman mukaan avioton lapsi saatettiin ottaa joskus äidiltä huostaan, jos tällä ei ollut mahdollisuuksia elättää lastaan yksin. Suomessa vielä vuosina 1900 ja 1910 köyhäinhuutolapsista oli 20,6 ja 46,3 prosenttia.⁵⁰⁰

Vaikka käytännössä aviottoman lapsen kohtelu riippui asuinpaikasta ja yhteisön ihmisistä, niin häneen suhtauduttiin negatiivisesti mahdollisen huutolaisaseman lisäksi todennäköisesti juuri hänen aviottoman asemansa vuoksi⁵⁰¹. Tällöin naimattomaan seksuaalisuuteen liittyvistä normirikkomuksista johtuva paheksunta säteili vielä lapseenkin asti. Heillä saattoi säilyä tietty asema aikuisikään asti, vaikuttaen negatiivisesti esimerkiksi omiin avioitumismahdollisuuksiin ja aviottomat äidit olivat Sigrid Johanssonin ja Sten Carlssonin mukaan usein itse aviottomia lapsia⁵⁰².

Kuinka toistuvaa yksittäisen naisen kohdalla aviottoman lapsen synnyttäminen sitten oli? Jonas Frykman on todennut, että tällaisella naisella oli suuri todennäköisyys synnyttää lisää aviottomia lapsia⁵⁰³, mikä voisi kertoa siitä, että yhteisössä avioliittonormia rikkoneilla naisilla olisi ollut suurempi kynnys päästä takaisin avioliittojärjestelmän piiriin. Kysymykseen raskauden toistuvuudesta käytetään ratkaisuna kirkkokurinalaisten luetteloiden ja Keuruun kirkon rippikirjojen sisältämiä tietoja salavuoteusripityksen saaneista naisista. Katson että kirkkokurinalaisten luettelot sisältävät ainakin Keuruun ja Multian osalta kattavasti kaikki aviottomat äidit tarkasteluajalla. Annan kyseiselle näkemykselle tässä luvussa kaksi perustelua, joista ensimmäisenä on aviottomien lasten ja

⁴⁹⁹ Halmesvirta 1998, 140.

⁵⁰⁰ Vihola 1983, 264–267; Pulma 1987, 67, 74. Huutolaislapsikeskustelusta ja järjestelmän kritiikistä yksityiskohtaisemmin Pulma 1987, 69–73. Vaivaishoitotoiminnasta ja lasten elätehoidosta myös Piirainen 1958, 86–88, 106–119, 260–294.

⁵⁰¹ Esimerkki aviottoman huutolaislapsen nurjasta lapsuudesta ja nuoruudesta Siltala 1994, 209, 220–224.

⁵⁰² Partanen 2004, 64–65; Johansson 1999, 97; Carlsson 1977, 113.

⁵⁰³ Frykman 1977, 12–13.

salavuoteusriipitysten likimääräiset määrälliset vastaavuudet. Seuraavaan asetelmaan on järjestetty kyseiset lukumäärät pitäjittäin vuosilta 1881–1885⁵⁰⁴:

Pitäjä	salavuoteusriipityksiä	aviottomia lapsia
Keuruu	182	188
Multia	67	71
Pihlajavesi	14	20
Yhteensä:	263	279

Vuosittaiset vaihtelut selittyvät sillä, että tietyinä vuonna synnyttänyttä aviotonta äitiä ei välttämättä ripitetty juuri samana vuonna, kun taas aviottomat lapset on kerätty tarkasti syntymäpäivien mukaan tietylle vuodelle. Viiden vuoden jakson kokonaismäärien vertailu (263–279) osoittaakin selvemmin sen, että salavuoteusriipityksen kohteeksi jouduivat pääsääntöisesti käytännössä kaikki aviottomat äidit⁵⁰⁵.

Toinen perustelu tulee rippikirjojen ja kirkkokurinalaisten luettelon riipityserkintöjen vaihtelevuudelle (Keuruulla *1.k.s.v, 2.k.s.v, 3.k.s.v, 4.k.s.v*, Multialla *1.LL, 2.LL, 3.LL, 4.LL* (lönskaläge), ja Pihlajavedellä *1.sta resan lägersmål, 2.resan lägersmål*) antamastani tulkinnasta. Kyseiset merkinnät tarkoittavat sitä, että ”ensimmäisen kerran riipitys” johtui ensimmäisestä aviottomasta lapsesta, ”toisen kerran salavuoteudesta” toisesta aviottomasta lapsesta, ja niin edelleen. Perustelen tätä naisten rippikirjoihin kirjattulla menneisyydellä. Esimerkiksi Wiitalan torpassa asuneesta itsellinen Judith Majantytystä mainittiin: ”13.3.73: *1.k.s.v; 5.12.1882: 2.k.s.v; päästetty 3:nen salavuoteuden synnistä 18.7.1886*” ja Ampialan talon piika Maria Wilhelmiinasta taas puolestaan: ”*päästetty 2:sen salavuoteuden synnistä 3.8.1886; 23.5.82: 1.k.s.v*”.⁵⁰⁶ Rippikirjoissa merkinnät alkavat käytännössä aina ensimmäisestä salavuoteudesta jatkuen numerojärjestyksessä, ja jälkimmäiset edellyttävät aina aiempia. Esimerkiksi Kangasniemen torpan itsellinen Karoliina Eenokintyttyärellä oli kolme riipitystä vuosien 1881 ja 1887 välillä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että jokaisen aviottoman lapsen kohdalla

⁵⁰⁴ TAULUKKO 7 Lasten syntymät Keuruulla; TAULUKKO 8 Lasten syntymät Multialla; TAULUKKO 9 Lasten syntymät Pihlajavedellä; JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1885; JyMA Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1885; JyMA Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1885.

⁵⁰⁵ Lisäksi lastenelätustapausten liitteinä esiintyvissä papintodistuksissa yleensä naisen maineesta mainittiin sekä salavuoteusriipitys että avioton lapsi (esim. JyMA Keuruun Tk 15.3.1888, § 109, liite ”piika”; Tk 28.3.1885, § 159, liite ”Liite 159§:ään”; JyMA Keuruun Tk 5.4.1886, § 255, liite ”Erika”).

⁵⁰⁶ JyMA Keuruun rippikirjat 1880–1889: kortit nro 82 ja 92.

hänet oli ripitetty uudestaan.⁵⁰⁷ Seuraavassa taulukossa on esitetty erilaisten ripittämis-
ten lukumäärät, eli käytännössä siis aviottomien lasten lukumäärät⁵⁰⁸:

TAULUKKO 10 Salavuoteusripitysten vaihtelu 1881–1886					
ripitys	pitäjä	Keuruu ⁵⁰⁹	Multia	Pihlajavesi	yhteensä
1. ripitys / 1. lapsi		116	43	10	169
2. ripitys / 2. lapsi		56	20	3	79
3. ripitys / 3. lapsi		16	9	2	27
4. ripitys / 4. lapsi		10	6	2	18
5. ripitys / 5. lapsi		0	3	0	3
6. ripitys / 6. lapsi		1	1	1	3
ei selviä		0	1	0	1
yhteensä		199	83	18	300
Lähde: JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886; Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886; Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886.					

Tiedoista voidaan tehdä tietyin varauksin⁵¹⁰ tehdä päätelmiä raskauden toistuvuudesta. Keuruulla ja Multialla toisen lapsen synnyttäneitä oli lukumääräisesti vajaat puolet ensimmäisen lapsen synnyttäneistä, joten reilulla puolella ensimmäisen aviottoman lapsen synnyttäneistä, aviottomat lapset jäivät yhteen ainoaan. Pihlajavedellä kuvio toistuu vielä vahvempana, vaikkakin havaintoyksikköjen vähäisen määrän vuoksi päätelmät eivät ole yhtä luotettavia. Toisen ja kolmannen aviottoman lapsen kohdalla tilanne on pitäjien kesken hiukan erilainen: Keuruulla noin 2/3 naisista ei synnyttänyt enää kolmatta lasta, kun taas Multialla noin puolet. Laitisen mukaan Keski-Suomessa aviottomien lasten määrä jäikin yleensä yhteen tai kahteen⁵¹¹. Tämä vastaakin suunnilleen tilannetta Keuruun käräjäkunnassa kokonaisuudessaan, sillä laskutoimituksen perusteella $(27/((169-70)+(79-27)))$ vain viidennes aviottomista äideistä synnytti kolmannen aviot-

⁵⁰⁷ JyMA Keuruun rippikirjat 1880–1889: kortti nro 91.

⁵⁰⁸ Ripityksen käytännön luonteesta ja kytköksestä aviottomien lasten syntymään lisää luvussa 7.3.

⁵⁰⁹ Vuodelta 1886 tietoja on Keuruun osalta vain tammi-huhtikuun osalta.

⁵¹⁰ Päätelmät tule yksittäisten naisten elämästä, jotka olisivat synnyttäneet kaikki lapsensa tarkasteluajana, sillä osa on voinut synnyttää ensimmäiset lapsensa ennen vuotta 1881, ja osassa tapauksista myöhemmät raskaudet voivat mennä vuoden 1886 ulkopuolelle. Koska voidaan kuitenkin olettaa, että ainakin jossain määrin edellä mainitut puutteet kumoavat toisensa, niin aineisto antaa hyvän pohjan tarkastella aviottoman raskauden toistuvuutta yleisellä tasolla.

⁵¹¹ Laitinen 1988(a), 75. Ruotsin osalta samasta huomiosta Johansson 1999, 81–82.

toman lapsen, eikä jäänyt vain yhteen tai vain kahteen lapseen. Neljännen lapsen tai jopa enemmän synnyttäneitä naisia oli sitten jo selvästi vähemmän.⁵¹²

Mitä alustavia päätelmiä edellisistä huomioista voidaan tehdä? Koska aviottoman lapsen synnyttäminen kuitenkin oli suhteellisen harvinaista ja negatiivinen tapahtuma, ja koska yhteisössä lähtökohtaisesti pyrittiin naimisiin, niin tällöin synnyttämisen säännöllinen toistuvuus kertoo siitä, että aviottoman lapsen synnyttämisellä oli ollut mones- ti, paitsi kirkollisia⁵¹³, niin myös yhteisöllisiä seurauksia naisen elämään. Aviottomien lasten takia heidän tulevaisuuden odotuksensa avioitumisen suhteen olivat huonontuneet ja aviottomien lasten vuoksi he joutuivat elämään sosiaalisesti ja taloudellisesti vaikeas- sa tilanteessa⁵¹⁴. Tämä ainakin väliaikainen avioliittojärjestelmän ulkopuolelle joutumi- nen johtuu todennäköisesti juuri aviottoman lapsen syntymän normien vastaisuudesta.⁵¹⁵

Asiaa mielenkiintoisesti kuvaava on lapsenmurhasta epäillyn Ida Peräisen oikeudessa esittämä puolustus, jonka mukaan *”pitäisihän toki ymmärrettämän, ettei hänellä ollut mitään syytä menettää taikka salata sikiötänsä, koska hänen neitseellinen arvonsa jo oli mennyttä ennen saadun äpärälapsen takia”*.⁵¹⁶ Viittaus neitseelliseen arvon menettämi- seen on tässä todennäköisesti ymmärrettävä enemmänkin (aviottoman) lapsen saamise- na, kuin fyysisenä koskemattomuutena. Edelleen lausetta voisi tulkita siten, että ensim- mäinen lapsi olisi saanut hänen arvonsa yhteisössä jo niin alas, ettei toisen lapsen saa- minen olisi enää voinut heikentää hänen tilaansa, eikä siis olisi ollut motiivi hänen mahdollisesti tekemälle murhalle tai kätkennälle. Idan lausuma sai retorisen voimansa ja perusteen sille miksi hän sen esitti, juuri siitä, että yhteisöä edustavalla kärjäyleisöllä ja lautakunnalla olisi ollut kyseinen käsitys naisen arvon alentumisesta aviottoman synny- tyksen myötä. Aviottomiin äiteihin suhtautumista normien ja käytännön suhteen sekä heidän mahdollista avioitumista tarkastellaan lähemmin vielä luvussa 6.4, mutta seuraa- vaksi aviottomien äitien normipainetta siirrytään tarkastelemaan juuri aviottoman lapsen kuoleman kautta.

⁵¹² Ks. Mönkkönen 1983, 30–31; Laitinen 1988(a), 75.

⁵¹³ Rippikirjojen ja kirkkokurinalaisten luetteloiden merkintöjen kautta naisen maine oli ainakin kirkon moraalinäkemysten mukaan toistaiseksi mennyttä, mitä uusinnettiin sekä uusissa ripityksissä, että esimer- kiksi käräjillä mainetodistuksissa. Maine puhdistui periaatteessa vasta avioliiton ja mahdollisen aviotto- man lapsen kuoleman kautta, mutta tällöinkin ripitysmarkinnat jäivät kuitenkin lähteisiin (ks. Heino 1989, 203–216).

⁵¹⁴ Carlsson 1977, 72; Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 184.

⁵¹⁵ Syy-seuraus-suhte saattoi joskus olla myös toisinpäin. Huonot mahdollisuudet päästä avioliittoon vaikuttivat siihen, kuinka monta aviotonta lasta nainen tuli elämässään synnyttämään (Johansson 1999, 100).

⁵¹⁶ JyMA Keuruun Vk 21.12.1887, § 1.

6.3 Lapsen kuolema ja kätchentä normipaineen seurauksena

Tässä luvussa tarkastellaan lapsenmurha- ja sikiönkätchentätapausten kautta, sitä millä tavalla naimattomaan raskauteen kohdentuva yhteisön normipaine näkyy naisten teoissa ja niiden motiiveissa. Tarkasteluaikana Keuruun kärjäkunnassa käsiteltiin välikäräjillä ja varsinaisilla käräjillä yhteensä yhdeksää lapsenmurha- ja/tai sikiönkätchentätapausta. Tapausten syytetyt, jotka kaikki olivat naimattomia naisia, jakaantuivat tasaisesti eri sosiaaliryhmien kesken, sillä heidän joukossaan oli kaksi talontytärtä, yksi torpantytär, kolme piikaa, kaksi irtolaista, ja yksi sosiaaliselta asemaltaan tuntematon.⁵¹⁷ Tapauksista viidessä sekä äiti, että kuollut lapsi olivat tiedossa, ja oikeuden mielenkiinto kohdistui mahdolliseen rikokseen. Kolmessa tapauksessa oli vahvoja viitteitä siitä, että nainen olisi synnyttänyt, mutta lapsesta ei ollut jälkeään. Yhdessä tapauksessa puolestaan oli löytynyt kuollut lapsi ja erästä naista epäiltiin hänen äidikseen.

Lapsenmurhia käsittelevä kirjallisuus on ottanut kolmella eri tavalla kantaa murhan syihin, eli selittänyt miksi äiti olisi surmannut vastasyntyneen lapsensa. Yksi selitys on ollut aviottoman lapsen tuottamat taloudelliset vaikeudet, jotka välttääkseen äiti olisi mieluummin surmannut lapsensa ja toinen puolestaan yhteisön paheksunta, mikä olisi kohdistunut aviottoman lapsen synnyttäneeseen äitiin. Esimerkiksi Sandströmin ja Taussi Sjöbergin mukaan lapsenmurhatapauksia yhdistävä tekijä oli se, että raskaus ei ollut seurausta kiinteästä suhteesta mieheen, eikä täten avioliittoon johtavaa⁵¹⁸. Kolmas selitys on puolestaan ollut, että synnytyksen jälkeen äiti olisi sekavassa mielentilassa tai paniikissa tappanut lapsensa.⁵¹⁹

Tässä luvussa teon perusteita tarkastellaan erityisesti keskimmäisen selitysmallin kautta. Kirjallisuus korostaa tällöin, että lapsenmurhien syy olisi ollut naisen odottama häpeä aviottoman lapsen syntymästä, jolloin tämä olisi ratkaissut epätoivoisen tilanteensa murhaamalla lapsensa.⁵²⁰ On myös esitetty, että mitä vähemmän yhteisössä syntyi aviottomia lapsia, sitä enemmän heistä kuoli lapsenmurhien seurauksena. Tämä selittyi-

⁵¹⁷ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888; Vk 1884–1888. Tasaisesta jakaumasta myös Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 178; Huumarkangas 1995, 62–63. Vrt. Taussi Sjöberg 1981, 102; Helsti 2000, 217 (lainannut Ervastia 1994, 46).

⁵¹⁸ Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 179, 185.

⁵¹⁹ Selityksistä esim. Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 180, 184–185; Ervasti 1995, 77, 80–82; Huumarkangas 1995, 67–68; 71–72; Lövkrona 1999, 18.

⁵²⁰ Huumarkangas 1995, 71–72; Pohjola-Vilkuna 1995(b), 115–116 (lainannut Ervastia 1994, 98–99, 102); Helsti 2000, 217.

si sillä, että vähäisiin aviottomiin raskauksiin olisi ollut suurempi sosiaalinen kontrolli, jolloin aviottomat äidit useammin olisivat helpommin surmanneet lapsensa tämän sosiaalisen paineen vuoksi.⁵²¹ Häpeään liittyvä selitysmalli yhdistyy osaltaan myös ensin mainittuihin taloudellisiin vaikeuksiin, koska negatiivinen suhtautuminen olisi kattanut sekä pelon esimerkiksi vanhempien tai talonväen suhtautumisesta, että (taloudellisen) huolen tulevaisuudesta. Syy olisi ollut siis häpeä, mutta myös pelko työpaikan menettämisestä.⁵²²

Molempien selitysmallien julkilausumattomana oletuksena monesti vaikuttaa olevan se, että lapsen kuoleman taustalla olisi ollut synnyttäneen äidin tietoinen, suunniteltu ja rationaalisesti toteutettu toimenpide. Lähtökohtaisesti tällaisen mielikuvan aktiivisesta murhasta voi tutkija saada esimerkiksi oikeustapausten otsikoinnista ”lapsenmurha”, vaikka käytännössä vasta lopullinen tuomio ratkaisi sen, oliko oikeuden mukaan murhaa edes tapahtunut. Kuinka aktiivisena tekona mahdollinen lapsenmurha empiirisen aineiston perusteella sitten näyttää?

Murhien aktiivista ja tietoista luonnetta on täydellisesti hankala selvittää, sillä monissa tapauksissa lapsen hukkaan jäämisen tai sikiön huonon kunnon vuoksi esimerkiksi fyysisiä merkkejä väkivallasta ei voitu todentaa. Kahdessa tapauksessa oikeus kuitenkin lopulta antoi tuomiot selvistä tietoisista lapsenmurhista. Oikeus katsoi, että syytetty piika Tilda Salomonintytär Lund olisi sisarensa Effian kanssa ”yksissä tuumin surmannut sikiön heti synnyttämisen jälkeen”, mistä Tilda sai lapsenmurhasta viisi vuotta kuritushuonetta lapsenmurhasta ja sisar osallisuudesta seitsemän vuotta⁵²³. Torpantytär Hilda Maria Hermannintytär Kuuliaismäki puolestaan tuomittiin kahdeksan vuoden vankeuteen, koska tämä oli kuristanut vastasyntyneen lapsensa, mistä olivat todisteina lapsen kaulassa olleet jäljet. Myös kolmannessa tapauksessa havaittiin, että lapsi olisi ollut ”täysiaikainen” ja aktiivisesti surmattu, mutta tapauksesta syytettyä naista ei voitu todistaa tämän äidiksi, vaikka hän oli selvästi synnyttäneen näköinen.⁵²⁴

⁵²¹ Taussi Sjöberg 1982, 152; Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 178–179, 185; Heikkinen 1988, 174.

⁵²² Pohjola-Vilkuna 1995(b), 116 (lainannut Ervastia 1994, 98–99); Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 179–180; Taussi Sjöberg 1982, 152.

⁵²³ Aktiivisesta lapsenmurhasta, taposta tai sen yrittämisestä saattoi tapauksen yksityiskohdista riippuen saada kuudesta kuukaudesta 10 vuoden kuritushuonetta (Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 1-2). Lapsenmurhiin, sikiönlähdettämiseen ja kätkemiseen liittyvän lainsäädännön kehittämisestä ennen 1880-lukua ks. Hyvönen 1989, 37–51; Huumarkangas 1995, 31–37.

⁵²⁴ JyMA Keuruun Vk 5.12.1886, § 5; Vk 22.4.1886, § 1; Sk 30.10.1883, § 177. Aineistossa on myös neljäs tapaus, jossa syytettyä irtolaista epäiltiin vahvasti aktiivisesta lapsenmurhasta sen perusteella, miten hän oli synnytyksen hetkellä toiminut ja asian tunnustanut. Tapauksesta ei kuitenkaan saa yksityiskohtaisempaa selkoa, sillä syytetty onnistui pääsemään karkuun ja ainakaan vuoteen 1891 mennessä häntä ei käräjiltä löydy (JyMA Keuruun Vk 27.2.1886, § 4; Sk 6.11.1886, § 277).

Yhdessäkään tapauksessa ei tule suoraan esille surmaajan motiiveja, sillä esimerkiksi siinä ainoassa tapauksessa missä syytetty oli tunnustanut surman, hän jäi lopulta oikeuden tavoittamattomiin ilman yksityiskohtaisempaa selontekoa asiasta⁵²⁵. Muissa tapauksissa syytettyjen mukaan lapsi oli syntynyt kuolleena, esimerkiksi jonkun onnettomuuden seurauksena, tai sen olemassaolo kiellettiin kokonaan.⁵²⁶ Aktiivisten lapsenmurhien perusteina voidaan tällöin lähtökohtaisesti pitää edellä esitettyjä syitä. Esimerkiksi lapsensa kuristamisesta tuomion saanut Hilda Kuuliaismäki, oli ainakin kokenut normipainetta jo raskaana ollessaan, jolloin hän oli saanut äidiltään moitteita ”irstaisuudesta”⁵²⁷. Tämä paine saattoi tällöin olla ainakin epäsuorana syynä tehtyyn surmaan. Pieni osa naisista ei siis kestänyt paheksuntaa, halveksuntaa ja syrjintää, vaan tappoi vastasyntyneen⁵²⁸. Mahdollisia taloudellisia perusteita on tällä lähdeaineistolla vielä hankalampi tutkia.

Ei voida kuitenkaan olettaa, että edellä tarkastellut aktiiviset lapsenmurhat olisivat aina välttämättä olleet tietoisia saati sitten suunnitelmallisesti tehtyjä, vaan ne olisivat olleet ennemmin Huumarkankaan sanoin, ”naisten paniikissa ja hädän keskellä tekemä ajattelematon teko”. Kyse saattoi joskus olla myös siitä, että synnyttäjät ei olisi ollut ”tolkuissaan”, oli mennyt tajuttomaksi ja herännyt löytäen kuolleen lapsensa, vaikka kyseiset naiset eivät selittäneetkään tilannetta tällä tavalla.⁵²⁹ Onkin huomattava, että osa lapsenmurhana tutkituista tapauksista ei ollut tietoisia surmia, vaan tietynlaiset olosuhteet olivat aiheuttamassa lapsen kuolemaa ja erityisesti sikiön kätkemistä. Tällöin taustalla on joka tapauksessa nähtävissä aviottoman äidin kokema normipaine.

Oikeudessa ”lapsenmurhatapaukset” vasta käsittelyjen edetessä alkoivat vähitellen hahmottua, että oliko kyse murhasta, kuolemantuottamuksesta, kätkenästä, vai että pystyttiinkö mitään todistamaan.⁵³⁰ Kuvaava on irtolainen Gustava Nytkylän tapaus, sillä viisi vuotta kestäneen oikeusprosessin aikana häneltä tutkittiin peräti kolmen lapsen kuolemaa, joista kaksi oli syntynyt oikeudenkäyntien aikana. Erityisesti keskimmäisen lapsen kuolema oli epäilyttävä, sillä lääkärin tutkimuksen mukaan jäljistä voitiin nähdä, että synnytyksen aikana oli ”jollakulla esineellä painettu kaulan etupuolta ja

⁵²⁵ Väkivallan tunnustamisen vähäisyydestä myös Hyvönen 1989, 58; Huumarkangas 1995, 73.

⁵²⁶ Ks. Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 181; Hyvönen 1989, 58; Andersson 1998, 147.

⁵²⁷ JyMA Keuruun Vk 22.4.1886, § 1. Ks. myös Helsti 2000, 277.

⁵²⁸ Pohjola-Vilkuna 1995(b), 117. Häpeän ja taloudellisen hädän yhteen kietoutumisesta kertoo Sandströmin ja Taussi Sjöbergin aineistossa erään naisen selitys, siitä että surman takana olisi ollut häpeä aviottomasta lapsesta, kun hän ei voinut elättää sitä (Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 180). Taustalla saattoi olla myös pelko työpaikan, piiänpestin menetyksestä (Pohjola-Vilkuna 1995(b), 125–126).

⁵²⁹ Ks. Hyvönen 1989, 58; Huumarkangas 1995, 96; Eilola 2000, 188; Heikkinen 2000, 235.

⁵³⁰ Tiivistetyssä muodossa lapsenmurhatapausten pitkistä ja monia asioita esiin nostavista käsittelyistä esim. Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 174–176; Huumarkangas 1995, 37–40.

niin estetty hengenvetoa toimeen pääsemästä”, minkä vuoksi epäiltiin paikalla olleen ulkopuolinen apulainen. Oikeuden tutkinta keskittyi kuitenkin huolimattomuuteen, sillä syntymää avustamassa olleen sisaren mukaan Gustava oli synnyttänyt seisten ja sisko ei päreän sytyttämisen takia ollut ehtinyt ottaa lasta vastaan, *”jos sen tähden lapselle siinä tuli vahinkoa, niin se ei ole H:n syy, sillä hän koitti tehdä mitä voi*”. Lääkärintlausunnossa epäiltiin vahvasti sisaren puheita siitä, ettei tämä olisi ehtinyt ottaa lasta vastaan, ja Gustaavan kohdalta sanottiin, ettei hän olisi saanut synnyttää seisaaltaan, vaan *”pitkänään*”, mikä oli *”luonnollista ja tarpeellista, jos mieli oli suojella siitettävänsä henkeä*”. Lopulta Gustava Nytkylä sai yhteensä vuoden ja kahdeksan kuukautta vankeutta, jotka tulivat paitsi huolimattomuuden takia kuolleesta toisesta lapsesta, että ensimmäisen kuolleen syntyneen sikönsä piilottamisesta. Gustavan sisarta ei lopulta tuomittu mistään, vaikka häntä oli pitkään epäilty osallisuudesta.⁵³¹

Vaikka keskimmäisen lapsen kuolema saattoi olla aktiivinen surma tai kuolemantuotamus, niin ainakin osaksi se johtui myös huonoista olosuhteista, johon Gustaava oli joutunut, vaikkakin hän sai synnyttää sisarensa luona. Vaikka omassa aineistossani aiheesta ei suoria merkkejä olekaan, niin esitän, että lapsen kuolemat saattavat aktiivisen surman ohella yleensä selittyä myös olosuhteilla. Synnytyksen lähestyessä nainen vetäytyi muille kertomatta piiloon synnyttämään, ja palasi sitten mahdollisimman nopeasti takaisin⁵³², mikä raskaana olleiden naimattomien naisten kohdalla olisi ollut seuraus samasta normipaineesta, mikä oli saanut heidät luvussa **6.1** peittelemään raskauttaan. Tällöin siis kuolemaa ei olisi aiheuttanut aktiivinen surma yhteisön normien ja naisen kokeman normipaineen takia, vaan normipaine olisi äidin käyttäytymisen kautta aiheuttanut kuoleman epäsuorasti. Myös laissa tällaista yksinäisyydessä synnyttämistä pidettiin yleensä kaikkien naisten kohdalla raskauttavana, sillä parissakin lapsenmurha-asetuksen pykälässä asetettiin rangaistavaksi se, jos yksinäisyyteen vetäytymisen ja hyvän hoidon eväytymisen tai hyvissä oloissa tapahtuman kuoleman vuoksi lapsi kuoli⁵³³.

Lapsen aktiivisen surman, tai olosuhteiden aiheuttaman kuoleman lisäksi yhteisön normipaineesta kertovat myös kuolleen sikiön kätkenät⁵³⁴. Kätkenällä yritettiin peittää edelleen aviotonta raskautta ja lapsen syntymää. Yhteensä kolmessa tapauksessa

⁵³¹ JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 227; Tk 6.4.1883, § 102; Sk 31.10.1883, § 185; Tk 1886, § 129; Vk 20.5.1886, § 2; Vk 4.5.1887, § 3. Törkeän huolimattomuuden, laiminlyömissä tai heitteillejätön aiheuttamasta kuolemasta yksinään saattoi saada kolmesta kuukaudesta kuuteen vuoteen (Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 3, 9).

⁵³² Ks. Hyvönen 1989, 57–58; Huumarkangas 1995, 69–70.

⁵³³ Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 4, 10.

⁵³⁴ Esimerkiksi Huumarkankaan aineistossa sikiönkätkenä oli lukumääräisesti suurin lapsenmurha-oikeudenkäyntien tuomiotyyppejä (Huumarkangas 1995, 45).

oikeus tuomitsi syytetyn sikiönkätkenästä, joista kaksi kohdistui pelkästään tähän rikostyyppiin. Talontytär Wilhelmina Wuorimäkeä tutkittiin käräjillä, koska hän oli selvästi synnyttänyt lapsen, mutta lasta ei ollut löydetty. Koska lopulta ei saatu selville, että olisiko lapsi ollut syntyessään elävä vai kuollut, niin Wilhelmiinalle annettiin kätkenästä kaksi kuukautta vankeutta.⁵³⁵

Kuvaavampi on kuitenkin kihloissa olleen piika Hilda Elizabeth Matintytär Lapin tapaus. Hän oli synnyttänyt ”*korttelia pitkän keskosen*”, ja kätkenyt tämän käärimällä sen ”*rättien sisään yhteen vanhaan astiaan talon olkiladossa*”. Hilda kertoi oikeudessa piilottaneensa lapsensa sen häpeän vuoksi, ”*minkä alaiseksi hän tulisi kuin ennen vihkimistä lapsen synnytti*”. Hän oli kuitenkin viikon päästä alkanut epäillä tehneensä rikoksen, ja ilmoittanut asiasta isäntäväelleen ja tuonut sikiön näyttille. Tapaus päättyi syyttäjä Polenin luopuessa kaikista kanteista, eikä syyttänyt Hildaa edes väliaikaisesta kätkenästä.⁵³⁶

Vaikka aineiston tapauksissa kätkettyjä sikiöitä ei löydetty, niin tutkimuskirjallisuus korostaa, että yleensä ne oli kätketty huonosti, palattaessa nopeasti synnytyksestä muiden ihmisten luo. Se, että ruumiit kätkettiin usein taitamattomasti ja ensimmäiseen mahdolliseen paikkaan, kertoo osaltaan myös siitä, että naisilla ei useinkaan ollut täsmällistä suunnitelmaa lapsen murhaamisen suhteen.⁵³⁷ Surma, lapsen kuolema ja kätkentä tuntuvat tällöin olevan enemmän nopeita reagoiteja syntyneeseen lapseen, tai viittaavaan huonoihin olosuhteisiin.

Jos oletetaan, että lapsenmurhien, lapsen kuoleman ja kätkenän taustalla tärkeänä tekijänä oli yhteisön vääränlaiseen naimattomaan seksuaalisuuteen liittyvä paheksunta, niin millainen merkitys tällöin oli naisten sosiaalisella asemalla? Vähäisen aineiston (yhdeksän tapausta) perusteella kovin syvällisiä johtopäätöksiä ei hankala vetää, mutta kuten luvun alussa todettiin, lapsensurmasta ja kätkenästä oli syytettyinä naisia tasaisesti kaikista sosiaalisista ryhmistä. Tällöin voidaan ajatella, että saman normipaineen alaiseksi olivat lähtökohtaisesti joutuneet kaikki naiset asemasta riippumatta, mutta sen muodot ja suhde taloudelliseen selitystekijään saattoivat vaihdella yksittäisten naisten kohdalla. Esimerkiksi talontyttärillä murha tai sikiönkätkentä saattoi liittyä tiukempaan seksuaaliseen kontrolliin tilattomiin verrattuna, jolloin heidän tekojensa taustalla olivat

⁵³⁵ JyMA Keuruun Sk 1880, § 150; Sk 28.11.1881, § 36. Kuolleen sikiön kätkenästä saattoi saada vankeutta yhdestä kuukaudesta neljään vuoteen tai sakkoja 40–400 markkaa. Mahdollisen avustajan rangaistus olisi puolestaan ollut kaksi kuukautta – neljä vuotta tai sakkoja (Keisarillinen asetus 26.11.1866, § 5).

⁵³⁶ JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 283. Häpeän aiheuttamasta kätkenästä ks. myös Taussi Sjöberg 1982, 151; Huumarkangas 1995, 53.

⁵³⁷ Sandström & Taussi Sjöberg 1983, 182; Huumarkangas 1995, 69–71; Hyvönen 1989, 51–52.

vahvasti sekä häpeä, että taloudelliset syyt. Tilattomien ja palkollisten kohdalla kyse oli myös samasta asiasta⁵³⁸, mutta todennäköisesti lievemässä muodossa varsinkin taloudellisten tekijöiden suhteen. Erityisryhmänä irtolaiset ovat kaikkein mielenkiintoisin, sillä lapsenmurhasta syytettyinä heitä oli kaksi kappaletta yhdeksästä, mikä oli selvästi enemmän kuin heidän kokonaisuutensa Keuruulla ja Multialla. Heidän kohdallaan aviottoman lapsen tuoma häpeä ei olisi ollut niin suuri, vaan selitys olisi ollut enemmän taloudellinen. Lapsi olisi huonontanut asemaa vielä enemmän.⁵³⁹ Osaselitys irtolaisten lasten kuolemiin voi olla myös muita huonommissa synnytysolosuhteissa.

Sosiaalisen aseman lisäksi toinen tutkittavaa teemaa tarkentava aihe liittyy syytettyjen menneisyyteen. Heidän synnyttämänsä avioton lapsi ei näet ollut monestikaan ensimmäinen, sillä peräti viidessä tapauksessa syytetyillä oli ollut aviottomia lapsia tai lapsi jo ennestään. Esimerkiksi Agneta Palomäen mainetodistuksen mukaan hänet oli otettu *”seurakunnan yhteyteen salavuoteudesta”*, mihin hän käräjillä vastasikin, kertoen synnyttäneensä *”3 vuotta takaperin äpärelapsen, joka kuoli rokkoon”*. Myös Ida Peräisen synnyttämä *”äpärelapsi”* oli kuollut. Gustava Nytkylällä, jolta ennen oikeusprosessia ja sen aikana oli kuollut kolme lasta, oli yksi elossakin oleva avioton, jonka kanssa hän sanoi asuvansa Herman Kollinin mökissä.⁵⁴⁰

Tällöin voidaan olettaa, että heidän kokemansa häpeä ei olisi ollut niin suuri kuin ensimmäisen lapsensa synnyttäneillä, koska heidän maineensa olisi jo huonontunut. Vaikka uusiin aviottomiin lapsiin liittyi myös häpeää, niin heillä olisi tällöin kuitenkin ollut suurempi kynnys surmata lapsensa. Yhteisöltä odotettu paheksunta ja sen aiheuttama häpeä eivät ole tällöin välttämättä niin suuressa roolissa lapsenmurhaa selitettäessä, mihin viittaa myös edellisen luvun lopussa lainattu syytetty Ida Peräisen puolustuspuheenvuoro. Pohjola-Vilkunan mukaan peruste olisi tällöin enemmän taloudellinen: nainen ei olisi voinut elättää lastaan⁵⁴¹. Heidän taloudellinen tilanteensa olisi ollut heikkenemässä uusien aviottomien lasten myötä. Entä mikä vaikutus oli sitten suhteen toisella osapuolella, syytetyn raskaaksi saattaneella miehellä?

Inger Lövkrona on korostanut tutkimuksessaan lasten siittäjien merkitystä lapsenmurhissa, esittämällä että oleellisin peruste teoille olisi ollut naimisissa olleiden miesten

⁵³⁸ Kaius Ervastin mukaan lapsenmurhat olisivat liittyneet osaltaan tilattoman väestön huonoihin avioitumisedellytyksiin, jolloin seksuaalisuhteista oli ollut tuloksena aviottomia lapsia (Helsti 2000, 202 (lainanut Ervastia 1994, 90–91)).

⁵³⁹ Ks. luku 6.4.

⁵⁴⁰ JyMA Keuruun Vk 10.5.1884, § 2; Vk 21.5.1887, § 11; Sk 6.11.1882, § 227.

⁵⁴¹ Pohjola-Vilkuna 1995(b), 118.

naimattomiin raskaana olleisiin naisiin kohdistama painostus⁵⁴². Miten olivat asiat Keuruun kärjäkunnassa? Viidessä tapauksessa tulee selville lapsen isä, ja näistä peräti kolmessa isä oli ollut joko palkollispaikan isäntä tai talollisen poika⁵⁴³. Esimerkiksi piika Tilda Salomonintytär kertoi, että hän oli ollut piikana Multamäen talossa syksyllä 1885, kun saman talon poika makasi hänet. Hilda Kuuliaismäki puolestaan oli jo aiemmin synnyttänyt palveluspaikkansa pojan siittämän lapsen, ja hakiessaan tältä lapsenelätusta, ”*tämä taas niin ihastui Hildaan, että vietteli hänet luvattomaan sekaannukseen*”. Kolmannessa tapauksessa isä tulee esiin epäsuorasti, syyttäjä Laxenin syyttäessä Herman Peräistä huoruudesta, useamman vuoden kestäneestä seksuaalisuhteesta piika Ida Peräisen kanssa.⁵⁴⁴

Talollisperäisten miesten osuus on huomattava, mutta valitettavasti heidän suhteistaan syytettyihin ei tapausten käsittelyissä tule paljoakaan tietoa, ainakaan ajatellen lapsenmurhaa. Lövkronan havaitsemaan suoraan vaikutussuhteeseen Keuruun kärjäkunnan osalta ei siis voida ottaa kantaa. Kuitenkin voidaan olettaa, että mahdollisen työnantajan tai hänen poikansa ollessa tulevan lapsen isä, raskaana olleen naisen kokemat taloudelliset paineet ja häpeä olisivat olleet erityisen korostuneet⁵⁴⁵. Kahdessa tapauksessa, joissa lapsen isä oli ollut talollinen tai hänen poikansa, syytetty tuomittiinkin aktiivisesta lapsenmurhasta. Keitä olivat sitten puolestaan aviottoman lapsen synnyttäneet äidit, ja miten heihin suhtauduttiin?

6.4 Aika syntymän jälkeen

6.4.1 Aviottomien äitien sosiaalinen asema

Viimeisessä alaluvussa ollaan ensin kiinnostuneita siitä, että keitä olivat sosiaaliselta asemaltaan aviottomat äidit suhteessa siihen kuinka monta lasta he tulivat synnyttämään. Toisena isompana teemana pohditaan yhteisön negatiivista suhtautumista aviottomaan äitiin, sen suhteen millaisia aste-eroja paheksunnassa mahdollisesti oli. Tavoit-

⁵⁴² Lövkrona 1999, 76–78, 85–87 93–95, 129–131.

⁵⁴³ Talollisten korostuneesta osuudesta myös Huumarkangas 1995, 74–76. Muista aineiston tapauksista Hilda Lapin lapsen isä oli ollut hänen kihlattunsa kesti Taavetti Abrahaminpoika ja Gustava Nytkylän kahden eri lapsen kohdalla hän mainitsi isäksi rautatieyömiehen (JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 283; Sk 6.11.1882, § 227; Tk 6.4.1883, § 102).

⁵⁴⁴ JyMA Keuruun Vk 1.12.1886, § 5; Vk 22.4.1886, § 1; Vk 22.2.1888, § 2.

⁵⁴⁵ Ks. Pohjola-Vilkuna 1995(b), 131; Helsti 2000, 217.

teena on yrittää sekä tutkimuskirjallisuuden, että lähdeaineiston perusteella selvittää, millä tavalla totaalista yhteisön moralisoiva paheksunta lopulta oli, ja mistä se johtui.

Aviottomien äitien sosiaalisen aseman selvittelyssä käytetään kirkkokurinalaisten luetteloiden tietoja samoin perustein kuin edellä luvussa 6.2 raskauden toistuvuuden suhteen. Seuraavassa taulukossa on esitetty ensimmäisen tai ainoan aviottoman lapsensa 1880-luvun ensimmäisellä puoliskolla synnyttäneiden aviottomien äitien sosiaalinen asema sekä määrällisesti, että prosentuaalisesti:

TAULUKKO 11 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet									
Asema	pitäjä	Keuruu ⁵⁴⁶	%	Multia	%	Pihlajavesi	%	summa	%
piika		34	29,3	15	34,9	4	40	53	33,3
itsellinen ⁵⁴⁷		28	24,1	13	30,2	2	20	43	27
torpantytär / leski		22	19	4	9,3	2	20	28	17,6
talontytär		10	8,6	7	16,3	1	10	18	11,3
ent. piika		11	9,5	0	0	1	10	12	7,5
irtolainen / leski		7	6	0	0	0	0	7	4,4
tuntematon		0	0	4	9,3	0	0	4	2,5
mustalaistyttö		1	0,7	0	0	0	0	1	0,6
rengin leski		1	0,7	0	0	0	0	1	0,6
työmiehen tytär		1	0,7	0	0	0	0	1	0,6
nahkuri		1	0,7	0	0	0	0	1	0,6
summa		116	≈100	43	≈100	10	≈100	159	≈100
Lähde: JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886; Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886; Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886.									

Suurin aviottomien äitien ryhmä olivat piikat, joita oli yhteensä noin kolmannes kaikista aviottomista äideistä. Pihlajavedellä heitä oli peräti 40 prosenttia, mutta vähäisen määrän vuoksi sillä ei ole kokonaisuudessaan sinänsä suurta vaikutusta. Suhteellinen

⁵⁴⁶ Vuodelta 1886 tietoja on Keuruun osalta vain tammi-huhtikuun osalta.

⁵⁴⁷ Itsellisten joukkoon olen laskenut sekä itselliset, itsellisen tyttäret, lesket ja vaimot.

osuus on joka tapauksessa suuri, sillä piiat olivat aviottomina äiteinä ainakin Keuruun pitäjän osalta selvästi yliedustettuina suhteessa heidän vajaan 10 prosentin kokonaisuuteensa⁵⁴⁸.

Piikojen kanssa määrällisesti lähes tasoissa olleet itselliset (ja kestit⁵⁴⁹) olivat toinen suuri aviottomien äitien ryhmä vajaan 30 prosentin osuudella. Sekä Keuruun, että Multian pitäjän osalta heidän osuutensa vastasi suunnilleen kokonaisuuttaan väestöstä⁵⁵⁰, mutta jos itsellisten joukkoon lasketaan mukaan myös ”entiset piiat”, joiden sosiaalisen aseman voidaan olettaa vastanneen ensin mainittuja, niin tällöin Keuruun osalta itselliset olisivat piikojen ohella olleet yliedustettuina.

Kolmanneksi suurimman ryhmän, torpantytörien osuus aviottomista äideistä oli vajaan viidennes (17,6 %), vaikkakin yksin Multialla heitä oli vain vajaan 10 %. Toisin kuin itselliset tai piiat, torpantytöt olivat puolestaan aviottomina äiteinä selvästi ali-edustettuina suhteessa osuuteensa kokonaisväestöstä, sillä ainakin Keuruulla heitä oli 1880-luvun ensimmäisellä puoliskolla noin 35 %, ja Multiallakin enemmän kuin mainittu 10 prosenttia⁵⁵¹.

Talollisväestöön kuuluvia aviottomia äitejä oli reilut 10 %, ja erityisesti Multialla heitä oli suhteellisen paljon. Keuruun osalta he kuitenkin vastasivat omaa sosiaalista ryhmäänsä.⁵⁵² Täten ensimmäisen aviottoman lapsen kohdalla talollisperäisten naisten asemalla ei ollut ainakaan raskautta erityisesti vähentävää vaikutusta.

Tiivistäen voisi siis todeta, piiat, itselliset ja torpantytöt olivat suurimmat aviottomien äitien ryhmät Keuruun kärkekunnassa⁵⁵³. Näistä kuitenkin piiat ja itselliset olivat yliedustettuina aviottomissa äideissä, kun taas torpantytöt olivat puolestaan ali-edustettuina. Talontytöt vastasivat puolestaan omaa osuuttaan kokonaisväestöstä, ainakin Keuruun osalta. Aviottomaan raskauteen johtanut naimaton seksuaalisuus oli siis tapahtumahetkellä selvemmin tilattomaan väestönosaan liittyvää, mutta talontytörienkään kohdalla aviottomat lapset eivät olleet, varsinkaan Multialla, mitenkään harvinaisia. Talontytörien ja erityisesti tilattomien aviottomaan raskauteen saadaan lisäselkoa seuraavan taulukon myötä, johon on listattu toisen aviottoman lapsensa synnyttäneet naiset:

⁵⁴⁸ Saarimäki 2005, 23; Vihola 1983, 66.

⁵⁴⁹ Kirkkokurinalaisten luetteloissa ei esiinny ollenkaan kestejä, joten todennäköisimmin heidät on merkitty itsellisiksi, minkä jaottelun myös Vihola on pitäjänhistoriassaan tehnyt. Kestien ja itsellisten sosiaalinen aseman oli lähellä toisiaan.

⁵⁵⁰ Saarimäki 2005, 23; Vihola 1983, 66; Mönkkönen 1983, 64.

⁵⁵¹ Saarimäki 2005, 24; Vihola 1983, 60, 70–75; Mönkkönen 1983, 51.

⁵⁵² Saarimäki 2005, 24; Vihola 1983, 70–75.

⁵⁵³ Samasta huomiosta Ruotsin osalta Frykman 1977, 12, 159. Ks. Johansson 1999, 67–83; Bolin Hort 1998, 31–39.

TAULUKKO 12 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet								
Asema/pitäjä	Keuruu ⁵⁵⁴	%	Multia	%	Pihlajavesi	%	summa	%
piika	16	28,6	10	50	2	66,6	28	35,4
itsellinen torpantytär / leski	14	25	7	35	0	0	21	26,6
irtolainen / leski / tytär	10	17,9	0	0	0	0	10	12,7
ent. piika	8	14,3	0	0	0	0	8	10,1
ent. kuntakir- jurin tytär	4	7,1	1	5	0	0	5	6,3
talontytär	1	1,8	0	0	0	0	1	1,3
tuntematon mustalaisen tytär	0	0	1	5	0	0	1	1,3
rengin leski	1	1,8	0	0	0	0	1	1,3
"löysä"	1	1,8	0	0	1	33,3	2	2,5
yhteensä:	56	≈100	20	≈100	3	≈100	79	≈100
Lähde: JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886; Multian kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886; Pihlajaveden kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886.								

Piikojen ja itsellisten kohdalla toinen avioton lapsi synnytetään samassa suhteessa kokonaisväestöön kuin ensimmäisenkin lapsen kohdalla. Kaikkein mielenkiintoisempia ovat kuitenkin muutokset talontyttärien ja irtolaisten kohdalla.

Ruotsalainen tutkimuskirjallisuus on todennut aviottomasta raskaudesta, että talontyttäriä olisi koskenut tiukemmat normit naimattoman seksuaalisuuden suhteen kuin tilattomia, sillä ensin mainituilla olisi ollut tärkeä rooli muun muassa omaisuuden siirrossa. Talontyttärien aviottoman seksuaalisuuden ja raskauden voidaan tulkita johtaneen useammin avioliittoon, sillä avioton lapsi olisi ollut heille suurempi riski, kuin tilattomille tai palvelusväelle, joille avioton lapsi ei olisi ollut tavatonta. Voidaan puhua myös Kaijus Ervastin tavoin sosiaalisesta kontrollista, joka olisi kohdistunut suurempana talollisten tyttäriin, ja Frykmanin mukaan esimerkiksi piialle olisi jopa annettu suurempi

⁵⁵⁴ Vuodelta 1886 tietoja on Keuruun osalta vain tammi-huhtikuulta.

seksuaalinen vapaus.⁵⁵⁵ Avioliitolla ei olisi sitä vastoin ollut tilattomille niin suurta taloudellista merkitystä, jolloin aviottomat lapset olivat heille pienempi taloudellinen ja sosiaalinen riski. Tilattomien tyttärillä olisi tällöin ollut Lindstedt Cronbergin mukaan pienempi kynnyks elää siten kuin viralliset normit eivät olisi edellyttäneet, koska taloudelliset pohjat näille normeille puuttuivat.⁵⁵⁶

Ensimmäisen taulukon perusteella voidaan esittää, että sosiaalinen kontrolli ei talontyttärien kohdalla ainakaan Keuruun käräjäkunnassa toiminut niin vahvasti kuin tutkimuskirjallisuus yleensä esittää, vaikkakin tilattoman väestön osalta näkemykset voivat päteä. Sen sijaan on huomattava vertailussa toiseen taulukkoon, että toisen lapsen kohdalla talollisten tyttärien määrät olivat selvästi laskeneet, mikä kertoo siitä, että ensimmäisen lapsen synnyttäminen ei ollut heille ainakaan sellainen pysyvä taloudellinen katastrofi, että he olisivat joutuneet pysyvästi avioliittojärjestelmän ulkopuolelle. Aviottoman lapsen synnyttäneet talon tyttäret siis pääsivät lapsesta huolimatta avioliittoon, ja harvoin synnyttivät enää jatkossa lapsia.

Toinen toisessa taulukossa korostunut ryhmä on irtolaiset, joihin myös yksi ”mustalaistyttö” voidaan laskea. Ensimmäisen lapsen synnyttäneissä heitä oli vain viisi prosenttia, mikä vastasi heidän kokonaisuuttaan ainakin Keuruun osalta vuodelta 1870: noin kuusi prosenttia⁵⁵⁷. Toisen lapsen synnyttäneissä heidän osuutensa oli kuitenkin tuplaantunut peräti reiluun 11 prosenttiin. Irtolaisten kohdalla aviottomien lasten synnyttäminen tuli näin säännöllisemmäksi, ja heidän yleensä pysyivätkin avioliittojärjestelmän ulkopuolella. Esimerkiksi Mönkkönen mainitsee, että Multialla irtolaisilla oli paljon isättömiä lapsia⁵⁵⁸. Jonas Frykmanin väite siitä, että aviottoman syntymän riski kasvoi, mitä alemmas sosiaalisessa skaalassa nainen oli⁵⁵⁹, näyttää siis pätevän erityisen hyvin vasta toisen aviottoman lapsen kohdalla. Entä kuinka näihin aviottomiin äiteihin sitten suhtauduttiin?

⁵⁵⁵ Frykman 1977, 196–201; Lindstedt Cronberg 1997, 185–186; Ervasti 1995, 81. Ks. Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla 1890, 27.

⁵⁵⁶ Kälvemark 1983, 23–24; Lindstedt Cronberg 1997, 187–189. Sten Carlssonin mukaan kolmasosa talontyttäristä oli raskaana avioitumisen aikoihin, mutta heidän osuutensa aviottomista äideistä olisi ollut vähäisempi kuin sosiaalisessa asemassa alempana olleiden (Carlsson 1977, 93, 112).

⁵⁵⁷ Vihola 1983, 70.

⁵⁵⁸ Mönkkönen 1985, 66–67.

⁵⁵⁹ Frykman 1977, 203.

6.4.2 Yhteisön nurja suhtautuminen: totaaliset normit, vaihteleva todellisuus

Varsinkin muistitietoaineiston ja kansanrunojen kautta korostuu yhteisön totaalisen negatiivinen suhtautuminen aviottomiin äiteihin. Aviottoman lapsen syntymä olisi ollut naiselle Frykmanin mukaan niin häpeällinen tapahtuma, että hän ei synnytyksen jälkeen olisi välttämättä voinut enää liikkua ikäistensä seurassa, tai hänet olisi kokonaan työnnetty yhteisön ulkopuolelle. Häpeä olisi tällöin liitetty myös tytön vanhempiin. Aviottoman lapsen synnyttäneellä olisi myös ollut riski joutua kutsutuksi/mielletyksi ”huorana”⁵⁶⁰, ”huoralapsen” saajana, tai ”suottamuorina”, mikä edelleen olisi korostanut aviottoman äidin negatiivista asemaa yhteisössä.⁵⁶¹ Tällä kaikella olisi ollut erityisenä huonona vaikutuksena se, että naisen mahdollisuudet avioitua olisivat heikentyneet.⁵⁶²

Esitän, että edellä esitetyissä tilanteissa kyse on kuitenkin ensisijaisesti yhteisön jakamista *normeista*, joiden puitteissa aviottomaan äitiin (ja lapseen) suhtautuminen oli totaalisen negatiivista, mutta se miten äiteihin sitten todellisuudessa suhtauduttiin sekä käytännön toimita että asennoitumisessa, saattoi vaihdella. Ann-Sofie Kälvemark onkin kritisoinut Jonas Frykmanin näkemystä aviottoman äidin aina kokemasta negatiivisesta suhtautumisesta ja automaattisesta statuksen muunnosta ”huoraksi” sillä, että Frykman johtaa käyttämästään lähdeaineistosta, muistelu- ja haastattelupuheesta, esiin tulevat yhteisön *normit* automaattisesti vastaamaan myös aviottomien äitien sosiaalista todellisuutta ja paikkaa maaseutuyhteisössä.⁵⁶³

Raskaana olleet naimattomat naiset olivat eläneet tiedostaen tulevaisuutensa pelkäämään totaalisten normien kautta, mikä näkyi erityisesti edellä luvussa 6.1 raskauden peittelyssä ja luvussa 6.3 lapsenmurhissa, lasten kuolemissa ja sikiön kätkemisissä. Mahdollinen todellisuus olisi voinut kuitenkin olla toisenlainen, sillä esimerkiksi Huumarkangas korostaa lapsenmurhia käsittelevässä pro gradussaan, että ulkopuolisten todistajalausunnoista voi aistia eräänlaisen huolenpidon ja suojelun naista kohtaan, koska ne

⁵⁶⁰ Aviottomia äitejä Ruotsissa 1800-luvun osalta tutkineen Frykmanin mukaan negatiivisuus tuli erityisesti ”huoran” pelätyistä maagisista kyvyistä vahingoittaa läsnäolollaan, katseellaan tai kosketuksellaan muita ihmisiä, erityisesti lapsia (Frykman 1977, 25–56, 65–72).

⁵⁶¹ Frykman 1977, passim, erit. 34, 167–171; Virtanen 1990, 142, 145–149; Tarkka 1998(b), 161–162; Waris 1999(b), 165. Ks. Tarkka 1998(a), 31.

⁵⁶² Esim. Heikkinen 1997, 62; Virtanen 1990, 142, 148.

⁵⁶³ Kälvemark 1978, 88–91, 93. Kälvemarkin esittämästä kritiikistä myös Bolin Hort 1998, 64–67.

olivat harvoin loukkaavia, liioittelevia tai pahaan tarkoittavia. Vaikuttaakin siltä, että aviottomaan lapseen olisi suhtauduttu ymmärtäväisemmin kuin naiset uskoivatkaan.⁵⁶⁴

Tällaisesta totaalisten normien tiedostamisesta oli kyse esimerkiksi piika Hilda Lapin puheissa, kun hän selitti miksi oli piilottanut kuolleena syntyneen lapsensa: ”*peläten nyt sitä häpeätä minkä alaiseksi hän tulisi kuin ennen vihkimistä lapsen synnytti ja senkin vielä keskosen, oli hän päättänyt salata sikiönsä(...)*”. Mielenkiintoista tapauksessa on se, että Hilda oli ollut tapauksen sattuessa vakavasti kihloissa, ja oikeudenkäynnin aikaan jo naimisissakin. Oikeudessa Hilda myös useaan otteeseen korosti kihlaustaan ja sen aikana alkanutta raskautta, todennäköisesti koska se olisi hänen mielestään lievittänyt epäilyjä lapsenmurhasta. Siihenhän ei olisi tällöin ollut häpeän puuttumisen vuoksi perusteita. Samaa korosti myös eräs todistaja, joka ”*ei uskonut Hildalla olleen mitään syytä luonnottomilla keinoilla kiiruhtaa synnyttämistään(...)*oli kuullut(...)*että he olivat kihloissa*”.⁵⁶⁵

Kihlauksen aikainen raskaus olisi ollut yhteisön mielestä hyväksyttävää, koska kyseessä oli joka tapauksessa tulevaisuudessa avioon menevä pari. Kuitenkin tästä huolimatta aviotonta lasta koskeneet yhteisön normit olivat eläneet ennen synnytystä Hilda Lapin mielessä niin vahvasti, että edes kihloissa olo ei ollut estänyt häntä piilottelemasta ulkopuolisilta ensin raskauttaan ja sitten syntymän jälkeen kuollutta lastaan.⁵⁶⁶

Käytännössä kuitenkin aviottoman lapsen synnyttäminen ei ollut säännönmukaisesti tai edes usein naiselle mikään sosiaalinen katastrofi, eikä heitä ajettu yhteisön ja perheen ulkopuolelle, vaikka suhtautuminen saattoi vaihdellakin.⁵⁶⁷ Esimerkiksi lapsenmurhasta syytettynä ollut Wilhelmina Wuorimäki oli synnyttänyt kotitalonsa lähellä ja pyrkinyt välttelemään tapahtuman jälkeen ihmisiä äitinsä avustuksella. Todistajan mukaan Wilhelmina oli oleillut ”maitokammarisa”, jossa hänen äitinsä oli käynyt, ”*joka kerta lukiten maitokamarin oven perässään, kuitenkin ei siten, etteivät muutkin olisi päässeet sinne käymään*”. Wilhelmiina ei lapsensa syntymän jälkeen ollut siis käytännössä jäänyt ainakaan oman perheensä välittämisen ulkopuolelle, vaikka hän oli raskaana ollessaan käskenyt todistajan vaikenemaan raskausepäilyistä, peläten äitinsä tappa-

⁵⁶⁴ Huumarkangas 1995, 76–77.

⁵⁶⁵ JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 283.

⁵⁶⁶ Ibid.

⁵⁶⁷ Kälvemark 1978, 93; Heikkinen 1997, 62; Gaunt 1996, 82. Käytännön esimerkkejä aviottomiin äiteihin suhtautumisen vaihtelevuudesta sekä normien ja käytännön, mutta myös eri käytäntöjen välillä Virtanen 1990, 148–149.

van hänet, jos niistä kuulisi.⁵⁶⁸ Tässäkin tapauksessa normit olivat osoittautuneet totaalisena negatiiviseksi, todellisuus vain osaksi.

Hyvä indikaattori normien ja käytännön välisestä erosta on aviottomien äitien mahdollinen myöhempi avioliittoon pääsy, minkä aiemmin todettiin tällöin vaikeutuneen. Käytännössä aviottoman lapsen synnyttäminen ei kuitenkaan merkinnyt, että naiset olisivat jääneet säännöllisesti avioliittojärjestelmän ulkopuolelle. Tutkimuskirjallisuus korostaa, teoksesta riippuen, että aviottoman lapsen saaneista viidennes tai jopa kaksi kolmesta meni lopulta lapsen isän tai jonkun muun miehen kanssa naimisiin.⁵⁶⁹ Tämä kertoo siitä, että yhteisö kuitenkin suuressa mitassa hyväksyi heidät. Tuomiokirjaaineiston perusteella esimerkiksi kesti Leena Fredrikintytär Jussero oli päässyt parin vuoden sisällä naimisiin. Vuosina 1883 ja 1884 lapsenelätustapauksessa hänellä oli edustajanaan miehensä kesti Petteri Gummerus, ja erästä talollista vastaan ajettiin kanetta helmikuussa 1879 syntyneen lapsen takia.⁵⁷⁰

Tutkimuskirjallisuus ei yleensä vertaa aviottomien äitien avioitumista muihin naisiin, jolloin nähtäisiin tarkemmin, kuinka paljon käytännössä aviottoman lapsen synnyttäminen vaikutti negatiivisesti siihen. Per Bolin Hort esittää kuitenkin vuosisadan vaihteen osalta Ruotsista, että aviottoman lapsen synnyttäjistä jäi 35 % naimattomiksi, kun taas kaikista naisista 20 %. Bolin Hortin mukaan tämä kertoo siitä, että aviottomat äidit eivät tässä suhteessa selkeästi eronneet muista.⁵⁷¹

Avioitumisen ohella myös kytkeytyminen työn kautta yhteisöön osoittaa sen, että aviottomat äidit pystyivät pysymään sen jäseninä. Lapsen syntymä ei näet tehnyt häntä välttämättä vähemmän houkuttelevaksi työvoimaksi talossa, vaan tarve työkykyiselle naiselle oli suuri, ja jälkikasvuun saatettiin suhtautua myönteisesti,⁵⁷² vaikka tilanteesta riippuen tilanne saattoi vaihdella⁵⁷³. Pirjo Markkola on lisäksi esittänyt Hämeen osalta, jossa aviottomia lapsia oli suhteellisen paljon, että raskaana olleet tai aviottoman lapsen synnyttäneet piit saattoivat olla suuren suhteellisen osuutensa takia tärkeitä työntekijöitä työtalolle, minkä vuoksi heitä ei olisi ollut järkevääkään erottaa.⁵⁷⁴

⁵⁶⁸ JyMA Keuruun Tk 26.4.1881, § 67.

⁵⁶⁹ Carlsson 1977, 93, 113; Kälvemarm 1977, 185–186; Kälvemarm 1978, 92–93; Heikkinen 1988, 170; Johansson 1999, 79–82, 97, 219. Kyse saattoi joskus olla myös siitä, että aviottoman lapsen syntymän jälkeen kirkko ja yhteisö osaltaan painostivat äidin ja isän keskenään naimisiin (Laitinen 1988(a), 75).

⁵⁷⁰ JyMA Keuruun Sk 4.11.1882, § 194; Tk 5.4.1883, § 93; Sk 23.10.1883, § 48; Tk 22.3.1884, § 30.

⁵⁷¹ Bolin Hort 1998, 78.

⁵⁷² Esim. Carlsson 1977, 93; Harnesk 1990, 129–130; Kekkonen 2002, 186, 192. Aviottomaan äitiin suhtautumisesta talossa ks. Frykman 1977, 159–178.

⁵⁷³ Työn saamisen tai töissä jatkamisen vaihtelevuudesta tapauskohtaisesti ks. Virtanen 1990, 148.

⁵⁷⁴ Markkola 1990, 23, 26.

Edellä aviottomiin äiteihin suhtautumista normien totaalisuuden ja käytännön vaihtelevuuden suhteen on tarkasteltu pitkälti yhteisön seksuaalisuuteen liittyneiden normien kautta. Mutta mahdollinen aviottomaan äitiin negatiivinen suhtautuminen ei ollut pelkästään moraalinen kysymys, vaan siihen liittyi myös aviottoman lapsen tuomat taloudelliset rasitukset yhteisölle. Esimerkiksi Jan Löfström on esittänyt, että yhteisön kannalta tärkeintä oli lapsen elatus, tai ratkaisu tavalla joka ei aiheuttanut kustannuksia yhteisölle. Jos lapsi olisi saanut elatuksen esimerkiksi äidin tai isän puolelta, niin tällöin yhteisöllä ei ollut erityistä syytä vieroksua niin isää kuin äitiäkään.⁵⁷⁵

Käytännössä yhteisön kokemat taloudelliset rasitukset tulivat tällöin köyhäinhoito⁵⁷⁶- tai vaivashoitokäytäntöjen kautta. Esimerkki suorasta paheksunnasta, josta ei kuitenkaan välttämättä voida erotella moraalista ja taloudellista aspektia toisistaan, tulee talvikäräjiltä 1886, jossa Pihlajaveden vaivashoitohallitus oli ”mielipuolen vaimoimisen” Anna Ottikon edustajana vaatimassa tämän lapselle elatusta. Vaivashoitohallituksen pöytäkirjan teksti kertoo ainakin hallituksen jäsenten negatiivisesta suhtautumisesta aviottoman äidin, lapsen ja isän yhteisölle tuottamaan taloudellisen vaivaan: ”*Kun kuntamme ruotuvaivaiset ja ylimääräiset kiertolaiset jo entisellään on yllinkyllin rasituksena pienelle ja vähävaivaiselle seurakunnalle, ja että noille niin kutsutuille kiertolaisille ja hoidettaville, joilla ei ole edes tavallisen ihmisen järkiä itseensä puolustamaan, tehdään yhä vaan äpärälapsia! (...)*niin katsoo täkäläinen waiwaishoito kohtuulliseksi, että mainittu Wille Antinpoika Lehto haastetaan kihlakunnan oikeuteen vastaaman puheenaolevan lapsen siitosta”.⁵⁷⁷

Tämän alaluvun viimeisenä osiona tarkastellaan vielä niitä aviottomia äitejä, jotka jäivät yhteisön ja avioliittojärjestelmän ulkopuolelle. Tällöin voidaan ajatella, että he olisivat säännöllisemmin joutuneet myös yhteisön totaalisen paheksunnan kohteeksi ja olleet lähempänä ”huora”-kategoriaa yhteisössä kuin aiemmin tarkastellut naiset, joiden maine tosin oli huonontunut, ja avioton lapsi saattoi tapauksesta riippuen vaikuttaa negatiivisesti heidän elämäänsä, mutta jotka kuitenkin pysyivät yhteisön jäseninä.

1600-luvun seksuaalirikoksia tarkastelleen Seppo Aallon mukaan esiaviollinen suhde tai avioton lapsi eivät välttämättä johtaneet naisen sosiaalisen syrjintään, vaan tämän käytökseen olisi pitänyt liittyä jokin yhteisön omaa normijärjestelmää rikkova piirre. Tällaisena merkinä voidaan Aallon mukaan pitää useampien aviottomien lasten syn-

⁵⁷⁵ Löfström 1999(b), 156.

⁵⁷⁶ David Gauntin mukaan Ruotsissa 1800-luvulla papistoa ei huolestuttanut niinkään ”siveettömyys”, vaan pelko kasvavasta varattomasta väestöstä, jolloin seurakunnan ylläpitämä köyhäinhoito olisi tullut ylikuormitetuksi esimerkiksi aviottomien lasten takia (Gaunt 1996, 80).

nyttämistä. Vaikka tarkasteltava vuosisata onkin eri, niin sama dynamiikka todennäköisesti toimi myös Keuruun käräjäkunnassa. Ruotsin osalta Per Bolin Hort on esittänyt, että yksi lapsi ei olisi vielä luonut suurta estettä avioitumiselle, mutta tilanne huononi mitä enemmän niitä oli. Aviottomiin äiteihin suhtautumisesta Sten Carlsson taas pohtii, että naimattomaksi jääneitä aviottomia äitejä ei yleisesti pidetty yhteisössä ”turmioituneina”, vaan he pysyivät sen jäseninä. Sen sijaan esimerkiksi kirkonkirjoista löytyy merkintöjä pienestä joukosta ”sopeutumattomia” ja ”irstaita”, joilla ei mennyt hyvin.⁵⁷⁸ Vaikka Carlssonin kohdalla on kyse kirkon määritelmistä, niin uskon että pieni joukko naisista, jotka synnyttivät useampia aviottomia lapsia, joutuivat joka tapauksessa monesti yhteisön ulkopuolelle. Keitä he olivat?

Seuraavassa taulukossa on aviottomat äidit listattu sosiaalisen aseman ja aviottoman lapsen osalta, sen mukaan kuinka mones lapsi on ollut kyseessä kolmannelta lapsesta eteenpäin:

TAULUKKO 13 Kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneet						
Asema/lapsi	3.	4.	5.	6.	Summa	%
itsellinen	11	9	3	0	23	45,1
irtolainen	7	4	0	3	14	27,5
piika	4	1	0	0	5	9,8
tuntematon	3	0	0	0	3	5,9
torpantytär	1	1	0	0	2	3,9
"löysä"	0	2	0	0	2	3,9
mustalaistyttö	1	0	0	0	1	2
ruotuköyhä	0	1	0	0	1	2
Summa	9	5	3	3	51	≈100
Lähde: JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1886; Multian kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1886; Pihlajaveden kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1886.						

Ennen taulukon tarkastelua siihen täytyy tehdä sama varaus, kun jo aiemmin luvussa **6.2:** yksittäiset naiset voivat esiintyä taulukossa useamman eri lapsen kohdalla, mikä tarkoittaa sitä, että lukumääräisesti suurimmat ryhmät ovat yksittäisten naisten elämää

⁵⁷⁷ JyMA Keuruun Tk 31.3.1886, § 166, liite ”A 166”.

⁵⁷⁸ Aalto 1996, 87–88; Bolin Hort 1998, 69; Carlsson 1977, 93–94.

ajatellen ylikorostuneet. Tällöin ei saakaan tarkastella eksakteja määriä tai prosenttilukuja vaan enemmän sosiaalisten ryhmien keskinäistä järjestystä.

Ensinnäkin taulukosta voidaan huomata, että talontyttäriä ei ollut useamman lapsen synnyttäneissä enää yhtään, mikä jatkaa jo toisen lapsen synnyttäneiden taulukossa esiintynyttä linjaa. Myös piikojen suhteellinen osuus on laskenut selvästi, mutta se kertoo kuitenkin siitä, että vuosien vieressä eteenpäin piikat olivat automaattisesti muuttuneet itsellisiksi. Itselliset olivatkin suurin ryhmä naisista, joilla oli aviottomia lapsia kolme tai enemmän. Esitän kuitenkin, että talojen ja torppien nurkissa ja kuitenkin työtä tehden he eivät lapsistaan huolimatta yleensä joutuneet huonoimpaan asemaan, joissa olivat erityisesti taulukon ruotuköyhät, ”löysät” ja irtolaiset. Negatiivinen suhtautuminen ei johtunut tällöin kuitenkaan suoraan aviottomista lapsista, vaan molemmat olivat seurausta heidän sosiaalisesta asemastaan.

Aineiston muutamit ”löysät”, ja mahdollisesti myös yksi ruotuköyhä, olivat talojen muodostamissa ruoduissa elätettäviä ”heikkomielisiä” tai mahdollisesti lievästi kehitysvammaisia naisia. Heidän asemansa oli huono, sillä heitä saatettiin käyttää ruodulla ollessaan useaan kertaan seksuaalisesti hyväkseen, minkä seurauksena heillä saattoi olla useita aviottomia lapsia. Veikko Piirainen lainaa edelleen erästä 1800-luvun lopun ruotutoimintaa tarkastelleen selvitysmiehen kertomusta, jonka mukaan ”kiertolaiset menettivät vähitellen kaiken häveliäisyytensä, levittivät sukupuolitauteja ja vaipuivat yhä syvemmälle irstauteen samalla, kun kunnalle tuli lisää lapsia huolehdittavaksi”.⁵⁷⁹ Tuomiokirja-aineistosta löytyy jo useampaan kertaan tässä työssä käsitelty Anna Ottikon tapaus, jonka lapsi ei myöskään ollut ensimmäinen, vaan ”*taas viimeksi synnyttänyt äpärän vaivaishoidon elätettäväksi*”. Vaivaishoitohallitus kantoi, että lapsi olisi siitetty Haleen talossa, Pihlajavedellä alkuvuodesta 1885, jolloin ”*wastaaja oli siellä työssä ja Anna ruokossa(...)*”.⁵⁸⁰

”Heikkomielisten” naisten kohdalla tilanne oli todella synkkä. He olivat jo lähtökohdaisesti muusta yhteisöstä erottautuvia, ja heidän tilansa vuoksi miehet voivat käyttää heitä hyväkseen, mistä oli taas seurauksena aviottomia lapsia, mikä edelleen oli sekä moraalinen ongelma, että taloudellinen rasitus yhteisölle. Ikävän tilanteen kruunasi vielä se, että ongelmat projisoitiin juuri puolustuskyvyttömään naiseen, mikä näkyy hyvin esimerkiksi vaivaishoitolautakunnan moralisoivasta ja syyttävästä lausunnosta.

⁵⁷⁹ Piirainen 1958, 184–185. Myös Virtanen 1990, 150.

⁵⁸⁰ JyMA Keuruun Tk 31.3.1886, § 166, liite ”A 166”.

Toinen yhteisöstä irrallaan ollut ihmisryhmä olivat irtolaiset. He olivat itsellisten jälkeen toiseksi suurin ryhmä kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneiden naisten joukossa. Tiettyihin taloihin ja paikkoihin kiinnittymättöminä he elivät myös avioliittojärjestelmän ulkopuolella, mikä johti usein isoon määrään aviottomia lapsia. Yhteisön ulkopuolella eläminen, eli tietynlainen kulkurius oli myös omiaan laskemaan ihmiseen kohdistunutta arvostusta⁵⁸¹. Peräti kolmella irtolaisella oli tarkasteluaikana kuusi aviotonta lasta, ja he edustivat kaikkia kärjäkunnan pitäjiä.

Esimerkki irtolaisnaisen elämästä, joka piti sisällään monia aviottomia lapsia, on jo edellä luvussa **6.3** tarkasteltu Gustaava Nytkylän tapaus. Hänellä oli elossa oleva lapsi jo ennestään joutuessaan syksyllä 1882 oikeuteen epäiltyinä uuden lapsensa murhasta. Vuosia kestäneen oikeusprosessin aikana hän synnytti kaksi lasta lisää, joista jälkimmäisen ollessaan tutkintavankeudessa paikkakuntalaisen vanginvartijan luona. Nämäkin lapset kuolivat.⁵⁸² Vaikka ainakin oikeustapauksen alussa Gustavalla oli ollut työpaikka kuukausipalkkaisena piikana, ja hänen kahden lapsensa isä oli ollut todennäköisesti sama ”rautatientyömies”, niin hän eli kuitenkin irrallaan yhteisön normi- ja avioliittojärjestelmän ulkopuolella. Nimittäin eräässä huoruustapauksessa talvikäräjillä 1885, jossa mies haki eroa vaimostaan, niin myös vaimo yhtyi hakemukseen kertoen ”*vaativansa itsekin koska se on kulkusella ollessaan huorannut piika Kustaava Abrahamintytär Nytkylän kanssa ensin tässä talossa sen aikaa kuin kustaava oli piikana ja sitten muualla(...)*”. Matti itsekin tunnusti olevansa ”*huorannut Kustaavan kanssa*”.⁵⁸³

Aineistosta ei pysty suoraan näkemään irtolaisiin, tai esimerkiksi juuri Gustaavaan, suhtautumista, mutta voidaan olettaa, että irrallisuuden ja aviottomien lasten määrän vuoksi he olivat yhteisössä ainakin jossain määrin paheksuttuja, vaikka heidän omalta kannaltaan elämä ei mennyt yhtä huonoksi kuin ruotukiertolaisilla. Tällöin on kuitenkin yhä muistettava, että negatiivinen suhtautuminen oli paitsi moraalista, niin useamman lapsen synnyttäneillä irtolaisilla ja heikkomielisillä todennäköisesti suurimmaksi osaksi taloudellisista syistä johtuvaa. He olivat lastensa takia taloudellinen taakka yhteisölle. Suhtautumiseen ei vaikuttanut kuitenkaan pelkästään aviottomat lapset ja irrallisuus yhteisöstä, vaan tärkeänä tekijänä oli myös aiempi maine. Huumarkangas ehdottaa esimerkiksi lapsenmurhasta epäiltyjen kohdalla, että ihmisten suhtautuminen oli negatiivisempaa ainoastaan, jos naisen tiedettiin ennestään olevan huonomaineinen⁵⁸⁴.

⁵⁸¹ Ks. Eilola 2000, 198.

⁵⁸² JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 227; Tk 6.4.1883, § 102; Tk 1886, § 129.

⁵⁸³ JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 227; Tk 6.4.1883, § 102; Tk 2.4.1885, § 233.

⁵⁸⁴ Huumarkangas 1995, 77–78.

Ihmisten ja yhteisön ohella myös kirkolla oli oma tiukka sanansa sanottavanaan sekä naimattoman seksuaalisuuden mahdollisesta jälkiseurauksesta, aviottomasta lapsesta, että esiaviollisesta yhdessä elämisestä.

7 Kirkon jälkikäteinen normienanto

7.1 Nuhtelut kirkkoneuvostossa ja sen ulkopuolella

7.1.1 Nuhteluiden antajat ja heidän toimintansa

Kirkon normien näkökulmasta naimaton seksuaalisuus oli väärin: miehen ja naisen välisen seksuaalisen kanssakäymisen oli pitänyt kuulua vasta avioliittoon. Ei-avioliitossa tapahtuneet seksuaalisuhteet olivat kiellettyjä ja rikos 6. käskyä vastaan.⁵⁸⁵ Mutta kuten johdannossa todettiin, lainsäädännön tasolla kirkon toimintamahdollisuudet kontrolloida ja sanktioida vääränlaista seksuaalisuutta olivat selvästi vähentyneet 1800-luvun puolivälissä. Kuitenkin käytännön vaikutusmahdollisuuksia kirkolla vielä oli. Tässä ensimmäisessä alaluvussa (7.1) tarkastellaan naimattomiin ihmisiin kohdistuvaa nuhteluiden antamista sekä kirkkoneuvostossa että sitä ennen, ja kysytään, että mitkä olivat nuhtelujen muodot ja käytäntö, ketkä kirkkoneuvoston kautta osallistuivat naimattoman seksuaalisuuden määrittämiseen sanktioinnin kautta, ketkä erityisesti joutuivat nuhtelujen kohteeksi ja mitkä olivat nuhtelujen vaikutukset.

Vuoden 1869 kirkkolaki oli heikentänyt papiston otetta kurittajana, sillä kirkkoherrasta oli tullut pelkästään varoitusten antaja, kun aiemmin hän oli ollut seurakunnissa kaikkien johdannossa mainittujen kurimuotojen täytäntöön panija. Kuitenkin papistolle ja kirkkoherralle oli uudessa kirkkolaisissa jäänyt ensisijainen ja tärkein rooli varoitusten eli nuhteluiden antajana. Lain mukaan ”*Jos joku seurakunnassa hawaitaan paatuwan julkiseen syntiin ja pahuuteen, josta häntä kuitenkaan ei ole oikeuteen wedetty, saakoon hän ensinnä waroituksen kirkkoherralta yksinänsä; jos hän ei siitä ota ojentuaksensa, niin on waroitus kirkkoherran uudistettawa kahden tahi kolmen wakaiseksi kristityksi tunnetun seurakuntalaisen läsnä ollessa(...)*”.⁵⁸⁶

Tarkastelluissa seurakunnissa noudatettiin tarkasti kirkkolain ohjeita, sillä esimerkiksi Keuruulla Amanda Hoskaria ja Karl Niemistä oli sekä kirkkoherran taholta yksityisesti, että ”*kahden kristillisesti mieltyneitten seurakuntalaisten läsnä ollessa, neuvottu ja varoitettu*”, koska he kihlauksesta, kuulutuksista ja kihlakunnanoikeuden julistamasta

⁵⁸⁵ Sihvo 1981, 22, 25–26, 51; Nieminen 1951, 43.

⁵⁸⁶ Halmesmaa 1979, 34, 120–122, 135; Vasara 1988, 52; KL 1869: 13.luku (Kirkkokurista), § 101.

avioliitosta⁵⁸⁷ huolimatta eivät olleet menneet kirkollisesti vihille. Itsellinen Severiina Simsiötä, kohtaan oli myös samalla tavoin ”*varoitukset jo moneen kertaan annettu(...)*sielunpaimenten kautta ja tämä varoitus vielä toisen kerran kerrottu säännöllisesti kahden kirkkoraadin jäsenen läsnä ollessa(...)”. Severiina oli varoitettu, koska hän oli synnyttänyt jo kuudennen aviottoman lapsensa.⁵⁸⁸

Muissa tapauksissa harvoin kerrotaan suoraan ensimmäisestä ja toisesta varoituksesta, mutta myös näissä nuhdeltavat pariskunnat olivat todennäköisesti olleet papiston nuhtelujen kohteena ennen kirkkoneuvoston eteen joutumista. Tarkasteltaessa kirkon normien antoa, lähteiden ulkopuolelle jäävät kuitenkin ne nuhtelutapaukset, jotka selkeästi tuottivat tulosta eivätkä täten näkyneet kirkkoneuvostossa, koska nuhteluista ei pidetty erillistä kirjaa. Tällöin ei tulekaan selviämään kuinka laajaa Keuruun, Multian ja Pihlajaveden kirkon valvonta tässä ensi sijaisessa kirkkokurin käyttötavassa oli. Ainoa tapaus, joka ei puolestaan näy enää myöhemmin neuvostossa, oli erään miehen kinkeillä saamat varoitukset vihille menemättömyydestä morsiamensa kanssa, mikä viittaa siihen, että he olivat olleet kihloissa⁵⁸⁹.

Jos papiston varoitukset/nuhtelut eivät tehonneet, eikä nuhdellun elämä muuttunut, kirkkoneuvoston tuli antaa varoitus koko seurakunnan nimessä. Kirkkoneuvoston puheenjohtajana oli kirkkoherra, ja jäseninä kaikki muut vakinaiset papit ja vähintään kuusi ”*jumaliseksi ja kristillisestä ahkeruudesta(...)*” tunnettua miestä. Nämä jäsenet, joiden edellytettiin olevan eräänlaisia esikuvia seurakuntalaisille, oli mahdollista jakaa maantieteellisesti piireittäin valvontatehtävää varten. Pöytäkirjojen mukaan he olivat yleensä talollisia.⁵⁹⁰

Kirkkoneuvoston jäsenillä oli tärkeä rooli tapausten esiin nostamisessa kirkon tietoisuuteen⁵⁹¹, mikä kertoo toisaalta myös maallikoiden harjoittamasta ihmisten valvonnasta. Pihlajaveden kirkkoraati tarkasteli vuosina 1893 ja 1894 kahdessa käsittelyssä tapausta, jossa sisältönä oli itsellisen Niku Otonpoika Wihisen ja torpanvaimo Wilhelmiina Isokankaan välinen elämä. Tapauksen oli paljastanut kirkkoraadin jäsen A.Sammalisto kappalainen Viktor Brusilalle⁵⁹² lähettämällään kirjeellä: ”*Niin kuin yleisestikin tiede-*

⁵⁸⁷ Aviopariksi juridisesti julistamisesta ks. luvut 5.2.2 ja 7.2.

⁵⁸⁸ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 6.11.1875; Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat: 16.1.1882.

⁵⁸⁹ JyMA Keuruun kinkeripöytäkirjat, 11.2.1889.

⁵⁹⁰ KL 1869: 13.luku (Kirkkokurista), § 101; 19.luku (Kirkkoraadista), § 333, 337. Kirkkoneuvoston toiminnan ohjeista ja valinnasta tarkemmin KL 1869: 19.luku (Kirkkoraadista) § 331–347. Kirkkoherran roolista neuvostossa ks. Halmesmaa 1979, 135–136.

⁵⁹¹ Ks. KL 1869: 13.luku (Kirkkokurista), § 102, 103; 19.luku (Kirkkoraadista), § 338.

⁵⁹² Brusila ei ollut kirkollisessa mielessä kovin pidetty kappalainen (1886–1908) Pihlajavedellä. Myöhemmin hänestä kuitenkin tuli kirkkoherra (1909–1914). Brusilasta tarkemmin Vihola 1983, 313–315.

tään, en pidä itsellismiehen(...)välistä elämää nuhteettomana ja seurakunnallen hyvän(...)niin pyydän teitä kunnioitettava pastori toimimaan niin kuin velvollisuus ja asian haarat vaativat heidän suhteensa ja hyväksi". Brusila oli varoittanut pariskuntaa jo ennen neuvoston kokousta, mutta he eivät olleet muuttaneet elämäänsä.⁵⁹³

Kirkkoneuvoston jäsenten iso rooli näkyy myös Keuruun kirkkoneuvoston kokouksessa 1887, jonne oli haastettu naimattomiin ihmisiin liittyen peräti 17 pariskuntaa nuhdeltavaksi vääränlaisesta elämästä. Tapauksia esittelemässä tai paljastamassa oli yhteensä viisi kirkkoneuvoston jäsentä. Neuvoston jäsenistä aktiivisimpana toimi Erlund Ahola, joka ilmoitti avioliittoa solmimaan niskoittelevan kihlaparin, vuoteudessa eläneen pariskunnan ja yhden eripuraisen avioliiton. Jäsen Juho Ylä-Etelämäki puolestaan pöytäkirjan mukaan ilmoitti, että *"Suojärven Kilpelästä Manu Raska ja hänen kuulutettu morsiamensa torpparintytär Henriikka Kilpelä niskottelevat mennä vihille"*.⁵⁹⁴

Kirkkoneuvoston jäsenten lisäksi myös muiden keuruulaisten sukupuolisiveyden valvonnan ja moraalinäkemysten oli mahdollista tulla esiin neuvoston kokouksissa, sillä maallikkojäsenten lisäksi lain mukaan kirkonkokouksessa tai lukukinkereillä tuli valita *"kirkkoraadin avuksi siweydenhoitoa warten"* sen kristillis-mielisistä jäsenistä seurakunnan vanhimpia. Näiden tuli kussakin piirissä valvoa järjestystä ja *"tapoin siweyttä"* ja *"ilmoittaa säädyttömyydet kirkkoraadille ja olla apuna toimeenpanemassa mitä kirkkoraati siweyshoidon asioista on päättänyt"*.⁵⁹⁵

Keuruun kirkkoneuvoston kokouksessa vuonna 1887 pariskuntia oli ollut paljastamassa viisi kylänvanhinta. Näistä esimerkiksi Juho Pekkala kertoi kahdesta huoruustapauksesta ja kolmesta eripuraisesta avioliitosta. Naimattomiin ihmisiin liittyen seurakunnan vanhimmat ilmoittivat kokouksessa vuoteudessa eläneistä. Esimerkiksi seurakunnanvanhin Abram Simola ilmoitti, että *"ykspuun itsellinen kaapo Juhonpoika pitää vuoteutta saman talon irtolaisen Kaisan kanssa, joka on Ruovedellä kirjoissa"*. Herman Liettu taas paljasti, että *(...)irtolainen Viktor Abramipoika elää vuoteudessa Justiina Matintyttären kanssa(...)"*.⁵⁹⁶

Kirkon normienantoon eivät siis osallistuneet pelkästään paikalliset papit, vaan vahvasti myös paikalliset ihmiset (talolliset). Heidän kauttaan kirkon normienanto väärin eläneille ihmisille tapahtui sekä tapausten kirkolle paljastumisen myötä, että neuvoston jäsenten ja kylänvanhinten nuhteluissa ja kokouksissa olemisen kautta. Vanhimpien ja

⁵⁹³ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat: 2.10.1893; 28.1.1894. Neuvoston jäsenen aktiivisuudesta myös Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 6.11.1875.

⁵⁹⁴ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat 15.3.1887.

⁵⁹⁵ KL 1869: 19.luku (Kirkkoraadista), § 347. Ks. Murtorinne 1992, 277.

neuvoston jäseniltä vaadittava seurakuntalaisten elämän tarkkailu⁵⁹⁷ tulee esiin parissa neuvoston kokouksessa, vaikka sitä ei suoraan liitettykään seksuaalisuuteen.

Toukokuussa 1897 Pihlajaveden kirkkoraadin kokouksen lopussa puheenjohtaja, kapalainen Viktor Brusila, kysyi ”jos kokouksen jäsenillä oli kristillistä siveyshoitoa koskevia asioita esitettävänä tai muuta muistutuksia tehtävinä, ja kun sellaisia ei ollut(...)”. Multialla puolestaan kymmenen vuotta aiemmin kokouksen lopuksi kehoitettiin kirkkoraadin jäseniä kukin omassa piirissään ”(...)kehoituksilla ja ystävällisyydellä vaikuttaa, jotta paheet vähentymistään vähentyisivät ja kaikki puolin siveellinen henki saisi enemmän ja enemmän sijaa seurakunnassa”.⁵⁹⁸

Millä tavalla tapaukset sitten olivat tulleet pappien, neuvoston jäsenten tai seurakunnan vanhimpien tietoon? Yksi areena välittää tietoa papistolle olivat kinkerit, joissa Murtorinteen mukaan oli vanhastaan keskusteltu kyläkunnan siveellisestä elämästä. Papit olivat aiemmin 1800-luvulla voineet kinkereillä suoraan nuhdella seurakuntalaisia.⁵⁹⁹ Lauri Kulmalan kirjoittamassa Multian seurakunnan historiikissa mainitaan, että vuonna 1884 eräässä kylässä olisi kinkereillä annettu muistutuksia siveettömästä elämästä ja seuraavana vuonna olisi tullut esiin ”paha tautia” eli syfilistä. 1890-luvun alussa puolestaan kirkkoherra Lunden olisi valittanut aviottomien lasten paljoutta. Keuruun seurakunnan kinkeripöytäkirjat puolestaan yleensä keskittyvät naimattomien ihmisten seksuaalisuuden suhteen rutiininomaisesti kirjaamaan ylös vuoden aikana tietyissä kinkeriruodeissa syntyneet aviottomat lapset, ”äpärit”. Muuten seurakuntalaisten elämästä pöytäkirjat vihjaavat säännöllisesti parantamisen varaan, tyyliin ”ei mitään erinomaisia pahennuksia mutta ei siinä ole kehunkaan varaa”.⁶⁰⁰

Kinkerit olivat kuitenkin paikka huomata epäkohdat, sillä juuri ”kinkereillä kirkkoherra Herman Pihlmann oli havainnut epäkohtia, jotka tarvitsevat mitä pikaisinta käsittelemistä”. Tämä olikin johtanut vuonna 1887 pidettyyn suureen nuhtelukokoukseen, jossa äänessä olleet neuvoston jäsenet ja kylänvanhimmat olivat todennäköisesti juuri kyseisillä kinkereillä kertoneet epäkohdista kirkkoherralle.⁶⁰¹

⁵⁹⁶ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat 15.3.1887.

⁵⁹⁷ Nuhdelluksi eivät joutunut aina pelkästään nuhdeltavaksi kutsutut. Esimerkiksi Aholan Koskelassa asuneiden Juho Joonaanpojan ja Maria Adamintyttären kohdalla Fabian Koskelaa ”varoitettiin, että hänen tulisi pitää kristillistä siivoutta huoneessansa” (JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887).

⁵⁹⁸ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat: 2.5.1897; Multian kirkkoneuvoston pöytäkirjat 31.7.1886. Ks. KL 1869: 19.luku (Kirkkoraadista), § 337.

⁵⁹⁹ Murtorinne 1992, 277; Halmesmaa 1979, 121.

⁶⁰⁰ Kulmala 1972, 35–37; JyMA Keuruun kinkeripöytäkirjat, 31.1.1896.

⁶⁰¹ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat 15.3.1887.

Seurakunnan vanhimmat ja neuvoston muut jäsenet saivat helpostikin vähäisen yksityisyyden vuoksi selville, jos ihmiset elivät kirkon mielestä väärällä tavalla. Esimerkiksi seurakunnan vanhin Abram Simola oli paljastanut samassa Ala-haikon talossa asuneet renki Herman Kotoisen ja irtolainen Maria Arvontyttären, joita nuhdeltiin vuoteudessa elämisestä. Samainen seurakunnan vanhin paljasti myös toisen pariskunnan samasta talosta. Tällöinkin toisena osapuolena oli naispuolinen irtolainen.⁶⁰²

Talollisina neuvoston jäsenet ja vanhimmat saattoivat olla hyvinkin selvillä talonsa asukkaiden tai alustalaisten elämästä. Kirkkoneuvoston jäsenelle, talollinen Isomaijajelle vihille menemisestä niskoittelevat muonarenki Matts Kuustaavanpoika ja tilaton Maria Juhontytär Niinilampi olivat paljastuneet helposti, sillä Matts asui Isomaijajasen torpassa. Seurakunnan vanhin Herman Liettu puolestaan oli huomannut irtolainen Viktor Abramipojan ja Justiina Matintyttären vuoteudessa elämisen, koska he molemmat asuivat ”Lietulla”, eli todennäköisesti Hermanin isännöimässä talossa.⁶⁰³

Tässä alaluvussa on kirkkoneuvoston ja sen ulkopuolella antamia nuhteluita tarkasteltu nuhtelijoiden näkökulmasta. Seuraavassa luvussa keskitytään itse nuhdeltaviin ja kysytään, että millainen naimattomien ihmisten seksuaalinen käytös joutui kirkon normittamaksi kirkkoneuvoston tasolla ja miksi niin tapahtui. Lopuksi pohditaan vielä nuhteluiden vaikutuksia ja kirkkoneuvoston merkitystä ylipäätään tarkasteluajana.

7.1.2 Kirkon huolenaihe: pariskuntina eläminen ilman avioliittoa

Tarkasteluajalla kirkkoneuvostot siveellisyyteen liittyvissä tapauksissa keskittyivät riittäisiin avioliittoihin⁶⁰⁴ ja naimattomien ihmisten seksuaaliseen käytökseen, mitkä olivat kirkkoneuvoston kiinnostuksen kohteina yleensäkin Keski-Suomessa⁶⁰⁵. Tarkasteluajana neuvostossa käsitellyt naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen liittyvät tapaukset, joita käsiteltiin yhteensä vain neljässä eri kokouksessa, olivat nuhtelusyiltään käytännössä neljänlaisia: a) vuoteudessa elämistä, b) liian pitkiä kihla-aikoja ennen vihkimistä, c) vuoteuden yhteyteen liittynyttä huoruutta tai d) naisen kohdalla liian monen aviottoman lapsen synnyttämistä.

⁶⁰² Ibid.

⁶⁰³ Ibid.

⁶⁰⁴ Riitaisten avioliittojen käsittelyjä löytyy Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjoista yhteensä 10, ja huoruustapauksia kaksi kappaletta mutta niitä ei tässä työssä tarkastella (JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1851–1904). Multialta ja Pihlajavedeltä tällaisia tapauksia ei löydy ollenkaan.

⁶⁰⁵ Mönkkönen 1988, 464.

Keuruun seurakunnassa annettiin nuhteluita ensin mainitusta syystä 11 pariskunnalle, jotka kaikki siis samassa vuoden 1887 kokouksessa. Liian pitkistä kihla-ajoista puolestaan annettiin nuhteita kuudessa tapauksessa, joista yksi erikseen 1870-luvulla. Yksi tapaus oli huoruuteen liittyvä vuoteus-tapaus. Pihlajavedeltä löytyy vain kaksi nuhtelutapausta, joista toinen oli naimattoman miehen ja torpan vaimon välisestä suhteesta, ja toinen jo kuuden aviottoman lapsen synnyttämisestä. Multialla puolestaan ei kirkkoneuvoston nuhteluita löydy ollenkaan.⁶⁰⁶

Mikä tapauksissa oli ollut erityisen tuomittavaa kirkon mielestä? Kolmessa ensin mainitussa tapaustyyppissä pariskunnat oli kutsuttu nuhdeltaviksi todennäköisesti, koska he olivat kirkkolain 13.luvun 101. momentin perusteella ”julkiseen syntiin ja pahuuteen paatuneet”, mikä käytännössä tarkoitti elämistä yhdessä ilman avioliittoa, avioliitonomaisessa tilassa. Halmesmaan mukaan vuonna 1755 oli esimerkiksi erikseen säädetty, että papiston olisi yritettävä saada vihkimisen viivytelijät vihille⁶⁰⁷.

”Vuoteudessa elämisen” ongelma kirkolle oli yhdessä elämisen/asumisen⁶⁰⁸ ohella esiaviollinen seksuaalisuus tai ainakin sen mahdollisuus. Termi ”vuoteus” viittaa termiin ”salavuoteus” eli kahden naimattoman ihmisen väliseen seksuaaliseen kanssa käymiseen. Esitettäessä esimerkiksi, että itsellinen Sakari Sakarinpoika ”pitää vuoteutta” itsellisen Kustaava Haikko-Pohjolan kanssa⁶⁰⁹, ilmaistiin epäsuorasti, että he olivat olleet keskenään yhdynnässä, vaikka eivät toistaiseksi avioliitossa.

Liian pitkien kihla-aikojen kohdalla kyse oli periaatteessa samasta asiasta. Kihlauksen ja kuulutusten jälkeen pariskunta eli monesti yhdynnässä, mikä vihkimisen viivästyminen myötä tuli kirkolle yhä suuremmaksi ongelmaksi, varsinkin jos kihlatut olivat uudelleen harkitsemassa koko avioitumista. Tällaiset ihmiset kirkon kannalta elivät eräänlaisessa välitilassa. Esimerkiksi Amanda Hoskarin ja Karl Niemisen kohdalla tilanne oli vielä vaikeampi, sillä heidät oli peräti oikeuden päätöksellä julistettu juridisesti aviopariksi, mutta siitä huolimatta eivät olleet menneet (kirkollisen vihkimisen kautta) naimisiin.⁶¹⁰

⁶⁰⁶ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887, 6.11.1875; Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat: 16.1.1882, 2.10.1893, 28.1.1894; Multian kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1851–1932.

⁶⁰⁷ Halmesmaa 1976, 18. Myös Pykkänen 1991, 90–91.

⁶⁰⁸ Vuoteus-tapauksissa on vaikea arvioida sitä, millaista se käytännössä oli ollut, yhdessä asumista, vai pelkästään seksuaalista kanssa käymistä, minkä raskaus oli kirkolle paljastanut. Esimerkiksi Ingrid Johansson on todennut Länsi-Ruotsista vuosien 1750–1850 osalta, että todellinen pitempiaikainen yhdessä asuminen ilman kihlausta, kuulutusta tai vihkimistä oli vähäistä (Johansson 1996, 182–184).

⁶⁰⁹ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887.

⁶¹⁰ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 6.11.1875.

Mutta kirkkoneuvoston nuhdeltavaksi joutumisessa ei näissä kahdessa tapauksityypissä aina ollut kyse pelkästään miehen ja naisen väärästä parisuhteesta. Joissakin tapauksissa parisuhteet olivat olleet tavallista esiaviollisuutta vakavampia.

Neljässä tapauksessa vuoteudessa elämistä väritti ja myös paljasti se, että pariskunta oli hankkinut jo lapsiakin keskenään. Esimerkiksi Aleksius Leppämäen tilannetta oli pahentamassa se, että hänellä oli irtolainen Wilhelmiina Matintytär Saarikosken kanssa kaksi aviotonta lasta. Irtolainen Juho Joonaanpoika ja Maria Adamintytär puolestaan olivat hankkineet jo peräti viisi aviotonta lasta.⁶¹¹ Kihloissa olevien kohdalla neljä pariskuntaa samalla tavoin oli onnistunut lisääntymään ennen vihkimistä. Esimerkiksi Manu Raskilla ja hänen kuulutetulla morsiamellaan oli jo yksi lapsi. Pelkkä lupaus avioliitosta ei ollut kirkolle riittänyt myöskään entisen talollisen pojan Fredrik Pirkkasen ja torpantytär Agatha Ampin tapauksessa. He olivat keskenään kihloissa, mutta kahden aviottoman lapsen takia heitä nuhdeltiin vuoteudessa elämisestä.⁶¹²

Lasten hankkimisen ohella joissakin tapauksissa nuhdeltujen pariskuntien osapuolet olivat jo aiemmin syyllistyneet väärin elämiseen, eli aiempi seksuaalielämä oli ollut tekijä minkä vuoksi heitä oli mahdollisesti osattu tarkkailla. Koskelan torpassa asuva irtolainen Juho Joonaanpoika oli aikoinaan kihlakunnanoikeudessa erotettu vaimostaan, koska oli pitänyt vuoteutta Maria Adamintyttären kanssa, jolta hänellä oli nyttemmin viisi aviotonta lasta. Itsellinen Matti Simonpoika ja Kaisa Hakala olivat puolestaan aiempien avioliittojensa aikana syyllistyneet toistensa kanssa huoruuteen ja elivät nyt vuoteudessa, erotettuina entisistä siipoistaan.⁶¹³

Edellä sanottu pätee myös kahteen huoruuteen liittyvään tapaukseen. Keuruun tapaus oli kuitenkin vielä astetta vakavampi. Kaarle Niemisellä oli kuulutettu morsian, mutta silti hän eli salavuoteudessa torpparintytär Maria Juhontytär Peltolan kanssa ja he olivat hankkineet peräti kaksi lasta. Sen takia pariskuntaa nuhdeltiin erikseen huoruudesta.⁶¹⁴

Edellä mainittujen ihmisten elämää neuvosto erityisesti yritti normittaa nuhteluiden avulla, mutta on otettava huomioon, että nuhtelut eivät olleet ainakaan virallisesti rangaiksemisen kaltaisia. Alun perin uutta kirkkolakia valmistellut kirkkolakikomitea oli katsonut kirkkoneuvoston suorittaman kristillisen elämän ja kirkkokurin edistämisen enemmänkin seurakuntalaisten jokapäiväiseen elämään kohdistuvaksi sielunhoitotehtä-

⁶¹¹ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887. Ks. Waris 1999(b), 161–162.

⁶¹² JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887.

⁶¹³ Ibid.

⁶¹⁴ Ibid.

väksi.⁶¹⁵ Nuhtelut olivatkin muodoltaan enemmän kehottavia ja opastavia kuin syyttäviä. Esimerkiksi Keuruun pappilassa marraskuussa 1875 ”kehoitettiin vielä Karl Niemistä koko seurakunnan nimissä Jumalan sanasta otettuun neuvon ja varoitusten kautta täyttämään avioliittoaan vihkimisen kautta(...). Torpanvaimo Wilhelmiina Isokankaalle puolestaan, suhteestaan itselliseen Niku Wihiseen, ”annettiin nyt kirkkoraadin läsnä ollessa (...)vakava varoitus ja kehoitettiin parannukseen”.⁶¹⁶

Nuhtelujen sielunhoidollinen rooli tiukan rankaisemisen sijaan näkyy myös aineiston ainoassa tapauksessa, jossa naimatonta naista nuhdeltiin aviottomien lasten synnyttämisestä. Severiina Simsiö oli kutsuttu kirkkoneuvoston eteen, koska hän oli ollut jo kuudennen kerran ripitettynä aviottomasta lapsesta, eli hän oli siis synnyttänyt niitä jo kuusi. Severiinaa oli jo aiemmin varoitettu. Puheenjohtajana ollut Julius Berghroth⁶¹⁷ ”kirkkoraadin nimessä oli Jumalan sanan perustuksella selittänyt hänelle sen suuren sielunvaaran, missä hän oli, pitkittäessään syntisessä elämässä ja todenperästä kehottaneet häntä siitä luopumaan”.⁶¹⁸

Jo itse nuhtelu kertoo neuvoston toiminnan sielunhoidollisesta luonteesta⁶¹⁹ mutta vielä enemmän raadin ehdotukset tilanteen muuttamisesta. Berghroth kysyessä raadilta neuvoa siitä, miten ”(...)saataisiin Severiina luopumaan paheestaan(...)”, raati ei kuitenkaan vaatimalla vaatinut Severiinaa muuttamaan tapojaan, vaan esitti tämän jopa olosuhteiden uhrina. Raadin mielestä tämän olisi pitänyt muuttaa nykyisestä asuinkylästään pois ”välttääkseen viettelijöitä ja pahentajia” ja esitti ”voimiensa mukaan” pitävän huolta siitä, että Severiina pääsisi muuttamaan jonnekin toiseen paikkaan ”syrjässä seurakuntaa”. Raadilla oli siis enemmän huoli Severiinasta, kuin halu rangaista tätä huonosta elämästä. Kyseessä oli kuitenkin myös normien mukainen kontrollointi, sillä muuttaessaan Pihlajavedellä toiseen paikkaan raadin mielestä Severiinan elämä olisi ollut tarkemman valvonnan alla.

Kuinka vakavasti kirkkoneuvoston eteen kutsuminen sitten otettiin? Keuruun kirkkoneuvoston vuoden 1887 kokouksen läsnäoloprosenttia on vaikea arvioida, sillä nuhdeltavien oma ääni löytyy lähinnä marginaalimerkinnöistä: esimerkiksi irtolainen Herman

⁶¹⁵ Kansanaho 1976, 88.

⁶¹⁶ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 6.11.1875; Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat 2.10.1893.

⁶¹⁷ Julius Berghroth toimi Pihlajavedellä kappalsienä vuosina 1879–1885. Ks. Vihola 1983, 311–313.

⁶¹⁸ JyMA Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat: 16.1.1882; Myös Wallinheimo 1910, 294–295.

⁶¹⁹ Vaikka Severiinaa ja aiemminkin käsiteltyjä tapauksia oli jo ennen neuvostoon tuloa varoitettu kirkkolain 101 §:n mukaan, joka sijaitsi ”kirkkokurista”-luvussa, niin nuhteluiden muoto viittaa myös ”erityisesti sielunhoidosta”-lukuun, jonka 94 §:n mukaan ”Jos joku seurakunnassa yleisesti tiedetään pahanelkisesti elävän, vaikk’ei häntä mistään rikoksesta tuomittu ole, pitää papiston häntäkin erittäin puhutella ja waroittaa” (KL 1869: § 94).

Pirttilä sanoi vuoteudessa elämis-syytöksestä, että asian esille tuonut seurakunnan vanhin valehtelee.⁶²⁰ Muissa tapauksissa Keuruulla ja Pihlajavedellä nuhdeltavat olivat paikalla, paitsi Niku Wihinen, joka oli poissa ensimmäisestä käsittelystä. Kirkkoraati päätti tapauksessa pyytää nimismieheltä apua, sillä ilman laillista estettä poissa olleen kohdalla raadilla oli kirkkolain mukaan siihen lupa. Seuraavaan kokoukseen Nikukin saatiin paikalle.⁶²¹ Koska kokouksista ei niin vain voinut olla poissa, voidaan olettaa, että myös vuoden 1887 kokouksessa läsnäoloprosentti olisi ollut hyvä. Mönkkösen mukaan Keski-Suomessa yleensä vielä 1870-luvulla nuhdeltavat tulivat nuhdeltaviksi, mutta 1880–1890-luvuilla tilanne olisi muuttunut, millä voidaan Mönkkösen mukaan myös mitata vanhaluterilaisuuden murenemistä⁶²².

Mitä seurauksia neuvoston eteen kutsumisella sitten oli, eli miten kirkollinen normienanto vaikutti ihmisten käyttäytymiseen? Kolmessa vuoteus-tapauksessa näkyy viitteitä avioliitosta. Ainakin Viktor Abraminojan ja Justiina Matintyttären tapauksessa kirkko oli saanut huokaista helpotuksesta, sillä marginaalimerkintä kertoo heidän ottaneen 5.1.1888 kuulutuksen avioliittoon. Aleksius Leppämäestä puolestaan mainittiin, että ”*hän tulee pappilaan*”, minkä voi tulkita siten, että tämä olisi lupautunut menemään kihloihin Wilhelmiinansa kanssa ja tulevan vierailemaan pappilassa kuulutusten hakemisen vuoksi.⁶²³ Itsellinen Niku Wihisen ja torpanvaimo Wilhelmiina Isokankaan tapauksessa jälkimmäinen ainakin lupasi parantaa elämänsä ja ”*awiowaimona täyttää velvollisuutensa sekä miestänsä että perhettänsä kohtaan*”. Niku puolestaan saavuttuaan seuraavan kokoukseen myönsi eläneensä huonosti ja lupasi hänkin tehdä parannuksen. Neuvoston konkreettista toimintaa edustaa se, että erään irtolaisen kohdalla löytyy merkintä lähettämisestä passittomana kruunukyydillä.⁶²⁴

Vuoteudessa eläneiden kohdalla voidaankin esittää, että nuhtelulla oli monesti kirkon kannalta suotuisia seurauksia, vaikka läheskään kaikkien kohdalla pelkkien kirkkoneuvoston pöytäkirjojen perusteella niistä ei voida mitään varmaa sanoa. Vuoteudessa eläneillä ei välttämättä ollut kirkollista vihkimistä mitään vastaan, vaan yhteisön tasolla kuulutusten ottamiseen ja vihkimiseen kiiruhtamista ei vain ollut pidetty niin välttämättömänä kuin kirkko. Täten kirkollinen nuhtelu saattoi toimia muistutuksena asiasta, ja vuoteudessa eläneet menivät naimisiin. Kirkon rajanpiirto hyväksytyssä seksuaalisessa

⁶²⁰ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887.

⁶²¹ Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 6.11.1875; Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat: 16.1.1882, 2.10.1893, 28.1.1894; KL 1869: 19.luku (Kirkkoraadista), § 342.

⁶²² Mönkkönen 1988, 463–464. Ks. Juva 1960, 209

⁶²³ Kuulutuksen hakemisesta tarkemmin Heikinmäki 1981, 158–161.

käyttäytymisessä siis tehosi. Toisaalta osassa tapauksista vuoteudessa elämistä oli jatkunut jo kauan, ja pariskunnilla ei näyttänyt olevan aikomustakaan mennä naimisiin

Liian pitkiin kihla-aikoihin liittyvissä tapauksissa ei löydy toisaalta yhtään merkintää mahdollisesta tulevasta vihkimisestä. Esimerkiksi Karl Nieminen ja Amanda Hoskari eivät kehoituksista huolimatta suostuneet avioliittoon. Pöytäkirjan mukaan F.H. Berghrothin⁶²⁵ varoitettua ja kehoitettua pariskuntaa ”täyttämään avioliittoaan vihkimisen kautta(...), mutta koska Nieminen aina vaan yksi-pintaisesti kielsi tähän suostuvansa, niin tuomittiin kirkkoraati hänen menettäneeksi ne oikeudet jotka KL 101§ tällä kohdalla määrää”.⁶²⁶ Liian pitkissä kihla-ajoissa olikin kyse monesti siitä, että avioliittoon ei olisi välttämättä haluttukaan. Tällaisia tapauksia käsitellään vielä tarkemmin seuraavassa luvussa **7.2**, jonka sisältönä on, että viivyttelijät olivat joutuneet käräjille haastetuksi papiston vaatimuksesta. Täten nuhteluiden, kirkollisten oikeuksien poistamisen, tuomiokapitulin käsittelyn⁶²⁷ ja ehtoollisen eväämisen lisäksi papistolla oli siis vielä käräjienkin kautta mahdollisuus vaikuttaa ihmisten käytöksen normittamiseen.

Mitä kirkkoneuvoston toiminnasta naimattomien ihmisten seksuaalisuuden normittajana voidaan vielä lopuksi sanoa? Ensinnäkin huomio kiinnittyy siihen, kuinka tarkasti kirkkoneuvostot toimivat vallitsevan kirkkolain antamien ohjeiden mukaan, eli normienanto ei ollut ensisijaisesti paikallista sooloilua, vaan se tuli ylempää.

Toinen huomionarvoinen seikka on se, että naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsiteltiin kolmen kirkkoneuvoston/raadin osalta kuitenkin vain neljässä eri kokouksessa, vaikka yhdessä niistä tarkasteltiin tosin suurta määrää ihmisiä. Eli tarkasteluaajalla kirkkoneuvostot eivät olleet ainakaan määrällisesti kovinkaan aktiivisia – varsinkaan Multialla ja Pihlajavedellä – naimattomaan seksuaalisuuteen liittyvässä normien annossa, vaikka Mönkkösen mukaan Keski-Suomessa tämän kaltainen vähenevä kiinnostus olisi tapahtunut vasta lähempänä vuosisadan vaihdetta⁶²⁸.

⁶²⁴ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887; Pihlajaveden kirkkoraadin pöytäkirjat: 2.10.1893, 28.1.1894.

⁶²⁵ F.H. Berghroth toimi Keuruulla pidettynä ja pitkäaikaisena pitäjänapulaisena (1847–1866) ja kirkkoherrana (1867–1881). Tarkemmin Berghrothista ks. Vihola 1983, 304–306.

⁶²⁶ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887, 6.11.1875. Vrt. Waris 1999(b), 161. Jos kirkkoneuvoston nuhtelut eivät tehonneet, se pystyi jatkossa ottamaan pois tietyt kirkolliset oikeudet sekä antamaan tapauksen tuomiokapitulin tarkastettavaksi mahdollisia nuhteluita varten. Lopullisena seuraamuksena oli määräaikainen ehtoollisella käynnin evääminen, jonka tuomitsemisessa tuomiokapitulin lisäksi myös kirkkoneuvostolla oli oma osuutensa. Karttusen mukaan ehtoolliselta sulkemista eli pientä panna oli käytetty Keuruulla vielä 1900-luvun puoliväliin asti (KL 1869: 13.luku (Kirkkokurista), § 101; Halmesmaa 1976, 18; Halmesmaa 1979, 84–95, 131; Karttunen 1978, 49).

⁶²⁷ Tähän työhön ei ole käyty läpi tuomiokapitulin arkistoaineistoa, josta saisi mahdollisesti lisätietoa keuruulaisia, multialaisia ja pihlajavetisiä koskevasta kirkollisesta normienannosta.

⁶²⁸ Mönkkönen 1988, 464–465. Kirkkoneuvoston kokousten aktiivisuudesta tapauskäsittelyiden mukaan eräissä Keski-Suomen seurakunnissa ks. Mönkkönen 1988, 695, liite 29.

Tämä voi toisaalta kertoa myös siitä, että pelkät kirkkoherran yksityiset varoitukset olisivat tehonneet ainakin vuoteudessa eläneiden kohdalla. Kuitenkin tarkastellut tapaukset ovat osoittaneet, että kirkon normien anto oli 1870–1890-luvuilla tiukkaa erityisesti avioliitonomaisessa suhteessa elävien kohdalla. Varsinkin liian pitkät kihla-ajat ärsyttivät kirkkoa, mikä näkyy siinä, että niiden puitteissa jouduttiin aivan käräjille asti.

7.2 Vihkimisen viivyttelijät käräjillä kirkon paljastamina

Papiston ja kirkkoneuvoston antamien nuhtelujen lisäksi Keuruulla kirkko käytti myös käräjiä apunaan pyrkiessään ohjaamaan naimatonta seksuaalisuutta avioliiton puitteisiin. Tällöin kyse oli pitempään kihloissa olleista, jotka eivät olleet avioituneet kirkon mielestä tarpeeksi nopeasti.⁶²⁹ Tässä luvussa kysytään, että millaisista tapauksista oli kyse, miksi kirkkoa häiritsivät pitkittyneet kihla-ajat, millaisia vaikutuksia tapausten käräjille nostolla oli, ja millainen oli kirkon ja oikeuden suhde tarkasteluajalla.

Kihlaus oli kirkolle merkittävä, koska se oli lupaus kirkollisesta vihkimisestä. Nämä toimenpiteet yhdessä synnyttivät juridisessa mielessä avioliiton⁶³⁰. Kihlaus oli tarkasteluajalla⁶³¹ kahden ihmisen keskinäinen (sormuksien vaihto) ja yksityinen osa avioliittoa, johon vaadittiin kuitenkin ainakin nuorempien naisten osalta naittajan suostumus. Pappi laittoi kihlauksen ylös kinkeriluetteloon ja todisti sen kirjallisesti. Kihlauksella oli osapuolille paljon oikeudellisia vaikutuksia⁶³² ja sitä seurasivat välittömästi kuulutukset.⁶³³

Kirkollisen ja maallisen lain mukaan kihlaparin ”*avioliiton suostumus*” tuli morsiamen seurakunnassa kuuluttaa kolmena sunnuntaina ennen vihkimistä. Tämän kirkossa tapahtuvan toimenpiteen tarkoituksena oli julkisella ilmoittamisella saada ennen vihkimistä tieto mahdollisista avioesteistä ja samalla pitää yhteinen rukous ja siunauksen pyyntö seurakunnan toimesta.⁶³⁴ Kuulutusten jälkeen oli odotettavissa kirkollinen vih-

⁶²⁹ Ks. muualta Suomesta Halmesmaa 1976, 18; Halmesmaa 1979, 37–38; Wallinheimo 1910, 295. Ruotsalaisesta vastaavasti ks. Taussi Sjöberg 1988, 137.

⁶³⁰ Hemmer 1954, 13.

⁶³¹ Keski-ajalla ja uuden ajan alussa paikallisyhteisöissä kihlaus oli vihkimisen sijaan toiminut avioliiton käynnistäjänä kirkon vastakkaisista haluista huolimatta. Kihlauksen merkityksen historiallisesta muutoksesta suhteessa kirkkoon ja vihkimiseen esim. Hemmer 1954, 3–15; Pyllkänen 1991, 80–87; Gaunt 1996, 66–69; Marklund 2004, 168–171.

⁶³² Kihlauksen juridisesta muodosta ja oikeudellisista vaikutuksista RVL 1734, Naimiskaari: 3.luku: § 1–8, 5.luku: § 1 ja 7.luku, § 2; Perintökaari: 8.luku, § 2–4; Rikoskaari: 54.luku, § 2–3. Kihlauksen ja seksuaalisen kanssa käymisen oikeudellisista vaikutuksista ks. edellä luku 5.2.2.

⁶³³ Losman 1982, 295; Hemmer 1954, 14; Marklund 2004, 169. Ks. myös Johansson 1999, 129–142.

⁶³⁴ KL 1869: 9.luku (Vihkimisestä avioliittoon), § 72; RVL 1734, Naimakaari: 7.luku, § 2; Raittila 1965, 248–249. Kuulutuksen ja vihkimisen tarkemmista ehdoista ja ohjeista vihkipapeille ks. KL 1869: 9.luku

kiminen, mutta Keuruun kärjäkunnassa joidenkin kihlattujen kohdalla vihkiminen oli syystä tai toisesta viipynyt kirkon mielestä liian kauan.

Tuomiokirjoista löytyy viisi tapausta, joissa papiston aloitteesta kihlapari haastettiin kärjille vihkimisen viivytteystä syytettynä. Muodollisesti kaikki tapaukset olivat syntyneet samalla tavalla. Kaikissa oli Keuruun⁶³⁵ seurakunnan virkaatekevä kirkkoherra K.S.F. Berghroth lähettänyt kirjeen⁶³⁶ kruununnimismiehelle⁶³⁷, jossa hän pyysi tai vaati, että kuulutettu pariskunta olisi pakotettava avioliittoon, koska ”*he eivät itse ole liittoansa vihkiyttämisellä vahvistaneet*” tai olivat ”*avioliittoon vihkiyttämisensä lyöneet laimin*”.⁶³⁸

Torpparinpoika Abraham Aution ja piika Ida Tuomaantytären tapauksessa Berghroth oli ilmoittanut Polenille, että vaikka ”*wjat ovat jo elokuussa viime vuonna laillisesti avioliittoon kuulutetut, Ida Maria Tuomaantytär kuitenkin tekee vastarintaa vihille mennäkseen aution kanssa, jonka tähden nimismies vaatii, että Ida Maria tuomaantytär tulisi jollakin tehokkaalla tavalla siihen pakoitetuksi*”. Kruununnimismiehen olisi täten saatava kihlaparit ”*laillisessa järjestyksessä(...)velvollisuutensa täyttämään*”.⁶³⁹

Vaikka pitkät kihla-ajat kyseisissä tapauksissa vaivasivat kirkkoa, ei ollut kuitenkaan olemassa tarkalleen määriteltyä enimmäisaikaa kuulutusten ja vihkimisen välillä. Laissa sanottiin vihkimisestä, että ”*(...)ja sitä ei kauwan viivytettämän, ellei siihen ole erinomaisen tärkeitä syitä*”. Anna-Maija Raittilan mukaan kuulutuksen ja vihkimisen välisen ajan olisi pitänyt olla vähintään viikon ja enintään kuuden kuukauden mittainen, jotta vihkiminen olisi voitu suorittaa kyseisen kuulutuksen nojalla.⁶⁴⁰ Tilanteen tarkempi arviointi oli todennäköisesti seurakunta- ja pappiskohtaista.

Keuruun kärjäkunnassa papiston maltti odottaa avioitumista ennen yhteydenottoa nimismieheen oli vaihdellut tapauksittain. Entinen renki Matti Kustaavanpoika Peräinen ja itsellinen Maria Juhontytär Niinilampi olivat kuulutettu avioliittoon lokamarraskuussa 1881 ja Polen oli saanut ilmiantokirjeen maaliskuun 10 päivänä, eli väliä oli kolme kuukautta. Talonpoika Otto Kallenpoika Mattilan ja talontytär Selma Johanna

(Vihkimisestä awioliittoon), § 73, 75, 125, 126, 156. Kuulutukseen liittyvistä kansantavoista ja muodoista kirkossa ks. Heikinmäki 1981, 161–170. Kuulutuksista yleensä ks. Johansson 1999, 142–147.

⁶³⁵ Kahdessa tapauksessa kihlatut olivat Keuruulta ja kahdessa muussa toinen osapuoli Pihlajaveden ja Längelmäen seurakunnista. Yksi kihlapari puolestaan oli Multialta. Pihlajaveden ja Multiaan liittyviä tapauksia hoiti Keuruun seurakunnan kirkkoherra, koska Pihlajaveden kappelilla ja Multian seurakunnalla (ei kirkkoherraa) ei ollut oikeuksia myöntää kuulutuksia (JyMA Keuruun Sk 1879 - Sk 1888).

⁶³⁶ **Liite 5:** K.S.F. Berghrothin kirje kruununnimismiehelle.

⁶³⁷ Kruununnimismiehenä toimivat Keuruulla tarkastelujalla Richard Rudolf Polen (1870–1884) ja Johan Wolter Saxen (1884–1916) (Vihola 1983, 420).

⁶³⁸ JyMA Keuruun Sk 1879 - Sk 1888; Tk 31.3.1885, § 184, liite ”A”; Sk 26.10.1885, § 267, liite ”A”.

⁶³⁹ JyMA Keuruun Tk 30.4.1881, § 163; Tk 31.3.1885, § 184, liite ”A”.

Juhantytären kuulutusten ja ilmiantokirjeen välillä oli aikaa neljä kuukautta. Toisaalta torpparinpoika Abraham Juhanpoika Autio ja piika Ida Maria Tuomaantytär olivat ehtineet olla kuulutettuina peräti seitsemän kuukautta.⁶⁴¹

Mikä kirkkoa sitten vaivasi pitkissä kihla-ajoissa? Periaatteellinen ongelma oli sekä avioliiton ulkopuolinen yhdessä asuminen, että seksuaalinen kanssakäyminen, sillä ne olivat maaseudulla tapana jo kihlaus- ja kuulutusaikana⁶⁴². Sigrid Johanssonin mukaan kuulutus oli alkanut esimerkiksi Ruotsissa vuosien 1750–1850 välillä ottaa kihlauksen paikkaa yhteisössä kielletyn ja sallitun seksuaalisuuden rajana⁶⁴³. Mutta riippumatta siitä kumpi, kihlaus vai kuulutus, salli Keuruun kärjäkunnassa yhteisön tasolla seksuaalisen yhteiselämän aloittamisen, niin maaseudun ihmisten näkemysten mukaan kirkollista vihkimistä tärkeämpi tekijä yhdyselämän aloittamisessa oli tietoisuus siitä, että pariskunta oli toistensa kanssa avioliittoon johtavalla tiellä. Kirkon kannalta avioliittoa kuulutuksen ottaneet ja kihloissa olleet pariskunnat kuitenkin elivät eräänlaisessa välitilassa ja papiston piirissä valitettiinkin 1800-luvulla sitä, että monet pariskunnat elivät yhdessä jo kihlauksen ja kuulutusten jälkeen ja viivyttelivät kirkollista vihkimistä⁶⁴⁴.

Kristillisen kirkon ideologiassa nuorison vapaiden suhteiden suhteen oli korostettu, että sukupuoliyhteydessä olleet, eli käytännössä salavuoteuteen syyllistyneet oli saatava keskenään naimisiin. Tämä päti erityisesti jos nainen oli tullut raskaaksi.⁶⁴⁵ Liian pitkien kihla-aikojen kohdalla ongelma oli samansuuntainen: vaikka kihlaus olisi voinutkin johtaa avioliittoon, ja kyseessä eivät olleet enää puhtaasti naimattomat ihmiset, niin viivyttely ei ollut kirkon mielestä oikein. Mutta käytännössä käräjille tulleissa tapauksissa ei kuitenkaan ollut ensisijaisesti kyse pitkittyneestä kihlauksesta ja kirkon harmista liittyen välitilassa tapahtuvaan seksuaaliseen kanssakäymiseen ja mahdolliseen yhdessä asumiseen, vaan siitä, että avioliitto paitsi viipyi, niin uhkasi kokonaan jäädä tulematta.

⁶⁴⁰ Halmesmaa 1976, 18; KL 1869: 9.luku (Vihkimisestä avioliittoon), § 74; Raittila 1965, 249.

⁶⁴¹ JyMA Keuruun Tk 30.4.1881, § 163; Sk 6.11.1882, § 222, liite ”222”; Tk 31.3.1885, § 184, liite ”A”.

⁶⁴² Esim. Johansson 1999, 168; Heikinmäki 1981, 177; Gowing 1998, 165–166; Wallinheimo 1910, 260. Ks. edellä luvut 4.1 ja 4.2.

⁶⁴³ Johansson 1999, 144–149. Käytännössä Keuruulla ajallisesti kihlaus ja kuulutus eivät eronneet paljoakaan toisistaan, vaan kuulutukset haettiin heti keskinäisen kihlauksen jälkeen. Korostaessaan kuulutusten merkitystä hyväksytyyn seksuaalisuuden rajana, Johansson haluaa nähtävästi tehdä ero aiempien vuosisatojen käytäntöön, jossa virallinen kihlaus oli yhteisössä ja sukujen kesken avioliiton sinetöijä ja seksuaalisen kanssakäymisen aloittamisen legitimoija, eikä niinkään kirkollinen vihkiminen. Ks. edellä viite 631.

⁶⁴⁴ Räisänen 1995, 54. Ks. Johansson 1999, 176, 181–182.

⁶⁴⁵ Lempiäinen, 1969, 106; Nieminen 1951, 72.

Papisto oli nostanut tapaukset käräjille, koska kihlauksen osapuolet eivät useissa tapauksissa edes aikoneet mennä naimisiin. Neljässä tapauksessa kihlat haluttiinkin joko molempien tai toisen osapuolen halusta purkaa.⁶⁴⁶

Syyskäräjillä 1885 Henriika Hermannintytär Sydänmaa oli yksin vastaamassa kirkkoherran kirjeeseen. Hän myönsi tulleen täydellisesti kuulutetuksi, ja he olivat suostuneet purkamaan kihlauksen. Käräjiltä poissa olleen Matin olisi pitänyt hakea erokirja tuomiokapitulista, mutta Henriikan mukaan ”*oli tainnut jättää hakematta*”. Toisessa tapauksessa Abraham Autio ei olisi tahtonut viivytellä ”*avioliittonsa päättämistä vihkimisellä*”, mutta kihlattu Ida Maria Tuomaantytär teki asiassa ”*epiänsä*”. Idan asiamies vaati kihlaeroa, koska tämän mukaan kihlaus oli tapahtunut Marian ”*lapsuudenhulluudesta*”, tämän oltu tuolloin vain 17-vuotias, ja koska naimisen lupaa oli pyydetty hoolhoijan sijasta Idan veljeltä.⁶⁴⁷

Talollisen Otto Mattilan ja talollisentytär Selma Juhontytär Kangas-Jukolan tapauksessa kihlausta vaadittiin myös naisen puolelta purettavaksi. Tapauksessa kantajana oli kirkon lisäksi myös kihlauksen toinen osapuoli. Syynä purkuhaluun oli Selman mukaan se, että ”*kun kantajan varallisuus ei ollutkaan sellainen kuin vastaaja ensin oli luullut ja hän vain sukulaisten viekoittelemisesta oli naimiskauppaan suostunut*”. Tämän vuoksi Selma ei halunnut enää kaupassa pysyä, vaan tahtoi antaa takaisin kihlalahjat. Otto ei puolestaan olisi kihlaeroa halunnut.⁶⁴⁸

Kyseisten kihlaparien selkeästi esiintuoma nihkeys avioliittoon selittääkin sen vaihtelun, kuinka kauan pariskunnat olivat olleet kihloissa ennen käräjille joutumista. Eli vaikka tilanne kirkon mielestä tietysti huononi kuukausien mittaan, niin käräjille jouduttiin riippumatta viivytelyajasta. Oleellinen muuttuja oli se, että kyseiset pariskunnat eivät naimisiin edes aikoneet mennä ja tämä oli syy kirkkoherralle ottaa yhteyttä nimismieheen, vaikka ainoastaan edellä lainatussa Abraham Aution ja Ida Tuomaantytären paljastuskirjeessä Berghroth⁶⁴⁹ ilmaisee eksplisittisesti kihlaparin osapuolten ynseyden vihkimistä kohtaan. Sellaiset kihlaparit, joiden kuulutusten ja vihkimisten välillä saattoi olla kuukausiakin, mutta jotka olivat kuitenkin menossa naimisiin, eivät joutu-

⁶⁴⁶ Tapauksia, joissa pariskunnat tulivat oma-aloitteisesti hakemaan kihlauksen purkamista, löytyy aineistosta vain yksi. Pariskunta paljastui kuitenkin jo 1870-luvulla oikeudessa aviopariksi julistetuksi, mutta he eivät vain olleet menneet vihille. Eroa ei myönnetty (JyMA Keuruun Sk 26.10.1880, § 174; Tk 27.4.1881, § 75; Sk 28.11.1881, § 40). Kihlaeroista laajemmin ks. Taussi Sjöberg 1988.

⁶⁴⁷ JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 267; Tk 30.4.1881, § 163.

⁶⁴⁸ JyMA Keuruun Tk 31.3.184, § 184.

⁶⁴⁹ Karl Selim Fritjof Berghroth toimi Keuruun seurakunnassa kappalaisena, ja 1880-luvulla useaan kertaan vt. kirkkoherrana, 20 vuotta (1870–1889), jonka jälkeen hän siirtyi Luumäen kirkkoherraksi (Vihola 1983, 310; Colliander 1910, 364).

neet käräjille. Nämä olivat saaneet mahdollisesti Berghrothilta yksityiset nuhteet, jotka eivät lähteissä näy, ja jotka olisivat tehonneet.

Huomionarvoista on myös se, että kyseisiä tapauksia ei ollut käsitelty kirkkoneuvoston kokouksissa, vaikka sen olisi luullut edeltävän maalliseen oikeuteen joutumista. Kyse voi olla kappalainen ja vt. kirkkoherra K.S.F. Berghrothin henkilökohtaisesta käytännöstä: hän vei tapaukset suoraan käräjille sen jälkeen kun hänen mahdolliset omat nuhtelut tai kehotukset eivät olleet tehonneet. Vuoden 1887 kirkkoneuvoston kokous, jossa nuhdeltiin viittä pariskuntaa liian pitkistä kihla-ajoista, oli jo seuraavan kirkkoherran Herman Pihlmanin aikaa. Hänkin käytti maallista oikeutta apunaan, sillä kyseisen kokouksen erään kihlatapauksen mainittiin menevän ”*Nimismiehen haltuun*”.⁶⁵⁰

Millaisia vaikutuksia tapausten käräjille nostolla sitten oli, eli kuinka kirkon normien annot lopulta suuntasivat kihlattujen käyttäytymistä? Merkille pantavaa on se, että vain tapauksessa, jossa kihlaparilla ei ollut mitään avioliittoa vastaan, oikeus päätti velvoittaa heidät ”*kuukauden sisällä tästä päivästä neljänkymmenen markan sakon uhalla päättämään sen vihkimisellä*”.⁶⁵¹ Muissa tapauksissa kävi toisin. Kahdessa tapauksessa oikeus päätyi suoraan myöntämään kihlaparille eron, ja näiden lisäksi myös kolmannen tapauksen käsittelyssä tärkeät perusteet liittyivät seksuaaliseen kanssakäymiseen, tai oikeammin sen puuttumiseen.

Oikeus tuomitsi juridisesti kihlaerot jos toinen osapuoli oli purkaa vastaan, mutta tuomiokapituli teki kuitenkin asiassa lopullisen päätöksen, ja saattoi joskus palauttaa hakemuksen takaisin maalliselle oikeudelle. Kihlaparit pystyivät kuitenkin myös omaaloitteisesti hakemaan erokirjettä tuomiokapitulista, jos molemmat halusivat eroa, ja eivät olleet keskenään yhdynnässä: ”*Jos kihlakumppanit tahtovat erota, ja eivät ole toisiinsa sekautuneet, ilmoittakoot asian kapitulille (tuomiokapituli) ja kihlaus purettakoon*”. Sukupuoliyhteys oli juridisessa mielessä merkittävä, koska tällöin syntyi edellä luvussa **5.2.2** tarkasteltu ns. epätäydellinen avioliitto, joka olisi oikeudessa voitu purkaa ainoastaan samoin kuin ’täydellinen avioliitto’.⁶⁵²

⁶⁵⁰ JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887. Myös yhtä K.S.F. Berghrothin käräjille nostamaa kihlatapausta käsiteltiin kyseisessä kirkkoneuvoston kokouksessa.

⁶⁵¹ JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 222; Tk 6.4.1883, § 101. Matti Peräinen oli omien sanojensa mukaan vihkimiseen liittynyt vain ”*ollut niin hidas siinä puuhassa*”.

⁶⁵² RVL 1734, Naimiskaari: 4.luku, § 4. Kihlaeron mahdollisuudesta, merkityksestä ja vaikutuksista tarkemmin pykälät 1–8; Hemmer 1954, 14, 49. Seksuaalisuus liittyy kihlaeroon myös siten, että ero voitiin myöntää, jos jompikumpi osapuolista oli ollut seksuaalisessa kanssa käymisessä kolmannen osapuolen kanssa (ks. Taussi Sjöberg 1988, 27–32, 143).

Tämän eroa halunneet tiesivät hakiessaan eroa ja korostivat, etteivät olisi olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä keskenään⁶⁵³, riippumatta siitä mitä oikeasti oli tapahtunut. Mutta kuten jo edellä todettiin, oikeushan ei lähtenyt näitä väitteitä erikseen tarkastelemaan. Sukupuoliyhteyden kiistäminen vaikuttaakin olleen enemmän juridinen muodollisuus.

Ida Tuomaantytären ja Abraham Aution tapauksessa Idan edustaja toi esiin, ettei häntä ”näin voida pakoittaa vihille, vaan pitäisi päästää eroon Autiosta, kun eivät ole toisiinsa sekoittuneet”. Kolmannessa käsittelyssä kummatkin osapuolet todistivat oikeudelle, etteivät olisi ”lihallisesti sekoittuneet”.⁶⁵⁴

Tapauksessa oikeus lopulta katsoi, että koska kihlatut tahtoivat eroa, eivätkä olleet ”toisiinsa sekaantuneet”, niin kihlaus voitiin purkaa ja ilmoittaa asiasta tuomiokapitulille⁶⁵⁵. Myös Otto Mattilan ja Selma Juhontytär Kangas-Jukolan tapauksessa kumpikin kihlakumppaneista vakuutti, ”ettei heidän välillä ole ollut mitään luvatonta yhteyttä”. Oikeus päätti lopulta tuomita kihlauksen purettavaksi lain naimiskaaren 4.luvun 5§:n mukaan siten, että Selma ei olisi saanut mennä naimisiin kenenkään kanssa, ennen kuin olisi sovittanut Otolle kihlakalut, 85 markkaa rahaa. Selman piti myös korvata Oton matkakulut, joita oli syntynyt Selman luona avioaikeissa käymisestä. Tapausta käsiteltäessä vielä syyskäräjillä 1886 Herman Pihlmanin vastustuksen takia, kihlaerohakemus kuitenkin raukesi tarkasteluajan puitteissa juridisiin seikkoihin.⁶⁵⁶

Matti Hellmanin ja Henriika Sydänmaan tapaus taas päättyi siten, että ainoastaan syyttäjä Laxen tuli paikalle ja luopui kanteestaan. Pariskunta oli halunnut kihlaeroa, ja sille ei olisi mitään estettä ollutkaan, koska sekä omien sanojensa, että papintodistuksen mukaan he eivät olleet toisiinsa ”lihallisesti sekaantuneet”. Tapauksen yhtäkkinen loppuminen tarkoittaa todennäköisimmin sitä, että pariskunta oli lähtenyt hakemaan erokirjaa, josta he oikeudessa olivat puhuneet. Hehän eivät tarvinneet asiaan oikeuden päätöstä, koska molemmat halusivat kihlaeroa. Viidennessä tapauksessa oikeus julisti seksuaalisessa kanssakäymisessä olleen kihlaparin juridisesti aviopariksi.⁶⁵⁷

Mikä oli sitten oikeudenkäyntien anti kirkolle? Ainoastaan yhdessä tapauksessa K.S.F. Berghrothin antamien paljastuskirjeiden julkilausuttu tarkoitus, eli oikeuden

⁶⁵³ Tällaisia oikeudessa esitettyjä lausumia voisi myös tulkita performatiivisten puheaktien näkökulmasta, koska niillä oli selkeä todellisuutta muokkaava vaikutus, oikeuden myöntämä kihlaero.

⁶⁵⁴ JyMA Keuruun Tk 30.4.1881, § 163; Tk 20.3.1882, § 32.

⁶⁵⁵ Kihlaerojen hakemisesta välillä kirkkoneuvosto – kihlakunnanoikeus – tuomiokapituli ks. Losman 1982, 295, 298–299, 308; Johansson 1999, 134–138.

⁶⁵⁶ JyMA Keuruun Tk 20.3.1882, § 32; Tk 31.3.1885, § 184; Sk 15.10.1885, § 88; Sk 22.10.1886, § 84. Ks. myös Taussi Sjöberg 1988, 119, 127.

⁶⁵⁷ JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 267; Tk 24.3.1886, § 87; Tk 2.5.1881, § 162.

avulla saada vihkimisen viivytelijät kirkollisiin naimisiin onnistui, koska kyseinen kihlapari ei enää myöhemmin käräjillä esiintynyt. Tosin toinenkin pariskunta julistettiin aviopuolisoksi, mutta se ei riittänyt kirkolle, joka vaati kirkollista vihkimistä. Kyseinen pariskunta aiheuttikin vielä paljon vaivaa kirkolle myöhemmin, sillä vuonna 1885 he olivat uudestaan käräjillä papiston nostamina. Sillä kertaa oli kyseessä huoruus, koska he olivat omilla tahoillaan saaneet jälkikasvua, Abraham peräti kaksoslasten verran. Kihloissa olleen ja kirkollisesti kuulutetun pariskunnan vihkimättömyys oli kirkolle ongelma vielä vastedeskin, sillä pari vuotta myöhemmin Keuruun kirkkoneuvoston kokouksessa neuvoston jäsen Erlund Ahola ilmoitti, että "(...)Abraham Wähänen ja(...)" hänen "*kuulutettu morsiamensa niskoittelevat mennä vihille*".⁶⁵⁸

Kolmessa muussa tapauksessa kihlat päättyivät eroon, mitä voitaisiin pitää takaiskuna kirkolle, mutta toisaalta on otettava huomioon, että tällöinkin kirkko sai tavallaan tahtonsa läpi. Vaikka kirkollista vihkimistä ei tapahtunutkaan, niin oikeuden kautta saatiin ainakin ratkaistua kirkon kannalta epämiellyttävä "välitilassa" eläminen. Kirkko oli varmasti tiennyt jo etukäteen kyseisten tapausten osapuolten erohaluudesta, eikä välttämättä edes elätellyt toiveita siitä, että saisi heidät edes oikeuden kautta kirkolliseen vihkimykseen. Erityisesti tämä näkyy kahdessa tapauksessa, joissa toinen osapuoli halusi eroa ja toinen ei. Tällöinhän oltiin tilanteessa, jossa ainoa vaihtoehto oli oikeuden antama päätös kihlaerosta, mikä selittää sen miksi erityisesti näissä tapauksissa Berghroth oli paljastanut pariskunnan tilanteen nimismiehelle.

Täten kirkolla saattoi näissä tapauksissa olla jopa tärkeämpänä motiivina ratkaista tilanne jotenkin. Voikin sanoa, että tällä tavalla kirkon suorittama normienanto ja hyväksytyn parisuhteen rajojen piirtäminen onnistui hyvin oikeuslaitoksen kautta, vaikka kihlapareja ei aina naimisiin saatukaan. Lisäksi Abraham Wähäsen ja Maija Raision tapaukset osoittavat, että kirkko myös pitkään seurasi, että muuttavatko ihmiset käyttäytymistään ja elämäänsä kirkon normien mukaisiksi.

Luvun lopuksi voisi vielä pohtia kirkon ja oikeuslaitoksen keskinäistä toimintaa käsitellyissä tapauksissa. Millä perusteella tai minkä lainkohdan kautta K.S.F. Berghroth pystyi velvoittamaan oikeuden tarkastelemaan pariskuntia liian pitkistä kihla-ajoista ja jopa esittämään heidät pakottamista kirkolliseen avioliittoon?

Kruununnimismiehet olivat juridisessa mielessä haastattaneet kyseiset pariskunnat Berghrothin paljastuskirjeiden perusteella todennäköisesti siitä syystä, että pariskuntien

⁶⁵⁸ JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 268; Tk 24.3.1886, § 88. Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887. Kyseistä huoruustapausta käsitellään tarkemmin luvussa **8.3.2**.

kihloissa oleminen oli tuottanut tiettyjä juridisia seikkoja, joita oikeus halusi tarkastella. Ensinnäkin oikeutta kiinnosti useissa tapauksissa mahdollisuus kihlaeroon, joka siis olisi oikeuden pitänyt langettaa, jos toinen osapuoli sitä halusi ja toinen ei. Kahdessa tapauksessa oikeus myönsikin eron. Lisäksi yhdessä tapauksessa molemmat halusivat eroa, ja juttu jätettiin sikseen, koska pariskunta oli todennäköisesti lähtenyt yhdessä tuumin hakemaan erokirjaa.

Eron myöntämisen lisäksi oikeutta kiinnosti se, olivatko kihlatut olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä keskenään, sillä se tuotti juridisia seuraamuksia. Lain mukaan, jos näin oli tapahtunut ja mies kuitenkin pysynyt vihkimiselle vastahakoisena, niin oikeuden olisi pitänyt julistaa kihlapari juridisesti aviopuolisoksi. Tämä tapahtuikin yhdessä tapauksessa. Vaikka oikeus ei pyrkinyt erityisesti selvittämään, oliko aviolupaus- ja kihlatapauksissa tapahtunut yhtymistä, kuten luvussa 5.2.2 todettiin, niin jos se tuli kuitenkin oikeudenkäynnissä selville, niin oikeuden piti toimia lain kirjaimen mukaan.⁶⁵⁹

Kruununnimismies ei syyttäjänä käsittelyjen kuluessa mitenkään erityisesti vaatinut avioitumista, vaan hänelle tilanne oli juridinen, eikä hän erikseen pyrkinyt täyttämään kirkon antamaa moraalista tehtävää. Oikeus pyrki enemmän sovittelemaan, koska esimerkiksi syyskäräjillä 1885 ”asianomaisia kehoitettiin vielä kerran sovintoon”.⁶⁶⁰

Mielenkiintoinen on kuitenkin viides tapaus, joka päättyi siihen, että oikeus velvoitti kihlaparin menemään naimisiin. Päätöksessään se ilmaisi, että ”koska kihlatuilla(...)oman puheensa mukaan ei ole mitään syytä peruuttaa aiottua avioliittoa, niin heidät velvoitetaan kuukauden sisällä tästä päivästä neljänkymmen markan sakon uhallla päättämään sen vihkimisellä”. Kyseinen pariskunta ei ollut vihkimistä vastaan, joten pakottaminen oli enemmänkin juridinen muodollisuus, jonka oikeus vain julkatoi.⁶⁶¹

On hankala sanoa, mihin kyseinen pakottaminen perustui. Oikeastaan ainoa selkeä lain kohta joka olisi velvoittanut oikeutta määräämään avioparin vihille, on samainen naimiskaaren 9. momentti, jossa sanottiin, että seksuaalisessa kanssakäymisessä olleen vihkiparin on päätettävä yhdynnässä juridisessa mielessä syntynyt avioliitto vihkimisellä. Tätä tuskin on tilanteessa kuitenkaan sovellettu, sillä käräjillä ei ainakaan lähteiden mukaan suoraan ilmaistu, että he olisivat olleet yhdynnässä.⁶⁶² Kyse oli enemmän siitä, että kihlapari oli myös juridisesti eräänlaisessa välitilassa, koska oikeudellisesti täyteen

⁶⁵⁹ RVL 1734, Naimiskaari: 3.luku: § 9.

⁶⁶⁰ JyMA Keuruun Tk 15.10.1885, § 88.

⁶⁶¹ JyMA Keuruun Tk 6.4.1883, § 101.

⁶⁶² RVL 1734, Naimiskaari: 3.luku: § 9; JyMA Keuruun Sk 6.11.1882, § 222; Tk 6.4.1883, § 101.

avioliittoon olisi vaadittu kihlauksen lisäksi vihkiminen. Täten kirkko ja oikeus olivat yksimielisiä viivyttelyn lopettamisesta, vaikkakin hieman eri syistä.

Kirkon ja oikeuslaitoksen suoranaisesta yhteistyöstä ei tarkasteluaikana siis voi puhua. Kirkko toki pyrki ulottamaan kontrolliaan käräjien kautta naimattomiin ihmisiin, mutta vasta viimeisenä keinona. Oikeuslaitoksen suhde seksuaalisuuteen tai seksuaalirikollisuuteen oli Keuruulla kuitenkin itsenäistä suhteessa kirkkoon. Joka tapauksessa nuhtelut ja käräjille nostot olivat kirkon normienannossa aktiivista naimattomien ihmisten käyttäytymisen normittamista. Toisin oli kuitenkin ripitysten laita.

7.3 Aviottomien äitien ripitykset – passiivista normienantoa

7.3.1 Salavuoteusripitykset kirkottamisen yhteydessä

Edellisissä luvuissa tarkasteltiin kirkon naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen liittyviä norminantoja sekä nuhteluiden/varoitusten, että käräjille haastamisten kautta, joissa molemmissa oli sama tavoite: vääränlaisessa parisuhteessa, eli pitempiaikaisessa esiaviollisessa suhteessa elämisen lopettaminen. Tässä luvussa käsitellään viimeistä normien antoa, ripittämistä, joka sen sijaan kohdistui yksittäisiin ihmisiin. Tällöin kysytään, että kuinka laajaa ripittäminen Multialla, Keuruulla ja Pihlajavedellä oli, keihin ja mihin se kohdistui. Sen jälkeen tarkastellaan itse ripittämistä tarkemmin: millaista ripittäminen käytännössä oli, millaisessa tilaisuudessa se tapahtui, ketkä olivat ripittäjiä, ja kuinka ripityksen kohteet itse mielsivät ripittämisen. Tarkoitus on saada selvyyttä edellisissäkin luvuissa tarkasteltuun teemaan kirkon käytännön normienannosta 1880-luvulla.

Kirkollisessa mielessä seurakuntalaisen ripittäminen tarkoitti tämän puhdistamista synneistä. Lutherin mukaan rippi sisälsi kaksi osaa, joista ensimmäisessä tunnustettiin synnit ja toisessa otettiin ripittäjältä vastaan synninpäästö eli anteeksianto, ”ikään kuin sen olisi lausunut Jumala itse”. Syntiä tehnyt seurakunnan jäsen sai siis hengellisessä mielessä rikoksensa anteeksi ripittäytymällä papille ja hän pääsi tällöin takaisin seurakunnan yhteyteen ehtoollista nauttimaan, mikä olisi ollut häneltä muutoin kielletty.⁶⁶³

⁶⁶³ Lempiäinen 1985, 126–127. Ks. KL 1869: 7.luku (Ripistä), § 54–58 Ehtoolliselle pääsyn eväämisestä kyseisestä luvusta § 65–68.

Kirkkolaki puhuu ripittämis-luvussaan yleisellä tasolla synneistä, joihin syyllystyneitä olisi voitu ripittää⁶⁶⁴. Periaatteessa ihmiset siis olisivat voineet monilla tavoilla tehdä syntiä, joista heidän kirkon oppien mukaan olisi kuulunut joutua ripitetyksi. Kuitenkin käytännössä Keuruun, Multian ja Pihlajaveden ripitettyjen luettelot, eli kirkkokurin alaisten luettelot olivat sisällöltään yksipuolisia. Lähes kokonaan sivut täyttyivät 1880-luvulla salavuoteudesta johtuneista ripityksistä.

Keuruun seurakunnassa vuosina 1881–1885 ripittäminen kohdistui lähes kokonaan salavuoteuteen: 194 ripityksestä peräti 181 eli noin 93 prosenttia koski salavuoteutta. Kahdeksassa tapauksessa seurakuntalaista puolestaan ripitettiin varkaudesta, ja yhdessä tapauksessa ihmisräikkäyksestä. Kahdessa tapauksessa ripityksen syy ei selviä. Multialla tilanne oli vielä selvempi: vuosina 1881–1886 tapahtuneista 83 ripityksestä kaikki kohdistuivat salavuoteuteen. Pihlajavedellä suunta oli hyvin samanlainen: 18 ripityksen joukossa, yhden miespuolisen henkilön ripityksen syystä ei saa selvää, ja toinen ripitettiin väkivallasta, juopumuksesta ja uhkapelistä. Kaikki loput olivat salavuoteudesta.⁶⁶⁵ Olennaista on myös huomata, että kaikki salavuoteus-ripitykset kohdistuivat naisiin ja heitä ei muista syistä ripitettykään. Kyseisten naisten sosiaalista asemaa Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä on tarkasteltu jo luvussa 6.4. Kirkon ripitysten yksipuolisuus sekä syiden(salavuoteus), että kohteiden (naiset) osalta oli yleistä sekä Keski-Suomessa, että myös muualla päin Suomea.⁶⁶⁶

Miehiä - joita ei ripitetty ollenkaan salavuoteudesta - oli ripitettyjen joukossa hyvin vähän ja heitä ripitettiin joko huoruudesta, varkaudesta, tai esimerkiksi Keuruulla kesäkuussa 1881 ”ihmisräikkyyttä” ja Pihlajavedellä yhtä talollisen poikaa samaisen vuoden toukokuussa sekä väkivallasta, juopumuksesta että uhkapelistä.⁶⁶⁷ Tuomiokirjojen mukaan miestenkin salavuoteusripittämissä oli tapahtunut, eikä se täten ollut poissuljettua. Samuel Häkkisen huoruus- ja konkurssitapauksessa luetun papintodistuksen mukaan Samuel oli vuonna 1876 ripitetty ensikertaisesta salavuoteudesta⁶⁶⁸.

Miesten olisi kuitenkin kuulunut joutua ripitetyksi myös salavuoteudesta. On esitetty, että he saattoivat joutua ripitetyiksi jos luvaton yhteiselämä oli yhdessä asumisen myötä paljastanut seksuaalisen kanssakäymisen, tai jos mies todettiin elatustapausten oikeu-

⁶⁶⁴ KL 1869: 7.luku (Ripistä), § 54–58.

⁶⁶⁵ **Liite 2:** TAULUKKO 16 Ripittämisten syyt Keuruun seurakunnassa 1881–1885; **Liite 3:** TAULUKKO 17 Ripittämisten syyt Multian Seurakunnassa 1881–1886; **Liite 4:** TAULUKKO 18 Ripittämisten syyt Pihlajaveden kappelissa 1881–1886.

⁶⁶⁶ Mönkkönen 1988, 464; Rajala 2004, 246; Satokangas 1999, 39; Markkola 1986, 81.

⁶⁶⁷ JyMA Keuruun kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1885; Pihlajaveden kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1886. Miesten salavuoteudesta ripittämisistä vrt. Heino 1989, 204; Halmesmaa 1976, 273.

⁶⁶⁸ JyMA Keuruun Tk 30.3.1885, § 173.

denkäynneissä syylliseksi.⁶⁶⁹ Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä näin ei kuitenkaan tapahtunut, vaikka kyseisen kaltaisia tilanteita oli olemassa. Ripittämisen vähäisyyttä miesten kohdalla pohditaan vielä myöhemmin tarkasteltaessa salavuoteusripittämisten tarkempaa syytä ja muotoa.

Suoraan kirkkorangaistujen luetteloista ei käy selville, miten ripitettävät asiat olivat kirkolle paljastuneet. Eräs vaihtoehto olisi käräjillä tuomitseminen, sillä kirkkolain mukaan, joko yksityisesti tai pyynnöstä julkisesti voitiin ripittää ”*ne, jotka joistakin julkisista törkeistä synneistä ja rikoksista ovat tuomitut*”. Lisäksi laissa oli erikseen ohjeet siitä, kuinka papin oli meneteltävä, jos rikokseen syyllistynyt tunnusti rikoksensa papille.⁶⁷⁰ Tuomitseminen – termi tarkoitti todennäköisesti kihlakunnanoikeudessa tuomittuja, koska varsinaisia kirkkorangaistuksia ei ollut enää voimassa. Varkauksien ja huoruuden kohdalla ripittäminen todennäköisesti johtuikin käräjätuomiosta, vaikka kaikkia muita käräjillä huoruustuomion saaneita ei kirkkokurin alaisten luetteloista kuitenkaan löydy⁶⁷¹.

Salavuoteusripitykset sen sijaan eivät johtuneet käräjätuomioista, sillä ripitettyjen luetteloissa esiintyvät naiset olivat käräjillä mainetodistusten perusteella vasta ripitysten jälkeen, ja tällöinkin lastenelätustapausten yhteydessä. Salavuoteus-rikoksen käsittelyt olivat tarkasteluajan käräjillä yleensäkin vähissä⁶⁷². Joten tässä mielessä erityisestä yhteistyöstä oikeuden ja kirkon välillä ei voi puhua.

Salavuoteudesta ripittäminen liittyikin sen sijaan vahvasti aviottoman lapsen synnyttämiseen - kuten yleensä Keski-Suomessa⁶⁷³ - mikä jo edellä luvussa **6.2** todettiin. Esitän, että Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä naimattomien naisten kokema salavuoteusripitys oli käytännössä sama asia kuin kirkottaminen⁶⁷⁴, joka tarkoitti synnyttäneen äidin ottamista kiitosrukouksien myötä takaisin kirkolliseen yhteyteen, eli seurakunnan jäseneksi. Alun perin kirkottamiseen oli liittynyt ajatus naisen likaantumisen synnytyksessä ja joutumisesta eroon seurakunnasta, jolloin kirkottaminen olisi ollut puhdis-

⁶⁶⁹ Frykman 1977, 141, 176; Satokangas 1999, 39.

⁶⁷⁰ KL 1869: 7.luku (Ripistä), § 54–57. Erään käräjätapausten mainetodistuksen perusteella salavuoteuteen ja ”*avioliiton rikoksesta*” syyllistyneet oli aiemmin ripitetty juuri ”*oman tunnustuksensa seuraukselta*” (JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 268, liite ”B”); Keuruun kirkkokurin alaisten luettelot 1885: 3.1.1885, 22.8.1885).

⁶⁷¹ JyMA Keuruun Sk 1879 - Sk 1888; Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1885.

⁶⁷² Salavuoteus-rikoksen kärjäkäsitteilyä tarkastellaan luvussa **8.3**.

⁶⁷³ Mönkkönen 1988, 464.

⁶⁷⁴ Samasta kytkennästä esim. Frykman 1977, 134–135; Gustavsson 1972, 44–45, 257; Lempiäinen 1969, passim. Myös Marie Lindstedt Cronberg nostaa esiin ajatuksen ripittämisen ja kirkottamisen samuudesta, vaikka käytännössä tutkimuksessaan tarkasteleekin niitä erillään (Lindstedt Cronberg 1997, 263–277; ks. Lövkrona 1999, 245, loppuviite 164).

tautumisseremonia. Luterilaisella ajalla negatiivista merkitystä oli pyritty hälventämään muuttamalla kirkotus kiitokseksi onnistuneesta synnyttämisestä.⁶⁷⁵

Perustelen kirkottamisen yhteyttä ripityksiin paitsi aviottomien lasten ja ripitysten määrällisellä vastaavuudella, kuin myös sillä aikavälillä, joka Keuruun seurakunnassa synnyttämisen ja ripittämisen välillä oli ollut. Vuoden 1686 kirkkolain mukaan kirkkoon ottamisen olisi pitänyt tapahtua kuuden viikon kuluttua synnytyksestä. Anders Gustavsson puhuu 5-6 viikosta ja Armas Nieminen tekee puolestaan sukupuolittuneen eron siten, että kuusi viikkoa olisi koskenut poikaa, kun taas tytön ollessa kyseessä väli olisi ollut viisi tai seitsemän viikkoa. Vuoden 1869 kirkkolaissa ei enää annettu tarkasti määriteltyä aikaa syntymän ja kirkottamisen välille.⁶⁷⁶

Mikä oli vastaavasti synnyttämisen ja ripittämisen väli Keuruulla? Kaikissa niissä neljässä käräjillä lastenelätustapausten yhteydessä esitetyssä papintodistuksessa, joissa kerrottiin sekä ripittämisen, että aviottoman lapsen syntymän ajankohdista, löytyy niiden väliltä samanlainen ajallinen ero. Esimerkiksi itsellinen Kustaava Emilia Hilmantytär oli otettu 24.1.1885 ”seurakunnan yhteyteen salavuoteudesta, jonka seurauksena on ollut että hän 13.12 1884 synnytti poikalapsen”. Samankaltaisen välin sisälsi myös K.S.F. Berghrothin allekirjoittama todistus, jonka mukaan piika Wilhelmiina Fredrikantytär Alamanninen oli synnyttänyt 27.9.1883 ”äpärelapsen” ja otettu salavuoteudesta seurakunnan yhteyteen 29.10.1883.⁶⁷⁷

Aviottoman lapsen syntymän ja ripittämisen välillä oli siis reilu kuukausi aikaa. Kyseessä eivät olleet yksittäistapaukset, sillä kaikkien rippikirjoista löytyvien ripitettyjen äitien kohdalta aviottoman lapsi syntymän ja ripitysten välillä oli samankaltainen ajanjakso. Esimerkiksi Maanilan torpassa asunut itsellinen Lydia Evelina Hallin oli synnyttänyt lapsensa 15.5.1883 ja salavuoteudesta ripittäminen oli merkitty tapahtuneeksi 26.6.1883. Pohjoislahden kylässä, Huhkolan talossa asuneen Eerika Fredrikintyttären ripitys puolestaan oli tapahtunut noin viisi viikkoa tyttären syntymän jälkeen.⁶⁷⁸

Täten voidaan perustellusti synnyttämisen ja kirkottamisen, sekä synnyttämisen ja ripittämisen välisen ajan vastaavuuden kertovan siitä, että ripittäminen liittyi juuri kirkottamistapahtumaan⁶⁷⁹, eli ne olisivat ainakin käytännössä olleet sama asia⁶⁸⁰. Jatkossa

⁶⁷⁵ Gustavsson 1972, 9; Nieminen 1951, 58–63; Sihvo 1981, 41. Pakolliseksi kirkolliseksi seremoniaksi kirkottaminen oli tullut kuitenkin vasta vuoden 1686 kirkkolaissa (Helsti 2000, 84).

⁶⁷⁶ Talve 1990, 219; Gustavsson 1972, 22; Nieminen 1951, 57–65; Lempiäinen 1969, 32–33; KL 1869: 10.luku (Lapsensynnyttäjän kirkkoon-ottamisesta), § 78–79.

⁶⁷⁷ JyMA Keuruun Tk 17.3.1885, § 11, liite Rantila; Tk 19.3.1884, § 16, liite ”A”

⁶⁷⁸ JyMA Keuruun rippikirjat 1880–1889, kortit nro. 120 ja 109.

⁶⁷⁹ Synnyttämisen ja ripittämisen välisen ajan selittäjänä voisi pitää myös lapsen kastamista, sillä kirkkolain mukaan kastamisen ja ripittämisen väli olisi saanut olla korkeintaan kuusi viikkoa. Aviottoman äidin

tullaan tekstissä käyttämään termejä *ripittäminen* ja *kirkottaminen* rinnakkain, riippuen siitä mitä termiä tutkimuskirjallisuus kulloinkin käyttää. Kyseiset termit tulisi kuitenkin nähdä synonyymeina, ja itse tulen käyttämään ensisijaisesti termiä *kirkottaminen*. Koska ja missä kirkottaminen sitten suoritettiin?

Tavallisimmin kirkottaminen tapahtui sunnuntai-jumalanpalveluksen jälkeen, mutta joskus myös ennen jumalanpalvelusta. Keuruulla kirkottaminen suoritettiin vuonna 1758 puusta rakennetussa vanhassa kirkossa, jossa pidettiin jumalanpalveluksia aina sunnuntaisin ja juhlapyhisin. Pihlajavedellä kirkotukset tapahtuivat puolestaan vuonna 1871 valmistuneessa uudessa ja Multialla, vuosina 1795–1796 rakennetussa, vanhassa kirkossa.⁶⁸¹ Kirkottamisessa tehtiin ero aviovaimojen ja naimattomien osalta siten, että heitä ei kirkotettu samalla kertaa eikä samassa paikassa. Aviottoman äidin kirkotus tapahtui yleensä sakaristossa, kun taas naidun julkisesti.⁶⁸²

Kirkottamista ei kuitenkaan tarvinnut aina suorittaa kirkossa ja jumalanpalveluksessa. Kirkkokurinalaisten luetteloiden ripityspäivämäärissä ei olekaan viikoittaisten jumalanpalvelusten mukaista ripitysväliä, vaan ripityksien esiintyminen päivämäärien tasolla vaihtelee.⁶⁸³ Kirkottaminen oli mahdollista sakaristossa tai pappilassa tavallisina arkipäivinäkin, mutta se voitiin suorittaa myös pappilassa tai jopa kotona. Aviottomien äitien kirkottamisessa sunnuntai oli kuitenkin yleisin päivämäärä.⁶⁸⁴

Kirkottamisen puolesta salavuoteusripitysten tapahtumamiljöönä puhuu siis myös se tosiasia, että Multialla ja Keuruulla aviottomien lasten ja ripitysten määrät vastasivat melko tarkasti toisiaan. Kyseisten seurakuntien säännöllinen kirkottamiskäytäntö selittäisi kyseisen ajallisen vastaavuuden: myös kaikki aviottoman lapsen synnyttäneet äidit joutuivat pakosta läpikäymään sen, ja tullen tällöin ripitetyiksi. Pihlajavedellä ripitys- ja aviottomien lasten määrien vastaamattomuus ei horjuta hypoteesia kirkottamisesta, vaan

erityisen kirkottamisen tarve olisi viimeistään kastetilaisuudessa tullut ilmi, sillä se oli suoritettava ennen kastamista (Gustavsson 1972, 30; KL 1869: 5.luku (Kasteesta), § 34).

⁶⁸⁰ Inger Lövkrona korostaa, että riippumatta siitä, miten kirkotus ja ripitys suoritettiin (eli oliko kirkollisesti kyseessä yksi vai kaksi eri tapahtumaa), niin seuraukset ja rituaalit joka tapauksessa olivat aviottomalle äidille samat (Lövkrona 1999, 131).

⁶⁸¹ Pitäjien kirkoista ja jumalanpalvelusten pidosta ks. Vihola, 1983, 294–296, 323–337, 333–337; Mönkönen 1983, 248–253.

⁶⁸² Gustavsson 1972, 27–28, 44; Frykman 1977, 135; Lempiäinen 1969, 93. Kirkottamisen käytännön muodot olivat vaihtelevia (Gustavsson 1972, passim).

⁶⁸³ Esimerkiksi elokuussa 1884 yksittäisten naisten ripitykset oli suoritettu 8., 8., 9., 11., 13. ja 21. päivä (JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1884).

⁶⁸⁴ Gustavsson 1972, 28–30, 49–59, 61; Lempiäinen 1969, 19; KL 1869: 10.luku (Lapsensynnyttäjien kirkkoon-ottamisesta), § 78.

kertoo ehkä enemmän siitä, että pelkät kappelioikeudet omistava seurakunta ei syystä tai toisesta kirkottanut niin säännöllisesti kuin Multia ja Keuruu.⁶⁸⁵

Samalla voidaan toisinpäin päätellä Multian ja Keuruun osalta kirkottamisen/ripittämisen kattavuudesta, että aviottomat äidit eivät päässeet karkuun kirkon tämänkaltaista normien antoa. Seuraavassa alaluvussa tarkastellaan kirkottamista tarkemmin sekä kirkon, että ripitettävien kannalta. Tällöin saadaan tarkempi selvyys siihen, kuinka aktiivista normienantoa ripittäminen kirkottamisen yhteydessä tosiasiaassa oli ja miten aviottoman lapsen synnyttäneet naiset kokivat sen.

7.3.2 Ripityksen kirkollinen luonne ja kokeminen

Tarkasteluajalla 1880-luvulla salavuoteusrippi tarkoitti naisten kohdalla käytännössä yksityistä rippiä. Kirkon ripityskäytännön muutos oli tapahtunut aiempina vuosisatoina, sillä vuoden 1686 kirkkolaki oli vielä vaatinut julkirippiä eli syntien tunnustamista koko seurakunnan edessä. Kuitenkin ensi kerran salavuoteuteen langenneiden kohdalla sama kirkkolaki mahdollisti julkiripin korvattavaksi sakaristossa suoritetulla yksityisellä ripillä, jossa oli todistajina korkeintaan pari kirkkoneuvoston jäsentä.⁶⁸⁶ 1700-luvun myötä ripittäminen siveellisyyttä koskevissa asioissa vähitellen siirtyi kokonaan sakaristoon yksityiseksi ripiksi ja julkirippi lakkautettiinkin 1864 keisarillisella asetuksella. Yksityinen rippi kuitenkin säilyi ja käytännössä suurin osa ripitetyistä – muuallakin kuin Keuruulla – oli aviottomia äitejä.⁶⁸⁷ Tällaisesta ripittämisestä oli siis kyse tarkastelualueellakin, vaikka pelkästään Pihlajaveden kirkkorangaistujen luetteloista tulee näkyviin, millaisesta ripityksestä oli kyse. Lähes kaikki olivat käyneet läpi yksityisen ripin (enskild skrift).⁶⁸⁸

Aviottomat äidit siis tarkasteluajana kirkotettiin yksityisripillä sakaristossa, jossa oli Lempiäisen mukaan kolme tai neljä seurakunnan vanhinta läsnä.⁶⁸⁹ Käytännössä on Multian, Pihlajaveden ja Keuruun osalta mahdotonta sanoa, keitä ja kuinka monta ulkopuolista henkilöä oli kirkottamisissa läsnä, jos heitä nyt yleensä edes oli. Kirkottamisen

⁶⁸⁵ Ks. asetelma edellä luvussa 6.2. Ripitys- ja aviottomien lasten/salavuoteuden määrien keskinäisestä vaihtelevuudesta esim. Markkola 1986, 81; Vasara 1988, 60–61.

⁶⁸⁶ Frykman 1977, 134; Lempiäinen 1969, 111; Lempiäinen 1985, 141. Julkiripin muodoista ks. Gustavsson 1972, 44.

⁶⁸⁷ Lempiäinen 1985, 141; Ks. KL 1869: 7.luku (Ripistä), § 57.

⁶⁸⁸ JyMA Pihlajaveden kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1886.

ja ripittämisen mieltäminen samaksi tapahtumaksi onkin järkeenkäypää, koska molemissahan oli kyse seurakuntalaisen ottamisesta takaisin seurakunnan yhteyteen. Kuitenkin kirkottamisella oli eroa riippuen siitä, oliko äiti naimisissa, kihloissa, vai aviottoman lapsen synnyttänyt. Kuten edellä jo todettiin, kirkotuspaikka oli erilainen: naimisissa olleissa ja kihlatuilla alttarin edessä. Ero oli myös ajoituksessa; aviottomat äidit kirkotettiin vasta naimisissa olleiden jälkeen.⁶⁹⁰ Selkeä erottelu oli myös kirkottamiskaavoissa.

Kirkkolain pykälät 78 ja 79 määräivät pitämään hieman erilaisen kiitosrukouksen riippuen siitä, oliko äiti naimisissa vai morsian(kihloissa)/aviolupauksen kautta raskaaksi tehty. Vaimojen kohdalla he alttarin edessä polvistuneena saivat kuulla selkeän kiitosrukouksen, kun taas kihlatut tai aviolupauksien kautta raskaaksi tulleet joutuivat kuulemaan kuinka Jumalaa, ”joka awiosäädyn olet asettanut”, pyydettiin antamaan synnit anteeksi sille, ”joka on rikkonut Sinun järjestykses ja Sinun sillä wihoittanut sekä seurakunnassas pahennuksen tehnyt”.⁶⁹¹ Kihlattujen kirkottaminen oli epäsuoran nuhteleva, mutta toisaalta Taussi Sjöbergin mukaan sillä myös palautettiin naisen maine/kunnia, koska erillisessä kaavassa tuotiin julki, että hänet oli kuitenkin kihlattu⁶⁹². Aviottomien äitien kohdalla tilanne oli kuitenkin toisenlainen, joille ei löytynyt edes omaa kirkottamiskaavaa, vaan jouduttiin käyttämään selkeän nuhtevaa ripityskaavaa.

Lempiäisen mukaan vuoden 1886 kirkkokäsikirjassa oli muuntunut kaava julkiripistä, nimeltään ’Rikoksenalaisen ripittämisestä’, jota käytettiin aviottomien äitien yksityiseen ripittämiseen, siten että sen tuli lausua ”hänen tilaansa sovitetuilla sanoilla”.⁶⁹³ Kyseinen käsikirja ei ollut vielä tarkasteluajana Keuruun seurakunnassa käytössä⁶⁹⁴, mutta mitä todennäköisimmin aviottomien äitien ripittämisessä käytettiin vuonna 1859 painetusta kirkkokäsikirjasta ja kokonaisuutenaan tämän työn liitteistä löytyvää, julkirippi-kaavan kaltaista kaavaa. Ripittämiskaavojen sisältö oli samanlainen.

Avioton äiti joutui polviltaan sakastin lattialla kuuntelemaan, kuinka tämän todettiin ensin langenneen syntiin ”ja sillä wihoittanut Jumalan ja hänen seurakunnassansa teh-

⁶⁸⁹ Gustavsson 1972, 44–45, 257; Lempiäinen 1969, 112; Kirjallisuudessa kirkottamista ja ripittämistä käytetään usein samaan aikaan tekemättä eroa, mikä kertoo niiden tarkoittaneen samaa asiaa (Esim. Lempiäinen 1969, passim; vrt. Frykman 1977, 135–139, 148–149).

⁶⁹⁰ Frykman 1977, 138; Gustavsson 1972, 28.

⁶⁹¹ KL 1869: 10.luku (Lapsensynnyttäjän kirkkoon-ottamisesta), § 78–79; kirkkokäsikirja 1859, 7.luku (Waimoin kirkkoonottamisesta); kirkkokäsikirja 1886, 8.luku (Waimoin kirkkoonottamisesta). Kihlattujen kirkottamisesta ks. Losman 1982, 295.

⁶⁹² Taussi Sjöberg 1988, 136–137, 158.

⁶⁹³ Lempiäinen 1969, s. 111, 115; Lempiäinen 1985, 120, 141–142; kirkkokäsikirja 1886, 9.luku (Rikosalaisten ripittämisestä)

⁶⁹⁴ Vihola 1983, 297.

nyt pahennuksen, niin että hän olis ansainnut Jumalalta ja hänen seurakunnaltansa hyljättää”. Kuitenkin koska synnintekijä olisi katunut tekojaan ja antanut ymmärtää parantavansa tapansa, niin läsnäolijoita kehoitettiin rukoilemaan tämän puolesta. Tämän jälkeen pappi esitti kysymyksiä ripitettävälle jossa pyydettiin tämän tunnustamaan synnit, kysyttiin katumisesta ”sydämeestä”, ja siitä, että lupasiko ripitettävä ”sekä tätä että muita rikoksia karttaa ja ahkeroida kristillistä elämää”. Lopuksi ripin pitäjä pyysi läsnäolijoita rukoilemaan Jumalaa, koska ”syvästi langennut syntinen” oli tunnustanut syntinsä.⁶⁹⁵

Täten kirkollisessa norminannossa aviottomien äitien kirkottaminen oli selkeän nuhteleva ja rangaistuksen omainen, vaikka kirkkorangaistuksia ei sinällään enää ollut ja kirkottamisenkin olisi kuulunut olla pelkästään kiitosrukous. Muodoltaan aviottomien äitien kirkottaminen oli käytännössä erillisen kirkkorangaistuksen tapainen, jota oli aiemmin käytetty aviottomien lasten äitien rankaisemiseen, mutta joka oli virallisesti kumottu valtiopäivillä joulukuussa 1864. Siinä väärin eläneen kuriseuraamus oli ollut todistajien läsnä ollessa nuhtelu sakaristossa tai itse kirkossa erillisen ripin ja synninpäästön kautta. Ripittämistä ja kirkonrangaistuksia ei täten voikaan selvästi erotella toisistaan, vaikka niillä virallisesti olikin eri tarkoitus. Halmesmaan mukaan vuoden 1863 kirkkolakiehdotuksessa erillinen kirkkorangaistus olisi ollut vielä mukana, ei kuitenkaan kuritoimenpiteenä vaan enemmän sielunhoidollisena aktina.⁶⁹⁶ Ripin rangaistusluonteesta kertoo myös se, että Wallinheimon mukaan salarippiä käytettiin uuden kirkkolain aikaan siveellisyysasioissa selvästi kurinpitokeinona.⁶⁹⁷

Julkirippikaavan käytön ja erillisen kirkonrangaistuksen kaltaisen kirkottamisen lisäksi aviottomien äitien erottelu naimisissa olevista äideistä tapahtui siinä, että aviovaihtojen kirkottamista ei jumalanpalveluksissa kuulutettu, mutta aviottomien äitien kyllä, vaikka yleensä Lempiäisen mukaan yksityisesti ripitettävän synninpäästöstä ilmoitettiin julkisesti kirkossa, vain jos asianomainen sitä pyysi.⁶⁹⁸

Kirkottamisen rangaistusluonteesta ja vahvassa aviottomiin äiteihin liittyvässä määrällisessä kattavuudessa ei kuitenkaan välttämättä ollut kyse Rajalan toteamasta kirkon

⁶⁹⁵ Nieminen 1951, 86; kirkkokäsikirja 1859, 8.luku (Kirkonrangaistuksesta); liite 6: Aviottomien äitien ripityskaava.

⁶⁹⁶ Halmesmaa 1976, 38; Halmesmaa 1979, 78, 80, 82. Ripitysten ja kirkkorangaistusten muodot esiintyivät usein paraleeleina, mikä puhuu sen puolesta, että niillä oli samansuuntaisia tehtäviä. Halmesmaan mukaan 1800-luvun valtiopäivien ja papiston keskustelussa tarkasteltiin erillään vastinpareja julkirippi – julkinen kirkonrangaistus; yksityinen rippi – erillinen kirkonrangaistus (Halmesmaa 1979, 80).

⁶⁹⁷ Wallinheimo 1910, 295.

⁶⁹⁸ Gustavsson 1972, 21–22; Lempiäinen 1985, 141–142.

edelleen havaittavasta uskosta siveellisyyden valvontaan⁶⁹⁹, vaan tuntuu siltä, että aviottomien äitien ripitykset olivat rutiininluonteisia toimenpiteitä, jotka liittyivät ainakin virallisesti enemmän seurakuntalaisen sielunhoitoon. Aviottomien äitien ripittäminen täytyi suorittaa ja kirkkorangaistujen luetteloon merkintä siitä laittaa, koska aviottomat äidit kirkottamisen kattavuuden vuoksi olivat paljastuneet, ja heidät täytyi erityisesti kirkkolain ja kirkkokäsikirjan mukaan kirkottaa eri tavalla. Toimenpiteen olisi sitten suorittanut ohjeiden mukaan kirkkoherra tai paikallinen kappalainen, ilman että he olisivat erityisesti pyrkineet aviottomia äitejä rankaisemaan.

Ylivoimaisesti suurimman osan ripittämisistä (165 kpl, yli 85 %) tarkasteluaikana Keuruun seurakunnassa suoritti kappalaisena ja vt. kirkkoherrana toiminut Karl Selim Fritjof Berghroth. Johan Waren, toimiessaan kirkkoherrana elokuusta 1882 helmikuuhun 1883, ehti ripittää yhdeksän aviotonta äitiä. Warenin kuoleman jälkeen Berghrothin apuna armovuoden saarnaajina toimineet Karl Johan Blomroos(seitsemän ripitystä) ja Teofil Waren(yhdeksän ripitystä) toimivat Berghrothin apuna ripittäjinä. Yksittäisiä ripittämisä suorittaneet Henri Nurmio ja Julius Berghroth olivat Pihlajaveden kappelin kappalaisia.⁷⁰⁰

Pihlajavedellä ripittäjänä suurimmaksi osaksi (14 tapauksessa) toimi kappelin kappalainen Julius Berghroth, jonka virasta poistumisen jälkeen yhden ripityksen suorittivat Keuruun seurakunnan armovuoden saarnaaja T.Waren, ja Keuruun seurakunnan uusi kirkkoherra Herman Pihlmann. Tarkasteluajalla kaksi ripitystä ehti suorittaa vuosina 1885–1889 vt. kappalaisena Pihlajavedellä toiminut Henrik Nurmio. Multian kirkkokurin alaisten luetteloista ei ripittäjien suorittajia näy, mutta todennäköisesti niitä suorittivat ainakin vuosikymmenen ensimmäisellä puoliskolla kappalaisen virkaa hoitanut Henrik Nurmio, sekä vuodesta 1886 ensimmäinen kirkkoherra Arvid Lunden.⁷⁰¹

Lähteistä eivät tule esiin yksittäisten pappien näkemykset. Kuitenkin esimerkiksi Keuruun pappien henkilökohtainen usko⁷⁰² saattoi vaikuttaa heidän suhtautumiseensa naimattomaan seksuaalisuuteen. Papista saattoi riippua myös miten häpeällisenä ripittämistilanne koettiin, ja esimerkiksi vuodesta 1886 Multian ensimmäisenä kirkkoherrana toiminut Arvid Lunden yritti Mönkkösen mukaan erityisesti kitkeä seurakunnasta

⁶⁹⁹ Rajala 2004, 246.

⁷⁰⁰ JyMA Keuruun kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1885; Vihola 1983, 304–307, 313. Keuruun seurakunnan ripittäjistä eritellymmän ks. Saarimäki 2005, 125–126.

⁷⁰¹ JyMA Pihlajaveden kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1886; Multian kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1886. Henrik Nurmioista ja Arvid Lundenista ks. Vihola 1983, 313; Mönkkönen 1983, 253–256.

⁷⁰² K.S.F. Berghroth oli evankelisen liikkeen kannattaja ja F.H. Berghroth sekä Johan Waren herännäisyyden kannattajia. Viholan mukaan mielipide-erot haittasivat Berghrothien yhteistyötä Keuruulla (Vihola 1983, 306–307, 310).

löyhyttä sukupuolisuhteissa.⁷⁰³ Vaikuttaa kuitenkin siltä, että aviottomien äitien ripitys oli enemmänkin kirkottamiseen liittynyt rutiinitoimenpide, kuin pappien aktiivinen pyrkimys siveellisyyden ylläpitoon. Papin virassa toimittiin pääsääntöisesti kirkon näkemysten - ei omien – edustajana.

Täten esitänkin, että huolimatta julkirippikaavan rankaisu-luonteesta, aviottomien äitien ripittäminen oli kirkon intentioiden kannalta enemmän kirkottamiseen liittyvä passiivinen normien anto liittyen naimattomien ihmisten seksuaaliseen käyttäytymiseen, jos edellisissä luvuissa tarkastellut vuoteudesta ja pitkistä kihla-ajoista nuhtelut olivat selkeän aktiivista normien antoa. Samalla selittyy myös miesten ripittämättömyys: miehet eivät synnyttäneet, joten heitä ei tarvinnut kirkottaa. Papit eivät yrittäneetkään erityisemmin etsiä seksuaalisuhteen toista osapuolta, vaan tyytyivät kirkottamisen myötä aviottomien äitien ripittämiseen. Tällainen passiivinen normienanto pyrki määrittelemään ensisijaisesti naimattoman naisen käyttäytymistä, kun taas edellisten lukujen aktiivisempi normittaminen kohdistui enemmän pariskuntiin kuin erillisiin sukupuoliin.

Mutta riippumatta papiston perimmäisistä tarkoituksista kirkottamisessa, itse aviottomat äidit kokivat ripittämistapahtuman ja julkirippikaavan syyttävän ilmaisun varmas-ti selkeän rangaistusluonteisena, nuhtelevana ja nöyryyttävänä, vaikka kyseessä olisi ollutkin yksityinen rippi. Lisäksi yhdessä tapauksessa, jossa ripitys kohdistui neljännen lapsensa synnyttäneeseen ruotuköyhään, ripittäminen suoritettiin peräti julkisena (offentligt skriftermål)⁷⁰⁴. Ainakin muistitietoaineiston perusteella yksityistä tai julkista kirkottamista on tulkittu kirkotettavan kohdalta negatiiviseksi ja häpäiseväksi kokemukseksi. Tosin Löfströmin mukaan aikalaisten melko yleisellä tasolla lausumat muistiku-
vat voivat kuvastaa lähinnä odotuksia siitä, mitä papin uskottiin tai oletettiin sanovan naiselle.⁷⁰⁵ Mutta vaikka aviottomat äidit ripitettiin – eli annettiin synnit anteeksi – heidät silti ainakin Frykmanin ruotsalaisen haastatteluaineiston mukaan olisi huomioitu kirkossa jälkeenpäin huonoina/langenneina naisina⁷⁰⁶.

Kirkottamisen kokemusta ripitettävien ja seurakuntalaisten kannalta on luettelomai-sista kirkkorangaistujen luetteloista kuitenkin hankala löytää⁷⁰⁷, mutta selvää on, että ainakaan Keuruulla ja Multialla aviottoman lapsen saaneet naimattomat naiset eivät

⁷⁰³ Frykman 1977, 149; Mönkkönen 1983, 255. Pappien vaihtelevasta suhtautumisesta ja ajallisesta muu-toksesta ks. esim. Palola 2000, 211; Mönkkönen 1988, 463–465; Gaunt 1996, 83.

⁷⁰⁴ JyMA Pihlajaveden kirkkorangaistujen luettelot: 1.6.1885.

⁷⁰⁵ Ks. Virtanen 1990, 141–142; Löfström 1999(b), 155–156, alaviite 90.

⁷⁰⁶ Frykman 1977, 136–138, 152–153. Aviottomien äitien käyttäytyminen kirkossa oli muutenkin rajattua esimerkiksi istumapaikkojen suhteen. Osa käyttäytymissäännöistä tuli kirkkolaista, toisilla oli taas puh-taasti kansanomainen perusta (Frykman 1977, 58–65, 139, 151–158).

⁷⁰⁷ Kirkotettavien positiivisista näkemyksistä toimenpiteen tarkoituksesta ks. Gustavsson 1972, 170–214.

pystyneet välttämään kirkon seurakuntalaistensa vääränlaiseen seksuaalikäyttäytymiseen kohdistuvia toimenpiteitä. Vaikka kirkottaminen ei olisi aktiivista siveellisyyden ylläpitoa ollutkaan, ja kirkottaminen virallisesti rankaisemista⁷⁰⁸, niin sen muodot kuitenkin aviottomien äitien kohdalla muodostuivat rankaisun omaisiksi.

Vuosisadan loppupuolella kirkon aktiivinen normien anto naimattomien ihmisten seksuaalisuudessa liittyikin enemmän vuoteudessa eläviin ja pitkiin kihla-aikoihin. Kirkon intentioiden kannalta ripittäminen oli 1880-luvulla enemmänkin passiivista kirkottamista⁷⁰⁹, myös sillä perusteella, että papisto ei kirkotettaviaan paljastanut kruununnimismiehellä, vaikka he todistettavasti olivat syyllistyneet rikoslaissa sanktioituun salavuoteuteen.⁷¹⁰ Lisäksi kirkkoneuvostokaan ei erikseen nuhdellut aviottomia äitejä, paitsi jos kyseessä oli erityisen monta lasta synnyttänyt nainen. Toisaalta kirkkoneuvoston roolia ei saa liikaa korostaa, sillä pappien suorittama yksityisrippi voidaan kuitenkin nähdä nuhteluna, minkä vuoksi neuvoston ei ehkä enää tarvinnut puuttua asiaan.

Tässä luvussa on tarkasteltu kirkon suorittamaa normienantoa ja performatiivisuutta liittyen naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen. Seuraavassa luvussa siirrytään ajallisesti tämän työn viimeiseen vaiheeseen, käräjille, tarkastelemaan aviottoman lapsen syntymästä seuranneita lastenelätustapauksia. Ensimmäisenä tarkastellaan vastaajien puolustuspuheenvuoroja käräjillä, ja niiden esittäjiensä mieheydelle asettamaa vaikutusta.

⁷⁰⁸ Kirkkokuri ja varsinkin sen lieventämisen kritisointi eli papiston keskusteluissa koko 1800-luvun (Juva 1960, 207–209; Larkio 1978).

⁷⁰⁹ Kirkottamiskäytäntö alkoi vähetä 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkuun tultaessa (Helsti 2000, 84; Gustavsson 1972, 258–259). Muutoksesta tarkemmin Lempiäinen 1969. Esimerkiksi Multian kirkkokurinalaisten luettelossa ripitykset vähenevät selvästi 1900-luvun alussa ja viimeinen ripitys on vuodelta 1914 (JyMA Multian kirkkokurin alaisten luettelot: 1900–1914).

⁷¹⁰ Vrt. Mönkkönen 1988, 464 ja 1800-luvun alusta Halmesmaa 1979, 37–38. Salavuoteuden juridisesta tuomitsemisesta käräjillä ks. luku 8.3

8 Mahdollisuudet ja uhat kärjäkontekstissa

8.1 *Rehvastelupuheilla rakennettu mieheys koetuksella*

8.1.1 *Seksuaalisuhteen kiistäminen*

Luvussa 5.1 tarkasteltiin naimattomien miesten yhteisössään esittämiä erityyppisiä seksuaalirehvasteluja performatiivisina puheakteina, joiden kautta kertojien tulkittiin rakentaneen mieheyttään suhteessa rehvastelujen kuuntelijoihin, muihin miehiin. Tässä luvussa (8.1) on siirrytty kärjäkontekstiin ja kysytään, että jos maaseudun naimattomien miesten mieskulttuuriin kuului seksuaalirehvastelu, niin millaista vaikutusta tällä tavoin rakennettuun mieheyteen oli kärjäkontekstissa suoritetuilla päinvastaisilla, isyyden tai seksuaalisen kanssakäymisen kiistämiseen liittyneillä puheilla. Vastaajien puolustuspuheenvuoroja tarkastellaan tässä tapauksessa performatiivisina puheakteina, joissa puheen kuuntelijoina toimii paikallisista ihmisistä koostunut kärjäyleisö, ja mieheyden mahdollisen (uudelleen)rakentumisen perustana yleisön muuttuvat mielikuvat⁷¹¹ vastaajista seksuaalisina toimijoina suhteessa rehvastelupuheisiin.

Tarkoitus ei ole keskittyä tutkimaan mieheyden (uudelleen)rakentumista sellaisten yksittäisten miesten kohdalla, jotka olisivat luvussa 5.1 rehvastelleet, ja tässä luvussa taas kiistäneet kaiken. Tavoite on tarkastella kysymystä enemmän yleisellä tasolla ja pohtia yhteisön ja käräjien keskinäistä merkitystä. Kyse ei ole kuitenkaan vain käsitteellisellä tasolla suoritettavasta tarkastelusta, sillä rehvastelu yhteisössä ja isyyden kiistäminen käräjillä olivat kärjäpöytäkirjojen mukaan sen verran yleisiä tapahtumia, että käytännössä suurimmaksi osaksi samat miehet osallistuivat molempiin.⁷¹²

Yhdeksäsatoista tapauksessa miehet joko itse heti syytteen esittämisen jälkeen tai saapuessaan ensimmäisen kerran paikalle, taikka asiamiehen tai kirjallisen vastineen välityksellä, kielsivät suoraan olleensa yhdynnässä kantajan kanssa. Seksuaalisuhteen

⁷¹¹ Kuten pääluvussa 5, myös täällä puheaktien vaikutus kuulijoissa on päättelyn varassa, sillä kärjäyleisön reaktioita tai päänsisäisiä liikkeitä ei kärjäpöytäkirjoista pysty havaitsemaan.

⁷¹² Lähdeaineiston 54 lastenelatusraportista 45 on sellaisia, jotka eivät jääneet heti ensimmäisellä kerralla sikseen, eli ilman todistajanlausuntoja. Näistä 31:ssä esiintyy jonkin tyylistä isyyden kiistämistä käräjillä (vaikka myöhemmin isyys saatettiin tunnistaa tai todistajien puheenvuoroja ei enää pyritty kiistämään) ja noin 30 tapauksessa esiintyy jonkinasteista puhetta joko yhdynnästä tai isyydestä yhteisössä. Vaikka kyseessä eivät olekaan aina yksi - yhteen menevät tapaukset, voi silti lukumäärien perusteella esittää, että suurin osa vastaajista oli sekä rehennellyt yhteisössä, että kiistänyt käräjillä olevansa lapsen isä (JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888; luku 8.2: TAULUKKO 14 Kesken jätetyt lastenelatusraportit).

kiistämistä saatettiin myös tehostaa esittämällä kantajan väite kihlauksesta tai kihlalu-pauksista perättömäksi⁷¹³. Itsellinen Jeremias Liukko kielsi ”pitäneensä lihallista yhte-yttä ja pyysi, koska ei edes kantajalla synnytetyn lapsen isä, päästä kanteesta vapaak-si”. Tukkiasioitsija Wilhelm Alho puolestaan ajoi käräjillä kannetta ”kaikin puolin pe-rättömäksi, väittäen ettei hän ole kihlannut eikä luvannutkaan naida Amalia Sipilää eikä myöskään pitänyt salavuoteutta hänen kanssaan”.⁷¹⁴

Muodoltaan vastaajien esittämät kiistämiset olivat lyhyen toteavia mutta kuitenkin hyvin kuvaavia. Sukupuoliyhteyden kieltämisen vakuudeksi saatettiin olla jopa täysin tunnistamatta toista osapuolta. Suutari Justus Silman kielsi olevansa kantajan lapsen isä, tai edes tuntevansa tätä: ”Tuskinpa liene häntä nähnytkään ennen kuin nyt”.⁷¹⁵ Kirjalli-set vastineet olivat vastaavasti pidempiä, mutta asiasisältö pysyi samana. Renki Juho Ewaldinpoika Wassin vastineessa lausuttiin, että ”Miinan on käynyt pahasti – ja se sää-littää minua, kun olen hänen vanha leipäkamraattinsa(...)oudoksen että hän viitsii ru-veta vaivaamaan syytöntä lapsensa isäksi ja vielä hoitajaksi! Nuori ja ainakin tähän asti vielä viaton – olen puhdas Miinasta ja muista!”.⁷¹⁶ Kirjallisessa vastineessa seksuaalisen kokemattomuuden esiintuominen antoi retorista lisätehoa isyyden kiistämiselle: seksuaalista kanssakäymistä harrastamaton ei nyt ainakaan voinut olla lapsen isä. Täl-laiset käräjillä tehdyt ”tunnustukset” asettivat kuitenkin haasteen yhteisössä esitettyjen rehvasteluiden kautta rakennetulle mieheydelle.

Kaikissa tapauksissa ei suoraan kiistetty sukupuoliyhteyttä, vaan pelkästään isyys(kahdeksan tapausta). Esimerkiksi kesti Salomon Juhonpoika Tinkilä ”kielsi laitta-neensa lasta kantajalle” ja Wilhelm Lehtoaho ”kielsi laittaneensa lasta Anna Ottikolle, jos kohta he oleskelivat yhtä aikaa Haleen talossa”.⁷¹⁷ Vaikka suoranaista seksuaalisuh-teen kiistämistä ei näissä tapauksissa lähdeaineiston perusteella tapahtunut, niin yleensä tällaisissa tapauksissa kuitenkin pelkän isyyden kieltämisellä kiellettiin epäsuorasti myös tapahtunut seksuaalisuhde. Käytännön käräjätilanteessa vastaaja näet useissa ta-pauksissa vain kommentoi kantajan haastetta jossa puhuttiin vain yhdynnästä, pelkäs-tään isyydestä tai molemmista.

Asettivatko sitten tällaiset käräjä-tasolla tapahtuneet seksuaalisuhteen kiistämiset jonkinlaisen haasteen yhteisö-tasolla rehvastelupuheilla rakennetulle mieheydelle? Ehkä

⁷¹³ Mies saattoi toisaalta myöntää aviolupaussyytökset mutta väittää, ettei ollut lupauksissa tosissaan (Cavallo & Cerutti 1990, 77–78). Tällaisia tilanteita ei tosin tarkasteltavista tapauksista löydy.

⁷¹⁴ JyMA Keuruun Sk 5.11.1879, § 307; Tk 12.4.1883, § 233. Kihlauksen kiistämisestä myös esim. Sk 18.9.1884, § 249.

⁷¹⁵ JyMA Keuruun Sk 21.10.1886, § 78. Myös Jauhainen & Lipponen 1990, 207.

⁷¹⁶ JyMA Keuruun Tk 19.3.1884, § 16, liite ”B16”.

jossain määrin ainakin sellaisten miesten kohdalla, jotka samassa käsittelyssä joutuivat sekä kieltämään seksuaalisuhteen, että kuuntelemaan todistajien lausuntoja omasta rehvastelustaan.

Kuitenkaan mieheys ei kärjämiljöössä joutunut suuremmin uhatuksi, vaan se sai jopa vahvistusta. Itse lapsenelatussyytöksessä ja sen toistamisessa käräjillä kantaja osoitti julkisesti miehen, jolla oli ollut tämän kanssa seksuaalisuhte. Tämä oli suhteessa kärjäyleisöön jopa tehokkaampaa kuin miehen yhteisölle esittämät rehvastelupuheet. Nehän saattoivat olla ihmisten mielestä pelkkää puhetta, mutta jos rehvastelun kohteet käräjillä itse mainitsivat asiasta, asia sai vahvistuksen.

Kiistämisellä tätä vaikutusta ei voinut useinkaan horjuttaa, sillä huolimatta sen juridisesta merkityksestä oikeudessa, kiistämisellä ei ollut välttämättä paljoa käytännön uskottavuutta. Lautakunta ja varsinkin kärjäyleisö saattoi kuulemiensa huhujen kautta jo etukäteen mieltää, että vastaaja olisi lapsen isä, vaikka oikeuden tuomioon tietysti vaadittiin todisteita.⁷¹⁸ Ja vaikka mies olisi myöhemmin todettu syyttömäksi, ihmisten mieliin lapsenelatussyytöksen saanut jäi kuitenkin miehenä, jolla oli ollut ainakin jotain tekemistä naisten kanssa, koska kantaja oli hänet käräjille haastanut. Myöhemmin, jos todistajanlausunnot alkoivat olla selkeästi kiistämisen esittänyttä miestä vastaan, mieheyden tämän kaltainen vahvistuminen vain jatkui.

8.1.2. Toisten miesten syyttäminen ja oman seksuaalisuhteen esilletuonti

Pelkkä sukupuoli-suhteen tai isyyden kiistäminen eivät kärjäkontekstissa päässeet horjuttamaan rehvastelupuheilla rakennettua mieheyttä. Lisäulottuvuus kysymykseen saadaan kuitenkin niiden tapausten kautta, joissa miehet syyttivät toisia miehiä lapsen isäksi (18 tapausta).⁷¹⁹ Tällainen argumentointi tuotti lisää epävarmuutta isyydskysymykseen: mahdollisia isäehdokkaita oli nyt useita, vaikka muiden miesten syyttelyssä ei aina viitata suoraan yhdyntään, vaan pelkästään sen mahdollisuuteen. Tällaiset puolustuspuheet toivat kuitenkin samalla mahdollisen uhan mieheydelle: mies itse tunnusti, että

⁷¹⁷ JyMA Keuruun Sk 7.11.1882, § 249; Tk 31.3.1886, § 166, liite ”A166”, liite ”B166”.

⁷¹⁸ Heikkinen korostaa, että salavuoteuteen ja lastenelatus tapauksiin liittyen paikallisyhteisön huolena oli se, että lapsi päätyisi yhteisön elätettäväksi. Sen tähden kiistäminen ei ollut välttämättä kovin hyödyllistä, sillä ”lautakunta, jonka asiantuntemuksiin tällaisissa asioissa nojattiin, olisi ajatellut lapsen etua” (Heikkinen 2000, 182, 184).

⁷¹⁹ Muiden miesten syyttelystä ks. Bolin Hort 1998, 54–55.

muutkin olisivat päässeet valloittamaan naisen, jonka valloittamisella hän oli yhteisössä rehvastellut. Lisäksi suurimmassa osassa tapauksista vastaajat samalla kielsivät oman seksuaalisen kanssakäymisensä tai isyytensä.

Kolmessa tapauksessa vastaaja ei kyennyt tarkemmin erittelemään syytösten kohdetta. Renki Moses Erikinpoika sanoi käräjillä tahtovansa näyttää ”*kuka oikeastaan kantajan lapsen isä on*”. Eläkemies Stefanus Etelämäki puolestaan väitti että, ”*kantaja pitänyt lihallista yhteyttä muidenkin miesten kanssa, vaikkei kuitenkaan voinut siinä suhteessa nimittää ketään erikseen*”.⁷²⁰

Epämääräisillä vihjailuilla ei oikeudessa kuitenkaan ollut juridista merkitystä. Huomionarvoista onkin, että peräti 11 tapauksessa väitteet olivat vahvemmalla pohjalla: joko kyettiin osoittamaan syytösten kohde, syytöksiä varten tuotiin useissa tapauksissa monia todistajia tai itse syytöksen kohde esiintyi käräjillä puolustamassa itseään.⁷²¹ Esimerkiksi Juho Wass syytti kirjallisessa vastineessaan Otto Moisiota lapsen isäksi väittäen kuulleensa ”*Otto Moision(...)olevan makaillut kahden kesken, - samassa sängyssä ja yhden peitteen alla -, ja vieläpä niin salaisesti, että Moisio on palkannut Miinan vierustoverin menemään pois*”. Paikalle haastettu Moisio sanoi väitteen olevan valhetta, mutta myöhemmin eräs todistaja kertoi Moision ”*kehuneen*” joutuneensa maksamaan nukku-
mapaikasta 50 penniä. Käsittelyn päätteeksi Wass vihjasi myös muiden miesten makailleen kantajan vieressä.⁷²²

Useissa muissakin tapauksissa vastaaja syytti useampaa miestä lapsen mahdolliseksi isäksi. Kieltäessään kantajan väitteet lihallisesta yhteydestä ja kihlauksesta vastaajana ollut Herman Pykälämäki väitti, että ”*sitä enemmän olivat muut kyläkunnan pojat kantajan ollessa vastaajan palveluksessa, pitäneet semmoista yhteyttä hänen kanssaan, joukossa erit. rengit Matti Matinpöika Simsiö ja Lasarus Otonpoika Kalliomäki, jotka olivat siihen aikaan kun kantajan lapsi siitettiin tämän kanssa kihloissakin*”. Talvikäräjillä 1883 puolestaan kesti Salomon Tinkilä väitti, että Agneta Wertanen olisi ”*tehnyt lapsensa joko Abraham Kalliohuttulan taikka Taavetti Saarimäen kanssa*”. Miehet kuitenkin kiistivät syytöksen.⁷²³ Joissakin tapauksissa vastaajat syyttivät epäsuorasti toisia miehiä väittämällä, että kantaja tiesi kyllä oikean isän⁷²⁴.

⁷²⁰ JyMA Keuruun Tk 28.3.1885, § 159; Tk 7.4.1880, § 289.

⁷²¹ Vrt. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 53; JyMA Keuruun Tk 29.3.1886, § 131.

⁷²² JyMA Keuruun Tk 19.3.1884, § 16, liite ”B16”.

⁷²³ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 248; Tk 6.4.1883, § 117. Lisää esimerkkejä vastaajan syytöksistä suhteessa toisiin miehiin ks. edellä luku 4.3.

⁷²⁴ Esimerkiksi Talvikäräjillä 1881 torpparinpoika Adiel Abrahaminpoika Saukkomäen asianajaja kielsi Adielin olevan Amanda Simbergin lapsen isä, väittäen että ”*AS itse oli myöntänyt lapsen toisen siittä-mäksi*” (JyMA Keuruun Tk 23.3.1887, § 79).

Mikä merkitys isyyden ja/tai seksuaalisen kanssakäymisen kiistämällä oli, kun samalla väitettiin muita miehiä naisen seksuaalikumppaneiksi? Jos rehvastelupuheilla oli rakennettu mieheyttä erityisesti suhteessa toisiin miehiin, niin heidän syyttämisenä käräjillä voisi periaatteessa tarkoittaa miesten kohdalla epäonnistumista omassa sukupuolen performanssissa. Epäonnistuminen tapahtuisi, koska käräjillä olisi kiistetty omalta kohdalta se miehiin liitetty käyttäytymismalli (naisia valloittava mies), jota oli aiemmin yhteisössä rehvastelupuheiden kautta yritetty juuri toisille miehille esittää⁷²⁵. Erityisen raskauttavaa voisi ajatella olevan sen, että monesti vastaajien syytökset eivät olleet pelkästään mielikuvituksen tuotetta, vaan muita miehiä vastaan tuotiin todistajia oikeuteen.

Mieheys ei kuitenkaan joutunut uhatuksi joutumisesta huolimatta ”murtunut” näissäkään tapauksissa. Ensinnäkin muiden miesten syyttämis-tapauksissa pätevät edellisen alaluvun päätelmät siitä, että kantajan kanne ja todistajat viestittivät kärjäyleisölle vastaajan syyllisyyttä kantajan ”valloittamiseen”. Toiseksi on otettava huomioon yhteisön ja käräjien ero. Mieheyttä murtavat puheaktit olisivat toimineet tehokkaammin, jos yhteisössä mies olisi väittänyt muita miehiä lapsen isäksi. Käräjillä puheaktin kohde, yleisö ja lautakunta kuitenkin kiinnittivät huomiota enemmän vastaajien puheiden kärjäkäytännölliseen puoleen: he ymmärsivät, että miehet halusivat välttää elatusmaksut ja syyttivät muita miehiä lapsen isäksi, sillä siihen saattoi olla vastaajien mielestä ainakin mahdollisuus.

Kolmanneksi on otettava huomioon, että vastaajien esittämät syytökset muita miehiä kohtaan johtivat vain kahdessa tapauksessa siihen, että jälkimmäisiä voitiin epäillä edes puolinäytöksen arvoisesti⁷²⁶, vaikka todistajat osasivat paljon useammassa tapauksissa esimerkiksi kertoa nähneensä muiden miesten kuin vastaajan ”*makailleen*” kantajan kanssa⁷²⁷. Miehillä olikin usein omat vahvat vasta-argumenttinsa oikeudessa valmiina. Esimerkiksi Juhana Oskari kertoi, että ”*kun kantajan raskaudentila tuli ilmi ja vastaaja rupesi pelkäämään seurauksia pyysi hän todistajaakin kehumaan maanneensa kantajan vieressä että saisi todistajan estetyksi todistamasta*”. Vastaaja Juhani Rantila oli siis jo etukäteen käräjiä silmällä pitäen pyrkinyt luomaan epävarmuutta kantajan lapsen isästä. Jos myös Juhana olisi julkisesti kehunut maanneensa kantajan vieressä, häntäkin olisi voitu pitää lapsen isänä. Syyttämällä Oskaria Rantila oli toisaalta pyrkinyt jäävämmään Oskarin toimimisen todistajana, koska Rantila oli rehennellyt tälle seksuaalikokemuksil-

⁷²⁵ Ks. Löfström 1999(b), 126; Butler 1990, 18.

⁷²⁶ JyMA Keuruun Sk 10.10.1885, § 40; Tk 23.3.1886, § 73.

laan, ja Oskari oli ollut myös todistamassa asianosaisten yhteistä yön viettoa.⁷²⁸ Vastajat siis jäivät juridisessakin mielessä lähes aina yksin kantajan ”valloittajaksi”.

Neljänneksi, vastaajien mieheys ei joutunut uhatuksi, koska kärjäyleisö saattoi mielessään liittää syytökset kantajan muista miehistä tietoihinsa yöstely-instituutiosta. Naisella saattoi käydä paljon miehiä vierailulla, mutta yöstelyn puitteissa seksuaalinen kanssakäyminen olisi ollut sallittua vain yhden miehen (periaatteessa siis vastaajan) kanssa, minkä olisi myöhemmin pitänyt johtaa avioliittoon.⁷²⁹ Täten tietoisuus käräjillä sekä tästä naimattomien ihmisten tapaamiskäytännöstä, että kantajan pelkästään vastaajaa kohtaan esittämistä seksuaalisuussyytöksistä, saivat aikaan sen, että ”muiden miesten” olemassaolo ei uhannut vastaajien mieheyttä. Kyse oli toisin sanoen vain vastaajien esittämästä mahdollisuudesta, että muutkin miehet olisivat saattaneet olla lapsen siittäjiä.

Vastajat eivät kuitenkaan aina kiistäneet itse yhdyntää, vaan se suoraan tai epäsuoremmin jopa myönnettiin. Näissäkin tapauksissa isyys tosin samalla joko kiellettiin tai asetettiin epävarmaksi. Oliko tällä jonkinlaista erityistä arvoa mieheyden rakentumisessa, eli oliko seksuaalisuhteen tunnustaminen käräjillä myös eräänlaista rehvastelua?

Kolmessa tapauksessa tunnustettiin yhdyntä, mutta kiellettiin isyys. Talollinen Herman Hermanninpoika Haukimäki myönsi syyskäräjillä 1886 ”hyvälleensä kantajaa *lihallisesti*”, mutta kielsi laittaneensa kantajalle kysymyksessä olevaa lasta tai edes halleensa silloin. Seuraavilla käräjillä Herman tunnusti edelleen maanneensa kantajan vieressä, mutta kielsi koskeneensa ”*tähän siihen aikaan, kun lapsi siitettiin taikka enää sen jälkeen*”.⁷³⁰

Myös kesti Juho Juhonpoika Pekkala myönsi sukupuoli-suhteen sanoen, että ”*äidistä hän tosin ei ole puhdas, mutta naida hän ei ole koskaan luvannut, eikä myöskään lasta sille siittänyt*”. Lisäksi parissa tapauksessa annettiin ymmärtää sukupuoli-suhte tapahtuneeksi. Esimerkiksi torpparinpoika Otto Karlsson Leinonen ”*kielsi että hän mainittuna aikana olisi sekaantunut Hildaan ja ei voi täten olla lapsen isä*”.⁷³¹

Monesti omasta suhteesta voitiin käräjillä puhua avoimesti, koska samalla syytettiin muita miehiä, kuten edellä tarkasteltujen Haukimäen ja Pekkalan tapauksessa. Juho Pekkala kielsi siittäneensä lapsen, väittäen että ”*muualta se on sen hankkinut, pitääköön kiini oikeasta isästä*”. Herman Haukimäki puolestaan oli tapauksen toiseen käsittelyyn

⁷²⁷ Esim. JyMA Keuruun Sk 26.10.1886, § 144. Ks. Bolin Hort 1998, 55.

⁷²⁸ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14.

⁷²⁹ Yöstelyyn liittyvistä normeista ja käytännöistä ks. edellä luvut **2.2.2** ja **4.3**.

⁷³⁰ JyMA Keuruun Sk 27.10.1886, § 160; Tk 23.3.1887, § 79. Ks. Bolin Hort 1998, 55.

haastanut rinnalleen Fredrik Lauttasan, koska ”se on hänen mielestään se mies, joka kantajalle lapsen laittoi”. Myöhemmin Herman vielä yritti väittää lapsen olevan Lauttasan, ”koska tämän sanotaan pitäneen lihallista yhteyttä siihen aikaan kun lapsi on siitetty”. Lauttasan syyttely ei kuitenkaan auttanut Hermania, vaan hänet velvoitettiin maksamaan lapsenelatusta.⁷³²

Käräjätilanne oli kuitenkin vastaajien kohdalta niin erilainen kuin rehvastelu yhteisössä, ettei sen voida katsoa toimineen samankaltaisena mieheyden rakentajana. Ensinnäkin performatiivinen puheakti toimiakseen vaati erilaisen tilanteen ja käräjiltä puuttui se huumorikonteksti, jonka turvin rehvasteluja oli voitu yhteisössä esittää, vaikka lastenelastustapausten todistajanlausunnot itse seksuaalisesta kanssakäymisestä saattoivat aiheuttaa naurunremakkaa ja yleistä huvitusta kärjäyleisölle⁷³³. Toisekseen kärjäyleisö ei koostunut enää pelkästään miehistä kuten yhteisössä suoritettujen rehvastelujen yleisö, jolloin mieheyttä ei voinut käräjillä edes samalla tavalla rakentaa.

Torjuttu mieheyden kokema uhka ei kuitenkaan ollut miehillä erityisenä ilonaiheena, jos sitä voitiin kuitenkin tehdä vain suhteessa miespuoliseen kärjäyleisöön. Kokonaisuutena näet maineen kautta rakentuva mieheys oli koetuksella käräjillä nyt suhteessa koko yhteisöön aivan päinvastaisesta syystä⁷³⁴: lastenelatusoikeudenkäynnit olivat osoitus siitä, että miehet eivät olleet seksuaalisella normitasolla eläneet yhteisön avioliitto-odotusten mukaan, mutta toisaalta eivät myöskään jälkikäteen olleet toimineet yhteisön odotusten mukaan, eli hoitaneet jälkiään esimerkiksi maksamalla suoraan elatusta.⁷³⁵ Varsinkin elatusta hakeneille naisille oli etua näistä yhteisesti tiedostetuista normeista.

8.2. Elatuskanne – naisen tehokas keino hakea elatusta

Edellisessä luvussa tuli esille, että lastenelatuksesta käräjille joutuneet miehet eivät läheskään aina kieltäneet sitä mahdollisuutta, että he olisivat lapsen isiä. He kyllä kertoivat olleensa yhdynnässä vastaajan kanssa, mutta kielsivät itse isyyden/seksuaalisen kanssa käymisen tai argumentoivat, että kantajalla olisi ollut muitakin miehiä. Joka ta-

⁷³¹ JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257; Sk 12.12.1881, § 311.

⁷³² JyMA Keuruun Sk 4.11.1886, § 257; Tk 23.3.1887, § 79. Ks. Jauhiainen & Lipponen 1990, 218; Heikkinen 2000, 183.

⁷³³ Jauhiainen & Lipponen 1990, 83.

⁷³⁴ Vrt. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 105.

⁷³⁵ Tästä johtuen edellä käsiteltyjä miesten puheakteja voitaisiin tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten seksuaalisen kanssa käymisen kieltämisillä ja muiden miesten syyttelyillä miehen olisivat pystyneet puolustamaan yhteisön silmissä huonontunutta mainettaan, eli mieheyttään.

pauksessa käräjillä oli paljon vastaajia, jotka eivät olleet täysin varmoja siitä, olivatko he lapsen isä vai eivät. Lisäksi monet isyyden kieltäneet miehet toisaalta myöhemmin tuomittiin joko täysi- tai puolinäytöksen perusteella elatusta maksamaan, joten he itsekin todennäköisesti tiesivät olevansa lapsen siittäjiä. Tässä luvussa tarkastellaan sitä kuinka tehokas väylä käräjät saattoi olla aviottoman lapsen synnyttäneelle naiselle haakea elatusta syyttämältään mieheltä. Monilla käräjille joutuneista miehistä ei olisi näet periaatteessa ollut mitään lapsenelatusta vastaan, sillä yhteisö odotti sitä heiltä.

1800-luvun lopun maaseudulla naimattomien miesten seksuaalisen käyttäytymisen mahdollinen seuraus, avioton lapsi, asetti heille toiminnan rajat. Asumistapojen kollektiivisuus ja kyläyhteisön juorut saivat aikaan sen, että ulkopuoliset monesti tiesivät kuka lapsen isä todennäköisesti oli.⁷³⁶ Juorujen tärkeä funktio yhteisössä olikin tutkia toimivatko ihmiset oikein suhteessa yhteisöllisiin arvoihin ja normeihin (sosiaalinen kontrolli), joita juoruilla toisaalta myös ylläpidettiin ja julkituotiin. Seppo Aallon mukaan huhut ja juorut toimivat tämän kaltaisena yhteisön itsekontrollin keinona esiaviollisten suhteiden ja avioliiton ulkopuolisten lasten tapauksessa. 1900-luvun vaihteen aikalais-kommentaattorin, Pietari Päivärinnan mukaan naisten ohella myös miehiä paheksuttiin, jos heitä syytettiin aviottoman lapsen isäksi.⁷³⁷ Huhujen kohteeksi joutuneet miehet kokivat tällöin yhteisönsä sosiaalisen paineen, sillä miesten odotettiin korjaavan jälkensä ja pitävän huolta aikaansaamistaan aviottomista lapsista.⁷³⁸ Miehillä oli täten monesti tarve hoitaa elatus jollain tavalla.

Elatustapausten olemassaolo ei kerrokaan siitä, että miehet olisivat aina olleet vastahakoisia kantamaan vastuuta, vaan käräjille saatettiin joutua, koska elatussummasta ei vain ollut päästy naisen kanssa yhteisymmärrykseen. Elatuksesta pyrittiinkin lähtökohdaisesti pääsemään keskinäiseen sopuun ilman käräjiä⁷³⁹. Eräässä tapauksessa kantaja oli lähettänyt Erland Melasen kesällä 1886 ”*kysymään vastaajalta ja sen isältä, eivätkö nämä tahtoisivat sovinnolla ruveta jotakin maksamaan lapsen elatukseksi*”. Vastaajan isä oli tuumaillut, että ”’*otettaisiin puheenaoleva lapsi ’paimenpojaksi*’”. Vastaaja itse oli sanonut kantajan vaatimuksista, että ”*eipä SP(kantaja) kovin vähään sovi*”. Kohtuullisuutta oli toivonut myös kauppalpalvelija Fredrik Adolf Waltonen, jonka asiamies lausui käräjillä kanteesta, että ”*eihän sitä käy kieltäminen(...)mutta pyysi ettei vastaajalta,*

⁷³⁶ Erään todistajan mukaan kantajan raskaudesta ”*tuli puhe talonväen kesken ja vastaajata syytettiin isäksi*” (JyMA Keuruun Sk 26.10.1886, § 144). Juoruista kyläyhteisössä ks. Hämäläinen 2003, 61.

⁷³⁷ Koskinen 2000, 49, 101, 103, 105–106; Gowing 1998, 120–121; Aalto 1996, 201; Päivärinta 1905, 7–9.

⁷³⁸ Löfström 1999(b), 137, 139; Virtanen 1990, 152; Bolin Hort 1998, 53, 57.

⁷³⁹ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 45.

joka on pieni toimi ja vähä varat, palkkaa tuskin ollenkaan kovin paljon tuomittaisi eläkettä”. Kantaja kertoi saaneensa vastaajalta jo 30 markkaa, tämän käytyä katsomassa puolen vuoden ikäistä lastaan.⁷⁴⁰

Elatuskanteen nosto ei ollut naisen kannalta edullista pelkästään niissä tapauksissa, joissa kihlakunnanoikeus lopulta päätyi velvoittamaan vastaajan maksamaan elatusta. Pelkällä riidan käräjille viennilläkin saattoi olla positiivisia seurauksia, koska se pakotti miehen selkään vasten: lapsenelatusriidan jonkinlaista ratkaisua ei käräjille joutumisen jälkeen voinut enää välttää.⁷⁴¹ Samalla se kertoo naisten mahdollisuudesta eräänlaiseen kaksoisstrategiaan heidän pyrkiessä saamaan lapselleen elatusta mieheltä, joka ei yhteisöllisen paineen takia voinut jättää jälkiään korjaamatta.⁷⁴² Asiaa lähdetään tarkastelemaan niiden lastenelatuspausten kautta, jotka päättyivät kesken jäämiseen.

Aineistossa on kaikkiaan 24 lastenelatuspausta - eli peräti vajaa puolet kaikista tapauksista - jotka jätettiin oikeuden päätöksellä jossain vaiheessa ”sikseen”⁷⁴³:

TAULUKKO 14 Kesken jätetyt elatuspaukset	
Kesken jättämisen syy:	lkm
Asiaosaiset poissa ensimmäisestä käsittelystä	9
Elatusriita ilmoitettiin sovituksi	6
Asianosaiset poissa myöhemmistä käsittelyistä	5
Vain vastaaja paikalla	2
Tuntematon syy	2
Yhteensä:	24
Lähde: JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888.	

Kuudessa tapauksessa riita ilmoitettiin sovituksi, mikä kertoo siitä vaikutuksesta, joka riidan käräjille nostolla oli ollut riitakumppanien keskinäiseen sovinnontekoon. Näistä neljässä tapauksessa asianosaiset eivät olleet edes itse paikalla ja ulkopuoliset ilmoittivat asiasta. Esimerkiksi talvikäräjillä 1887 kantajan isä Samuli Kupanmäki ”*ilmoitti asian sovituksi*”, minkä jälkeen oikeus jätti asian sikseen, ja eräässä toisessa tapauksessa pöytäkirjan mukaan ”*sanottiin heidän sopineen riitansa*”. Huomion arvoista on, että

⁷⁴⁰ JyMA Keuruun Sk 29.10.1886, § 189; Sk 21.10.1886, § 79. Miesten käyttämästä painostuksesta saadakseen naiset suostumaan pienempään elatussummaan ks. Taussi Sjöberg 147–148.

⁷⁴¹ Bolin Hortin mukaan varsinkin niillä naisilla, jotka esittivät väitteitä kihlauksesta tai avioliitusta, vaikuttaa olleen vahva asema oikeudessa (Bolin Hort 1997, 57).

⁷⁴² Naisten mahdollisuuksista ja toimintakeinoista käräjillä 1600–1700-luvuilla ks. Andersson 1998.

⁷⁴³ **Liite 7:** TAULUKKO 19 Lastenelatuspausten päätyminen.

näistä sopimiseen päättyneistä tapauksista peräti neljän aiemmissä käsittelyissä vastaajan syyllisyydestä oli jo tullut puolinäytös, mikä oli vielä entistä enemmän vaikuttanut miesten sopimishalukkuuteen.⁷⁴⁴

Peräti yhdeksän lastenelatustapausta eli vajaa viidennes kaikista tapauksista puolestaan päättyi heti ensimmäiseen käsittelyyn asiaosaisten jäätyä pois. Tällöin käräjäpöytäkirjoista löytyy vain merkintä kantajasta ja vastaajasta, ja siitä että jutun käsittely ”*jätettiin asiallisten molemmin puolin poissaolon tähden siksensä*”⁷⁴⁵. Paikalle saapumattomuus kertoo sopimukseen pääsemisestä⁷⁴⁶ todennäköisesti myös näissä tapauksissa, joissa ei löydy erillistä mainintaa sikseen jättämisen syistä. Muutamista muiden tapausten todistajanlausunnoista näet käy ilmi, että tiedolla käräjille joutumisesta oli ollut selvä vaikutus miesten halukkuuteen hieroa ahkerammin elatussovintoa naisen kanssa, vaikka seuraavissa esimerkkitapauksissa ei sopuun lopulta päästyäkään ilman oikeuden päätöstä.

Räätäli Abraham Handolinilla oli ollut torpantytär Hilda Aution raskaudesta ”*hätä, koska hän toissa keväänä, kun kantaja aikoi panna tämän asian riitaan, koitti saada kantajata sovuille ja annatti tarkistajalla kantajalle kultasormuksen siinä aikeessa*”. Wille Antinpoika Lehto oli puolestaan ensimmäisen käräjäkäsittelyn edellä puhunut todistajalle, että hän ”*miehellään sovittaisi asian, jos kantaja sopisi tavalliseen maksuun eli viiteenkymmeneen markkaan kaikkiaan*”. Todistajan mukaan vastaaja oli puhunut jo kerran aiemminkin asiasta.⁷⁴⁷

Viisi lastenelatustapausta puolestaan päättyi siihen, että asianomaiset ilman selkeää syytä jättivät saapumatta myöhempiin käsittelyihin. Riita-asian sopiminen on todennäköisin syy poissaololle myös näissä tapauksissa, vaikka ainoastaan yhden tapauksen aiemmissä käsittelyissä tulee esiin käräjien ulkopuolinen sovinnonhaku:

Kestien Hilma Leppämäen ja Ariel Kustaanpoika Törnroosin välisen lastenelatustapauksen ensimmäisessä käsittelyssä olivat kantajan todistajat kertoneet yhtäpitävästi, että ”*wastaja oli joulunaikaan 1877 antanut vierasmiehelle Kaarille viisi markkaa lähetettäväksi kantajalle, ja luvannut auttaa kantajaa talven yli, sanoen useamman kerran, että hän on kyllä viaton lapseen, vaan ei suinkaan viaton äidistä*”.⁷⁴⁸ Vaikka Ariel oli kieltänyt olevansa lapsen isä, niin hän oli ennen oikeudenkäyntejä kuitenkin pyrkinyt

⁷⁴⁴ JyMA Keuruun Tk 18.3.1887, § 31; Sk 26.11.1881, § 19; **Liite 7**: TAULUKKO 19 Lastenelatustapauksien päättyminen.

⁷⁴⁵ Esim. JyMA Keuruun Tk 5.4.1886, § 252.

⁷⁴⁶ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 46–47.

⁷⁴⁷ JyMA Keuruun Sk 30.10.1882, § 84; Tk 31.3.1886, § 166. Usein naiset pyrkivät pääsemään keskinäiseen sopimukseen miehen kanssa jo raskausaikana (Bolin Hort 1998, 56–57).

sopimaan asiasta. Hilman ja Arielin saapumattomuus tapauksen toiseen käsittelyyn ker-
tookin todennäköisesti lopulliseen elatussopimukseen pääsemisestä.

Monesti oikeussalissa käytävän lapsenelatuskiistan virallisen ratkomisen rinnalla riita-
takumppanit kävivätkin henkilökohtaisia neuvotteluja.⁷⁴⁹ Esimerkiksi syyskäräjillä 1887
asianosaiset olivat ensimmäisenä käräjäpäivänä hieroneet käräjäpaikalla sovintoa ja
todistaja oli kuullut kantajan sanovan ”*niin vähään en minä sovi*”. Vastaaja oli luvan-
nut maksaa 10 markkaa vuodessa, ”*vaan sitten oli tullut riita siitä kulungeista, niin ettei
sovintoa tullutkaan toimeen*”. Kantaja Serafia Tuomaantytär Lammasahon puolestaan
kehotettua vastaaja Samuel Lammasahoa syyskäräjien aikaan maksamaan hänelle so-
vinnolla lapsen elatusta, ei ”*wastaja taipunut*”. Tähän Serafia oli todistajan mukaan
sanonut, että ”*anna nyt edes neljäkymmentä penniä, senkin kerjäläinen*”.⁷⁵⁰

Eräänä motiivina sovinnonteon halukkuuteen saattoi miehillä olla myös vain halu
päästä käräjäjutusta eroon, koska käräjille joutuminen oli monesti heille häpeällinen
paikka⁷⁵¹. Vastaaja suutari Justus Sillman oli syyskäräjiltä 1886 palattuaan poikennut
talossa, jossa kantaja asui. Siellä Justus oli kertonut todistajalle, että ”*hän maksaisi kan-
tajalle vähän, kun pääsisi eroon tästä asiasta*”. Sillman myönsi todistuksen oikeaksi,
mutta kiisti isyytensä ja sanoi olevansa ”*valmis syyttömästäkin survaisemaan kantajalle
jonkun markan ennenkuin rupeaisi täällä käräjillä pitemmälti juoksemaan*”. Seuraavilla
käräjillä kantaja kyseiseen todistajanlausuntoon viitaten esitti kirjallisessa lausunnos-
saan, että vastaaja yrittää vain päästä livahtamaan asiasta: ”*(...)tästähän oikeuskin ym-
märtää, että mitä vasten hän sivusta päin menis lupaamaan vaikka hän se nyt täällä
kieltää sekä myöskin itse tunnossaan tietää että hän on lapsen isä(...)*”.⁷⁵²

Marja Taussi Sjöbergin mukaan lapsenelatus tapauksissa monesti päädyttiinkin riita-
kumppaneiden keskinäiseen sopimukseen oikeudenkäynnin ohella⁷⁵³. Edellä tarkastel-
lun perusteella voidaan esittää, että myös Keuruun käräjäkunnassa tapausten jääminen
sikseen johtui siis yleensä siitä, että asianosaisten riita oli selvitetty keskinäisillä sopi-
misilla⁷⁵⁴ ilman oikeuden päätöstä, vaikka miehet olivat usein pitäneet naisten elatus-
vaatimuksia alun perin liian suurina. Oliko syy tähän suostumiseen se, että oikeuden

⁷⁴⁸ JyMA Keuruun Sk 9.12.1881, § 268; Tk 24.3.1882, § 111.

⁷⁴⁹ Ks. Taussi Sjöberg 1988, 147–151.

⁷⁵⁰ JyMA Keuruun Tk 27.4.1881, § 89; Sk 19.10.1887, § 38. Taussi Sjöberg 1988, 147.

⁷⁵¹ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 47.

⁷⁵² JyMA Keuruun Tk 19.3.1887, § 38; Sk 17.10.1887, § 17.

⁷⁵³ Taussi Sjöberg 1988, 148–151.

⁷⁵⁴ On tietysti mahdollista, että sikseen jättäminen olisi johtunut solmitusta avioliitosta (Pohjola-Vilkuna 1990(a), 47), sillä 1800-luvulla avioliitto oli enemmän taloudellinen ja sosiaalinen välttämättömyys kuin rakkausliitto. Avioliitto on kuitenkin epätodennäköisempi vaihtoehto.

mahdollisesti määräämä elatussumma olisi voinut olla suurempi kuin naisen kanssa tehty? Hypoteesia lähdetään testaamaan vertaamalla kahdenkeskisten sopimusten rahallisia arvoja niihin elatussummiin, joita kärjäoikeus määräsi vastaajille maksettaviksi.

Vain yhdessä elatustapauksessa tulee näkyviin summa, jonka mies oli luvannut keskinäisellä sopimuksella naiselle maksaa (25 markkaa vuodessa), mutta vertailussa käytetään lisäksi myös kolmea velkatapausta, joissa nainen haki oikeuden kautta miehen kanssa tekemänsä lastenelatussopimuksen täytäntöönpanoa.⁷⁵⁵

Torppari Juho Leppänen oli allekirjoittanut seuraavanlaisen sovintokirjan:

”Maija aprahammintytärellen maksan alla nimietetty lapsen Ruokkosta Wuositain kaksikymmentä markkaa vuotessa Wiidentoista vanhaa tästä päivästä 14 vuotona ettenpäi, (...)”

Kesti Maria Abrahamintytär oli puolestaan allekirjoittanut oman osionsa:

”Tämmä Marija ylä nimmitetty ollen tyytyväinen ettelä tehtyyn kauppaan kun jotka Wuosi vilpittö mästi täyttää sen 20 markan aika ja paika kuin yllä(...)”

Toisessa velkatapauksessa miehen täytyi sopimuksen mukaan maksaa heti 200 markkaa neljän vuoden ikäisestä lapsestaan ja 50 markkaa vuodessa siitä eteenpäin. Piika Maria Kustaantytär Ampialalle puolestaan oli kesti Abraham Wirtanen luvannut *”(...)ottaa osaa lapsen kasvatukseen ja ylöspitöön kuutena ensimmäisenä vuotena 15 ja sitä seuraavina yhdeksänä vuotena kymmenellä markalla vuodessa(...)”*.

Vertailuryhmänä käytetään 16 lastenelatus tapausta, joissa kihlakunnanoikeus katsoi vastaajan syyllisyydestä tulleen täyden näytöksen tai vastaaja ei ollut kyennyt tekemään puhdistusvalaa ja oikeus oli määrännyt tämän elatusvelvolliseksi⁷⁵⁶. Seuraavaan asetelmaan on jaoteltu tapausmäärällisesti oikeuden langettamat vuosittaiset elatussummat, jotka yleensä määrättiin lapsen syntyhetkestä 15 vuoden ikäiseksi tai *”siihen asti kunnes itsensä elättää”*⁷⁵⁷:

Elatus(mk) p.a	lukumäärä
70	1
50	2
40	2
35	7
30	1

⁷⁵⁵ JyMA Keuruun Välikäräjät 30.11.1886, § 1; Tk 31.3.1886, § 159; Tk 31.3.1886, § 160; Tk 5.4.1886, § 250. Elatussopimusten rikkomisesta ks. Paunonen 2005, 28; Pohjola-Vilkuna 1995(a), 46.

⁷⁵⁶ Liite 7: TAULUKKO 19 Lastenelatus tapausten päätyminen.

⁷⁵⁷ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888. Tk 23.3.1887, § 79.

15	1
Ei tietoa	1
Yhteensä:	15

Verrattaessa edellä mainittuja kahdenkeskisiä sopimuksia rahallisesti (10–15, 20, 25, ja 50 markkaa) oheiseen asetelmaan, jonka yleisin elatussumma on 35 markkaa ja keskiarvokin kokonaisuudessaan 36 markkaa⁷⁵⁸ vuodessa, huomataan oikeuden määränneen suuremmat elatussummat, kuin mihin naiset tyytyivät kahdenkeskisissä neuvotteluissa⁷⁵⁹. Vertailun perusteella voidaan esittää, että taloudelliselta kannalta miesten kannatti sopia elatussummasta naisen kanssa kahden kesken. Täten käräjille joutuminen, sosiaalinen paine hoitaa jälkensä ja pelko mahdollisesta oikeuden määräämästä suuremmasta summasta yhdessä sai monet miehet suostumaan keskinäiseen sopuun. Samansuuntaisesti Marie Lindstedt Cronberg on korostanut keskinäisen sopimusten kannattavuutta miesten kannalta kirjoittamalla, että vaikka hänen aineistossaan keskinäiset sopimukset olivat suuria kertakorvauksia, ne kuitenkin määrältään vastasivat vain viittä vuotta verrattuna oikeuden tuomioon 15 vuodesta. Naisten kannalta Lindstedt Cronberg samalla kuitenkin korostaa aviottomien äitien huonoa taloudellista asemaa, jonka vuoksi he olivat monesti pakotettuja hyväksymään haluamaansa huonompi tarjous.⁷⁶⁰

Onko kuitenkin taloudellisen pakon lisäksi löydettävissä muitakin syitä siihen, miksi naiset olivat suostuneet sopimukseen, joka oli rahallisesti oikeuden mahdollisesti määräämää pienempi? Naisen suorittamalla elatustapauksen nostolla oli taustalla eräänlainen kaksoisstrategia, vaikka se ei olisi ollut naisten aktiivisesti tiedostama. Koska keskinäiset neuvottelut eivät olleet tuottaneet tulosta, tai mies oli kieltänyt isyytensä/elatusvelvollisuutensa, naiselle oli jäänyt ainoaksi vaihtoehdoksi hakea elatusta käräjien kautta ja toivoa, että todistajat olisivat kyenneet vakuuttamaan oikeuden miehen syyllisyydestä.

Toisaalta kanteella voitiin lähteä vauhdittamaan kahdenkeskisiä neuvotteluja, jolloin kyseessä oli eräänlainen varotoimi: elatuksen saannin varmistaminen, riippumatta siitä oliko saatava elatussumma riittävä. Vastaja joutui tällöin kärjäyleisön edessä julkisen paineen alle: jotenkin olisi asia ratkaistava ja jäljet hoidettava. Sopiminen suoraan mie-

⁷⁵⁸ Pohjola-Vilkunan mukaan Saarijärvellä keskinäisen elatussopimuksen maksuna oli luontaistuotteita, kuten viljaa tai jauhoja, mutta rahan käyttö oli harvinaista (Pohjola-Vilkuna 1995(a), 45–46). Keuruun kärjäkunnassa puolestaan raha on ainut lähteissä mainittava väline. Ks. Taussi Sjöberg 1988, 146–151.

⁷⁵⁹ Myös Bolin Hort 1998, 54.

⁷⁶⁰ Lindstedt Cronberg 1997, 177–178, 289–290. Ks. JyMA Keuruun Sk 6.11.1886, § 287.

hen kanssa oli lisäksi naisen kannalta varmempaa; koskaanhan ei voitu olla varmoja, että elatustapaus olisi päättynyt oikeuden langettamaan elatustuomioon. Se, että peräti puolet elatustapauksista päättyi sikseen ja todennäköisesti juuri sen vuoksi, että asianosaiset pääsivät keskinäiseen sopuun, kertoo siitä kuinka aviottoman lapsen synnyttäneet naiset pystyivät käräjien kautta olemaan aktiivisia toimijoita omassa elämässään. Yhteisön normit, jotka pakottivat miestä ottamaan edes jonkun kannan siittämäänsä lapseen, tulivat täten naisen tueksi.

Tällaisen kaksoisstrategian vuoksi naisten ei kannattanut jättää elatuskannetta missään vaiheessa sikseen, vaikka heillä ei olisi kovin hyviä todistajia ollutkaan. Per Bolin Hort ilmaisee samansuuntaisesti, että oikeudessa esiintyivät ne naiset, joilla oli niin paljon todistajia/todisteita, että kannatti tehdä haaste, mutta joilla todella hyvistä puuttui sen verran, että mies ei ollut joutunut pakotetuksi tehdä henkilökohtaista sopimusta ennen oikeudenkäyntiä⁷⁶¹.

Vaikka aviottoman lapsen synnyttäneiden naisten elämä ei toistaiseksi ollut mennytkään sen avioliittoon johtavan kaavan mukaan, he kuitenkin lapsensa kanssa saavuttivat ainakin jonkinlaisen taloudellisen turvan. Toisaalta on pidettävä yleisesti mielessä kaikesta aviottoman lapsen synnyttäneistä, että ne naiset, joilla ei ollut tarpeeksi todistajia lähteäkseen ajamaan elatuskannetta miestä vastaan, ei ollut välttämättä kyseisen kaksoisstrategian turvaa suojanaan.⁷⁶² Verrattaessa työssä käytettyjen elatustapausten lukumäärää (54) aviottomien lasten määriin vuosina 1880–1886 (382), huomataan että vain noin 14 % aviottoman lapsen synnyttäneistä tuli käräjille hakemaan väittämältään siittäjäältä elatusta.⁷⁶³ Tämä ei kuitenkaan kerro siitä, että loput reilut 80 % olisivat jääneet tyhjän päälle, vaan heidän kohdallaan elatus oli sovittu jo ennen käräjille joutumista, tai sitten he pärjäsivät yksinkin. Valaistusta siihen, kellä oli käräjämahdollisuus turvanaan, saadaan aviottomien lasten synnyttäneiden ja elatustapausten kantajien sosiaalisen aseman välisestä vertailusta.

⁷⁶¹ Bolin Hort 1998, 64.

⁷⁶² Per Bolin Hortin mukaan niiden naisten asema oikeudessa (ja sen ulkopuolella), joilla ei ollut hyviä todistajia, olisi puolestaan ollut huono, ja peruste sille miksi vain 10 % aviottomista äideistä nosti elatussyytteen miestä vastaan (Bolin Hort 1998, 50–64). Bolin Hort ei ota kuitenkaan huomioon sitä, että yhteisön paine saattoi vaikuttaa siihen, että elatuksesta oli mahdollisesti sovittu jo ennen mahdollista oikeudenkäyntiä. Toisaalta oikeudessa yksittäisillään todistajanlausunnoilla saattoi olla miehen painostamisessa merkitys, sillä oikeus usein julisti tällöin miehen puoliksi syylliseksi. Täten naisten oli monesti kannattavaa nostaa syyte miestä kohtaan, vaikka heillä ei kahta todistajaa (täysi näyttö) olisi takanaan ollutkaan. Heidän asemansa välttämättä siis ollut keho. Puolinäyttö-tuomioista ks. luku 8.4.

⁷⁶³ Luku 1.5.1: TAULUKKO 1 Oikeustapausten määrät käräjillä; luku 6.2: TAULUKKO 7 Lasten syntymät Keuruulla, TAULUKKO 8 Lasten syntymät Multialla, TAULUKKO 9 Lasten syntymät Pihlajavedellä

Selkein ero on se, että irtolaisia tai romaneja ei esiintynyt käräjillä lapsenelatusta vaatimassa ollenkaan, mikä kertoo siitä, ettei heillä ollut mahdollisuutta tai kiinnostusta hakea lapselle elatusta käräjien kautta. Muista ryhmistä mielenkiintoista on erityisesti itsellisten, kestien ja torpantytöiden suurempi esiintyvyys käräjillä kuin heidän kokonaisuutensa aviottomista äideistä olisi edellyttänyt. Tämä kertoo paitsi siitä, että heillä oli käräjämahdollisuus turvanaan, kuin myös siitä, että he kuitenkin joutuivat muita useammin siihen myös turvautumaan. Toisin oli piioiksi merkittyjen kohdalla, jotka olivat käräjillä selkeästi aliedustettuina suhteessa osuuteensa aviottomista äideistä. Itsellisten, kestien ja torpantytöiden kohdalla täytyy kuitenkin tehdä se varaus, että monet heistä olivat käytännössä piikoja. Tällöin kyseisten ryhmien ali- ja yliedustavuudet jonkin verran tasoittuvat. Talollisentytärten esiintyvyys käräjillä ja aviottomina äiteinä oli puolestaan likipitään yhtä suurta.⁷⁶⁴

Mutta lapsenelatusta käräjiltä hakemaan lähteneille naisille käräjätilanne ei antanut pelkästään mahdollisuuksia. Avioton lapsi näet osoitti selvästi, että he olivat syyllistyneet lain mukaan rikokseen, salavuoteuteen, eli seksuaaliseen kanssakäymiseen naimattoman miehen kanssa. Sama salavuoteuslain uhka oli myös lastenelatusapausten vastaajien päällä, sillä he tulivat monessa tapauksessa osoitetuksi lapsen isäksi: 13 lastenelatusapauksessa oikeus katsoi heti tulleen täyden näytöksen miehen syyllisyydestä määräten elatussumman ja peräti 12 elatusapauksessa miehen isyydestä tuli varmuus puolen näytöksen veroisesti⁷⁶⁵. Seuraavassa luvussa tarkastellaan oikeuden toiminnan kannalta salavuoteuslainsäädännön soveltamista Keuruun kärjäkunnassa 1880-luvulla.

8.3. Salavuoteusrikos – oikeuden vähäinen mielenkiinto

8.3.1 Syytösten esittäminen

Lain mukaan salavuoteuteen syyllistyneen miehen olisi pitänyt maksaa sakkoa kymmenen ja naisen viisi taalaria. Toisen ja kolmannen kerran saman teon tehneitä sakotettiin kaksin ja kolminkertaisesti. Jos sakkoja ei maksettu, olisi tuomio pitänyt suorittaa vankeutena tai kirkolle työskentelemisenä ja useamman kerran tuomitut joutuivat puoles-

⁷⁶⁴ Luku 2.1: TAULUKKO 2 Elatusapausten osapuolten sosiaalinen asema; luku 6.4: TAULUKKO 11 Ensimmäisen/ainoan aviottoman lapsen synnyttäneet, TAULUKKO 12 Toisen aviottoman lapsen synnyttäneet, TAULUKKO 13 Kolme tai enemmän aviotonta lasta synnyttäneet.

⁷⁶⁵ Liite 7: TAULUKKO 19 Lastenelatusapausten päätyminen.

taan vesileipävankeuteen. Myös vankeustuomioissa naisten tuomiot olivat puolta pienempiä.⁷⁶⁶ Salavuoteuden rangaistavuus oli voimassa tarkasteluajalla 1880-luvulla, sillä se sanktioitiin vielä vuoden 1889 rikoslaissa, jossa tosin luovuttiin vankeusrangaistuksesta. Teon rangaistavuus poistui lopullisesti vasta vuonna 1926.⁷⁶⁷ Millaista oli tämän lain soveltaminen Keuruun kärjäkunnassa, millä perusteella niitä nostettiin ja tuomioita annettiin?

Oikeuden vähäisestä kiinnostuksesta rikostyyppiin kertoo se, että tarkasteltavasta tuomiokirja-aineistosta ei löydy ainuttakaan puhdasta salavuoteus-tapausta⁷⁶⁸. Salavuoteusrikokseen suhtautuminen tuntuu kuitenkin vaihdelleen 1800-luvun jälkipuoliskolla maa- ja paikkakunnittain, sillä esimerkiksi Wallinheimon Keski-Hämettä koskevassa tutkimuksessa on listattu vuosille 1880–1890 useita tuomiota salavuoteus- ja huoruustapauksista.⁷⁶⁹ Joka tapauksessa salavuoteudesta kärjillä syyttäminen oli Suomessa selvästi yleisempää 1800-luvun alkupuoliskolla ja 1700-luvulla. 1600-luvulla salavuoteusrikosten käsittelyt olivat yleisiä, koska seksuaalirikoskontrollilla 1500–1600-luvuilla pyrittiin keskitetyn valtion ja puhdasoppisen kirkon yhteistyöllä oikeuslaitoksen kautta lujittamaan Ruotsin valtakuntaa sisäisesti.⁷⁷⁰

Keuruulla salavuoteuden rangaistavuus tulee ilmi vain kahden lapsenelatus-, kahden huoruus- ja yhden lapsenmurhatapauksen yhteydessä. Kaksi salavuoteussyytöksen sisältänyttä lapsenelatus-tapausta olivat ajallisesti lähellä toisiaan, vuosina 1879–1881, jolloin kruununnimismiehenä ja rikostapauksissa oikeudessa syyttäjänä Keuruulla toimi Rudolf Polen.⁷⁷¹ Pöytäkirjojen mukaan Polen virkansa puolesta⁷⁷² oli vaatinut asianomaisten ”*lähettämistä edesvastuuseen salavuoteudesta*” ja toisen tapauksen viimeisessä käsittelyssä ”*ruununnimiesmiehiä aikoi ottaa puhevallan ja syyttää asianosaisia sala-*

⁷⁶⁶ RVL 1734, Rikosaari: 53.luku, § 1, 3; Kuninkaallinen kirje 9.6.1780 ja 14.8.1784. Kuninkaallisilla kirjeillä oli kumottu mahdollisuus antaa raijpoja vesileipävankeuden vaihtoehtona toisen tai useamman kerran syyllistyneiden kohdalla. Ks. myös Rikosaari: 55.luku, § 4. Lainsäädännön kehittämisestä ks. Lindstedt Cronberg 1997, 51–79.

⁷⁶⁷ Haapala 1989, 93, alaviite 18; Nousiainen 2001, 186.

⁷⁶⁸ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888. Tapausten vähäisyydestä myös Ruotsin osalta ks. Taussi Sjöberg 1981, 79–80.

⁷⁶⁹ Wallinheimo 1910, 302–303. Wallinheimo ei kuitenkaan listauksessaan erittele huoruus- ja salavuoteustapauksien lukumääriä toisistaan. Ks. myös Mönkkönen 1988, 464.

⁷⁷⁰ 1800-luvun alkupuoliskon salavuoteudesta kärjillä esim. Heikkinen 1988, 168–169; Halmesmaa 1976, 24–28, 245–249. Salavuoteussyytteistä ja tuomioista 1600–1700-luvuilla esim. Aalto 1996; Andersson 1998, 182–194; Jokiahho 1996; Pylkkänen 1990, 230, 232–235, 247.

⁷⁷¹ Vihola 1983, 420. Salavuoteussyytösten yleisyydestä elatus-tapauksissa vrt. Nieminen 1951, 289.

⁷⁷² Syyttäjän toiminnasta ja roolista rikosasioiden esille nostamisessa kärjillä ks. Wrede 1936, 178–183.

vuoteudesta”. Ainut ero tapauksissa oli se, että ensimmäisessä Polen esitti syytöksen vasta toisessa käsittelyssä.⁷⁷³

Kyseiset tapaukset eivät käsittelyiltään ja todistajanlausunnoiltaan eronneet muista elatustapauksista siten, että voitaisiin käsittelyjen perusteella selittää miksi juuri näitä neljää ihmistä syytettiin salavuoteudesta. Syytösretoriikan perusteella vaikuttaisi siltä, että kruununnimismies teki vain työtänsä; toteutti muodollisesti lain kirjainta. Tähän viittaa se, että tapausten käsittelyjen jatkuessa ei kertaakaan erikseen pohdittu esiin nostettua salavuoteussyytöstä, vaan jokaisen käsittelyn alussa Polen pelkästään uudisti syytöksensä.⁷⁷⁴ Polen oli virassaan vuoteen 1884 asti, eikä muita salavuoteussyytöksiä enää 1880-luvun alun jälkeen esiintynyt, joten Polenin kohdalla kyseiset salavuoteussyytökset olivat kuitenkin verrattain harvinaisia.

Miksi elatustapauksissa ei nostettu useammin syytettä salavuoteudesta? Niissähän ei ollut minkäänlaista epäselvyyttä lainpykälän rikkomisesta ainakaan aviottoman lapsen synnyttäneen kantajan kohdalla. Miehen osuus oli vaikeammin todistettavissa, mutta sekin olisi tullut osoitetuksi, jos elatusvaatimus olisi hänen kohdallaan mennyt läpi.

Salavuoteussyytösten vähäisyys lastenelatusapauksissa ja itsenäisten salavuoteustapausten puuttuminen johtui todennäköisesti siitä, että Keuruulla oikeuslaitos ja syyttäjät eivät pitäneet salavuoteus-lainsäädäntöä enää ajankohtaisena ja kovin tärkeänä noudattaa kirjaimellisesti. Syyttämättä jättämisen voidaankin katsoa heijastelleen pikemmin paikallista oikeusnäkemystä kuin asiasta säädettyjä lakeja. Aromaan mukaan esimerkiksi rangaistavuuden kumoamiseen voi vaikuttaa moraalikäsitteiden muuttumisen ohella myös kohtuusnäkökulmat. Lopullisessa salavuoteuden rangaistavuuden poistossa viitattiinkin usein siihen, että rangaistavaksi olivat joutuneet lähinnä aviottomat äidit.⁷⁷⁵

Lisätekijänä nimismiehen passiivisuudelle erityisesti lastenelatusapauksissa saattoi olla myös se, että koska puhtaita salavuoteustapauksia - jotka olisivat syntyneet vain jos kirkko olisi paljastanut nimismiehelle tietoonsa tulleet aviottomat äidit, ja tämä olisi päättänyt lähteä heitä syyttämään - ei ollut lainkaan, niin kynnys lapsenelatusapauksissa syytteiden nostamiselle erikseen oli liian suuri.

Vaikeampi on kuitenkin selittää sitä, miksi kuitenkin juuri näiden kahden elatustapauksen yhteydessä esitettiin salavuoteussyytöksiä. On mahdollista, että Polen vain päätti soveltaa käytännössä jo vanhentunutta lakia. Tähänhän hänellä oli toisaalta juridinen

⁷⁷³ Käsittelyt: JyMA Keuruun Sk 5.11.1879, § 307; Tk 31.3.1880, § 165; Sk 19.10.1880, § 61; Tk 23.4.1881, § 34; Sk 26.11.1881, § 19 ja toisessa tapauksessa: Sk 30.10.1880 § 256; Tk 28.4.1881, § 107; Sk 29.11.1881, § 53.

⁷⁷⁴ Ibid.

velvoittavuus, koska syyllisyys oli ainakin kantajien kohdalla varma⁷⁷⁶. Toisaalta syynä voivat olla monenlaiset ulkoiset tekijät, joita pelkän tuomiokirja-aineiston perusteella on mahdotonta saada selville.

Eräs vaihtoehto voisi olla kantajien aktiivisuus asiassa. Heikkisen mukaan Kuhmossa 1850-luvulla muutamassa nimismiehen käräjille nostamassa salavuoteusjutussa oli aloite asiaan tullut lapseneläkettä haluavalta äidiltä. Samoin oli laita Ruotsissa 1800-luvulla, jossa naiset oli vapautettu vuonna 1810 maallisesta rangaistuksesta ensimmäisen ja toisen kerran salavuoteudessa ja salavuoteus tullut 1864 asianomistajarikokseksi. Naiset täten saattoivat ajaa salavuoteuskannetta miestä kohtaan saadakseen lapselleen elatusta. Miehet näet aina salavuoteustuomion saadessaan tuomittiin myös maksamaan elatusta.⁷⁷⁷ On kuitenkin huomioitava, että Keuruulla naiset olisivat saaneet itsekin salavuoteussyytöksen toteennäytettäessä sakot, ja he jo usein ajoivat suoraan elatuskannetta, joten on epätodennäköistä, että kantajilla olisi ollut aktiivinen rooli syytösten nostamisessa. Ainakaan siitä ei ole mitään merkkejä nähtävissä.

Toinen ulkoinen selittäjä voisi olla kirkko, joka olisi paljastanut salavuoteuteen syyllistyneet naiset nimismiehelle, mutta koska se ei sitä säännönmukaisesti tehnyt, vaan kirkon ja käräjien yhteistyö oli olemassa pelkästään kuulutettujen avioon saattamisessa⁷⁷⁸, niin ei löydy mitään perustetta tälle hypoteesille. Joka tapauksessa kihlakunnanoikeuden ja nimismiehen kautta naimaton seksuaalisuus ei joutunut tarkastelujaksolla juridisen kontrollin kohteeksi. Salavuoteudesta ja erityisesti raskauteen johtaneesta olikin seurauksena ainoastaan kirkon ja syyllisen välinen ripittämissäpöytä⁷⁷⁹, joita käsiteltiin juuri edellisessä pääluvussa. Oikeuden suhtautumiseen saadaan kuitenkin lisäselvyyttä kun tarkastellaan miten salavuoteussyytöksissä lopulta kävi ja millä perusteilla tuomioita langetettiin.

8.3.2 Tuomiot vain epäselvissä huoruustapauksissa

Kahdessa elatustapauksessa, joissa vaadittiin rankaisua myös salavuoteudesta, lopputulos oli molemmissa samansuuntainen. Syyskäräjille 1880 haastettu tapaus päättyi kol-

⁷⁷⁵ Aromaa 1988, 257.

⁷⁷⁶ Jos syyteoikeus rikosasiassa kuului viralliselle syyttäjälle, tällä oli velvollisuus nostaa syyte, mikäli sen edellytykset olivat olemassa (Wrede 1936, 179).

⁷⁷⁷ Heikkinen 2000, 183; Lindstedt Cronberg 1997, 149–151. Ks. Sundin 1992, 324; Bolin Hort 1998, 63.

⁷⁷⁸ Ks. luku 7.2.

⁷⁷⁹ Heikkinen 2000, 182–183.

manteen käsittelyyn, koska asianosaiset eivät saapuneet paikalle. Polen oli esittänyt syytettä kesti Kristiina Fredrikintytär Ykspuuta ja renki Herman Abrahaminpoikaa vastaan salavuoteudesta, mutta ilmoitti luopuvansa kanteesta tapauksen jäätyä sikseen.⁷⁸⁰

Samanlainen salavuoteussyytteistä luopuminen tapahtui myös torpantytär Lydia Maununtyttären ja itsellinen Jeremias Kaarlenpoika Liukon välisessä elatuskiistassa. Tapaus päättyi syyskäräjillä 1881, koska asianosaiset eivät tulleet paikalle ja juttu täten raukesi. Pöytäkirjojen mukaan ”*nimismies Polen luopui edesvastuuvaatimuksestaan*”.⁷⁸¹

Salavuoteussyytöksistä luopuminen kytkeytyikin vahvasti näiden tapausten sikseen jäämiseen. Jälkimmäisessä tapauksessa asianosaisten sanottiin sopineen riitansa⁷⁸², mikä oli ollut vastaajan etujen mukaista, koska häntä kohtaan oli todettu olevan puolinäytös syyllisyydestä, josta hän oli valittanut hovioikeudelle ja edelleen keisarille.⁷⁸³

Ensimmäisen tapauksen pöytäkirjoista ei löydy syytä asianomaisten poissaoloon⁷⁸⁴, mutta tässä tilanteessa ne voivat olla joko naisen luopuminen tai keskinäinen sovinto. Todennäköisin syy tapauksen kesken jäämiseen oli kuitenkin tässäkin tapauksessa sopiminen, koska kuten edellisessä tapauksessa, vastaajan syyllisyydestä oli tullut puoli näytöstä ja hän oli valittanut tuomiosta hovioikeuteen.⁷⁸⁵ Naisenhan ei kannattanut luopua kanteen ajamisesta, kuten edellisessä luvussa todettiin.

Salavuoteussyytökset oli esitetty elatustapausten yhteydessä, joiden jäätyä sikseen, myös salavuoteussyytökset raukenivat, koska Polen ei halunnut lähteä niitä erikseen ajamaan. Kyse oli siis samasta asiasta, kuin yleensäkin syytteiden nostamisen vähäisyydessä: salavuoteuslainsäädäntöä pidettiin Keuruulla vanhentuneena, eikä enää tarpeellisenä noudattaa.⁷⁸⁶ Puhtaita salavuoteustapauksiahan Keuruulla ei tarkasteluajalla ollut. Haapalan mukaan rankaiseminen oli riippuvaista paikallisyhteisön suhtautumisesta. Täten oli olemassa muitakin ja vaikeammin havaittavia normistoja kuin lait.⁷⁸⁷

Samalla lainsäädännön vanhentumisella voidaan selittää myös, miksei lopulta sikiön kätkenästä ja lapsen kuoleman tuottamisesta huolimattomuuden vuoksi tuomittua irtolainen Gustaava Nytkylää tuomittu salavuoteudesta, vaikka hän naimattomana naisena oli todistettavasti syylistynyt salavuoteuteen. Salavuoteudesta syyttäminen esitettiin

⁷⁸⁰ JyMA Keuruun Sk 29.11.1881, § 53.

⁷⁸¹ JyMA Keuruun Sk 26.11.1881, § 19.

⁷⁸² Ibid.

⁷⁸³ JyMA Keuruun Sk 19.10.1880, § 61; Tk 23.4.1881, § 34; Sk 26.11.1881, § 19.

⁷⁸⁴ JyMA Keuruun Sk 29.11.1881, § 53.

⁷⁸⁵ JyMA Keuruun Sk 30.10.1880 § 256; 28.4.1881, § 107; Sk 29.11.1881, § 53.

⁷⁸⁶ Esimerkiksi Kuhmossa vielä 1850–60-luvuilla Heikkisen esittelemässä elatustapauksessa salavuoteudesta annettiin erikseen kantajalle sakot ja vastaajallekin, jos tämä tuomittiin elatusvelvolliseksi (Heikkisen 2000, 182–183).

⁷⁸⁷ Haapala 1989, 93.

vain yhdessä käsittelyssä, tapauksen kestänyt jo useita vuosia. Kun lisäksi salavuoteussyytökseen ei lopullisessa tuomiossa otettu mitään kantaa, voidaan lain kohdan nähdä olleen asiassa epäajankohtainen ja ainakin Gustaavan kohdalla tarpeeton. Häntähän oli varmaankin jo tarpeeksi rangaistu.⁷⁸⁸

Toinen vaikuttava tekijä salavuoteussyytöksistä luopumiseen elatustapausten kohdalla oli asianosaisten keskinäinen sopiminen, jolloin salavuoteusrikoskaan ei enää vaikuttanut yhtä negatiiviselta. Tämä vaihtoehto oli joka tapauksessa rinnakkainen asioiden sikseen jäämisen kanssa: havaittava ongelma oli kihlakunnanoikeuden kannalta ratkennut jollain tavalla. Salavuoteus oli selkeästi muuntumassa miehen ja naisen keskinäiseksi asiaksi ainakin lainsäädännön soveltamisen kannalta.

Kolmas näkökanta syytteistä luopumisessa liittyy avioliitomahdollisuuteen. Vaikka kyseiset henkilöt tuskin menivät naimisiin, tulevaisuuden avioituminen olisi syytteistä luopumisen hetkellä ollut ainakin mahdollista. Lain mukaan avioliitto salavuoteuteen syyllistyneiden kesken olisi poistanut maallisen rangaistuksen ja 1880-luvulla ei tarvinnut enää edes maksaa kahden taalarin sakkoa kirkolle.⁷⁸⁹ Kyseisissä tapauksissa nimismies tarkasteli lainsäädäntöä ehkä tällaisesta näkökulmasta: elatustapausten sikseen jääminen saattoi tarkoittaa kyseisten henkilöiden tulevaa avioliittoa, jolloin rangaistavuus olisi ainakin jälkikäteen poistunut. Tällä saattoi olla vaikutusta syytteistä luopumiseen.⁷⁹⁰

Salavuoteudesta annettiin käräjillä kuitenkin myös tuomioita, mutta tällöin kyseessä olivat kihlakunnanoikeuden eteen tulleet kaksi vaikeasti tulkittavaa huoruustapausta, joissa jouduttiin soveltaman lain salavuoteuspykälää. Syyskäräjillä 1881 Polen syytti Eva Kristiina Kallentytär Kukkamoja yksinkertaisesta huoruudesta⁷⁹¹, koska papinkirjan mukaan ei ollut varmuutta siitä, että olisiko Evan syntynyt lapsi ollut avioliiton ulkopuolinen vai miehensä, Abrahamin kanssa tehty. Polen kuitenkin tulkitsi, että Abraham ei ollut lapsen isä, todennäköisesti siitä syystä, että avioliitto oli jo aiemmin julistettu puretuksi, koska mies oli kolme vuotta aiemmin syyllistynyt yksinkertaiseen huoruuteen. Tulkintaongelman oikeudessa aiheutti se, että Eva ja Abraham eivät olleet vielä

⁷⁸⁸ JyMA Keuruun Tk 1886, § 129; Vk 4.5.1887, § 3.

⁷⁸⁹ RVL 1734, Rikosaari: 53.luku, § 5; Keisarillinen asetus 19.12.1864, § 3; Pylkkänen 1990, 237.

⁷⁹⁰ Träskmanin mukaan salavuoteuslainsäädännön suhteellinen lempeys johtui siitä, että seksuaalinen kanssakäyminen saattoi monesti johtaa avioliittoon (Träskman 1991, 251). Tiukemman oikeus- ja kirkkokontrollin aikana Suomessa 1600–1700-luvuilla salavuoteussakon uhka oli toiminut avioliittoon pakottajana (esim. Jokiaho 2000, 116–117).

⁷⁹¹ Yksinkertaisessa huoruudessa sukupuoliyhteyden toinen osapuoli oli naimisissa. Lain mukaan naidun ihmisen täytyi maksaa tällöin 80 taalerin ja naimattoman 40 taalerin sakot, riippumatta sukupuolesta (RVL 1734, Rikosaari: 55.luku, § 1).

pyytäneet ja saaneet virallista erokirjettä tuomiokapitulista. Kirkollisessa mielessä he siis olivat vielä naimisissa ja jos lapsi ei olisi ollut Abrahamin, niin siittäminen olisi tapahtunut huoruuden kautta.⁷⁹²

Seuraavilla käräjillä Eva myönsi että lapsi ei ole Abrahamin siittämä. Lopullinen oikeuden tuomio asiasta oli, että koska avioliitto oli tuomittu eroon ja Eva ei ollut saanut erokirjettä ja ”*luvaton sekaantuminen*” oli tapahtunut sitä ennen, niin Evaa ei tuomittu huoruudesta, vaan ainoastaan salavuoteudesta ”*5 taaleria eli 9 mk 60 penniä*”.⁷⁹³ Oikeus siis arvioi, että oikeudessa myönnetty ero asetti Evan syyttömäksi itse huoruudesta, mutta sekä tekninen seikka (erokirjan puuttuminen), että tapahtuneen seksuaalisen kanssakäymisen tunnustaminen saivat oikeuden tulkitsemaan Evan kuitenkin osittain huoruuteen syylliseksi. Rankaiseminen oli kuitenkin mahdollista pelkästään salavuoteuslainsäädännöllä. Eli tapahtunut ”*luvaton sekaantuminen*” oli rikosarvoltaan huoruuden ja salavuoteuden välillä.

Toisessa tapauksessa kirkkoherra K.S.F. Berghrothilta ilmiantokirjeen saanut kruununnimismies Laxen vaati sekä kesti Abraham Wähäselle ja hänen vaimokseen julistetuille piika Maija Stiina Kustaantytär Raisiolle, että Abrahamin kanssa kaksospojat tehneelle piika Wilhelmiina Annaliisantytär Koskatille laillista edesvastuuta huoruudesta.⁷⁹⁴ Seuraaville käräjille saapunut Wilhelmiina puolusteli tekoaan sillä, että hän kuten muutkin paikkakunnalla, oli luullut Abrahamia naimattomaksi mieheksi⁷⁹⁵. Tämän vuoksi ”*Wilhelmiina toivoi pääsevänsä vaan salavuoteuden sakolla*”. Lopulta oikeus katsoikin, että tapauksessa Wilhelmiina tuomittaisiin ”*ainoastaan niin kuin salavuoteudesta*” viiden taalerin sakkoihin.⁷⁹⁶

Oikeus siis uskoi, että Wilhelmiina ei ollut tiennyt Abrahamin avioliitosta. Abraham ei ollut varmasti itsekään pitänyt omaa oikeuden julistamaa avioliittoaan normaalin avioliiton kaltaisena, jolloin hän ehkä ei ollut siitä Wilhelmiinalle edes kertonut. Tietämättömyys, tai ainakin oikeudessa hyvin esitetty sellainen, oli tällöin lieventävä asiahaara. Salavuoteuslainsäädännön avulla Wilhelmiinaa kuitenkin päästiin edes jollain lailla rankaisemaan, koska hän kuitenkin teknisesti ottaen oli syyllistynyt yksinkertaiseen huoruuteen.

⁷⁹² JyMA Keuruun Sk 10.12.1881, § 289.

⁷⁹³ JyMA Keuruun Tk 24.3.1882, § 120.

⁷⁹⁴ JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 268. Wähäsen ja Raision vaiheita on käsitelty aiemmin luvussa 7.3. ja luvun 5.2.2 viimeisessä kappaleessa.

⁷⁹⁵ Myös kahta vuotta myöhemmin kirkkoneuvoston kokouksessa Abrahamin ja Maija-Stiinan tultua nuhdelluiksi, jälkimmäinen mainitsi, että hän tietämättä Abrahamin avioliittoon sitomisesta, oli tehnyt hänen kanssaan kaksi lasta (JyMA Keuruun kirkkoneuvoston pöytäkirjat: 15.3.1887).

⁷⁹⁶ JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 268; Tk 24.3.1886, § 88.

Kummassakin tapauksessa salavuoteus-lakia käytettiin sanktiona silloin, kun ei pystytty näyttämään toteen huoruuteen syyllistymistä, mutta joissa kuitenkin naimattoman ihmisen seksuaalinen kanssakäyminen huoruuden yhteydessä oli tullut selkeästi osoitetuksi, ja jossa toisen osapuolen siviilisäädystä oli ollut jonkinlainen epäselvyys. Salavuoteuslainsäädännöllä oli siis Keuruulla enää pelkkä välinearvo ratkaistaessa tällaisia hankalia oikeustapauksia, eikä sillä ollut enää itsenäistä merkitystä ja kontrollivaikutusta naimattomien ihmisten seksuaalisuuteen sinänsä. Viimeisessä luvussa tarkastellaan käräjiä vielä areenana, joka lopullisissa tuomioissaan asetti uhan miesten maineen päälle. Tällöin kysytään sitä, miten miehet toimivat suhteessa oikeuden antamaan mahdollisuuteen puhdistusvalalla vannoa itsensä vapaaksi elatussyytöksistä, ja mitä tämä kertoo kärjäyleisön ja yhteisön edessä esitettävästä mieheydestä, ja erityisesti siihen liittyvästä maineesta.

8.4. Miehen kieltäytyminen puhdistusvalasta – pyrkimys maineen puolustamiseen

Aina kihlakunnanoikeus ei pystynyt todistajanlausuntojen perusteella joko tuomitsemaan miestä velvolliseksi maksamaan lapsenelatusta tai vapauttamaan tätä, vaan päätyi eräänlaiseen kompromissiin: julistamaan miehen syylliseksi puolen näytöksen veroisesti. Lain mukaan täysi näytös vaati periaatteessa kaksi todistajaa, jotka olisivat todistaneet samansuuntaisesti, kun taas yksi todistaja riitti osoittamaan miehen syyllisyyden puoliksi.⁷⁹⁷ Tällainen puolinäytös tuli 12 lastenelatus tapauksessa⁷⁹⁸.

Esimerkiksi talvikäräjillä 1884 kihlakunnanoikeus havaitsi ”*tulleen puolia todistuksia siitä, että vastaaja Abraham Taipale on siihen aikaan kuin kantaja Helena Fredrikin-tyttären tytär siitettiin, pitänyt hänen kanssaan lihallista yhteyttä ja lapsi on siitämä(...)*”. Syyskäräjillä 1887 puolestaan kihlakunnanoikeus totesi havainneensa talolisenpoika Johannes Mikonpoika Lammasahon syyllisyyden ”*puolella syyllä toteen näytetyksi että lihallinen yhteys lapsen siitoksen aikaan(...)*”.⁷⁹⁹

Tällainen puolinäytös-asetelma on mielenkiintoinen, koska juridisesti asia oli kuitenkin jollain tavalla ratkaistava. Vastaajan yhä kiistäessä syyllisyytensä tarvittiin täyden-

⁷⁹⁷ RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 17.luku, § 29; Letto-Vanamo 1991, 41.

⁷⁹⁸ Liite 7: TAULUKKO 19 Lastenelatus tapauksien päätyminen.

⁷⁹⁹ JyMA Keuruun Tk 22.3.1884, § 30; Sk 21.10.1887, § 70.

täviä lisänäyttöjä ja niitä saatiin vastaajan puhdistusvalasta, joka juridisessa mielessä täydensi muuta todistelua. Oikeudenkäymiskaaren mukaan puolen näytöksen tullessa ”(...)on kanteenalainen velvollinen valalla itsensä puhdistamaan”. Jos valaa ei voitaisi tai tahdottaisi tehdä, olisi vastaaja julistettava syylliseksi, eli maksamaan elatusta.⁸⁰⁰

Esimerkiksi syyskäräjillä 1884 oikeus ilmoitti, että kun renki Jaakko Liljamo yhä puolen näytöksen jälkeen kiisti olevansa lapsen isä ”ja parempien näytösten puutteessa totuutta ei muuten ilmisaada, niin kihlakunnanoikeus näkee oikeaksi oikeudekäymiskaaren(...)mukaan velvoittaa hänen valallaan puhdistamaan itseänsä siitä, mitä häntä vastaan(...)”. Samalla tavoin oikeus oli nähnyt itsellinen Tuomas Liukkoa kohtaan tulleen puoli näytöstä lihallisesta yhteydestä ja lapsen siittämisestä, minkä vuoksi se tuomitsi tämän puhdistamaan itsensä valalla.⁸⁰¹

Puhdistusvalan toimiminen todistamismenettelyn rinnalla lopullisia tuomioita annettaessa oli eräänlainen jäännös valan suuremmasta roolista aiempina vuosisatoina ruotsalaisessa lainsäädännössä. 1200–1600-luvuilla todistajanlausunnot eivät olleet suuressa roolissa, vaan tärkein merkitys oli käräjillä olleiden antamilla valoilla ja valanvahvistajilla eli myötävannoilla, joita riitakumppanit hankkivat taaksensa asian ratkaistakseen. Itse myötävannoja-instituutio lakkautettiin vuonna 1697. R.A. Wreden vuonna 1936 kirjoittaman tutkimuksen hetkellä hänen mukaansa puhdistusvalaa ei Suomessa enää käytetty. Lopullisesti vala kuitenkin poistettiin laista vasta 1948.⁸⁰² Vaikka vuoden 1734 laissa vala oli säilynyt todistuskeinona tapauksissa, joissa syyllisyydestä oli tullut puoli näytöstä, sen asemaa oli heikennetty huomattavasti ja todistajista tullut todistelun tärkein muoto.⁸⁰³

Tällaisen valamahdollisuuden voisi ajatella tarkasteltavissa 12 tapauksessa olleen vastaajille mieluisa vaihtoehto, sillä valan avulla he olisivat voineet juridisessa mielessä varmistaa sen mitä olivat koko ajan tiukasti esittäneet: syyttömyytensä. Harvat kuitenkin lähtivät valalla vapauttamaan itseään elatussyytöksestä⁸⁰⁴. Tässä luvussa tar-

⁸⁰⁰ Nousiainen 1991, 297; Letto-Vanamo 1991, 41; RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 17.luku, § 29, 31; Nousiainen 1993, 392. Puhdistusvalan juridisesta tulkinnasta ks. Wrede 1936, 128.

⁸⁰¹ JyMA Keuruun Sk 9.9.1884, § 88; Sk 19.19.1880, § 61.

⁸⁰² Letto-Vanamo 1991, 39; Hemmer 1968, 172. Wrede 1936, 116, 119. Erilaisista valatyypeistä (todistajan, vastaajan ja myötävannojen) sekä myötävannoja-instituution kehityksestä ja muodoista Ruotsin lainsäädännössä ennen vuoden 1734 lakia ks. Hemmer 1968, 118, 129–130, 153–154; Letto-Vanamo 1995, 24, 61–101; Letto-Vanamo 1991, 28–41.

⁸⁰³ Juridista tulkintaa, jossa valan merkitys on selvästi vähentynyt ja todistajien merkitys kasvanut kutsutaan legaaliseksi, lakisäänteiseksi tai vapaaksi todistusteoriaksi, jossa Wreden mukaan ”*pyrittiin sitovasti määräämään ne edellytykset, joilla eri todistuskeinoja voidaan käyttää, sekä sen todistusvoiman, mikä kullakin yksityisellä todistusperusteella oli*”. Hemmer 1968, 156; Nousiainen 1991, 296; Letto-Vanamo 1991, 41; Wrede 1936, 116, 119.

⁸⁰⁴ Vrt. Pohjola-Vilkuna 1995(a), 101.

kastellaan mahdollisia syitä siihen, miksi miehet eivät useammin suostuneet valantekoon.

Vain yhdessä tapauksessa vastaaja oli heti valmis valantekoon ja eräässä toisessa tapauksessa vastaajan syyttämä mies pystyi tekemään puhdistusvalan, mutta itse vastaaja ei. Kolmessa tapauksessa puolestaan oikeus neuvoi, että ennen mahdollista valantekoa pitäisi hakea papistolta neuvoa valanteosta. Näistä yhdessä vastaaja olisi ollut heti valmis valantekoon mutta sen vaihtoehdon ”*kantaja katsoi vaaralliseksi ennen kuin vastaajan kiihko asettuu ja hän ennättää miettiä mitä tekee*”.⁸⁰⁵

Viidessä tapauksessa vastaajat ilmoittivat suoraan tyytymättömyytensä päätökseen ja oikeus osoitti valitustien hovioikeuteen. Esimerkiksi syyskäräjillä 1885 Juhana Rantilaa kohtaan oikeus katsoi tulleen puoli todistusta syyllisyydestä ja velvoitti ”*valallansa vapauttamaan itsensä siitä mitä häntä vastaan on niin muodoin tullut, ja sitten kun nähdään voiko Rauhala tehdä semmoisen valan tai ei antaa lopullisen päätöksen(...)*” Rauhala kuitenkin osoitti päätökseen tyytymättömyyttä.⁸⁰⁶ Kahdessa tapauksessa puolestaan vastaajat eivät osanneet sanoa, että tyytyvätkö päätökseen ja tekevät valan, ja näistä tapauksista ainakin toinen päättyi hovioikeuteen. Miesten suhtautuminen valaan oli siis epäilevä: sitä ei yleensä joko haluttu tehdä tai oltiin siitä ainakin epävarmoja.

Yhteensä kahdeksassa tapauksessa vastaajat jossain vaiheessa valittivat tuomiosta hovioikeuteen⁸⁰⁷. Olisiko valasta kieltäytymisessä ollut kyse pelkästä juridisesta käräjäseikasta, eli puolinäytöstapauksissa vastaajat olisivat aina automaattisesti valittaneet hovioikeuteen? Todennäköisesti kyse oli kuitenkin vain kihlakunnanoikeuden antamasta vaihtoehdosta: jos vastaaja ei ollut tyytyväinen oikeuden päätökseen, niin hovioikeus oli kihlakunnanoikeuden automaattisesti osoittama valitusreitti.⁸⁰⁸ Ehkäpä miesten nihkeys valan vannomiseen liittyi sen sijaan kieltäytymiseen arvokkaana pidetystä valasta, jos ei oltu varmoja omasta syyttömyydestä?

Valasta kieltäytymistä voisi pitää merkinä siitä, että miehet jotka olisivat tienneet olevansa lapsen oikeita siittäjiä, eivät olisi halunneet syyllistyä väärään valaan. Tämä tarkoittaisi siis sitä, että valan merkittävyys olisi käräjäkontekstissa asettanut rajan sille, kuinka kauan voitiin välttää kantamasta vastuuta asiasta sekä yhteisön, että käräjäyleisön silmissä.

⁸⁰⁵ JyMA Keuruun Sk 1879–Sk 1888; Tk 27.4.1881, § 89.

⁸⁰⁶ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14.

⁸⁰⁷ Hovioikeuden käytännöstä ja toiminnasta ks. RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari 8., 16., 25. ja 27.luku.

⁸⁰⁸ Ks. RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 8.luku, § 2 ja 25.luku, § 1; Keisarillinen asetus 27.4.1868.

Tällainen puhdistusvalan mentaalinen merkittävyys tuli sen liittymisestä vahvasti vannonan moraalisiin ja valan hengelliseen puoleen: puhdistusvala vannottiin Jumalan ja evankeliumin nimeen. Samalla valanvannoja kutsui Jumalaa kostamaan väärän valan. Uskonnollinen merkitys olisi siis estänyt vastaajia tekemästä valaa.⁸⁰⁹ Merkitys korostui vielä siinä, että vala jouduttiin tekemään arvostetuilla käräjillä. Vaikka edellisessä viitteessä mainitut tutkijat ovat tarkastelleet valaa 1600–1700-lukujen osalta, niin valan uskonnollisella arvokkuudella oli vielä ainakin jonkinlainen merkitys myös 1800-luvun lopun ihmisille, kirkollisen murroksen alkamisesta huolimatta⁸¹⁰.

Uskonnon merkitys näkyy suoraan kolmessa vala-tapauksessa. Valaa ei yleensä voinut suorittaa heti, mikä johtui osittain tarpeesta kristinopin tuntemuksen todistamiseen, ja toiseksi valan tarkasta harkitsemisesta.⁸¹¹ Stefanus Etelämäki oli tuomittu puolen näytöksen veroisesti puhdistusvalalle, mutta ennen sitä tämän olisi pitänyt käydä papin luona puhumassa asiasta. Samalla häntä varoitettiin väärän valan tekemisestä ja käskettiin tuomaan seuraaville käräjille todistus papin luona käymisestä. Talollisenpoika Johannes Lammasahoa puolestaan neuvottiin, että ”ennen kuin tämä vala hänelle uskotaan, pitää Wastajaan ensin käydä seurakunnan papistolta saamassa neuvoa valan arvosta ja vaikutuksesta sekä väärän valan painosta(...)”. Lammasahoa neuvottiin tulemaan seuraaville käräjille varustettuna papintodistuksella siitä, että ”hän on ennen mainitun neuvon saanut ja valmis asiassa valan tekemään”.⁸¹²

Paunosen mukaan harkinta-aika saattoi tuoda tunnontuskia vastaajalle asian suhteen, ja tämä tunnusti maanneensa kantajan kanssa⁸¹³. Oman aineiston kyseiset harkinta-ajat eivät kuitenkaan johtaneet tunnustamisiin. Kahdessa tapauksessa valat olisi haluttu suorittaa, mutta ensimmäisessä oikeus ei hyväksynyt vastaajan antamaa todistusta papin antamasta valan opettamisesta ja toisessa vastaaja ei ollut käynyt neuvoa edes saamassa. Kolmannessa harkinta-aika-tapauksessa tapaus jätettiin seuraavilla käräjillä sikseen.⁸¹⁴ Valan merkityksestä vastaajille on kuitenkin vaikea sanoa mitään, koska vaikuttaa siltä, että papiston puheille joutuivat vain sellaiset, jotka olisivat valan halunneet heti tehdä. Valanteon empijoiden intentioita puolestaan on vaikeampi tutkia. Mutta valalla oli joka tapauksessa vakava merkitys, mikä tulee näkyviin itse tehtävän valan muodosta.

⁸⁰⁹ Lindstedt Cronberg 1996, 156–164; Paunonen 2005, 83; Nousiainen 1993, 420; Eilola 2000, 193.

⁸¹⁰ Ks. tämän työn johdannon luku 1.3.

⁸¹¹ Paunonen 2005, 23; RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 17.luku, § 31.

⁸¹² JyMA Keuruun Tk 7.4.1880, § 289; Sk 22.10.1880, § 107; Sk 21.10.1887, § 70.

⁸¹³ Paunonen 2005, 21–23.

⁸¹⁴ JyMA Keuruun Sk 28.11.1881, § 45; Sk 22.10.1880, § 107; Sk 19.3.1888, § 44.

Kahdessa tapauksessa, joissa vastaajat suorittivat valan, tulee selvästi esiin valan ja valantekijän kytkös Jumalaan ja siihen että vala tehtiin suoraan Jumalan edessä. Syyskäräjillä 1882 ”*Salomon teki määrätyn valan vakuuttaen, ettei hän pitänyt kantajan kanssa lihallista yhteyttä siihen aikaan kun lapsi siitettiin, niin totta Jumala häntä auttakoon hengen ja sielun puolesta*”. Talvikäräjillä 1886 Sakari Anttonen puolestaan oli pöytäkirjojen mukaan valmis tekemään valan ”*kaksi sormea kirjalla*” ja ”*valallaan vakuutti, ettei semmoista ole tapahtunut kuin yllä seisovan päätöksen kautta kirjattiin häntä vastaan(...)niin totta Jumala minua auttakoon hengen ja sielun puolesta*”.⁸¹⁵

Vaikka valantekoon liittyvä uskonnollisuus(papin puheilla käynti ja valassa käytettävät ilmaisut) voidaan nähdä vain pinnalla näkyvänä muodollisuutena, jota käräjillä käytettiin läpi, niin valanteon pyhyydellä ja siihen liittyvällä uskonnollisella merkityksellä oli varmasti 1880-luvun lastenelätustapausten vastaajien käytökseen vaikutusta. Vaikka vastaajat olisivatkin saattaneet valehdella kiistäessään aiemmin isyytensä, niin valanteko saattoi olla se valehtelun lopullinen raja oikeudessa.

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että valanteon uskonnollinen merkitys ei ollut ainakaan se perimmäinen syy siihen, miksi vastaajat eivät suostuneet valaa tekemään. Asia liittyy todennäköisesti enemmän siihen, että vastaajat eivät olleet tyytyväisiä siihen, että heidät oli julistettu yhteisön silmissä puoliksi syylliseksi. Mistä tässä hypoteesissa on kyse?

Oikeus oli ollut hankalan tilanteen edessä arvioidessaan kantajien syyllisyyttä. Periaatteessa kaksi valaehtoista todistajanlausuntoa olisi riittänyt täyteen ja yksi todistus puoleen näytökseen, jolloin tuomarilla ei olisi ollut valtaa ratkaista todisteiden arvoa. Oikeus kuitenkin joutui ottamaan tietyt tosiasiat huomioon ja jättämään toiset todistamattomina huomiotta.⁸¹⁶ Eritasoiset ja mahdollisesti huhuina tulkittavat todistajanlausunnot seksuaalisesta kanssakäymisestä tai sen mahdollisuudesta olivat hankaloittamassa todisteiden arvon arviointia⁸¹⁷. Puolinäytökseen päätyminen saattoi olla usein eräänlainen oikeudellinen kompromissi ja Pohjola-Vilkunan mukaan puolinäytöksen raja olikin häilyvä, sillä joissakin tapauksissa samankaltainen todistajanlausunto saattoi olla riittävä näytös täyden tuomion langettamiseen⁸¹⁸.

Tällaiseen syyttömyyden ja syyllisyyden välitilaan jääminen ei ollut vastaajien mielestä hyvä asia. Vaikka he olisivatkin voineet vanhoa itsensä puhdistusvalalla juridisessa mielessä vapaaksi, he eivät tehneet sitä, koska he kuitenkin kärjäyleisen ja yhteisön

⁸¹⁵ JyMA Keuruun Sk 7.11.1882, § 249; Tk 23.3.1886, § 73.

⁸¹⁶ Nousiainen 1991, 296–297; Nygård 2001, 15.

⁸¹⁷ Virallisista ohjeista todistamiseen ks. RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 17.luku, § 1, 3–10, 12–28.

⁸¹⁸ Pohjola-Vilkuna 1995(a), 100–101.

silmissä olisivat jääneet mieliin miehinä, jotka olivat osittain todistetusti olleet isiä. Tehdyä tekoa ei katsottukaan pelkästään oikeuden tai oikeuskäsittelyyn osallistuneiden keskuudessa, vaan laajemmin koko yhteisön jäsenten keskuudessa⁸¹⁹. Puhdistusvalaan suostuminen olisi täten merkinnyt oikeuden antaman puolinäytöksen tunnustamista.

Toisin sanoen, puhdistusvalaan suostuminen olisi merkinnyt vastaajien mieheyteen liittyneen *maineen* huononemista. Kyse on samasta asiasta mitä käsiteltiin jo edellä luvussa 8.2, eli maaseutuyhteisön normeihin kuului se, että miehet olisivat pitäneet huolta esiaviollisesta jälkikasvustaan. Miesten maine oli jo elatustapausten myötä joutunut uhatuksi, mutta tällainen huono jälkien hoitaminen, jonka he käräjäyleisön edessä puhdistusvalaan suostumalla olisivat tunnustaneet, olisi edelleen maineen huononemisen myötä saanut aikaan mahdollisia seurauksia yhteisössä. Huonomaineisia miehiä saatettiin haukkua esimerkiksi ”sonniksi”, ”häntimykseksi” tai ”huorimuspuukiksi”. Edelleen huono maine olisi kiirinyt maantieteellisesti ja sosiaalisesti suppean alueen sisällä ja miesten arvo avioliittomarkkinoilla mahdollisesti huonontunut.⁸²⁰

Syyliseksi puoliksi julistaminen aiheutti tällaista miehisen arvon laskua ja sen vuoksi puolinäytökseen ei oltu tyytyväisiä, eikä valaa haluttu tehdä. Vala olisi käräjäyleisön ja sitä kautta yhteisön edessä merkinnyt paitsi jälkien huonon hoitamisen tunnustamista, kuin myös aiheuttanut sosiaalisen paineen jatkumista yhteisössä myös oikeudenkäynnin jälkeen⁸²¹. Käräjäyleisön edessä vala ei siis puhdistanut miestä, vaan vahvisti puolinäytöksen, syyllisyyden ainakin puoliksi. Tätä hypoteesia lähdetään seuraavassa arvioimaan tuomion antajien, tuomion perusteiden, sekä oikeustapausten päättymisten kautta.

Mieheyteen linkittyvä maine joutui uhatuksi erityisesti siitä syystä, että puolinäytöstuomioon oli vaikuttamassa paikallisyhteisön näkemykset lautamiesten kautta. Paikallista asiantuntemusta edustavat lautamiehet liittivätkin oikeuslaitoksen lujin siten pitäjien ja paikallisyhteisöjen elämään⁸²². Lain mukaan tuomiota päätettäessä tuomarin täytyi antaa lautakunnalle tieto tuomion perusteista ja asiassa sovellettavista lainkohdista. Lopullinen päätös syntyi siten, että jos lautakunnalla oli yksimielinen näkemys vasten

⁸¹⁹ Eilola 2000, 185.

⁸²⁰ Löfström 1999(b), 61–62; 137–140; Virtanen 1990, 152; Heikkinen 2000, 183; Frykman 1977, 174–175, 179, vrt. 176–177. Ks. Nieminen 1951, 85; Lukkarinen 1933, 14–16.

⁸²¹ Eräessä tapauksessa Bolin Hort pitää isänsä sukunimen kantamista vanhempana merkkinä siitä, että vapauttavasta oikeuden päätöksestä huolimatta yhteisössä ei olisi hyväksytty isyyden kieltämistä (Bolin Hort 1998, 59).

⁸²² Laitinen 1988(b), 322.

tuomarin näkemystä, olisi pitänyt noudattaa edellistä. Jos lautakunta ei ollut yksimielinen, olisi tyytyminen tuomarin näkemykseen.⁸²³

Paikalliset miehet saattoivatkin omalla tavallaan arvioida miehen syyllisyyttä eli todisteiden/huhujen arvoa eri lähtökohdista kuin tuomari, koska tiesivät paikallisista oloista ja mahdollisesti jopa kyseisestä riitaparista enemmän. Wreden mukaan tällaisten maallikkotuomareiden olemassaolon peruste olikin siinä, että he olivat lähempänä paikallisia oloja kuin ammattituomarit. Kihlakunnanoikeus tällöin saatettiin tietoisiksi ”riitapuolten enemmistön elinsuhteista, tavoista ja ajatustavasta”.⁸²⁴

Kahdeksassa tapauksessa tuomio oli annettu, koska syyllisyydestä oli tullut ”*puoli näyttöä*” tai ”*puoli todistusta*”, mikä viittaisi juuri oikeudenkäymiskaaren 17.luvun 29. artiklaan, jossa valan vaatimuksena oli ainakin virallisesti yhden selkeän todistajan todistus.⁸²⁵ Tällöin siis yhdenkin (paikallisen) valahtoisen todistajan näkemykset, jotka (paikkakuntalaisista koottu) lautakunta hyväksyi, asettivat miehen maineen uhatuksi.

Tilannetta hankaloitti vastaajan kannalta vielä se, että puhdistusvalatuomioon saattoi riittää myös epävarmemmat todistukset, jopa huhut. Todistajien ohjeissa sanottiin, että heidän pitäisi todistaa siitä, mitä itse olivat nähneet tai asiasta kuulleet. Ei kuitenkaan mitä ”*muiden puheista tietävät, paitsi milloin walistusta etsitään sellaisessa asiassa, jota jo aikoja ennen on tapahtunut; tutkikoon silloinkin tuomari, kuinka uskottavana se lienee ollut, jolta todistaja sanoo sen kuulleensa*”.⁸²⁶

Täten siis huhutkin saattoivat olla riittäviä todisteita vastaajan syyllisyydestä valan veroisesti: ”*Jos julkinen ja todenmuotoisiin tietoihin perustettu huhu taikka muita sitowaisia asianhaaroja ja aiheita on kanteenalaista vastaan, niin on myös tuomarin lupa määrätä puhdistusvala*”. Tätä olisi kuitenkin saanut käyttää vain ”*hätätilassa, ja kun totuutta ei muuten saada ilmi*”. Nousiainen tulkitsee tämän lain kohdan juridisessa mielessä samalla tavalla puoleksi näytökseksi.⁸²⁷ Viidessä tapauksessa tulee ilmi kyseisen ”huhupykälän” käyttö yksinään tai pykälän 29 rinnalla. Esimerkiksi talvikäräjillä 1888 oikeus totesi vastaajan lapsen siittämisen aikaan pitäneen ”*lihallista yhteyttä kantajan kanssa*”, ja määräsi ”*oikeudenkäyntikaaren 17 luvun 29 ja 30 pykälän nojassa*” talolisenpoika Taawetti Wilhulan ”*wapauttamaan itsensä siitä mitä häntä vasten näin on*

⁸²³ RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 23.luku, § 2, 5; Keisarillinen asetus 27.4.1868; Wrede 1936, 20. Vrt. Nousiainen 1991, 293.

⁸²⁴ Wrede 1936, 21–22. Ks. Nygård 2001, 83. Lautamiesten merkittävyydestä Multialla ks. Mönkkönen 1983, 274.

⁸²⁵ JyMA Keuruun Sk 1879 – Sk 1888. Osassa oikeuden päätöksistä ei suoraan mainittu mihin lain pykälään se perustui.

⁸²⁶ RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 17.luku, § 24. Ks. Hämäläinen 2001, 61.

⁸²⁷ RVL 1734, Oikeudenkäymiskaari: 17.luku, § 30; Nousiainen 1993, 391.

ilmi tullut”. Talollinen Abraham Taipaletta vastaan katsottiin ”*tulleen puolia todistuksia*”, ja näytöstä perusteltiin pelkästään pykälällä 30.⁸²⁸ Joka tapauksessa oikeudellinen merkitys oli molemmissa lainkohdissa sama: vastaaja olisi osittain osoitettu syylliseksi.

Huhujen ja suorien todistajanlausuntojen aiheuttama tulkinnanvaraisuus oli siis pahentamassa vastaajan tilannetta. Monen tyyllisillä todisteluyhdistelmillä saattoi joutua tuomituksi ”puoliksi syyllisenä” ja monesti epävarmat todistajanlausunnot eivät siis olisi vastaajien mielestä olleet riittävä näytös. Ne kuitenkin asettivat uhan heidän maineensa kautta rakentuneelle mieheydelle, jota ei valan vannomisella haluttu enää entisestään heikentää. Jollain lailla uhatuksi joutunutta mieheyttä voitiin kuitenkin puolustaa, ja eräs vaihtoehto oli sopia kantajan kanssa lapsen elatuksesta, mikä osaltaan vahvistaa valasta kieltäytymisen tärkeimpänä perusteena puolinäytöksen tuomaa uhkaa miehen maineelle.

Esimerkiksi Juhana Rantila oli ollut alun perin puolinäytökseen tyytymätön ja valittanut siitä hovioikeuteen, josta oli tullut alkuperäisen tuomion vahvistava päätös puolisyllisyydestä. Valan tekemisen sijaan Rantila karisti mieheytensä ylle tulleen uhan ”hoitamalla jälkensä”, eli sopimalla kahden kesken kantajan kanssa lapsen elatuksesta 25 markalla vuodessa lapsen 15 ikävuoteen asti.⁸²⁹ Kolmessa muussakin tapauksessa hovioikeuteen valittamisen jälkeen kantaja valan tekemisen sijasta sopi vastaajan kanssa, ja yksi tapaus jäi valavelvoituksen jälkeen sikseen molempien ollessa pois käräjiltä, mikä kuitenkin myös todennäköisesti tarkoitti keskinäistä sovintoa. Hovioikeus ei ollut esimerkiksi muuttanut oikeuden tuomiota Jeremias Liukkoa kohtaan tulleesta puolinäytöksestä ja valalla itsensä vapaaksi vannomisesta. Seuraavilla käräjillä Jeremiaan ja Lydia Manuntytär olivat sopineet riitansa.⁸³⁰

Valasta edelleen kieltäytyminen hovioikeuden päätöksen jälkeen johti kahdessa muussa tapauksessa siihen, että oikeus julisti vastaajat täysin syyllisiksi ja maksamaan elatusta naiselle.⁸³¹ Tämäkin kertoo vahvasti siitä, kuinka valaa ei voinut noin vain tehdä, vaikka kieltäytyminen tarkoitti 15 vuoden elatusmaksuja.

Tämän perusteella ei siis voikaan ihmetellä sitä, että monissa tapauksissa tuomioon, eli velvollisuuteen puhdistusvalalla vannoa itsensä vapaaksi, suhtauduttiin suurella varauksella, varsinkin jos siihen yhdistyi vielä valan uskonnollinen merkitys sellaisten

⁸²⁸ JyMA Keuruun Tk 15.3.1888, § 99; Tk 22.3.1884, § 30.

⁸²⁹ JyMA Keuruun Sk 9.10.1885, § 14; Sk 6.11.1886, § 287; Välikäräjät 30.11.1886, § 1.

⁸³⁰ JyMA Keuruun Tk 23.4.1881, § 34; Sk 26.11.1881, § 19; Sk 29.11.1881, § 53; Tk 10.3.1888, § 44; Sk 19.11.1888, § 55.

⁸³¹ JyMA Keuruun Sk 26.11.1881, § 24; Sk 21.10.1887, § 71.

miesten kohdalla, jotka selvästi tiesivät olevansa syyllisiä. Kyseessä oli miehen maine, mieheys yhteisön silmissä.

9 Päättäntö: tutkimustulosten yhteen nivomista

Tässä lisensiaatintyössä on pyritty hahmottamaan naimattoman seksuaalisuuden kenttää sekä sitä muokanneita yhteisön normeja ja yksilöiden performatiivisuutta seksuaalisen parinmuodostuksen ja aviottoman lapsen mukanaan tuomien seurausten valossa, edeten pariskuntien keskinäisestä tapaamisesta lopulta käräjille asti. Naimattomien ihmisten seksuaalisuuden tutkimisen avulla on ikään kuin paradoksaalisesti saatu mielenkiintoista tietoa 1800-luvun maaseutuyhteisön vahvasta avioliittonormatiivisuudesta ja seksuaalisuuden kytkeytymisestä siihen.

Työssä lähdetyyppinä oli laadullisen tarkastelun kohteena olevat tuomiokirjatapaukset, joiden myötä tutkimuksen jäsenitys eteni. Toisena lähdetyyppinä käytettiin enemmän pelkkiä lukumääriä ja listauksia edustavaa kirkollista arkisto-aineistoa, joka oli kuitenkin erityisen tärkeässä roolissa pääluvuissa 6 ja 7. Määrällisen luonteensa johdosta kirkollinen aineisto olikin usein tuomiokirjoja tukevassa roolissa, ja itsessään aineisto antoi mahdollisuuden ainoastaan kirkon normienannon, mutta ei niinkään naimattomien ihmisten näkökulman, havainnointiin. Jatkossakin tutkimuksellinen mielenkiinto pysyisi ensisijaisesti oikeudellisessa aineistossa, josta tehtävien päätelmien apuna tulisivat väitöskirjassa kuitenkin olemaan kirkollisesta lisäaineistosta, esimerkiksi vihittyjen ja syntyneiden luetteloista, saadut kokonaistiedot. Kirkollisen lähdeaineiston tutkimuksellinen väline-arvo tulisi tällöin lisääntymään. Tässä viimeisessä päättäntöluvussa on vielä tarkoitus sekä tiivistää komposition edetessä esitetyt huomiot, että punoa osaltaan lankoja yhteen.

Parinmuodostusprosessin alkuvaiheen tarkastelu osoitti sen, että miesten ja naisten keskinäisessä tutustumisessa kyse ei ollut niinkään yksilöiden taloudellis-sosiaalisista asemista, vaan yhdeksi tärkeimmistä yhdistävistä tekijöistä osoittautui asuin- ja työpaikka, joiden puitteissa uusia ihmisiä oli voitu tavata. Suurin osa ihmisistä oli joko asunut varmuudella samassa kylässä, työskennellyt tai asunut samassa talossa, tai työskennellyt suhteen toisen osapuolen tai hänen poikansa taloudessa. Toinen merkittävä tapaamismuoto Keuruulla oli puolestaan yöstely, jonka lopullisesta laajuudesta ei aineiston perusteella voinut sanoa mitään varmaa, varsinkaan, kun ”yöstelyllä” tunnutaan viittaavan aineistossa sekä tutkimuksellisesti perinteisempään muodolliseen miesten tapaan vierailta öisin naisten luona, kuin myös hyvin monen tyyppiin vierailuihin. Yöstely oli käsitteellisesti tutkimusalueella hyvin laajassa käytössä, mikä kuitenkin ker-

too tavan laajuudesta miesten ja naisten tutustumisessa. Tavan puitteissa tapaaminen oli mahdollista myös eri kylissä asuneiden kesken. Yöstely ei ollut kuitenkaan pelkkää tapaamista ja tutustumista, vaan siihen kuului monissa tapauksissa vahva seksuaalinen aspekti, mikä osaltaan kertoo myös yöstelyn laajasta käsitteellisestä merkityksestä 1800-luvun lopun maaseutuyhteisössä.

Tapaamisessa ja itse seksuaaliaktia lähestyttäessä tuli selväksi, että intiimiä yksityisyyttä ei ollut maaseudun ihmisillä yhteisten asumis- ja nukkumisolosuhteiden vuoksi helposti saatavilla, vaan silmineen ja korvineen ulkopuoliset olivat koko ajan läsnä. Pariskunnat kuitenkin pyrkivät hakeutumaan yksityisyyteen, mitä nimitin *yksityisyyteen hakeutumisen* performatiivisuudeksi, ja joka oli osaltaan määrittämässä naimattoman seksuaalisuuden mahdollisuutta. Pariskunnat pyrkivät tällöin hakeutumaan metsään tai ulkorakennuksiin, mutta toisaalta peittelemään toimintaansa yöaikaan myös yhteisissä nukkumatiiloissa. Tämän lisäksi intiimiä yksityisyyttä pyrittiin luomaan etukäteen viestittämällä ulkopuolisille halusta olla kahdestaan tai jälkikäteen esimerkiksi vannottamalla todistajaa olematta kertomasta asiasta toisille.

Mutta vaikka intiimiin yksityisyyteen usein pyrittiin, monesti pariskuntia ei kuitenkaan häirinyt ryhtyä julkisiin hellydenosoituksiin tai seksuaaliseen kanssakäymiseen muiden ihmisten läsnäollessa. Tämä osaltaan kertoo paitsi siitä, että olosuhteet pakottivat pariskunnan harrastamaan seksuaalista kanssa käymistä muiden läsnä ollessa, mutta myös siitä, että seksuaalisuus ei ollut 1800-luvun jälkipuoliskon maaseudulla ainakaan sellainen tabu, jota olisi pyritty kaikissa tilanteissa viimeiseen asti peittelemään.

Intiimin yksityisyyden tarkastelussa myös ulkopuolisten näkökulma on tärkeä. Vaikka ulkopuoliset elivät lähellä pariskuntia, niin todistajat eivät useinkaan osanneet oikeudessa sanoa mitään täysin varmaa itse sukupuoliyhdyntästä. Tämä kertoo siitä, että vaikka pariskunnilla ei ollut lähtökohtaisesti paljon yksityisyyttä, niin olosuhteiden pakosta kaikkein intiimeimpään seksuaalisuuteen ulkopuolisilla ei ollut silmineen ja korvineen asiaa, vaan se jäi yleensä pariskunnan yksityiseksi asiaksi. Asiaan vaikutti osaltaan olosuhteet (hämärä, nukkuminen), mutta myös se, että ulkopuoliset joskus aktiivisesti jättivät pariskunnan rauhaan lähtien hetkeksi aikaa muualle, tai pariskunta itse hakeutui yksityiseen paikkaan. Varmoja lausuntoja sukupuoliyhdyntästä käräjillä esitettiin suhteellisen vähän.

Naimattomien ihmisten seksuaaliseen kanssa käymiseen liittyviä normeja alettiin lähestyä siinä, että naimattomia pariskuntia saatettiin usein aktiivisesti seurata ja olla kiinnostuneita heidän elämästään. Tämän taustalla voi mahdollisesti olla se, että paris-

kuntaa alettiin tarkkailla pitäen silmällä heidän tulevaa elämäänsä: olisivatko seksuaalisen aktin osapuolet päätyneet tulevaisuudessa avioon. Seksuaalisuuteen liittyvät normit linkittyivätkin 1880-luulla vahvasti juuri avioliittoon, sillä erityisesti huoruudesta, avioliiton ulkopuolisesta seksuaalisesta kanssakäymisestä, epäiltyjä oli seurattu ja tarkkailtu erityisen aktiivisesti.

1880-luvun naimattomien ihmisten seksuaalisuus itse yhdynnän osalta joka tapauksessa määrittyi vahvasti avioliitto-odotusten kautta. Tämä näkyy yhteisön normien tasolla siten, että ulkopuoliset tulkitsivat havaitsemansa seksuaalisen kanssakäymisen ja yhdessä nukkumisen usein osana tulevan avioparin elämää. Ulkopuolisten silmissä esiaviollinen seksuaalisuus siis hyväksyttiin, jos sen oletettiin johtavan myöhemmin avioliittoon. Mutta jos saatiin selville, että kyse ei ollut tästä, niin naimattomien ihmisten toimintaa paheksuttiin. Yhteisön/ulkopuolisten normien mukaan ei (hyväksytyä) itsestä naimatonta seksuaalisuutta siis ollut olemassa.

Tällä oli suuri vaikutus yksilöiden käyttäytymiseen, performatiivisuuteen. Osaltaan edellä mainitut yhteisön normit, avioliitto maaseudun tavoiteltuna olotilana, ja raskaaksi tulemisen riski saivat aikaan sen, että naiset ryhtyivät yhdyntään miehen kanssa monesti vasta aviolupausten tai kihlalupausten jälkeen. Täten pariskunnat saattoivat aloittaa seksuaalisen kanssakäymisen päättäessään avioliitosta, miehen antaessa aviolupaukset tai parin kihlautuessa. Toisaalta tilanne saattoi olla monesti myös toisinpäin: itsessään seksuaalielämän aloittaminen tai avioton raskaus olivat alkusysäys tulevalle avioliitolle. Näin asioiden siis normien mukaan olisi pitänyt mennä.

Avioliittoon liittyvät normit näkyvät myös yleisemmin yhteisön tärkeässä parinvalinnan käytännössä, yöstelyssä. Yöstelyyn liittyvä seksuaalinen kanssakäyminen hyväksyttiin yhteisössä, kuten edellä on todettu, jos pariskunnan oletettiin menevän tulevaisuudessa naimisiin. Tämä normirajaus antoi naisille mahdollisuuksia suorittaa yhteisössä hyväksytyä parinvalintaa, eli tutustua moniin eri miehiin, kunhan ei ollut heidän kanssaan yhdynnässä. Yhteisön jakama tieto yöstelyn seksuaalisesta aspektista antoi kuitenkin käräjillä elatustapausten vastaajille mahdollisuuksia syyttää myös muita miehiä aviottoman lapsen isäksi, väittäen että muutkin olivat vierailleet naisen luona. Yöstelyyn liitetyt normit siitä, että seksuaalinen kanssakäyminen olisi ollut sallittua vain yhden, tulevan aviomiehen kanssa, kuitenkin legitimoivat naisen käyttäytymisen. Harvoin näet pystyttiin osoittamaan, että nainen olisi ollut useamman miehen kanssa yhdynnässä. Jos näin kuitenkin oli, niin tällöin voidaan olettaa yhteisössä paheksutun esiintyneen pahek-

suntaa. Toisaalta muiden miesten kytkeytyminen naiseen esimerkiksi vakavina kosijoina normien tasolla lievensi naisen tilannetta.

Yhteisössä odotettavan avioliiton merkitys näkyi myös seksuaaliseen haluun ja paktoon liittyvässä tarkastelussa. Odotusarvot tulevaisuudesta antoi miesten, ja erityisesti naisten, joilla oli pelkona avioton raskaus, halulle oikeutuksen. Miehet olivat useissa tapauksissa *vietelleet* naisen yhdyntään kanssaan, mikä saattoi liittyä osaltaan naisen haluun, mutta toisaalta myös siihen, että viettely tapahtui avioliittoon vihjaamalla. Selvää kuitenkin on se, että seksuaalinen halu ei voinut olla täysin autonomista suhteessa yhteisön normeihin avioliitosta. Rajoittavat normit tulivat vastaan viimeistään siinä vaiheessa, jos nainen tuli raskaaksi.

Naimattomaan seksuaalisuuteen liittyneet normit tulivat esiin myös korkeammassa sosiaalisessa asemassa olleen miehen, ja alempana sijainneen naisen keskinäistä pakko-tematiikkaa tarkasteltaessa. Lähtökohtaisesti talollismiesten ja piika-naisten yliedustavuus lastenelätustapauksissa ei johtunut niinkään kirjallisuudessa esitetystä naimisen vaatimiseen liittyneestä valtasuhteesta, vaan liittyi enemmän siihen, että samassa talossa työskentely loi suhteille mahdollisuuksia. Nämä suhteet myös johtivat usein avioliittoon, mitä ei tässä työssä vielä tarkasteltu itse empiirisen lähdeaineiston avulla, vaan kirjallisuuteen tukeutumalla. Erilaisessa sosiaalisessa asemassa olleiden seksuaalikumppaneiden välillä ei ollut säännöllisesti esiintyvää valtasuhdetta, koska talossa työskennelleet piikat eivät olleet esimerkiksi erottamisella uhkailun suhteen huonossa asemassa. Toisekseen seksuaalisessa kanssakäymisessä osapuolet olivat eräänlaisessa *sukupuolen tilassa*, jonka puitteissa talollismiestäkin koskivat samat yhteisön normit kuin muita naimattomia *miehiä*. Monet aineiston talollismiehet olivatkin joutuneet antamaan avio-lupauksia naisille, eli he eivät pystyneet noin vain vaatimaan yhtymistä. Kolmantena perusteluna valtasuhteen yleisyyden tai kaikenkattavuuden kritisoinnille oli se, että esimerkkita-pauksissa talollismiesten sukupuolikumppanit näyttäytyvät vahvasti myös toimijoina.

Seksuaalisen kanssakäymisen jälkeisessä ajassa mieskulttuurin sisällä tärkeässä roolissa nähtiin olevan seksuaalisuuteen liittyvät rehvastelupuheet, joita tarkasteltiin performatiivisina, sosiaalista todellisuutta muokanneina, puheakteina. Näillä todettiin naimattomien miesten rakentaneen *maineensa* kautta *mieheyttään* suhteessa rehvastelujen kuuntelijoihin, muihin miehiin. Tarkastelun puitteissa havaittiin ensinnäkin puheta-paa nimeltään ”naisen valloittaminen”, minkä puitteissa oli tärkeää sukupuolieron korostaminen suhteessa naiseen ja tämän eron ylittämistä, valloittamista. Kaksi muuta puheta-

paa olivat ”seksuaalisen kyvykkyys” ja ”hedelmällisyys”, jotka liittyivät rehvasteluissa enemmän itse aktiin ja sen seuraukseen, lapseen. Toimiakseen performatiivisena puheaktina suhteessa rehvastelun kuuntelijoihin, rehvastelut vaativat kuitenkin jonkinlaisen yhteisen alustan. Tämän tulkittiin olevan huumori, jonka puitteissa rehvasteluja voitiin esittää, ja jotka kuitenkin maineen kautta samalla rakensivat miesten sosiaalista sukupuolta. Huumori ei siis ole koskaan *vain* huumoria, vaikka rehvastelun esittäjät olisivat tietoisesti ajatelleet asiaa vain huumorina.

Rehvastelupuheet eivät kuitenkaan olleet itsenäisen saareke edellä tarkasteltujen yhteisön normien ulkopuolella, sillä aineistosta löytyi harvoin merkkejä esimerkiksi yhden miehen monista naisista, mikä olisi ollut avioliitonnormatiivisuutta vastaan. Toisaalta rehvastelupuheet pysyivät normien sisällä, koska niissä ei aktiivisesti lähdetty haastamaan normeja, esimerkiksi rehvastelemalla aviottomista lapsista. Rehvastelupuheiden kautta rakentuva miehen maine toimi tässä kehyksessä kuitenkin vain lyhyen aikaa, sillä koko yhteisön edessä maine joutui koetukselle, kun normien kanssa jouduttiin ristiriitoihin viimeistään aviottoman lapsen syntymän myötä.

Tähän mennessä naimattomien ihmisten elämä oli lähtökohtaisesti mennyt yhteisön normien mukaan. Tilanteen muuttuminen tuli kuitenkin siinä vaiheessa, jos seksuaalisesta kanssakäymisestä oli seurauksena avioton raskaus, ja lapsi, ilman avioliittoa. Onkin huomioitava, että seksuaalista yöstelyä tai muissa puitteissa tapahtuvaa yhdyntää itsessään ei yhteisön normien tasolla siis pidetty ongelmana. Tilanteeseen liittyneet normit ja mahdollinen paheksunta saivat muotonsa vasta, jos suhde tunnistettiin heti avioliittoon johtamattomaksi, tai jos ei myöhemmin kehittynyt avioliitoksi. Tärkeä todiste tästä oli naisen raskaus, ja erityisesti, jos avioton lapsi syntyi. Tätä normien suhteen väärin elämistä yhteisön, kirkon ja kihlakunnanoikeuden suhteen tarkastellaan ensin naimattoman naisen kautta.

Naisen kohdalla hänen avioton raskautensa ja myöhemmin syntynyt lapsi, saivat aikaan sen, että yhteisön paheksunta kohdistui selvemmin häneen. Ne olivat yhteisölle osoitus normien vastaisesta seksuaalisuudesta, joka ei siis ollut johtanut avioliittoon. Nainen joutui tällöin raskaana ollessaan, ja sekä synnytystä edeltävänä hetkenä, mutta myös heti synnytyksen jälkeen käyttäytymään, eli elämään mahdollisimman peittelevästi suhteessa ulkopuolisiin. Osaltaan tämä käyttäytyminen edelleen empiirisesti vahvistaa olemassa olevat normit.

Raskaana ollessa naisen performatiivisuus, eli käyttäytyminen suhteessa toisiin ihmisiin oli pyrkimystä raskauden salaamiseen. Tämä voitiin suorittaa paitsi lähtemällä ras-

kaana ollessa tai synnytyksen lähestyessä tutusta talosta ja yhteisöstä pois. Raskautta saatettiin peitellä myös fyysisesti vaatetuksella. Selkeä aineistosta esiin tuleva peittelyn muoto oli selittää ulkopuolisille sekä muuttunutta ulkonäköä, että kuukautisten poisjääntiä, mutta toisaalta myös pyrkiä vaikenemaan koko raskaudesta. Yksilöiden performatiivisuus ei kuitenkaan yleensä hämännyt ulkopuolisia, vaan he ulkonäkömuutosten tai esimerkiksi huhujen kautta olit monesti tietoisia raskaudesta. Tärkeää on kuitenkin huomata, että naisen käyttäytyminen ei ensisijaisesti johtunut yhteisön konkreettisesti paheksunnasta ennen tai jälkeen lapsen syntymän, vaan enemmänkin heidän tiedostamistaan naimattomaan seksuaalisuuteen liittyneistä totaalisista normeista yhteisössä. Raskauden peittely johtui siitä, että he olettivat niiden aktualisoituvan myöhemmin konkreettiseksi paheksunnaksi, vaikka niin ei todellisuudessa olisi välttämättä tapahtunut.

Monesti pariskunnat menivät naimisiin ennen aviottoman lapsen syntymää, ja ainakin osasyynä ovat varmasti olleet tällöin odotusarvot aviottoman lapsen negatiivisuudesta. Tällöin tultiin eläneeksi normien mukaan, sillä yhteisössä hyväksyttiin avioituminen raskaana ollessa. Tärkeintä oli, että pariskunta meni naimisiin ennen aviottoman lapsen syntymää. Keuruulla, Multialla ja Pihlajavedellä syntyi lopulta tarkasteluajalla 1880–1886 aviottomia lapsia 12,2, 11,1 ja 6,8 prosenttia, joista kahden ensin mainitun pitäjän osalta luvut olivat keskimääristä suurempia verrattuna Suomen kokonaistilanteeseen 1880-luvulla. Aviottoman lapsen osa ei ollut jatkossa hyvä, ja toisaalta lapsen synnyttäminen vaikutti naisen elämään siten, että hän tuli usein synnyttämään niitä lisää. Tämä on osoitus jonkin asteisesta avioliittojärjestelmän ulkopuolelle joutumisesta.

Myös aviottoman lapsen kuolema, surma ja kätkeyminen kertovat naisen performatiivisuudesta suhteessa yhteisön normeihin. Teot olivat samanlaista normien vastaisen seksuaalisuuden peittelyä kuin aiemmin raskauden kohdalla oli tapahtunut. Toisaalta on otettava huomioon, että varsinkin monissa lapsenmurhatapauksissa saattoi olla kyse siitä, että lapsi kuoli huonoihin olosuhteisiin, kun raskaana ollut nainen oli mennyt piiloon synnyttämään, jolloin yhteisön normit epäsuorasti vaikuttivat kuolemaan. Toisaalta lapsenmurhissa, varsinkin aktiivisissa sellaisissa, saattoi kyse olla myös taloudellisista motiiveista: nainen ei olisi voinut elättää lastaan. Motiivit vaihtelivat osaltaan syytettyjen sosiaalisten asemien mukaan. Joka tapauksessa murhat ja kätkeymät olivat yleensä nopeita ja usein sekä suunnittelemattomia, että ajattelemattomia reagoiteja suhteessa tiedostettuihin yhteisön normeihin.

Aviottomat äidit edustivat ensimmäisen aviottoman lapsen kohdalla sosiaaliselta asemaltaan melko hyvin kaikkia ryhmiä, vaikkakin piit ja itselliset/kestinaiset olivat jonkin verran yliedustettuina. Toisen lapsen kohdalla selkeä ero tuli esiin talollisten tyttäriensä kohdalla, joiden suhteellinen osuus oli selvästi laskenut. Vaikka siis talollisten tyttäriin kirjallisuuden perusteella yhteisössä yleensä asetettiin tiukemmat seksuaalisen käyttäytymisen rajat, niin aineiston perusteella he eivät olleet ensimmäisen lapsen synnyttäjinä mitenkään aliedustettuina, mutta toisaalta toisen lapsen synnyttäjien vähäisyys kertoo siitä, että ensimmäinen lapsi ei myöskään radikaalisti vähentänyt heidän mahdollisuuksiaan avioitua. Useampien aviottomien lasten synnyttämisen liittyminen osaltaan sosiaaliseen asemaan alkoi näkyä myös siinä, että esimerkiksi irtolaisilla oli suhteessa muihin selvästi enemmän useampia kuin yksi avioton lapsi.

Aviottomaan äitiin suhtautuminen oli ainakin yhteisön normien perusteella lähtökohdallisen negatiivista, mutta tilanteesta tai ihmisistä riippui se, miten häneen käytännössä suhtauduttiin. Kyse oli kuitenkin siitä, että yhteisön normit olivat totaalisia, ei käytäntö. Avioton äiti ei joutunut täten automaattisesti yhteisön ja avioliittojärjestelmän ulkopuolelle, tai saanut esimerkiksi ”huoran” statusta. Yhteisön ja avioliittojärjestelmän ulkopuolelle jouduttiin todennäköisemmin, jos aviottomia lapsia oli useita, kuten erityisesti irtolaisilla, tai jos avioton äiti oli jälkeenyäännyt. Tärkeää on myös huomata, että aviottomaan lapseen ja äitiin kohdistunut mahdollinen negatiivinen suhtautuminen ei ollut puhtaasti moraalista, vaan suuresta määrin myös taloudellista: lapsi ja äiti olivat yhteisölle mahdollinen rasite vaivaishoidon kautta. Mitä enemmän äidillä oli aviottomia lapsia, niin sitä enemmän yhteisön negatiivinen suhtautuminen oli enemmän taloudellinen kuin moraalinen kysymys.

Yhteisön suhtautumisen lisäksi myös kirkolla oli tässä vaiheessa huomautettavaa. Kirkko halusi kaiken seksuaalisuuden kuuluvan avioliittoon, mikä näkyi siinä kuinka aviottomia äitejä kirkotettiin, eli otettiin teologisessa mielessä raskauden jälkeen takaisin seurakunnan yhteyteen. Aviottomilla äideillä oli erilainen kirkottamiskäytäntö suorittamispaikkoineen, ja ripittämiseen liittyvine kaavoineen, kuin vaimoilla. Tämä ei kuitenkaan ollut aktiivista rankaisemista, koska virallisesti kirkon sanktioimisjärjestelmä oli lakannut 1850-luvun välissä. Aviottomien äitien kirkottaminen ripittämällä oli kirkon taholta täten enemmän kirkkolakiin ja kirkkokäsikirjoihin perustuva muodollinen suoritus, mikä kuitenkin aviottomien äitien omalta kannalta oli varmasti rangaistuksen omainen. Käytettiinhan toimenpiteessä vanhan julkirippikaavan tapaista kaavaa. Joka tapauksessa aviottomien äitien ripittäminen oli kuitenkin osoitus kirkon normienannos-

ta, joskin passiivisesta sellaisesta. Normienanto oli myös melko kattavaa, sillä ainakin Keuruun ja Multian osalta lähes kaikki aviottomat äidit kirkotettiin tarkasteluaikana.

Jos naimaton nainen oli raskaaksi tultuaan joutunut sekä yhteisön, että kirkon taholta negatiivisen normittamisen kohteeksi, niin käräjämiljöo puolestaan antoi hänelle mahdollisuuden sekä osittaiseen maineensa puolustamiseen, että konkreettisen elämäntilanteensa parantamiseen.

Jos luvussa neljä kantajien esittämiä puheita miehen viettelystä, aviolupauksista ja kihlauksista tarkasteltiin osoituksina tapahtuneesta todellisuudesta, jotka olivat saaneet aikaan seksuaalisen kanssakäymisen, niin luvussa viisi näitä samoja puheita tarkasteltiin kärjäkontekstissa esitettyinä performatiivisina puheakteina. Näillä puheilla aviottoman lapsen synnyttänyt, ja täten todisteen normirikkomuksesta (avioliittoon johtamaton seksuaalisuus) yhteisölle antanut nainen suoritti oikeudessa eräänlaisen maineensa puolustamisen, joka oli joutunut normirikkomuksen takia uhatuksi. Maineen puolustaminen tällä tavoin oli osa sukupuolen sosiaalista rakentumista maaseutuyhteisössä, koska maine oli joutunut uhatuksi erityisesti ulkopuolisten silmissä. Maineen puolustaminen tapahtui puheaktin kuulijoiden, yhteisöä edustavien lautamiesten ja kärjäyleisön kautta ja tapahtui ensinnäkin vetoamalla sekä aviolupauksiin että kihlaukseen: nainen olisi tällöin yhdyntään yhteisössä hyväksytyjen, avioliittoon kytkeytyvien normien sisällä. Aviolupausten tai kihlausten jälkeen seksuaalisen kanssakäymisen aloittaminen oli maaseudulla hyväksyttyä. Toinen maineen puolustamistapa oli vedota viettelyyn, jolloin puheakti osoitti, että nainen ei ollut niin vain suostunut yhdyntään.

Yhteistä näille naisen erilaisille puheakteille oli korostaa lapsen isän, miehen roolia tapahtuneessa, mikä elatustapausten kantajien alkupuheenvuoroissa tuli toisaalta automaattisesti esille: nainen pyrki tietysti syyttämään juuri sitä isäksi tietämäänsä miestä elatusta saadakseen. Tällöin tullaankin siihen tilanteeseen, että toimiakseen performatiivisina puheakteina suhteessa kärjäyleisöön, naisella ei puheissaan tarvinnut olla tietoisena pyrkimyksenä puolustaa mainettaan, vaan voidaan ajatella, että ainakin ensisijaisesti syytöksissä oli pelkästään taloudellinen tausta, halu saada elatusta. Tästä huolimatta naisen argumentit siitä, miksi hän oli suostunut yhdyntään, osaltaan toimivat hänen maineensa puolustajanaan. Naisen intentio tässä mielessä ei kuitenkaan ole pois suljettua, sillä puheilla viettelystä, kihlauksesta tai aviolupauksista ei olisi ollut sinänsä elatuksen saamisen kannalta merkitystä.

Yhteisöön kohdistuvien puheaktien lisäksi naisen puheita tarkasteltiin myös suhteessa niiden mahdollisiin oikeusvaikutuksiin. Puheilla kihlauksesta ja aviolupauksista ei ollut

kuitenkaan naisen puolelta tietoisena pyrkimyksenä päästä avioliittoon syyttämänsä miehen kanssa, vaikka lain mukaan tällöin oikeus olisi tietysin reunaehdoin voinut naisen vaatiessa julistaa seksuaalisessa kanssakäymisessä olleen naimattoman pariskunnan juridisessa mielessä aviopariksi. Oikeus oli kuitenkin tietoinen lainkohdista, ja otti niihin kantaa silloin, jos nainen ehdotti esimerkiksi yhtenä vaihtoehtona miehen velvoittamista täyttämään aviolupauksensa (yksi tapaus). Oikeudelle olisi kuitenkin pitänyt paremmin todistaa väitteet aviolupauksista. Mahdollinen syy oikeuden yleiselle passiivisuudelle saattoi olla myös se, että kahdenkeskiset kihlaukset eivät olisi olleet virallisia.

Millainen oli sitten miehen tilanne lähtien eteenpäin yhdynnästä ja sen seurauksesta, raskaudesta? Empiirinen lähdeaineisto ei anna mahdollisuuksia tarkastella sitä, miten mieheen yhteisössä suhtauduttiin. Hän ei kuitenkaan jäänyt nimettömäksi, sillä usein lapsen isä oli huhujen, tietojen ja lapsen äidin kautta yhteisölle tiedossa. Voidaankin olettaa, että jos avioliittoa ei syntynyt tai mies ei jollain tavalla ottanut kantaa lapsensa elatukseen, niin häntä paheksuttiin yhteisössä. Lapsen äiti joutui kuitenkin käytännössä selkeämmän normituksen kohteeksi, sillä lapsen olemassaolo kytki hänet käytännön elämässä automaattisesti normien vastaiseen käytökseen. Miehen kohdalla näin tapahtui enemmän epäsuorasti. Mutta joka tapauksessa mies ei päässyt tilanteeseen liittyviä normeja pakoon. Viimeistään aihepiiri tuli vastaan käräjillä

Vaikka miehet olivat saattaneet rehvastella seksuaalisella kanssakäymisellä mieskulttuurin sisällä, niin ristiriitaiseen tilanteeseen jouduttiin, kun käräjillä pyrittiin kieltämään yhdyntä tai isyys ja monessa tapauksessa vielä syyttämään muita miehiä lapsen isäksi. Näitä puolustuspuheenvuoroja tarkasteltiin viimeisessä pääluvussa performatiivisina puheakteina suhteessa käräjäleisöön. Puolustuspuheet eivät tällöin tuoneet murtumia mieskulttuurin sisällä rehvastelulla rakennettuun mieheyteen, sillä ensinnäkin naisen käräjillä mieheen kohdistamat väitteet seksuaalisuhteesta tai yleiset huhut miehen isyydestä toivat rehvastelupuheita uskottavammin yhteisölle tiedon miehen seksuaalisesta käyttäytymisestä. Toisaalta väitteet eivät usein olleet oikeudellisessa mielessä riittävän uskottavia. Käräjäleisö toisaalta tiesi, että mies saattoi kiistämislään ja syyttelyillään vain yrittää päästä maksamasta elatusmaksuja.

Mutta kaiken kaikkiaan seksuaalirehvasteluilla rakennetulla mieheydellä ei ollut sinänsä enää niin suurta merkitystä, sillä naisen tultua raskaaksi ja synnytettyä aviottoman lapsen mies joutui normien suhteen vastuuseen koko yhteisön edessä. Puolustuspuheenvuoroja voisikin jatkossa tulkita enemmän performatiivisina puheakteina sen suhteen, miten miehet osallistuivat niillä maineensa puolustamiseen käräjillä yhteisön edessä.

Avioton lapsi ei ollut näet miehille eduksi, sillä syytösten kautta käräjillä heidätkin *ni-mettiin* eläneen yhteisön normeja vastaan. Osaltaan tämä liittyi siihen, että naimaton seksuaalisuus ei ollut avioliittoon johtavaa, mutta liittyi toisaalta myös lapsen elatuskysymykseen: miehen odotettiin jollain tavalla hoitavan jälkensä. Tämä antoi naiselle hyvät mahdollisuudet oikeudessa hakea elatusta.

Lapsenelatusta ja keskinäistä sopimista tarkastelleessa alaluvussa todettiin, että elatustapausten olemassaolo ei johtunut siitä, että mies olisi ollut välttämättä vastahakoinen maksamaan elatusta, vaan koska ”pariskunta” ei vain ollut päässyt keskinäiseen sopuun ilman käräjiä. Naiset pystyivät käyttämään elatuskannetta keskinäisten elatusneuvottelujen vauhdittamiseen, sillä yhteisön(käräjäyleisö) edessä syylliseksi väitetty mies joutui tällöin yhteisön paineen alle. Hänen odotettiin ”hoitavan jälkensä”, ja tämä sai aikaan sen, että monissa tapauksissa tapaukset jäivät ”sikseen”, koska mies suostui tekemään naisen kanssa keskinäisen sopimuksen. Yhteensä noin puolet elatustapauksista jäi sikseen, ja tulkitsemme että niissä pääsääntöisesti on ollut edellä mainittu syy taustalla, vaikka vain osassa keskinäinen sopiminen mainitaan suoraan jutun kesken jäämisen syynä. Keskinäistä sopimista miehen kannalta vauhditti myös se, että tällöin maksettava summa oli yleensä pienempi kuin oikeuden määräämä. Naisen kannalta kyse oli tällöin kuitenkin elatuksen saamisen varmuuden maksimoinnista. Mieluummin tyydyttiin pienempään summaan, kuin siihen, että elatusta ei olisi saatu miehen vastahakoisuuden takia ollenkaan. Käräjille nosto eräänlaisena kaksois-strategiana (elatuksen saaminen joko oikeuden määräyksen tai syytöksen vauhdittaman keskinäisen sopimisen avulla) ei kuitenkaan ollut yhteisön alimpana olleiden, esimerkiksi irtolaisten käytettävissä. Aviottoman lapsen synnyttäneistä naisista vain noin 14 %:n täytyi (tai tarvitsi) tarkasteluajalla hakea elatusta käräjien kautta. Erityisesti itselliset, kestit ja torpantytöt hakivat käräjiltä elatusta enemmän kuin oli heidän kokonaisosuutensa aviottomista äideistä. Tämä kertoo heidän kohdallaan sekä kaksoisstrategian mahdollisuudesta, että toisaalta myös siitä, että elatuksen saamiseksi siihen jouduttiin turvautumaan.

Mies joutui käräjillä yhteisön normien suhteen tiukalle myös oikeuden lopullisissa päätöksissä. Osassa tapauksista oikeus pystyi todentamaan miehen vai syylliseksi vain puolinäytön arvoisesti, jolloin hänelle annettiin mahdollisuus puhdistusvalalla vanna itsensä vapaaksi. Mielenkiintoista oli kuitenkin se, että vain harvoissa tapauksissa miehet suostuivat tekemään valan, ja osassa jopa kieltäytyivät niistä hovioikeuden tuomion jälkeen, joutuen lopulta maksamaan elatusta. Yhdeksi selitykseksi tarjottiin puhdistusvalan pyhää tai uskonnollista luonnetta, jolloin miehet, jotka olisivat oikeudessa esittä-

miensä väitteiden vastaisesti tienneet olevansa lapsen isiä, eivät olisi voineet valaa tehdä. Tämä saattaa olla perusteltu selitys, mutta toisaalta mahdollisesti vain osa siitä. Toisena vaihtoehtona esitettiin, että vaikka puhdistusvalalla miehet he olisivat juridisesti päässeet vastuusta, niin valalla he olisivat kuitenkin myöntäneet ”puolisyöllisyyden”. Tällöin valanteon jälkeenkin he olisivat eläneet yhteisössä miehinä, jotka eivät olisi korjanneet jälkiään, eivät eläneet yhteisön normien mukaan. Tämä olisi vaikuttanut heidän maineeseensa, miehyteensä, yhteisön silmissä sekä mahdollisten haukkumanimien, että huonontuneiden avioliittomahdollisuuksien muodossa. Yhteisön paine olisi siis tällöin jatkunut. Muutamassa tapauksessa tilanne ratkaistiinkin puhdistusvalan tekemisen sijasta esimerkiksi sopimalla lapsen äidin kanssa elatuksesta. Luulen, että valakieltäytymisissä kokonaisuudessaan on kyse sekä uskonnollisista, että miehen maineeseen liittyvistä asioista yhdessä.

Naimattomien ihmisten elämän normittaminen tapahtui erillisten sukupuolten, miesten ja naisten, ohella myös kytkeytyen heidän elämiseensä pariskuntina. Erityisesti kirkko kunnostautui tässä työssä, pyrkien ensin papiston, mutta myöhemmässä vaiheessa kirkkoneuvoston antamien nuhtelujen avulla määrittämään avioliiton ainoaksi hyväksytyksi yhdessä elämisen muodoksi. Tällöin nuhtelut kohdistuivat *vuoteuteen*, naimattomien ihmisten elämiseen seksuaalisuhteessa, *liian pitkiin kihla-aikoihin* ja *huoruuteen liittyvään vuoteuteen*. Lisäksi nuhteluita saatettiin kohdistaa yksittäisiin, monta aviottomaa lasta synnyttäneisiin naisiin. Osaltaan seurakuntalaisten elämää pystyttiin tarkkailemaan kinkereiden kautta ja kirkkoneuvoston maallikkojäsenten, kylänvanhinten avulla. Erityistä huomiota kiinnitettiin sellaisiin ihmisiin tai pariskuntiin, joiden menneisyys ei ollut ennestäänkään moitteetonta vuoteuden ja aviottomien lasten hankkimisen suhteen. Kuten edellä todettiin aviottomien äitien ripitysten kohdalta, nuhtelutkaan eivät olleet ainakaan virallisesti rangaistuksia, vaan enemmän keskustelevia huomautuksia siveellisen elämän laadusta. Ripityksiin verrattuna nuhtelut olivat kuitenkin kirkon aktiivista normienantoa, jolla instituutio Keuruun, Multian ja Pihlajaveden osalta pyrki saamaan sekä seksuaalisen kanssakäymisen, että miehen ja naisen yhdessä asumisen kuulumaan vain avioliittoon.

Pitkien kihla-aikojen kohdalla kirkko turvautui jopa käräjiin, pyrkien saamaan kihlapareja mahdollisimman nopeasti avioliittoon. Vaikka oletettu seksuaalinen kanssakäyminen oli periaatteessa suuri ongelma kirkolle näissä tapauksissa, niin kuitenkin perussyy käräjille nostolle oli saada kirkon kannalta kiusallinen välitila lopetetuksi. Varsinkin kun kirkkoherra todennäköisesti tiesi, että oikeuteen menneissä tapauksissa kyse oli

siitä, että kihlaparit eivät edes aikoneet mennä naimisiin. Lopulta vain yhdessä tapauksessa oikeus kehotti sakon uhalla kihlaparia menemään vihille.

Neljässä muussa tapauksessa käräjille joutunut kihlapari pyysi kihlaeroa, jolloin nähdään, että oikeus oli tällöin kiinnostuneempi esiaviollisen yhtymisen oikeudellisista vaikutuksista kihlaero-tapauksissa, kuin edellä tarkasteltujen lastenelätustapausten yhteydessä. Kolmessa tapauksessa oikeus antoi pariskunnan hakea kihla-eroa, koska he eivät omien sanojensa mukaan olleet ”lihallisesti sekaantuneet”. Yhdessä tapauksessa sen sijaan oikeus julisti pariskunnan oman tunnustuksensa seurauksena juridisessa mielessä aviopariksi. Vaikka kirkon virallinen pyrkimys saada viivyttelevät kihlaparit naimisiin ei yhtä tapausta lukuun ottamatta onnistunutkaan, niin kaikkien kohdalla kuitenkin loppui ongelmallisessa välitilassa eläminen. Tämä oli mahdollisesti ollut kirkon julkilausumaton tarkoitus tapausten käräjille nostolle.

Mikä merkitys näillä kirkon normienannoilla oli sitten käytännössä naimattomiin ihmisiin? Lähtökohtaisesti Voitaisiin olettaa, että miesten ja naisten seksuaaliselle käyttäytymiselle oli merkittävämpää sukupuolten ja yhteisön, kuin ulkopuolisen kontrollinantajan – kirkon – normit. Kuitenkaan kirkon normienanto ei ollut täysin merkityksentöntä, sillä vaikuttihan se esimerkiksi käräjille joutuneiden kihlaparien elämään. Lisäksi monissa tapauksissa kirkkoneuvoston nuhtelut vaikuttivat esimerkiksi vuoteudessa eläneisiin, heidän hakeutumisessaan kihloihin ja avioliittokuulutusten perässä pappilaan.

Kihlakunnanoikeus puolestaan suhtautui neutraalisti naimattomaan seksuaalisuuteen. Esimerkiksi käräjille nostetuissa pitkittyneissä kihlatapauksissa se toimi muodollisesti lakipykälien mukaan, riippuen siitä mitä seksuaalisen kanssakäymisen oikeudellisista vaikutuksista oli tulkittavissa, eikä pyrkinyt painostamaan kihlapareja mitenkään kirkolliseen vihkimiseen. Naimaton seksuaalisuus oli muutenkin lainsäädännön soveltamisen tasolla siirtymässä yksityisyyden tasolle, sillä vain harvoissa lastenelätus-, tai lapsenmurhatapauksissa nostettiin samalla syyte salavuoteudesta kantajaa ja vastaajaa vastaan. Muutamassa tapauksessa esiin tulleesta muodollisesta syyttämisestä kertoo se, että samalla kun elätustapaukset jäivät kesken, salavuoteussyytöksiäkään ei enää erikseen lähdetty jatkamaan. Salavuoteuslainsäädäntöä käytettiin vain muutamissa epäselvissä huoruustapauksissa, ja se alkoi itsessään olla vanhentunut.

1800-luvun lopun maaseutuyhteisön avioliitonnormatiivisen arvomaailman ja yksilöiden käyttäytymisen tutkimisessa naimattomien, avioliittoon pyrkivien miesten ja naisten, tarkastelukulma on ollut tärkeä, mutta kokonaiskuvan saamisen kannalta se ei jatkossa riitä. Tulevassa väitöskirjassa tarkoitus olisi lähteä täydentämään tutkimustehtä-

vän ratkaisua ottamalla lähilukuun tässä työssä ainoastaan tukevassa roolissa olleet huoruus- ja avioerotapaukset. Tällöin saataisiin tietoa erityisesti avioliitossa olleiden seksuaalisuuteen liittyvistä, käräjien kautta esiin tulevista normirikkomuksista, mikä edelleen tarkentaisi sitä, kuinka normien mukainen seksuaalinen käytös määrittyi 1800-luvun lopun maaseudulla, ja miten yksilöt performatiivisuudellaan sitä elivät.

Lyhenteet:

HAik	Historiallinen aikakauskirja
HT	Historisk tidskrift
HTF	Historiks tidskrift för Finland
SHS	Suomen Historiallinen Seura
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKHS	Suomen Kirkkohistoriallinen Seura
STKS	Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura

Lähteet:

Arkistolähteet:

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA).

Jyväskylän Tuomiokunta, Keuruun kärjäkunta:

Varsinaisasiain pöytäkirjat, Syyskäräjät 1879–Syyskäräjät 1888. Niteet II Ca: 92–108.

Välikärjäin pöytäkirjat, Välikäräjät 1884–1888. Niteet I Cg: 12–16.

Keuruun seurakunnan arkisto:

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1851–1904. Sidos II Cb:2.

Kirkkokurinalaisten luettelot 1837–1886. Sidos I Hb:3.

Rippikirjat: 1870–1879 IAa6: kortit nro 53,66

1880–1889 IAa8:82,83,90,91,102,108; IAa9: 109,119,120.

Väkilukutaulukot 1880–1886. II Df:3.

Kinkeripäiväkirjat 1886–1890, 1896–1905. Kotelo II Ad:1 ja sidos II Cb:2.

Multian seurakunnan arkisto:

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1851–1932. Sidos II Cb:1.

Kirkkokurin alaisten luettelot 1841–1881 ja 1881–1915. Sidos I Hb:2 ja I Hb:3.

Väkilukutaulukot 1880–1886. II Df:3.

Pihlajaveden seurakunnan arkisto:

Kirkkoraadin pöytäkirjat 1834–1886 ja 1886–1904. Sidos II Ca:2 ja II Ca:3.

Kirkkokurin alaisten luettelot 1834–1903. Sidos I Hb:1.

Väkilukutaulukot 1880–1886. II Df:2.

Normiaineisto:

Kirkko-Käsikirja, jossa sääätään, miten Jumalanpalvelus Suomen Suuriruhtinaanmaan Ewankelis-Lutherilaisissa seurakunnissa on pidettävä. Esitys tehty sitä warten armossa määrättyltä toimituskunnalta. Turku 1859.

Kirkko-Käsikirja, jossa säädetään miten Jumalanpalvelus Suomen Suuriruhtinaanmaan Evangelis-Lutherilaisissa seurakunnissa on pidettävä. Esitys, jonka teki kirkolliskokouksen w. 1876 walitsema toimikunta. Turku 1884.

Kirkkolaki ewankelisluterilaiselle seurakunnalle, Helsingissä, 6. Joulukuuta 1869. (KL 1869) Helsinki 1873.

Maalliset lait:

Ruotsin Waltakunnan Laki, Hyväksytty ja noudatettawaksi otettu waltiopäiwillä vuonna 1734. Ynnä niiden lisäysten, muutosten ja selitysten kanssa, jotka ovat woimassa Suomen Suuriruhtinasmaassa (RVL 1734). Helsinki 1877.

Kuninkaallinen asetus 14.1.1726, § 1.

Kuninkaallinen kirje 6.6.1744

Kuninkaallinen kirje 9.6.1780

Kuninkaallinen kirje 14.8.1734

Kuninkaallinen kirje Turun hovioikeudelle 16.2.1738

Keisarillinen asetus 31.10.1864

Keisarillinen asetus 31.11.1864, § 1, § 2.

Keisarillinen asetus 19.12.1864, § 3.

Keisarillinen asetus 27.4.1868

Keisarillinen asetus lapsenmurhasta sekä sikiön ulosajamisesta ja ulospanemisesta, kuin myöskin edesvastauksesta muutamilta salavuoteuden tapauksilta, annettu 26.11.1866.

Tilastot:

SVT(Suomen virallinen tilasto)VI, 9-15.

Aikalaislähteet:

Furuhjelm 1905. Maria Furuhjelm, Mietteitä maaseudun siveellisyyssoloista. Aikamme siveellisyyssykysymyksiä 9. Helsinki.

Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla 1890. Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla, Suomen nais-yhdistyksen ulosantama. Kuopio: WSOY.

Laurila 1916. Elli Laurila, *Maaseudun siveellisyyssoloista: Suomen naisyhdistyksen yleiskokouksessa Tampereella 20-22.XI.1915.* Suomen naisyhdistyksen kirjasia, Uusi sarja II. Porvoo: WSOY.

Päivärinta 1905. Pietari Päivärinta, Siveellisyyssolot Pohjanmaalla rahvaan keskuudessa. Aikamme Siveellisyyssykysymyksiä 10. Helsinki: Yrjö Weilin.

Wallinheimo 1910. J.W. Wallinheimo, *Kuvauksia muutamain Keski-Hämeen seurakuntain uskonnollissiveellisistä oloista.* Jyväskylä: SKHS.

Tutkimuskirjallisuus:

Aalto 1996. Seppo Aalto, *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina – Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700.* Bibliotheca Historica 12. Helsinki: SHS.

Adair 1996. Richard Adair, *Courtship, illegitimacy and the marriage in early modern England.* Manchester: Manchester University Press.

Alasuutari 1995. Pertti Alasuutari, *Laadullinen tutkimus.* 3. painos. Jyväskylä: Gummerus.

Andersson 1998. Gudrun Andersson, *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal.* Studia Historica Upsaliensia 187. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Apo 1995. Satu Apo, *Naisen väki: tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta.* Hämeenlinna: Hanki ja jää.

- Apo 1998.** Satu Apo, ”Ex cunno Come the Folk and Force”. Concepts of Women’s Dynamistic Power in Finnish-Karelian Tradition. Teoksessa Satu Apo, Aili Nenola, Laura Stark-Arola (toim.), *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. Studia Fennica Folkloristika 4. Jyväskylä: SKS.
- Aromaa 1988.** Kauko Aromaa, Seksuaalirikokset. Teoksessa Kai Sievers (toim.), *Salattu seksuaalisuus*. Seksuaalipoliittinen yhdistys Sexpo Ry. Juva: WSOY.
- Austin 1965.** J.L. Austin, *How to do things with words. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin 1971.** J.L. Austin, Performative-Constantive. Teoksessa J.R. Searle (toim.), *The Philosophy of Language*. Oxford Readings in Philosophy. London: Oxford University Press
- Bergenlöv 2004.** Eva Bergenlöv, *Skuld och oskuld: barnamord och barnkvävning i rättsligt diskurs och praxis omkring 1680–1800*. Studia historica Lundensia 13. Lund: Lunds Universitet.
- Berger & Luckmann 1995.** Peter L. Berger & Thomas Luckmann, *Todellisuuden sosiiaalinen rakentuminen*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Bolin Hort 1998.** Per Bolin Hort, *En Tråkig historia. Ogifta mödrar, deras barn och fattigvården I Simrishamn, 1870-1917*. Linköping Studes in Arts and Science 175. Linköping: Tema Barn, Linköpings universitet.
- Bourdieu 1991.** Pierre Bourdieu, Authorized Language. The Social Conditions for the Effectiveness of Ritual Discourse. Teoksessa Pierre Bourdieu (kirjoittaja) & John B. Thompson (toim.), *Language and Symbolic Power*. Padstow: Polity Press.
- Butler 1990.** Judith Butler, *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity*. Thinking gender. New York: Routledge.
- Butler 1993.** Judith Butler, *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of ”Sex”*. New York: Routledge.
- Caplan 1995.** Pat Caplan, Introduction. Teoksessa Pat Caplan (toim.), *The Cultural Construction of Sexuality*. London: Routledge.
- Carlsson 1977.** Sten Carlsson, *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället*. Studia Historica Upsaliensia 90. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Cavallo & Cerutti 1990.** Sandra Cavallo & Simona Cerutti, Female Honor and the Social Control of Reproduction in Piedmont between 1600 and 1800. Teoksessa Edward Muir & Guido Ruggiero (toim.), *Sex & Gender in Historical Perspective - Selections from Quaderni Storici*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Colliander 1910.** O.I Colliander, *Suomen kirkon paimenmuisto: 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. 1.osa*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 8. Helsinki: SKHS.
- Colliander 1918.** O.I Colliander, *Suomen kirkon paimenmuisto: 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. 2.osa: Suomen kirkon papisto yhdeksännelletoista vuosisadalla*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 8 (1916–1918). Helsinki: SKHS.
- Dahl 1971.** Ottar Dahl, *Historiantutkimuksen metodisia peruspiirteitä*. Tapiola: Weilin + Göös.
- Eilola 2000.** Jari Eilola, Paholaisen rakastajattaret. Teoksessa Olli Matikainen (toim.), *Rikos historiassa*. Jyväskylän Historiallinen arkisto, vol.5. Jyväskylä.

- Eilola 2002.** Jari Eilola, ”Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin”. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. HArk 116. Helsinki: SKS.
- Eilola 2003.** Jari Eilola, *Rajapinnoilla: Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Helsinki: SKS.
- Elias 1978.** Norbert Elias, *The Civilizing process: Vol 1, The history of manners*. Oxford: Blackwell.
- Ervasti 1994.** Kaijus Ervasti, *Lapsenmurhat Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus lapsenmurharikoksista Suomessa erityisesti autonomian aikana*. Lisensiaatintyö. Helsinki: Helsingin yliopisto, Oikeuden yleistieteiden laitos.
- Ervasti 1995.** Barnamordsbrotten i Finland under 1800-talet. *HTF*, 80(1), 64–84.
- Eskola & Suoranta 1998.** Jari Eskola, Juha Suoranta, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 2. painos. Jyväskylä: Vastapaino.
- Farge 1989.** Arlette Farge, *Livets sköra tråd. Våld, makt och solidaritet I 1700-talets Paris*. Stockholm: Natur och kultur.
- Frykman 1975.** Jonas Frykman, Sexual Intercourse and Social Norms. *Ethnologica Scandinavica*, 5, 110–151.
- Frykman 1977.** Jonas Frykman, *Horan i bondesämhället*. Lund: Liberläromedel.
- Frykman 1984.** Jonas Frykman, Hel och ren. Kropp och tanke hos bönder och borgare. Teoksessa Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund 11. Stockholm: Liber Förlag.
- Gaunt 1996.** David Gaunt, *Familjeliv i Norden*. Södertälje: Gudlund.
- Gowing 1998.** Laura Gowing, *Domestic Dangers. Women, Words and Sex in Early Modern London*. Oxford Studies in Social History. Oxford: Oxford University Press.
- Gustavsson 1972.** Anders Gustavsson, Kyrktagningsleden i Sverige. Srifter från folklivsarkivet i Lund 13. Staffanstorp.
- Haapala 1989.** Pertti Haapala, *Sosiaalhistoria – Johdatus tutkimukseen*. Käsikirjoja 12. Jyväskylä: SHS.
- Haatanen 1968.** Pekka Haatanen, *Suomen maalaissäilytys tutkimuksen ja kaunokirjallisuuden valossa*. Porvoo: WS.
- Halmesmaa 1976.** Pekka Halmesmaa, *Kirkkokuri murroksen kynnyksellä: kirkkokuria koskevan säännösten kehittyminen Suomessa vuosina 1818–1847 sekä soveltaminen Turun tuomiorovastikunnassa*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 97. Joensuu: SKHS.
- Halmesmaa 1979.** Pekka Halmesmaa, *Kirkkokurisäännöstä Suomessa 1848–1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kajaanin rovastikunnassa*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 109. Salo: SKHS.
- Halmesvirta 1998.** Anssi Halmesvirta, *Vaivojensa vangit: kansa valitti ja lääkäri auttoi: historiallinen vuoropuhelu 1889–1916*. Jyväskylä: Atena.
- Hapuli 2001.** Ritva Hapuli, Seksuaalisuuden historia: aktien konteksti. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki, *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*. Tietoliipas 175. Hämeenlinna: SKS.

- Harnesk 1990.** Börje Harnesk, *Drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talets Sverige*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 96. Umeå: Universitetet i Umeå.
- Heikkinen 1988.** Antero Heikkinen, *Kirveskansan elämää: ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa*. Juva: WSOY.
- Heikkinen 1997.** Antero Heikkinen, *Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelmusten vuosina 1830-luvulla*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkinen 2000.** Antero Heikkinen, *Kirveskansa ja kansakunta. Elämänrakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 794. Vammala: SKS.
- Heikinmäki 1981.** Maija-Liisa Heikinmäki, *Suomalaiset häätävät*. Keuruu: Otava.
- Heininen & Heikkilä 1996.** Simo Heininen & Markku Heikkilä, *Suomen kirkkohistoria*. Helsinki: Edita.
- Heino 1989.** Ulla Heino, Se tavallinen tarina eli langennut nainen 19. vuosisadan alun länsisuomalaisessa maalaisyhteisössä. Teoksessa *Työ tekijäänsä kiittää: Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989*. Turun historiallinen arkisto 44. Tammisaari.
- Heinämaa 1996.** Sara Heinämaa, *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleu-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfemomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Tampere: Gaudeamus.
- Heinämaa & Saarinen 1984.** Sara Heinämaa & Esa Saarinen, *Olellainen nainen*. 2. painos. Juva: WSOY
- Helsti 2000.** Hilkka Helsti, *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785. Helsinki: SKS.
- Hemmer 1954.** Ragnar Hemmer, *Suomen oikeushistorian oppikirja II: Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia*. Hyvinkää.
- Hemmer 1968.** Ragnar Hemmer, *Suomen oikeushistorian oppikirja I: Oikeuslähteiden, rikosoikeuden, prosessioikeuden ja ulosottotoimen historia pääpiirteittäin*. 3. painos. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja Nro 46. Porvoo: WSOY.
- Hirdman 1988.** Yvonne Hirdman, Genussystemet – teoretiska reflektioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3(1988), 49–63. ks. volume myöhemmin.
- Huumarkangas 1995.** Minna Huumarkangas, *Lapsenmurhat etelä-pohjanmaalla 1800-luvulla*. Pro gradu. Jyväskylän Yliopisto: Historian laitos.
- Hyvönen 1989.** Marja-Liisa Hyvönen, *Lapsenmurhat rikoksena ja lapsenmurhasta syytetyt Kuopion läänissä 1819–1839*. Pro gradu. Jyväskylän Yliopisto: Historian laitos.
- Hämäläinen 2003.** Johanna Hämäläinen, Eristyminen ja eristäminen 1800-luvun maa-seutuyhteisössä. Teoksessa Kalevi Ahonen & Petri Karonen & Ilkka Nummela & Jari Ojala & Kustaa H.J. Vilkuna, (toim.), *Toivon historia: Toivo Nygårdille omistettu juh-lakirja*. Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos.
- Jansson 2002.** Karin Hassan Jansson, *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800*. Studia Historica Upsaliensia 205. Tukholma: Acta Universitatis Upsaliensia.
- Jauhiainen & Lipponen 1990.** Marjatta Jauhiainen & Ulla Lipponen, *Puolesta ja vastaan. Kansa käräjillä*. Jyväskylä: Lakimiesliiton kustannus.

Johansson 1999. Sigrid Johansson, ”*då skall han taga henne till äkta...*” *Oäkta födslar, äktenskapsmarknad och giftermålssystem i Östsvrige och Västsverige 1750–1850*. Studier i Stads- och Kommunhistoria 17. Stockholm: Stads och kommunhistoriska institutet.

Jokiaho 1996. Mika Jokiaho, *Salattua rakkautta – laittomat sukupuoliuhteet Pietarsaaren pitäjässä suurvalta-ajan alkupuolella (1626–1661)*. Pro gradu. Jyväskylän Yliopisto: Historian laitos.

Jokiaho 2000. Mika Jokiaho, Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden – Seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alussa Pohjanmaalla(1540–1690). Teoksessa Olli Matikainen (toim.), *Rikos historiassa*. Jyväskylän Historiallinen arkisto, vol.5. Jyväskylä.

Jokinen & Juhila & Suoninen 1993. Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysin aakkoset*. Jyväskylä: Vastapaino.

Jokinen & Juhila & Suoninen 1999. Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Jyväskylä: Vastapaino.

Jousimaa 1983. Kaarina Jousimaa, ”*Jokainen lapsi on pelastettava elämälle.*”: avioton äiti ja lapsi suomalaisessa yhteiskunnassa. Ensi kotien liiton julkaisu, 3. Helsinki: Ensi kotien liitto.

Jutikkala 2003. Eino Jutikkala, Tilalliset ja tilattomat. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia osa 1: Perinteisen maatalouden aika, esihistoriasta 1870-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Jyväskylä: SKS.

Juva 1960. Mikko Juva, *Valtionkirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus 80-luvun haasteeseen*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 61. Saarijärvi: SKHS.

Kalela 1971. Jorma Kalela, *Historian tutkimusprosessi: metodinen opas oman ajan historiaa tutkivalle*. 2. painos. Helsinki.

Kalela 2000. Jorma Kalela, *Historiantutkimus ja historia*. Tampere: Gaudeamus.

Kallio 1982. Reino Kallio, *Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto*. *Studia Historica Jyväskyläensia* 23. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kansanaho 1976. Erkki Kansanaho, *Suomen kirkon hallinto*. Helsinki.

Karttunen 1978. Saara Karttunen, *Keuruun seurakunnan elämää 1628-1978: Keuruun Seurakunnan 350-vuotis juhla-julkaisu*. Keuruu: Keuruun seurakunta.

Karonen 2002. Johdanto: moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukoikat. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. HArk 116. Helsinki: SKS.

Katajala 1994. Kimmo Katajala, *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697*. Historiallisia Tutkimuksia 185. Jyväskylä: SHS.

Kekkonen 1999. Sanna Kekkonen, *Hovilan herra ja kartanolaiset. Sysmän Hovilan kartanoelämää 1824–1870*. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto: Historian ja etnologian laitos.

Kekkonen 2002. Sanna Kekkonen, Isällistä oikeutta. Sysmän Hovilan kartanon patriarkaalinen järjestys 1800-luvun alkupuoliskolla. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen

(toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. HArk 116. Helsinki: SKS.

Kinnunen 2001. Tiina Kinnunen, Ennakkositoumuksista ymmärtämiseen – naishistorian ulottuvuudesta. Teoksessa Sari Autio & Sari Katajala-Peltomaa & Ville Vuolanto (toim.), *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Jyväskylä: Vastapaino.

Kokko 1996. Katriina Kokko, Yksin lapsen kanssa. Aviottomia äitejä 1900-luvun alun Helsingissä. Teoksessa Marjatta Rahikainen (toim.), *Matkoja moderniin: lähikuvia suomalaisten elämästä*. HArk 107. Helsinki: SKS.

Korhonen 2005. Anu Korhonen, Toimivista käsitteistä. Teoksessa Marjo Kaartinen & Anu Korhonen (toim.), *Historian kirjoittamisesta*. Turku: Kirja-Aurora.

Korhonen 1945. Arvi Korhonen, Käräjöpöytäkirjat historiallisina lähteinä. Teoksessa Historian ystäväin liitto (toim.), *Käräjöpukareita ja käräjäjuttuja*. Historian aitta X. Forssa: Historian ystäväin liitto.

Kortekangas 1980. Paavo Kortekangas, Kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen. Teoksessa Päiviö Tommila & Aimo Reitala & Veikko Kallio (toim.), *Suomen kulttuuri-historia 2 – Autonomian aika*. Porvoo: WSOY.

Koskinen, 2000. Ilpo Koskinen, *Väritetty totuus: juorut arkielämässä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Kulmala 1972. Lauri Kulmala, *Multian seurakunta 1872–1972*. Keuruu: Multia/Multian seurakunta.

Kupiainen 2004. Tarja Kupiainen, *Kertovan kansanrunouden nuori nainen ja nuori mies*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 996. Tampere: SKS

Kälvemark 1977. Ann-Sofie Kälvemark, Att vänta barn när man gifter sig. Föräktenskapliga förbindelser och giftermålsmönster i 1800-talets Sverige. *HT*, 97, 181–199.

Kälvemark 1978. Ann-Sofie Kälvemark, Hotet mot familjen. Den ogifta modern i Sverige i historisk perspektiv. *HTF*, 98, 83–101.

Kälvemark 1980. Ann-Sofie Kälvemark, Illegitimacy and marriage in three Swedish parishes in the Nineteenth Century. Teoksessa Peter Laslett & Karla Oosterveen & Richard M. Smith (toim.), *Bastardy and its Comparative History: studies in the history of illegitimacy and marital nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan*. Studies in social and demographic history. Cambridge Massachussetts: Harvard University Press.

Kälvemark 1983. Ann-Sofie Kälvemark Kommer familjen att överleva? Historiska aspekter på äktenskap och familj idet svenska samhället. Teoksessa Hans Norman (toim.), *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under der senaste tvåhundra åren*. Kristiansand: LTs förlag 1983.

Ladurie 1985. Le Roy Ladurie, *Montaillou. Ranskalainen kylä 1294–1324*. Keuruu: Otava.

Laitinen 1988(a). Erkki Laitinen, Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 2*. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto.

Laitinen 1988(b). Erkki Laitinen, Hallinto ja poliittis-yhteiskunnallinen kehitys. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 2*. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto.

Larkio 1978. Mauri Larkio, Siveellisen turmeluksen estämisyrittämykset Suomen kirkolliskokouksissa. Teoksessa Pentti Lempiäinen (toim.), *Nova Et Vetera. Studia In Ho-*

norem Martti Parvio. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 105. Joensuu: SKHS.

Laslett 1977. Peter Laslett, *Family life and illicit love in earlier generation. Essays in historical sociology.* Malta: Cambridge University Press.

Laslett & Oosterveen & Smith 1980. Peter Laslett & Karla Oosterveen & Richard M. Smith (toim.), *Bastardy and its Comparative History: studies in the history of illegitimacy and marital nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan.* Studies in social and demographic history. Cambridge Massschutts: Harvard University Press.

Legman 1968. G. Legman, *No Laughing Matter. An Analysis of Sexual Humor. Volume 1.* Bloomington: Indiana University Press.

Lehtonen 1995. Mikko Lehtonen, *Pikku jättiläisiä.* Tampere: Vastapaino.

Lempiäinen 1969. Pentti Lempiäinen, *Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto.* Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran Julkaisuja 81. Joensuu: STKS

Lempiäinen 1985. Pentti Lempiäinen, *Pyhät toimitukset.* 2. painos. Rauma: Kirjapaja.

Letto-Vanamo 1991. Pia Letto-Vanamo, Tuomioistuinmenettelyn historiaa. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen.* Jyväskylä: Gaudeamus.

Letto-Vanamo 1995. Pia Letto-Vanamo, *Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista.* Oikeushistorian julkaisuja 2. Helsingin yliopisto: Rikos ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos.

Liljeström 1996. Marianne Liljeström, Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.), *Avain sanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen.* Jyväskylä: Vastapaino.

Lindstedt Cronberg 1997. Marie Lindstedt Cronberg, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880.* Lund: Historiska institutionen, Lunds Universitet

Lorber & Farrell 1991. Judith Lorber & Susan A. Farrell, *The Social Construction of Gender.* Newbury Park (Calif.): SAGE Publications.

Losman 1982. Beata Losman, Förtryckt eller jämställdhet? Kvinnorna och äktenskap i Västsverige omkring 1840. *HT, 102,* 291–318.

Lukkarinen 1933. J. Lukkarinen, *Suomalaisten naimatapoja: aineksia suomalaisten kansojen avioliiton historiaan.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 186, Kansatieteellisiä kuvauksia IV. Tampere: SKS

Löfström 1999(a). Jan Löfström, 'Mies' ja 'nainen' ynnä muut sukupuolet. Teoksessa Bo Lönnqvist & Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin.* Tietolipas 155. Pieksämäki: SKS.

Löfström 1999(b). Jan Löfström, *Sukupuoliero agraarikulttuurissa: 'Se nyt on vaan Semmonen'.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 757. Vaasa: SKS.

Lövkrona 1996. Inger Lövkrona, Suktande pigor och finurliga drängar. Erotisk folklore och konstruktion av kön i det förindustriella Sverige. Teoksessa Britta Lundgren & Inger Lövkrona & Lena Martinsson (toim.), *Åtskilja och förena. Etnologisk forskning om betydelser av kön.* Etnologiska skrifter nr. 8, Umeå universitet. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

- Lövkrona 1999.** Inger Lövkrona, *Annika Larsdotter barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Lund: Historiska Media
- Markkola 1986.** Pirjo Markkola, Emännäksi, piiiaksi vai tehtaaseen. Tampereen ympäristössä syntyneiden naisten elämänvaiheita 1830-luvulta 1930-luvulle. Teoksessa *Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täyttäessä 60 vuotta*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A, Vol 202. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Markkola 1990.** Pirjo Markkola, Women in Rural Society in the 19th and 20th century. Teoksessa Merja Manninen & Päivi Setälä (toim.), *The Lady with the Bow. The Story of Finnish Woman*. Keuruu: Otava.
- Markkola 2003(a).** Pirjo Markkola, Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet. *HAik 101(1)*, 53–63.
- Markkola 2003(b).** Pirjo Markkola, Moninainen maalaisnuoriso, Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.), *Suomalaisen nuorison historia*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Jyväskylä: SKS.
- Marklund 2004.** Andreas Marklund, *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*. Umeå: Boréa.
- Matikainen 2002.** Olli Matikainen, *Verenperijät: Väkiältä ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Bibliotheca Historica 78. Helsinki 2002: SKS.
- Mulkay 1988.** Michael Mulkay, *On Humour. Its Nature and Its Place in Modern Society*. Cornwall: Polity.
- Murray 1995.** Murray Stephen, *Latin American male homosexualities*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Murtorinne 1992.** Eino murtorinne, *Suomen kirkon historia 3, autonomian kausi 1809–1899*. Porvoo: WSOY
- Mönkkönen 1983.** Mauri Mönkkönen, *Vanhan Ruoveden historia, osa 3, 2: Multian historia 1866–1975*. Saarijärvi: Multian kunta/Multian Seurakunta.
- Mönkkönen 1988.** Mauri Mönkkönen, Seurakuntaelämä, Teoksessa Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 2*. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto.
- Niekka & Petrelius 1993.** Ilse Niekka & Päivi Petrelius, *Suomalainen vanhapiikkuus: tutkielma naisen naimattomuuden kulttuurisesta määrittelystä*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita, 77. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nieminen 1951.** Armas Nieminen, *Taistelu sukupuolimoraalista: avioliitto ja seksuaalikäytöksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa säätyajoilta 1910-luvulle*. Väestöpoliittisen tutkimuskeskuksen julkaisuja Sarja A: 6. Helsinki: WSOY.
- Nieminen 1993.** Armas Nieminen, *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia: avioliitto ja seksuaalikäytöksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa säätyajoilta 1910-luvulle*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja nro 27. Vammala: Väestöntutkimuslaitos, väestöliitto.
- Niiranen 1986.** Timo Niiranen, *Erotiikan kulttuurihistoria*. Helsinki: Kustannuskiila.
- Nousiainen 1991.** Kevät Nousiainen, Oikeudenkäytön modernisoituminen. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Jyväskylä: Gaudeamus.

- Nousiainen 1993.** Kevät Nousiainen, Prosessin herruus. *Länsimaisen oikeudenkäytön 'modernille' ominaisten piirteiden tarkastelua ja vertailua*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 191. Jyväskylä: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Nousiainen & Pylkkänen 2001.** Kevät Nousiainen & Anu Pylkkänen, *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Forum iuris. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nousiainen 1990.** Mervi Nousiainen, Salaisen teon julkinen pohdinta. Lastenmurhatarinat kulttuurisena puheena. Teoksessa Aili Nenola, Senni Timola (toim.), *Louhen sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520. Helsinki: SKS
- Nygård 2001.** Toivo Nygård, *Erään tapon tarina. Romanien ja talonväen yhteenotto Alajärvellä 1888*. Pieksämäki: Atena.
- Ohlander 1985.** Ann-Sofie Ohlander, Att vänta barn på bröllopsdagen. Föraktenskapliga förbindelser och giftermålsmonster I 1800-talets Sverige. Teoksessa Ann-Sofie Ohlander (toim.), *Kärlek, Död & Frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*. Kristianstads: Norstedt. (muokattu artikkeli **Kälvemark 1977**).
- Ojanen 1966.** Eeva Ojanen, *Kirkko ja kansanelämä Länsi-Hämeessä 1800-luvulla.. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 71*. Forssa: SKHS.
- Ollila 2001.** Anne Ollila, Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.), *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*. Tietoliipas 175. Hämeenlinna: SKS.
- Ortner & Whitehead 1989.** Sherry B. Ortner & Harriet Whitehead, Introduction: Accounting for sexual meanings. Teoksessa Sherry B. Ortner & Harriet Whitehead (toim.), *Sexual meanings: the cultural construction of gender and sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paasio 2004.** Marja Paasio, *Pilvihin on piian nännit: Suomen kansan seksiperinnettä*. Keuruu: Otava
- Palola 2000.** Ari-Pekka Palola, *Oulun kirkkohistoria osa 1: vuoteen 1870, Kirkko keskellä kaupunkia*. Hämeenlinna: Oulun evankelis-luterilainen seurakuntayhtymä
- Palosuo & Sievers 1986.** Hannele Palosuo & Sievers Kai, *Yhteiskunta, ihmissuhteet ja seksuaalisuus. Seksologian perusteita, 2.osa*. SEXPO ry:n julkaisuja. Järvenpää: Seksuaalipoliittinen yhdistys.
- Partanen 2004.** Jukka Partanen, *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750-1870*. Bibliotheca Historica 86. Helsinki: SKS.
- Paunonen 2005.** Eeva Paunonen, *Esivallan ja paikallisyhteisön kohtaaminen käräjillä Nousiaisissa 1735–1765*. Pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos.
- Peltonen 1992(a).** Matti Peltonen, *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 164. Vammala: SHS.
- Peltonen 1992(b).** Matti Peltonen, Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Teoksessa Matti Peltonen, *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Tampere: Hanki ja jää.
- Piela 1990.** Ulla Piela, Lemmennostoloitsujen nainen, Teoksessa Aili Nenola, Senni Timola (toim.), *Louhen sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520. Helsinki: SKS.

Piirainen 1958. Veikko Piirainen, *Kylänkierrolta kunnalliskotin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Historiallisia Tutkimuksia 49. Helsinki: SHS.

Pitkänen 1995. Timo Pitkänen, Tuomiokunnan asiakirja-aineisto. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela & Timo Pitkänen (toim.), *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. Jyväskylän Historiallinen arkisto, vol 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Pohjola-Vilkuna 1993. Kirsi Pohjola-Vilkuna, Vuosisadan vaihteen maaseudun luvaton seksuaalisuus. *Suomen antropologi*, 18(3), 18–30.

Pohjola-Vilkuna 1995(a). Kirsi Pohjola-Vilkuna, *Eros kylässä – Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Suomi 177. Mikkeli: SKS.

Pohjola-Vilkuna 1995(b). Kirsi Pohjola-Vilkuna, Lapsen murha – Avaamaton tarina, Teoksessa Heikki Roiko-Jokela & Timo Pitkänen (toim.), *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. Jyväskylän Historiallinen arkisto, vol 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. .

Pulkkinen 2000. Tuija Pulkkinen, Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreettiko. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.), *Avain sanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.

Pulma 1987. Panu Pulma, Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen (kirjoittajat), *Suomen lastensuojelun historia*. Kouvola: Lastensuojelun keskusliitto.

Pylkkänen 1990. Anu Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalais-talous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Jyväskylä: Lakimiesliiton kustannus.

Pylkkänen 1991. Anu Pylkkänen, Avioliiton historiaa – Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Jyväskylä: Gaudeamus.

Pöysä 1997. Jätkän synty. *Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden seuran Toimituksia 669. Vammala: SKS.

Raittila 1965. Anna-Maija Raittila, *Suomen kirkkohistoria*. 3. painos. Helsinki: Kirjayhtymä.

Rajainen 1973. Maija Rajainen, *Naisliike ja sukupuolimoraali: keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 91. Lahti: SKHS

Rajala 2004. Juha Rajala, *Kurittajia ja puukkosankareita. Väkiältä ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Bibliotheca Historica 87. Helsinki: SKS.

Rasila 1961. Viljo Rasila, *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909*. Historiallisia Tutkimuksia 59. Kajaani: SHS.

Renvall 1983. Pentti Renvall, *Nykyajan historiantutkimus*. 2. painos. Juva: WSOY

Rojola 1996. Lea Rojola, Ero. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.), *Avain sanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.

Rojola & Laitinen 1998. Lea Rojola & Lea Laitinen, Keskusteluja performatiivisuudesta. Teoksessa Lea Rojola, Lea Laitinen (toim.), *Sanan voima - keskusteluja performatiivisuudesta*. Tietolipas 160. Vammala: SKS.

Ross & Rapp 1984. Ellen Ross & Rayna Rapp, *Sex and Society: A Research Note from Social History and Anthropology*. Teoksessa A. Snitow & C. Stansell & S. Thompson (toim.), *Desire: The Practises of Sexuality*. London: Virago.

Räisänen 1995. Arja-Liisa Räisänen, *Onnellisen avioliiton ehdot: sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Bibliotheca historica 6. Vammala: SHS.

Saarimäki 2005. Pasi Saarimäki, *Naimattomien ihmisten seksuaalisuus 1880-luvulla Keuruun käräjäkunnassa – Yksilöt sukupuolensa edustajina, osana paikallisyhteisöä ja kirkon/oikeuslaitoksen normitettavina*. Pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos.

Sandström & Taussi-Sjöberg 1983. Britt Sandström & Marja Taussi Sjöberg, *Ensamma med Skammen. Barnamörderskor i Västernorrlands län 1861–1890*. Teoksessa Hans Norman (toim.), *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under der senaste tvåhundra åren*. Kristiansand: LTs förlag 1983.

Sarmela 1969. Matti Sarmela, *Reciprocity systems of the rural society in the Finnish-Karelian Culture area: With special reference to social intercourse*. Academia Scientiarum Fennica FF Communications Vol. 88:1.No.207. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

Satokangas 1999. Reija Satokangas, Polkkapareja ja äpäriä. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun siveettömyysongelmat Kemi-jokisuussa. *Historian viesti*, (1). Oulu: Oulun Yliopisto, Historian laitos.

Scott 1999(a). Joan Wallach Scott, *Gender: a Useful category of Historical analyses*, Teoksessa Joan Wallach Scott, *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press. (ilmestynyt alunperin *American Historical Review* 1986: 91(5).)

Scott 1999(b). Joan Wallach Scott, Introduction. Teoksessa Joan Wallach Scott, *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press.

Seidler 1989. Victor J. Seidler, *Rediscovering masculinity. Reason, Language and Sexuality*. Kent: Routledge.

Siikala 1998. Anna-Leena Siikala, Oliko savolaisilla tunteita? Teoksessa Jyrki Pöysä & Anna-Leena Siikala (toim.), *Amor, Genus & Familia. Kirjoituksia kansanperinteestä*. Tietolipas 158. Pieksämäki: SKS.

Sihvo 1981. Jouko Sihvo, *Näkökulma suomalaisten moraaliin: avoliitto, avioliitto ja seksi kirkollisessa etiikassa*. Juva: WSOY.

Siltala 1994. Juha Siltala, *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan..* Helsinki: Otava.

Sipilä 1998. Petri Sipilä, *Sukupuolitettu ihminen – kokonainen ihminen: onko sukupuoli oikein?* Tampere: Gaudeamus.

Stark-Arola 1998(a). Laura Stark-Arola, *Gender Magic and Social Order. Pairing, Boundaries, and the Female body in Finnish-Karelian Folklore*. Teoksessa Satu Apo, Aili Nenola, Laura Stark-Arola (toim.), *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. Studia Fennica Folkloristika 4. Jyväskylä: SKS.

Stark-Arola 1998(b). Laura Stark-Arola, *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland*. Studia Fennica Folkloristica 5. Tampere: SKS.

- Sulkunen 1998.** Pekka Sulkunen, *Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia*. Juva: WSOY.
- Sundin 1982.** Jan Sundin, Kontroll - straff och försoning. Kyrklig rättvisa på sockennivå före 1850. Teoksessa Jan Sundin (toim.), *Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historisk perspektiv*. Forskningsrapporter från Historiska institutionen I Umeå. 1. Umeå: Historiska institutionen, Umeå.
- Sundin 1992.** Jan Sundin, *För Gud, staten och folket: brott och rättskipning i Sverige 1600-1840*. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, Serien I, rättshistorisk bibliotek 47. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Strawson 1971.** P.F. Strawson, Intention and Convention in Speech Act. Teoksessa J.R. Searle (toim.), *The Philosophy of Language*. Oxford Readings in Philosophy. London: Oxford University Press.
- Talve 1980.** Talve Ilmar, Suomen kansankulttuuri teollistumiskaudella. Teoksessa Päiviö Tommila & Aimo Reitala & Veikko Kallio (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 2 – Autonomian aika*. Porvoo: WSOY.
- Talve 1990.** Ilmar Talve, *Suomen kansankulttuuri*. 3. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Mänttä: SKS.
- Tarkka 1998(a).** Tarkka, Lotte Natalist' on nakru tehty – nauru ja lempi vienankarjalaisessa mieronvirressä. Teoksessa Jyrki Pöysä & Anna-Leena Siikala (toim.), *Amor, Genus & Familia. Kirjoituksia kansanperinteestä*. Tietolipas 158. Pieksämäki: SKS.
- Tarkka 1998(b).** Lotte Tarkka, Sulhasen synty. Sanan voima vienankarjalaisessa mieronvirressä Teoksessa Lea Rojola, Lea Laitinen (toim.), *Sanan voima - keskusteluja performatiivisuudesta*. Tietolipas 160. Vammala: SKS.
- Taussi Sjöberg 1981.** Marja Taussi Sjöberg, *Brott och straff i Västernorrland 1861-1890*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 35. Umeå: Universitetet I Umeå.
- Taussi Sjöberg 1982.** Marja Taussi Sjöberg, Utslagna kvinnor I bondesamhället. Teoksessa Jan Sundin (toim.), *Kontroll och kontrollerade. Formell och informell kontroll i ett historisk perspektiv*. Forskningsrapporter från Historiska institutionen I Umeå. 1. Umeå: Historiska institutionen, Umeå.
- Taussi Sjöberg 1988.** Marja Taussi Sjöberg, Skiljas. *Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*. Södertälje: Författarförlaget.
- Telste 1991.** Kari Telste, Krenket og vanaeret eller lösaktig og lettferdig. *Dugnad*, 17(1).
- Telste 1993.** Kari Telste, *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Halhingdal 1652-1710*. Publikasjoner fra Tingbokprosjektet 5. Oslo: Avdelning for historie IKS, Universitet.
- Telste 1999.** Kari Telste, The Performative Magic of Promises. Courtship as Ritual in Norwegian Popular Culture at the End of the Nineteenth Century. *Ethnologica Scandinavica*, 29, 84-96.
- Thunander 1991.** Rudolf Thunander, *Förbjuden kärlek. Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige*. Gjøvik: Atlantis.
- Thurén & Sundman 1997.** Britt-Marie Thurén, Kerstin Sundman, Inledning. Teoksessa Britt-Marie Thuren & Kerstin Sundman (toim.), *Kvinnor, män och andra sorter – genusantropologiska frågor*. Bjärnum: Carlssons.

Toivanen 2002. Jenni Toivanen, Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus. Patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. HArk 116. Helsinki: SKS.

Toivanen 2005. Jenni Toivanen, *Lesken elämää: leskeys naisen elämän osana ja sosio-kulttuurisena ilmiönä 1700-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla*. Lisensiaatin työ. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos.

Träskman 1991. P.O. Träskman, Om ”menniskior som af sathan och sin onda begiärelse later förföra sigh”. *HTF*, 75(2), 248–263.

Turpeinen 1991: Timo Turpeinen(toim.), *Suomalaisen seksuaalikirjallisuuden bibliografia 1549–1989*. Uudenmaan mielisairaanhuoltoapiirin julkaisu 1990, 6. Jyväskylä: SEXPO Seksuaalipoliittinen yhdistys.

Vakimo 2001. Sinikka Vakimo, *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 818. Helsinki: SKS.

Vasara 1988. Tiina Vasara, *Kirkkokuri Ruokolahden seurakunnassa 1840–1899*. Pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Historian laitos.

Vihola 1983. Teppo Vihola, *Vanhan Ruoveden historia, osa 3, 3, 1: Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917*. Keuruu: Keuruun ja Pihlajaveden historiatoimikunta..

Viikki 1994. Raimo Viikki, Kirkolliset asiakirjat. Teoksessa Eljas Orrman & Elisa Pispala (toim.), *Suomen historian asiakirjalähteet*. Toim.. Porvoo: Kansallisarkisto, WSOY.

Vilkuna 1996. Kustaa H.J. Vilkuna, *Arkielämää patriarkaalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 196. Helsinki: SHS.

Virrankoski 1970. Pentti Virrankoski, *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Turun historiallinen arkisto 22. Turku.

Virrankoski 1980. Pentti Virrankoski, Taloudellinen ja sosiaalinen rakentuminen. Teoksessa Päiviö Tommila & Aimo Reitala & Veikko Kallio (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 2 – Autonomian aika*. Porvoo: WSOY.

Virtanen 1990. Leea Virtanen, Huoraksi nimittely suomalaisessa perinteessä. Teoksessa Aili Nenola & Senni Timola (toim.), *Louhen sanat: kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 520. Helsinki: SKS

Vuorela 1983. Toivo Vuorela, *Suomalainen kansankulttuuri*. 3. painos. Porvoo: WSOY.

Waren 1969. Aksel Waren, Keuruun pitäjän historia. 2. painos, 1. painos 1890. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 47, Pitäjänkertomuksia 5. Helsinki: SKS.

Waris 1999(a). Elina Waris, Tytöt, pojat ja yhteisö. Perhe ja nuoriso 1800-luvun talonpoikaisessa Suomessa. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.), *Suomalaisen nuorison historia*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Jyväskylä: SKS.

Waris 1999(b). Elina Waris, *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*. Bibliotheca Historica 48. Helsinki: SHS.

Weeks 1985. Jeffrey Weeks, *Sexuality and its discontents: meanings, myths & modern sexualities*. London: Roudledge & Kegan Paul.

Weeks 1989. Jeffrey Weeks, *Sex, politics and society: the regulation of sexuality since 1800*. 2. painos. Themes in British Social history. Singapore: Longman.

West & Zimmermann 1991. Candace West & Don H. Zimmermann, *Doing Gender*. Teoksessa Judith Lorber & Susan A Farrell, *The Social Construction of Gender*. Newbury Park (Calif.): SAGE Publications.

Wrede 1936. R.A. Wrede, *Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin*. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Ylikangas 1968. Heikki Ylikangas, Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnassa. *HAik* 66(1), 20–30.

Ylikangas & Johansen & Johannson & Naess 2000. Heikki Ylikangas & Jens Christian V. Johansen & Kenneth Johannson & Hans Eyvind Naess, Family, State, and Patterns of Criminality. Major Tendencies in the Work of the Courts, 1550-1850. Teoksessa Eva Österberg & Solvi Sogner (toim.), *People Meet the Law: Control and Conflict-handling in the courts. The Nordic Countries in the Post-Reformation and Pre-Industrial Period*, Oslo: Universitetsforlaget.

Östman 2000. Ann-Catrin Östman, *Mjök och Jord: om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870-1940*. Åbo: Åbo Akademi.

Östman 2004: Ann-Catrin Östman, Mekanisoimisen ensimmäinen aalto. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia 2: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:2. Jyväskylä: SKS.

Liitteet:

Liite 1:

TAULUKKO 15 Kantajien puhettavat yhdynnästä	
puhetapa	lukumäärä
vastaaja vieteltyt	6
mies pääsi tilaisuuteen	2
maattu, koska kihloissa	3
Maattu aviolupauksilla	6
'Pitäneet yhteyttä'	17
nainen langennut	1
Yhteensä:	35
Lähde: JyMA Keuruun Syyskäräjät 1879–1888.	

Liite 2:

TAULUKKO 16 Ripittämisten syyt Keuruun seurakunnassa 1881–1885						
syy / vuosi	1881	1882	1883	1884	1885	Yhteensä:
salavuoteus	28	36	40	40	37	181
varkaus	1	1	4	2	0	8
huoruus	1	0	1	0	0	2
ihmisrääkkäys	1	0	0	0	0	1
tuntematon syy	1	1	0	0	0	2
Yhteensä:	32	38	45	42	37	194
Lähde: JyMA Keuruun Kirkkokurinalaisten luettelot 1881–1885						

1) 1885 salavuoteus: Yhdestä salavuoteudesta ripitystä kutsutaan yksinkertaiseksi huoruudeksi

Liite 3:

TAULUKKO 17 Ripittämisten syyt Multian seurakunnassa 1881–1886

syy / vuosi	1881	1882	1883	1884	1885	1886	Yhteensä:
salavuoteus	11	17	13	12	14	16	83
Lähde: JyMA Multian Kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1885							

Liite 4:

TAULUKKO 18 Ripittämisten syyt Pihlajaveden kappelissa 1881–1886							
syy / vuosi	1881	1882	1883	1884	1885	1886	Yhteensä:
salavuoteus	3	3	3	3	2	3	17
väkivalta/juopumus/uhkapeli	1	0	0	0	0	0	1
tuntematon syy	1	0	0	0	0	0	1
Yhteensä:	5	3	3	3	2	3	19
Lähde: JyMA Pihlajaveden Kirkkokurin alaisten luettelot 1881–1885							

Liite 5:

K.S.F. Berghrothin kirje kruununnimismiehelle:

Kirkkoherra Keuruulla.

Keuruulla Syyskuun 25 pnä 1885

Nro 34

Herra Kruununnimismies

Walter Laxenille Keuruulla

”Kun renki Matti Matinpoika Hellman, Simsiön talosta Pihlajaveden kylää ja seurakuntaa ja entinen torpantytär Henriika Hermannintytär Sydänmaa, Suolahden kylästä Keuruun emäseurakunnast, jotka lokakuussa 1884 laillisesti avioliittoon toisensa kanssa kuulutettiin, ovat avioliittoon vihkiyttämisenä lyöneet laimin, niin saan täten ystävällisesti pyytää että nimitetyt henkilöt Herra nimismiehen toimesta, pakoitettaisiin aiotun avioliittonsa vihkiyttämällä täyttämään. Heidän mainetodistuksensa myötä liitetään.”
K.S.F. Berghroth

Lähde: JyMA Keuruun Sk 26.10.1885, § 267, liite ”A 267§”.

Liite 6:

Aviottomien äitien ripityskaava:

Koska julkisen taikka erinäisen kirkonrangaistuksen alainen on papilta neuvottu ja parannukseen varoitettu tehdään seuraavalla tavalla:

Sittenkuin hän on polwillensa langennut laattialle,

Sanoo pappi:

”Rakkaat kristityt! Te tiedätte, että tämä eteen asetettu ihminen on niitä varoituksia vastaan, joita meille kaikille Jumalan sanassa annetaan, on langennut syntiin R.R. käskyä vastaan, ja sillä vihoittanut Jumalan ja hänen seurakunnassansa tehnyt pahennuksen, niin että hän olis ansainnut Jumalalta ja hänen seurakunnaltansa hyljättää. Mutta koska hän on antanut ymmärtää tahtovansa tästä lähin elämänsä parata ja Jumalan armolla tätä ja muuta synti äwälttää, sekä rikostansa Jumalan ja tämän kristillisen seurakunnan edessä tunnustaa ja anteeksi anoo; niin minä kehoitan teitä, jotka tässä läsnä olette, hänen edestänsä uskollisesti rukoilemaan ja kristillisessä rakkaudessa olemaan todistajina siihen katumukseen, jota hän tässä ilmoittaa, siihen anteeksi antamukseen, jonka hän tässä tekee, ja siihen anteeksi antamukseen jonka hän tässä saapi”.

Sen jälkeen hänelle tehdään nämä kysymykset:

1. *”Tunnustatkos, että sinä rikoksellas R.R . käskyä vastaan olet suuresti syntiä tehnyt*

Jumalaa vastaan, ja Hänen seurakunnassansa tehnyt suuren pahennuksen?”

Wast: *”Tunnustan.”*

2. *”Kadutkos sitä sydämestäs ja rukoiletkos rikostas anteeksi Kristuksen tähden?”*

Wast. *”Kadun ja rukoilen.”*

3. *”Lupaatkos tästedes, Jumalan armon kautta, sekä tätä että muita rikoksia karttaa ja*

ahkeroida kristillistä elämää?”

Wast. *”Lupaan.”*

Sitte sanoo pappi:

”Jumala kaikkivaltias sinua siihen auttakoon! Amen.

Rukoilkaamme!

”Kaikkivaltias, ijankaikkinen Jumala! Koska tämä syvästi langennut syntinen nyt on siihen tullut, että hän syntinsä tunnustaa, sitä katuu ja Kristuksen tähden anteeksi anoo: niin me Sinua rukoilemme, o Herra, ettes häntä hylkäisi, niin kuin hän ansainnut on, waan ottaisit hänen armoos, saman Sinun rakkaan Poikas, Jesuksen Kristuksen tähden, suuren laupiutes kautta. Anna hänelle Pyhä henkes, joka vaikuttaa hänen sydä-

messänsä ja elämässsänsä oikian parannuksen, walailee ja hallitsee häntä; että hän tästedes wälttääs kaikkia syntejä, kawahtais suruttomuutta ja synnin tilaa, sotis perkeleen wäijytyksiä, lihan yllytyksiä ja mailman wietellyksiä vastaan, ja ne woittais, ja niin eläis nuhteetoinnna Sinun edessäs kaikkena elinaikanansa, ja sitte kaikkein meidän kanssamme ijankaikkisesti tulis Sinun lapsekses ja perillisekses; saman Sinun Poikas Jesuksen Kristuksen, meidän herramme kautta. Amen.”

Edespäin pappi pitkittää näin:

”Koska sinä Jumalan ja hänen seurakuntansa edessä olet rikokses (julkisesti) tunnustanut ja anteeksi anonut, ja luwannut parannuksen; niin minä Jumalan, meidän Wapahajamme ja hänen seurakuntansa puolesta sanon sinulle sen anteeksi, Isän Jumalan ja Pojan ja Pyhän hengen nimeen. Amen”

”Mene rauhaan ja älä sitten tästedes syntii tee, siihen Jumala Pyhän henkensä armon sinulle antakoon. Amen”

Lähde: Kirkkokäsikirja(1859), 8. Luku Kirkon-rangaistuksesta.

Liite 7:

TAULUKKO 19 Lastenelatuspausten päätyminen	
Sikseen, kesken	24 1)
Oikeus määräsi elatussumman	16 2)
Ei näyttöä/raukenee	7 3)
Puolinäyttö: vaadittiin puhdistusvalaa, ei selviä jatko	3
Oikeus vahvisti elatussopimuksen	3
Puhdistusvala, raukenee	1
Yhteensä:	54
Lähde: JyMA Keuruun Syyskäräjät 1879–1888.	

1) Neljässä sikseen jätetyssä tapauksessa oli aiemmin tullut puoli näyttöä miehen syyllisyydestä, ja hänelle oli annettu mahdollisuus valan avulla vanhoa itsensä vapaaksi syytteistä.

2) Kolmessa tapauksessa käsittely oli mennyt hovioikeuden kautta, minne mies oli valittanut puhdistusvala-päätöksestä. Lopulta mies tuomittiin elatusmaksuihin.

3) Yhdessä tapauksessa vastaaja oli valittanut puhdistusvalapäätöksestä hovioikeuteen, jonka eriävän päätöksen takia tapaus raukeni kihlakunnanoikeudessa